

OIKEUJEN KAYNTI KULUT

Oikeudenkäyntikulut

Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2011

Työryhmän raportti

Helsingin hovioikeuden julkaisuja

Toimitus: Helsingin hovioikeuspiirin laatuhankeeseen laatutyöryhmän asettama työryhmä

Kannen suunnittelu ja kirjan ulkoasu: Vinjetti Ky p. 050 5166844

Paino: Hakapaino 2012

Kirjaa koskevat tiedustelut:

Helsingin hovioikeuden kirjasto/informaatiokeskus:

p. 02-95 640715

ISBN 978-951-53-3456-5 (nid.)

ISBN 978-951-53-3461-9 (PDF)

Sisällysluettelo

Toimeksianto	6
Työryhmä	6
Työryhmän tavoitteet ja raportin toteuttamistapa	7
Johdanto	8

Raportti oikeudenkäyntikuluista

I.	Tarpeellisista toimista johtuvat kohtuulliset oikeudenkäyntikulut ja korvattavat tarpeelliset kulut (pääsääntö)	9
II.	Oikeudenkäyntikulut asioissa, joissa sovinto ei ole sallittu	10
III.	Samassa asiassa esitetty useita vaatimuksia tai asianosaisen vaatimus hyväksytty vain osaksi	11
IV.	Tarpeeton oikeudenkäynti ja oikeudenkäynnin pitkittäminen	12
V.	Edustajan, asiamiehen ja avustajan vastuu	13
VI.	Kanne jätetään tutkimatta tai jää sillensä	14
VII.	Oikeudellisesti epäselvä asia	15
VIII.	Oikeudenkäyntikulujen kohtuullistaminen	16
IX.	Velkomusta, häätöä ja huoneenvuokraa koskevat asiat	16
X.	Yhteisvastuullinen korvausvelvollisuus	18
XI.	Väliintulijan korvausvelvollisuus	20
XII.	Oikeudenkäyntikuluvaatimuksen esittäminen ja ratkaiseminen	21
XIII.	Oikeudenkäyntikulut muutoksenhaussa	22
XIV.	Vastaajan ja asianomistajan kuluvelvollisuus rikosasiassa	23
XV.	Vastaajan oikeus saada korvaus kuluistaan valtion varoista	25
XVI.	OK 21 luvun säännösten soveltaminen rikosasioissa	26
XVII.	Syyttäjän kannanotot ja muutoksenhakuoikeus valtion varoista suoritetuista oikeudenkäyntikuluista	26
XVIII.	Viran puolesta huomioon otettavat seikat oikeudenkäyntikuluratkaisuissa	27
XIX.	Oikeusavun palkkioperusteet	28
XX.	Pakkokeinoihin liittyvät oikeudenkäyntikulut	29
XXI.	Lähestymiskielto	30
XXII.	Sovinto	31
XXIII.	Arvonlisäveron huomioon ottaminen oikeudenkäyntikuluissa	31

Raportin liitteet

I.	Tarpeellisista toimista johtuvat kohtuulliset oikeudenkäyntikulut, OK 21 luku 1 § ja 8 §	35
II.	Asiat, joissa asianosaiset vastaavat itse oikeudenkäyntikuluistaan	44
III.	Samassa asiassa esitetty useita vaatimuksia tai asianosaisen vaatimus hyväksytty vain osaksi	74
IV.	Tarpeeton oikeudenkäynti ja oikeudenkäynnin pitkittäminen	82
V.	Asianosaisen asiamiehen ja oikeudenkäyntiavustajan vastuu oikeudenkäyntikuluista OK 21:6 § (mutatis mutandis ROL 9:3 ja 8 §)	90
VII.	Oikeudellisesti epäselvä asia - OK 21 luvun 8 a §:n tulkintaa	102
VIII.	Oikeudenkäyntikulujen kohtuullistaminen - OK 21 luvun 8 b §:n tulkintaa	108
IX.	Perintä- ja oikeudenkäyntikulut summaarisissa riita-asioissa	114
XII.	Oikeudenkäyntikujen esittäminen ja ratkaiseminen - OK 21 luku 14 §	120
XIII.	Oikeudenkäyntikulut muutoksenhaussa	126
XIV.	Vastaaajan ja asianomistajan kuluvelvollisuus rikosasiassa	134
XV.	Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 9:1a § ja valtion korvausvelvollisuus oikeudenkäyntikuluista	142
XVII.	Syyttäjän kannanotot ja muutoksenhakuoikeus valtion varoista suoritetuista oikeudenkäyntikuluista	152
XVIII.	Viran puolesta huomioon otettavat seikat oikeudenkäyntikuluratkaisuissa	162
XIX.	Oikeusavun palkkioperusteet	168
XX.	Pakkokeinoihin liittyvät oikeudenkäyntikulut	180
XXII.	Sovinto	190
XXIII.	Arvonlisäveron huomioon ottaminen oikeudenkäyntikuluissa	196

Lukijalle

Toimeksianto

Vuoden 2011 alkupuolella Helsingin hovioikeuspiirin laatuhankeen laatutyöryhmä asetti työryhmän laatimaan raportin oikeudenkäyntikuluista ohjenuoranaan:

”Työryhmän laatiman loppuraportin on tarkoitus olla tiivis kirjallinen esitys, josta ilmenee työryhmän kannanotto tai lopputulema. Työryhmät selvittävät teemansa osalta eri käräjäoikeuksien käytäntöjä, määrittelevät yleisesti hyväksyttävissä olevan menettelytavan tai tulkintasuosituksen ja tekevät ehdotuksen siitä, miten erilaisia käytäntöjä saadaan yhtenäistetyksi.”

Raportti tulisi olla käytännön apuväline arkisessa tuomarin ja esittelijän työssä. Työryhmän on toivottu käsittelevän seuraavanlaisia asiakokonaisuuksia:

- Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun säännösten tulkintatilanteiden kokoamista oikeuskäytännössä. Kuten tarpeellisista toimenpiteistä johtuvat kohtuulliset oikeudenkäyntikulut, erityiset syyt indispositiivisissa asioissa korvausvelvollisuuden perusteena, osavoittotilanteet jne.
- Oikeudenkäyntikulujen korvaustaso rutiiniluontoisissa asioissa, kuten esimerkiksi asianomistaja tavanomaisessa rikosasioissa
- Asianosaiskuluja koskevan käytännön selvittäminen
- Valtion korvausvastuu (ROL 9:1a §)
- Kuluerittelyn laatuvaatimukset (OK 21:14/1 §).
- Kuluvaatimuksesta kuuleminen
- Oikeusavun sähköinen asiointi, laskutus ja palkkiomaksatus
- Palkkion ja kulujen arvonnalisäveroon liittyvät ongelmat.

Työryhmä

Käräjätuomari Tapani Koskimäki, puheenjohtaja, Espoon KO

Käräjätuomari Nina Immonen, Helsingin KO

Hovioikeudenneuvos Risto Jalanko, Helsingin HO

Käräjätuomari Tero Kujala, Vantaan KO

Käräjätuomari Juha Lehto, Espoon KO

Asianajaja Eva Nordman-Rajaharju, Roschier Asianajotoimisto Oy

Hovioikeudenneuvos Mikko Saleva, Helsingin HO

Asianajaja Jussi Sarvikivi, Asianajotoimisto Fredman & Månsson

Käräjätuomari Marika Siiki, Tuusulan KO

Työryhmän tavoitteet ja raportin toteuttamistapa

Työryhmä on pyrkinyt siihen, että raporttia voitaisiin käyttää apuvälineenä arkisessa työssä ja että sitä voisivat hyödyntää sekä uransa alkuvaiheessa olevat että myös kokeneemmat tuomarit, esittelijät sekä avustajat ja asiamiehet.

Raportti on toteutettu siten, että kaikki oikeudenkäyntikuluihin liittyvät keskeisimmät säännökset ja oikeusohjeet sekä niihin liittyvät tulkinnat ja ongelmat on käyty läpi lyhyesti raportin yhteenveto-osiossa I-XXIII. Syvällisemmin niitä on pohdittu raporttiin otetuissa liitteissä, joiden valmistelusta ja työstämisestä ryhmän jäsenet ovat vastanneet seuraavasti:

- I. Tarpeellisista toimista johtuvat kohtuulliset oikeudenkäyntikulut, OK 21 luku 1 § ja 8 §: Koskimäki, Lehto ja Sarvikivi
- II. Asiat, joissa asianosaiset vastaavat itse oikeudenkäyntikuluistaan: Immonen
- III. Samassa asiassa esitetty useita vaatimuksia tai asianosaisen vaatimus hyväksytty vain osaksi: Siiki
- IV. Tarpeeton oikeudenkäynti ja oikeudenkäynnin pitkittäminen: Sarvikivi
- V. Asianosaisen asiamiehen ja oikeudenkäyntiavustajan vastuu oikeudenkäyntikuluista OK 21:6 § (mutatis mutandis ROL 9:3 ja 8 §): Nordman-Rajaharju
- VII. Oikeudellisesti epäselvä asia - OK 21 luvun 8 a §:n tulkintaa: Jalanko
- VIII. Oikeudenkäyntikulujen kohtuullistaminen - OK 21 luvun 8 b §:n tulkintaa: Jalanko
- IX. Perintä- ja oikeudenkäyntikulut summaarisissa riita-asioissa: Kujala
- XII. Oikeudenkäyntikujen esittäminen ja ratkaiseminen - OK 21 luku 14 §: Lehto
- XIII. Oikeudenkäyntikulut muutoksenhaussa: Jalanko
- XIV. Vastaajan ja asianomistajan kuluvelvollisuus rikosasiassa: Sarvikivi
- XV. Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 9:1a § ja valtion korvausvelvollisuus oikeudenkäyntikuluista: Sarvikivi
- XVII. Syyttäjän kannanotot ja muutoksenhakuoikeus valtion varoista suoritetuista oikeudenkäyntikuluista: Sarvikivi
- XVIII. Viran puolesta huomioon otettavat seikat oikeudenkäyntikuluratkaisuissa: Saleva
- XIX. Oikeusavun palkkioperusteet: Sarvikivi
- XX. Pakkokeinoiniin liittyvät oikeudenkäyntikulut: Koskimäki
- XXII. Sovinto: Siiki
- XXIII. Arvonlisäveron huomioon ottaminen oikeudenkäyntikuluissa: Koskimäki

Raportti on julkaistu ensimmäisen kerran Helsingin hovioikeuspiirin lainkäyttöpäivässä 11.11.2011, johon saakka raportissa on pystytty seuraamaan lainsäädäntöä ja oikeuskäytäntöä. Raportin julkaisemisen jälkeen kirjoittajilla on ollut mahdollisuus tehdä kirjoituksiin päivityksiä lokakuuhun 2012 saakka.

Johdanto

Oikeudenkäynteihin liittyvistä kuluista keskeiset säännökset löytyvät oikeudenkäymiskaaren 21 luvusta sekä oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 9 luvusta. Oikeudenkäyntikuluissa tulee huomioida myös todisteluun liittyvät kulut. Oikeusavun saaneen avustajalle sekä rikosasioissa puolustajalle ja avustajalle valtion varoista maksettavista kuluista ja niiden takaisin perimisestä on omat säännöksensä. Oikeudenkäyntikuluista on omia säännöksiä myös useissa hakemusasioina käsiteltävissä asioissa sekä rikosasioiden käsittelyjärjestyksessä käsiteltävästä lähestymiskiellosta.

Oikeudenkäyntikuluja raportissa on tarkasteltu jäljempänä siten, että ensin on käsitelty oikeudenkäymiskaaren 21 luvun säännökset, joiden yhteydessä myös hakemusasioiden keskeisimmät säännökset tulevat käsitellyiksi. Tämän jälkeen käsitellään rikosasioiden oikeudenkäynteihin liittyvät oikeudenkäyntikulukysymykset, minkä jälkeen käsitellään muita oikeudenkäyntikuluissa huomioon otettavia kysymyksiä. Useissa liitteissä sivutaan muitakin kuin kyseistä liitettä koskevaa aihealuetta.

Raportti ja liitteet on käyty läpi työryhmässä. Niiden sisältö vastaa pääosin koko työryhmän käsityksiä.

Tarpeellisista toimista johtuvat kohtuulliset oikeudenkäyntikulut ja korvattavat tarpeelliset kulut (pääsääntö)

Asianosainen, joka häviää asian, on velvollinen korvaamaan kaikki vastapuolensa tarpeellisista toimenpiteistä johtuvat kohtuulliset oikeudenkäyntikulut, jollei muualla laissa toisin säädetä (OK 21:1 §).

Korvattavia oikeudenkäyntikuluja ovat oikeudenkäynnin valmistelusta ja asian tuomioistuimessa ajamisesta sekä asiamiehen tai avustajan palkkiosta aiheutuneet kustannukset. Korvausta suoritetaan myös oikeudenkäynnin asianosaiselle aiheuttamasta työstä ja oikeudenkäyntiin välittömästi liittyvästä menetyksestä.

Oikeudenkäyntikulujen korvaukselle on vaadittaessa määrättävä vuotuista viivästyskorkoa korkolain 4 §:n 3 momentissa tarkoitettun korkokannan mukaan siitä lähtien, kun kuukausi on kulunut korvauksen tuomitsemispäivästä (OK 21:8 §).

Oikeudenkäyntikulujen korvauskelpoisuuden perustana oleva täyden korvauksen periaate tarkoittaa vain tarpeellisia ja kohtuullisia kustannuksia. Sekä toimenpiteiden tarpeellisuuden että toimenpiteiden kohtuullisuuden tarkastelussa tulee huomioitavaksi samoja seikkoja, kuten asian laatu ja vaikeus sekä riidanalaisen etuuden arvo ja muu merkitys. Viime kädessä kysymys on kustannusten kokonaismäärän kohtuullisuudesta. Tarpeellisuuden arvioinnissa on lähdettävä kysymyksestä, onko toimenpiteen suorittamisen ajankohtana ollut objektiivisesti ajatellen perusteltu syy pitää toimen suorittamista aiheellisena.

Avustajan kulut ovat merkittävin oikeudenkäyntikulukustannuserä. Päämiehen ja avustajan välinen toimeksianto on eri asia kuin asianosaisten välinen kulukorvaussuhde. Aikaperusteisessa veloituksessa avustajan eri toimenpiteiden erilainen vaativuustaso tulee näkyä, eli kaikissa toimenpiteissä ei voida käyttää samaa tuntihintaa. Pelkkä asiassa tehtyjen yksittäisten toimenpiteiden mekaaninen tuntimäärän ja tuntiveloituksen selvittäminen ei vielä ole riittävää korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrää harkittaessa, vaan kokonaiskohtuullisuuden arvioimiseksi olennaista on suhteuttaa avustajan toimet ja laskutus samankaltaisissa asioissa yleensä käytettyyn laskutukseen.

Tarpeellisuuden ja kohtuullisuuden arviointi edellyttää laskussa aikajärjestyksessä lueteltujen lukuisien toimenpiteiden ryhmittelyä käsitettäväksi kokonaisuuksiksi. Usein vasta näin pystyy ottamaan kantaa kysymykseen, voiko esimerkiksi neuvotteluun päämiehen kanssa tai kirjallisten lausumien laatimiseen tässä asiassa ja ylipäänsä tämän kaltaisessa asiassa kuluja ilmoitettu kokonaisuikamäärä ja aiheutua vaadittu kustannus. Tällainen toimenpideryhmittely tulisi olla jo oikeudenkäyntikululaskussa.

Oikeudenkäyntikulukorvauksena asianosaiselle korvataan hänelle itselleen oikeudenkäynnistä välttämättömästi ja välittömästi aiheutunut taloudellinen kustannus kuten työansion menetys sekä matka- ja majoituskulut. Asianosaiselle itselleen suoritettava muu oikeudenkäyntikulukorvaus on poikkeuksellinen. Oikeudenkäyntiin osallistumisesta tai siihen valmistautumisesta aiheutuvasta tavanomaisesta vaivannäöstä ei korvausta suoriteta. Asianosaiselle itselleen oikeudenkäyntiin liittyvästä työstä määrättävä korvaus tulee

rajoittaa lähinnä tilanteisiin, joissa asianosainen on itse ammattitaitonsa tai erityisosaa-
misensa perusteella tehnyt sellaisia oikeudenkäynnin kannalta välttämättömiä ja paljon
aikaa vaatineita toimenpiteitä, jotka toisen suorittamina olisivat olleet myös asiamiehen
tai avustajan laskuttamia kulueria.

Aiheesta tarkemmin liitteessä I (sivut 35-43).

II

Oikeudenkäyntikulut asioissa, joissa sovinto ei ole sallittu

*Asiassa, jossa sovinto ei ole sallittu, asianosaiset vastaavat itse oikeudenkäyntikuluis-
taan, jollei ole erityistä syytä velvoittaa asianosaista korvaamaan osaksi tai kokonaan
vastapuolensa oikeudenkäyntikulut (OK 21:2§).*

Ensimmäinen varsinainen poikkeus kulukorvausvelvollisuuteen on säädetty OK 21 luvun
2 §:ssä. Tällöin puhutaan vakiintuneesti kuittausperiaatteesta. Oikeammin kysymys on
siitä, että asianosaiset saavat pitää heille aiheutuneet oikeudenkäyntikulut vahinkonaan,
riippumatta kulujen tai toimenpiteiden määrästä tai laadusta. Mitään varsinaiseen kuit-
taamiseen liittyvää vertailua ei tehdä.

Säännös koskee kaikkia indispositiivisia asioita. Kuittausperiaate on lähtökohtaisesti
voimassa myös ylemmissä oikeusasteissa.

Kuittamisperiaatteen soveltamisalaan kuuluu juttutyyppinä suoraan joko asian laadun
perusteella tai sanottua periaatetta ilmentävän erityissäännöksen nojalla.

Sääntelyn taustalla on ajatus siitä, että aina ei voida pitää asianmukaisena velvoittaa
asianosaista vastaamaan muiden osallisten kuluista, sillä tietyissä juttutyypeissä ei asian
luonteen, jutun asianosaisasetelman tai asian edellyttämän viranomaismyötävaikutuksen
johdosta ole perusteltua puhua asian voittamisesta tai häviämisestä samalla tavalla kuin
tahdonvaltaisten asioiden osalta.

Hakemusasioiden valtaosa kuuluu 2 §:n alaisuuteen ja säännös saakin suurimman mer-
kityksensä juuri hakemusasioiden piirissä. Vakiintuneesti puhutaan siitä, että jokaisen on
vastattava oman etunsa valvomiseksi tehdyn hakemuksen kustannuksista, jossa ratkaisun
voi antaa vain tuomioistuin.

Lähes kaikki perhe-, henkilö- ja perintöoikeudelliset hakemusasiat kuuluvat suoraan
2 §:n alaisuuteen. Oman vaikeutensa tuottavat erinäiset lapsiasiat, joiden osalta kulu-
vastuupykälät ja asianosaisasetelmat poikkeavat toisistaan ja joiden osalta käytännön
tilanteet voivat olla hyvinkin moninaiset. Erityisiksi ongelmiksi ovat muodostuneet lapsen
edustajan eli käytännössä toisen vanhemman kuluvastuuseen liittyvät kysymykset, sekä
jatkuva muutosvaatimusten esittäminen.

Eräiden hakemusasioiden osalta kuluvastuusta on säännelty nimenomaisella määräyk-
sellä juttutyyppiä koskevassa aineellisessa laissa (insolvenssiasiat). Yleensä tämä merkitsee

laissa erikseen säänneltyä nimenomaista kuittausperiaatetta, tai toisaalta viittausta OK 21 lukuun. Näiden asiaryhmien sisällä kuluvastuu määräytyy eri tavalla riippuen asian tahdonvaltaisuudesta. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että osa esimerkiksi konkurssimenettelyn vaiheista luetaan indispositiiviseksi ja osa dispositiiviseksi. Esimerkiksi riitautusten käsittely kuuluu jälkimmäiseen ryhmään.

Indispositiivisten asioiden osalta on myös tietyin edellytyksin mahdollista poiketa kulujen kuittamista koskevasta pääsäännöstä. Asianosainen voi joutua korvaamaan vastapuolensa kulut, jos siihen on erityistä syytä tai jos hänen toimenpiteistään on aiheutunut vastapuolelle lisäkustannuksia. Tällöin kuluvastuu voi olla täysimääräinen tai osittainen. Pelkkä hakemuksen vastustaminen ei kuitenkaan sellaisenaan synnytä kuluvastuuta. Erytysten syiden olemassaolon harkinnassa on kiinnitettävä huomiota siihen, millaiset perusteet asianosaisilla on ollut asian riitauttamiseen ja miten asia on noihin asianosaisten esiin tuomiin perusteisiin nähden ratkaistu (KKO 2005:41). Väitteiden luonnetta tarkastelemalla voidaan saavuttaa oikeudenmukainen lopputulema siten, että epärealistisin tai hyvin hatarin perustein prosessaava voidaan määrätä kuluvastuuseen. Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun muut pykälät auttavat myös mahdollisimman oikeudenmukaiseen lopputulokseen pääsemisessä.

Aiheesta tarkemmin liitteessä II (sivut 44-73).

Samassa asiassa esitetty useita vaatimuksia tai asianosaisten vaatimus hyväksytty vain osaksi

Jos samassa asiassa on esitetty useita vaatimuksia, joista osa ratkaistaan toisen ja osa toisen hyväksi, he saavat pitää oikeudenkäyntikulunsa vahinkonaan, jollei ole syytä velvoittaa asianosaista korvaamaan niitä osaksi vastapuolelle. Jos sillä, minkä asianosainen on hävinnyt, on vain vähäinen merkitys asiassa, hänen tulee saada täysi korvaus kuluistaan.

Mitä 1 momentissa säädetään, on vastaavasti sovellettava, milloin asianosaisten vaatimus hyväksytään ainoastaan osaksi. Tällöin voidaan asianosaiselle kuitenkin tuomita täysi korvaus kuluistaan myös siinä tapauksessa, että hänen vaatimuksensa hyväksymättä jäänyt osa koskee ainoastaan harkinnanvaraista seikkaa, jolla ei ole sanottavaa vaikutusta asianosaisten oikeudenkäyntikulujen määrään (OK 21:3 §)

OK 21 luvun 3 §:n pääsääntö on kulujen kuittaminen silloin kun asiassa on esitetty useita vaatimuksia, joista osa menestyy, tai kun kysymys on osavoittotilanteesta. Oikeuskäytännössä nämä tilanteet vaihtelevat varsin runsaasti, joten kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä siitä, milloin asianosaisten tulee pitää kulunsa vahinkonaan tai ovat oikeutettuja täyteen tai osakorvaukseen, ei voida antaa.

Osakorvaus tulee tuomita, jos hävinnyt asianosainen on voittanut jonkun oman vaatimuksen tai vaatimuksen osan, jolla ei voida katsoa olleen vain vähäinen merkitys asiassa. Täysi korvaus tulee puolestaan tuomita, jos asianosaisen vaatimus on hyväksytty olennaisilta osiltaan ja hylätty vain vähäisiltä osiltaan. Tyypillisessä soveltamistilanteessa asianosainen on hävinnyt vaatimuksensa määrällisesti eikä tämä häviö ole olennainen. Osavoittotilanteissa voidaan täysikorvaus tuomita myös silloin, kun hävitty osa koskee vain harkinnanvaraista seikkaa. Tämän vuoksi 1 ja 2 momentin soveltamistilanteet eivät juurikaan poikkea toisistaan.

Aiheesta tarkemmin liitteessä III (sivut 74-81).

IV

Tarpeeton oikeudenkäynti ja oikeudenkäynnin pitkittäminen

Jos voittanut asianosainen on aloittanut oikeudenkäynnin ilman, että vastapuoli on antanut siihen aiheita, taikka muutoin tahallisesti tai huolimattomuudesta aiheuttanut tarpeettoman oikeudenkäynnin, hän on velvollinen korvaamaan vastapuolensa oikeudenkäyntikulut, jollei asiassa ilmenneisiin seikkoihin nähden ole aiheita määrätä, että kumpikin asianosainen saa pitää oikeudenkäyntikulunsa vahinkonaan.

Jos seikka, josta asian lopputulos aiheutui, ei ennen oikeudenkäyntiä ollut hävinneen asianosaisen tiedossa eikä hänen olisi pitänytkään olla siitä tietoinen, tuomioistuimien voi määrätä, että asiaosaisten on pidettävä oikeudenkäyntikulunsa vahinkonaan. (OK 21:4 §)

Jos asianosainen on jäämällä pois tuomioistuimesta, jättämällä noudattamatta tuomioistuimen antamia määräyksiä tai esittämällä väitteen, jonka hän on tiennyt tai hänen olisi pitänyt tietää aiheettomaksi, taikka muutoin oikeudenkäyntiä pitkittämällä velvollisuuden vastaisella menettelyllään tahallisesti tai huolimattomuudesta aiheuttanut toiselle asianosaiselle kustannuksia, hän on velvollinen korvaamaan sellaiset kustannukset riippumatta siitä, kuinka oikeudenkäyntikulut muutoin on korvattava (OK 21:5 §)

Jos vastaaja on jäänyt pois tuomioistuimesta tai jättänyt noudattamatta tuomioistuimen antamia määräyksiä taikka muuten velvollisuuden vastaisella menettelyllään tahallisesti tai huolimattomuudesta pitkittänyt käsittelyä ja siten aiheuttanut valtiolle 1 §:ssä tarkoitettuja kustannuksia taikka kustannuksia toiselle asianosaiselle, hän on velvollinen korvaamaan ne riippumatta siitä, kuinka oikeudenkäyntikulut muutoin on korvattava (ROL 9:2 §).

Säännökset tarpeettoman oikeudenkäynnin ja oikeudenkäynnin pitkittämisen aiheuttamasta kuluvastuusta on säädetty ohjaamaan asianosaisten asianmukaista prosessaamista. Oikeudenkäynnin aloittamista ilman pyrkimystäkään tiedustella vastapuolen kantaa sopia asia ilman oikeudenkäyntiä voidaan yleensä pitää indisiona tarpeettomasta oikeudenkäynnistä, mikäli vastapuoli vaatimukset myöntää. Tilannetta tulee luonnollisesti arvioida toisin, mikäli asiassa tarvitaan ulosottoperuste.

Indispositiivisissa asioissa oikeudenkäynti on yleensä välttämätön, koska niissä tarvitaan

tuomioistuimen ratkaisu. Näissäkin tapauksissa on kuitenkin kiinnitettävä huomiota siihen, että olemalla vastapuoleen yhteydessä ennen kanteen tai hakemuksen vireille laittamista voidaan monissa tapauksissa keskittyä tuomioistuimessa aidosti riitaisiin seikkoihin, jolloin myös oikeudenkäynnin kesto voi huomattavasti lyhentyä.

Sanktioluonteista kuluvastuuta tulee käyttää silloin kun siihen on olemassa peruste. Menettely on tällöin omiaan kannustamaan asianosaisia yhtäältä oikeudenkäynnin kunnolliseen valmistamiseen ja siihen valmistautumiseen ja toisaalta ehkäisemään perusteettomien väitteitä, jotka yleensä hankaloittavat prosessia ja pitkittävät sitä.

Aiheesta tarkemmin liitteessä IV (sivut 82-89).

V

Edustajan, asiamiehen ja avustajan vastuu

Asianosaisen edustaja, asiamies tai avustaja, joka 4 tai 5 §:ssä tarkoitettulla tavalla tahallisesti tai huolimattomuudesta on aiheuttanut toiselle asianosaiselle tässä luvussa tarkoitettuja oikeudenkäyntikuluja, voidaan velvoittaa, sen jälkeen kun hänelle on varattu tilaisuus tulla kuulluksi, yhteisvastuullisesti asianosaisen kanssa korvaamaan kyseiset kulut (OK 21:6 §).

Vastaaajan edustaja, asiamies tai avustaja, joka 2 §:ssä tarkoitettulla tavalla tahallisesti tai huolimattomuudesta on aiheuttanut valtiolle tai toiselle asianosaiselle tässä luvussa tarkoitettuja oikeudenkäyntikuluja, voidaan velvoittaa, sen jälkeen kun hänelle on varattu tilaisuus tulla kuulluksi, yhteisvastuullisesti vastaajan kanssa korvaamaan kyseiset kulut (ROL 9:3 §).

Syyttäjän syytteeseen yhtyneen asianomistajan velvollisuudesta korvata vastaajan oikeudenkäyntikulut ja hänen oikeudestaan saada vastaajalta korvaus sellaisista kuluista on soveltuvin osin voimassa, mitä oikeudenkäymiskaaren 21 luvussa säädetään. Asianomistajan on kuitenkin vastattava ainoastaan puhevallan käyttämisestä aiheutuneista erityisistä kuluista. Syyttäjän syytteeseen yhtyneen asianomistajan edustajan, asiamiehen tai avustajan velvoittamisesta korvaamaan kulut yhteisvastuullisesti asianomistajan kanssa sovelletaan soveltuvin osin, mitä oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 6 §:ssä säädetään (ROL 9:8 §).

Asiamiehen kuluvastuuta koskeva OK 21 luvun 6 § on poikkeus pääsäännöstä, jonka mukaan oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuus kohdistuu vain asianosaiseen. OK 21 luvun 6 § on tarkoitettu sanktioksi asiamiehen tahallisesta tai huolimattomasta menettelystä. Poikkeussääntönä OK 21 luvun 6 §:n soveltamisala on jo lähtökohtaisesti suppea. Ottaen huomioon säännöksen syntyhistorian ja OK 21 lukuun myöhemmin tehdyt muutokset, ei tuomioistuimella ole oikeusapuasioita lukuun ottamatta, oikeutta viran puolesta määrätä asiamiehen kuluvastuusta, jos kukaan asianosaisen vastapuolista ei ole tällaista vaatimusta oikeudenkäynnissä esittänyt.

Ennakkoratkaisuissaan korkein oikeus on asettanut OK 2 luvun 6 §:n soveltamiselle varsin tiukat edellytykset. Voikin olla, että käytännössä asiamiehen kuluvastuu tulee rajoittumaan vain selviin tapauksiin, kuten tarpeettoman oikeudenkäynnin aloittamisesta (OK 21:4) ja tuomioistuimesta poisjäännistä tai tuomioistuimen määräysten noudattamatta jättämisestä aiheutuvien lisäkulojen korvausvelvollisuuteen ja vain aivan poikkeuksellisesti OK 21 luvun 6 §:n kuluvastuu voisi realisoitua ilmeisen perusteettoman kanteen tai väitteen johdosta. Tätä on kuitenkin pidettävä pienempänä pahana kuin sitä, että asiamiehet kuluriskin pelossa ottaisivat hoitaakseen vain ”varmoja” tapauksia tai neuvoisivat päämiehiä luopumaan lain mukaisista oikeuksistaan jatkaa syytteen ajamista senkin jälkeen, kun syyttäjä on syyttestä luopunut tai oikeudesta hakea muutosta vääränä pitämäänsä tuomioistuinratkaisuun. Kansalaisten yhdenvertaisuuden kannalta olisi myös kestävämpiä, jos varattomien oikeusturva heikennettäisiin heidän varattomuutensa johdosta.

Aiheesta tarkemmin liitteessä V (sivut 90-101).

VI

Kanne jätetään tutkimatta tai jää sillensä

Asianosaisen, jonka kanne jätetään tutkimatta, katsotaan hävinneen asian. Jos asian käsittely jätetään sillensä sen vuoksi, että asianosainen on peruuttanut kanteensa tai jäänyt saapumatta tuomioistuimeen, hänen on korvattava vastapuolensa kulut, jollei ole erityistä syytä määrätä korvausvelvollisuudesta toisin(OK 21:7 §).

Hallituksen esityksessä oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskevien säännösten muuttamisesta (HE 191/1993) todetaan, että asianosainen, jonka kanne jätetään tutkimatta, on velvollinen korvaamaan vastapuolen oikeudenkäyntikulut, jollei OK 21 luvun 2 – 5 §:n säännöksistä muuta johdu. Hallituksen esityksessä todetaan, että erityinen syy määrätä kuluista pääsäännöstä poikkeavasti olisi esimerkiksi silloin, kun kantaja on peruuttanut kanteensa sen vuoksi, että vastaaja kanteen vireillepanon jälkeen on täyttänyt vaaditun suorituksen. Tällöin kantaja on asiallisesti voittanut juttunsa ja hänen tulee saada korvaus kuluistaan.

Korkein oikeus on kahdessa jäljempänä selostetussa ratkaisussa ottanut kantaa erityisiin syihin sekä siihen, voidaanko 7 §:ää soveltaa myös asioihin, joissa sovinto ei ole sallittu.

Korkeimman oikeuden ratkaisussa 2005:59 on ollut kysymys hakemuksen peruuttamisesta. Hakemuksessa oli vaadittu uhkasakon asettamista lapsen tapaamisoikeuden toteuttamiseksi. Peruuttamisen syyksi hakija oli ilmoittanut valmisteluistunnossa ilmitulleen, että lapsi käy terapiassa eikä asian käsittelyn jatkaminen siinä tilanteessa olisi ollut lapsen edun mukaista. Korkeimman oikeuden enemmistö on katsonut, ettei ollut erityisiä syitä poiketa pääsäännöstä ja on velvoittanut hakijan korvaamaan vastapuolen oikeudenkäyntikulut. Yksi jäsen on todennut, että kun hakijan uskottavana pidettävän ilmoituksen mukaan lapsen terapiassa käynti oli tullut ilmi vasta valmistelussa, oikeudenkäynnin aikana on ilmennyt

uusi seikka, jonka valossa asian jatkamista on tullut tarkastella uudelleen asettaen lapsen terveydentila etusijalle.

Korkeimman oikeuden ratkaisussa 2006:106 on ollut kysymys lapsen huollosta annetun päätöksen muuttamisesta. Hakija oli vaatinut muutettavaksi lapsen huoltoa ja tapaamis-sopimusta, joka oli vahvistettu neljä kuukautta aikaisemmin. Hakija oli vastapuolen vastauksen saatuaan ilmoittanut luopuvansa turhasta taistelusta ja oli peruuttanut hake-muksensa. Korkeimman oikeuden mukaan OK 21 luvun 7 § 2 momentin säännöstä voidaan soveltaa myös asioihin, joissa sovinto ei ole sallittu. Edelleen on todettu, että harkittaessa sitä, onko kuitenkin erityistä syytä määrätä asianosaiset pitämään oikeudenkäyntikulun-sa vahinkonaan, on perusteltua ottaa huomioon sekä asian laatu että myös muut luvun säännökset niistä ilmenevine periaatteineen. Vaikka asian laatu sinänsä puoltaisi sitä, että asianosaiset vastaisivat itse oikeudenkäyntikuluistaan, on perusteltua, että asianosainen, joka tahallisesti tai huolimattomuudesta on luvun 4 §:ssä tarkoitettu tavoin aiheuttanut tarpeettoman oikeudenkäynnin, sanotun säännöksen mukaisesti velvoitetaan korvaamaan vastapuolensa oikeudenkäyntikulut. Korkein oikeus on velvoittanut hakijan maksamaan vastapuolen oikeudenkäyntikulut.

Mainituissa ratkaisuissa on todettu, ettei myöskään OK 21:8b §:n perusteita alentaa oikeudenkäyntikulujen määrää ollut.

VII

Oikeudellisesti epäselvä asia

Jos asia on ollut oikeudellisesti niin epäselvä, että hävinneellä asianosaisella on ollut perusteltu syy oikeudenkäyntiin, tuomioistuin voi määrätä, että asianosaiset osaksi tai kokonaan vastaavat itse oikeudenkäyntikuluista (OK 21:8a §).

Säännöksen mukaan oikeudenkäyntikulut voidaan osaksi tai kokonaan kuitata, jos asia on ollut oikeudellisesti niin epäselvä, että hävinneellä asianosaisella on ollut perusteltu syy oikeudenkäyntiin. Säännös merkitsee poikkeusta hävinneen osapuolen pääsääntöiseen velvollisuuteen korvata voittopuolen oikeudenkäyntikulut. Kynnys säännöksen soveltami-selle tulee pitää suhteellisen korkeana. Asia voi olla oikeudellisesti epäselvä esimerkiksi silloin, kun kirjoitetussa laissa on aukko, ennakkoratkaisua ei ole, oikeuskirjallisuudessa ei ole selkeitä kannanottoja eikä ylipäänsä ole selvää kuinka riitaan liittyvä oikeuskysymys olisi ratkaistava. Oikeuskäytännössä on useita ratkaisuja, joissa on torjuttu esitys kulujen kuittaamisesta asian oikeudellisen epäselvyyden perusteella. Vastakkaisiakin ratkaisuja toki on. Erityisesti on huomattava, että asian oikeudellinen epäselvyys ei tarkoita jutun näyttö- tai tosiasiakysymyksen epäselvyyttä tai vaikeutta. Näiden kahden perusteen erillään pitäminen ei tosin käytännössä ehkä aina ole kovinkaan helppoa. Säännöksen soveltaminen edellyttää pääsääntöisesti asianosaisen esittämää vaatimusta.

Aiheesta tarkemmin liitteessä VII (sivut 102-107).

Oikeudenkäyntikulujen kohtuullistaminen

Jos asianosaisen velvoittaminen korvaamaan vastapuolen oikeudenkäyntikulut huomioon ottaen oikeudenkäyntiin johtaneet seikat, asianosaisten asema ja asian merkitys olisi kokonaisuutena arvioiden ilmeisen kohtuutonta, tuomioistuimien voi viran puolesta alentaa asianosaisen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää (OK 21:8b §).

Säännöksen mukaan tuomioistuimien voi viran puolesta kohtuullistaa oikeudenkäyntikuluja, jos täysi kulukorvaus olisi oikeudenkäyntiin johtaneiden seikkojen, asianosaisen aseman ja asian merkityksen kannalta kohtuutonta. Säännöksen soveltamisessa on siis kolme edellytystä, joita kaikkia täytyy punnita. Oikeudenkäyntiin johtaneet seikat voivat liittyä niin asian voittaneen kuin sen hävinneenkin asianosaisen menettelyyn. Onko asiaa selvitetty riittävästi ennen kanteen vireillepanoa, onko pyritty sovintoon jne. Asianosaisen asemalla voi olla merkitystä esimerkiksi yksityisen kansalaisen ja julkisyhteisön välisessä oikeudenkäynnissä. Samoin esimerkiksi työntekijän ja työnantajan sekä osakkeenomistajan ja asunto-osakeyhtiön välisessä oikeudenkäynnissä. Asianosaisen varallisuusoloilla voi olla merkitystä, vaikka maksukyvyyn puute ei sinänsä yksin voinekaan olla peruste kuluvelvollisuuden kohtuullistamiseen. Kolmas edellytys eli asian merkitys asianosaiselle voi tulla esiin esimerkiksi vertailtaessa oikeudenkäyntikulujen määrää suhteessa pääasian merkitykseen asianosaiselle. Kohtuullistamissäännöksen soveltamisen tulee viime kädessä perustua kokonaisharkintaan. Oikeuskäytännössä lienee selvästi yleisempää alentaa oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuutta kohtuullisuusperusteella kuin asian oikeudellisen epäselvyyden perusteella. Toisaalta kohtuullistaminenkin on vain poikkeus pääsäännöstä, jonka mukaan häviöpuoli on ja hänen tulee olla velvollinen korvaamaan voittapuolen tarpeelliset oikeudenkäyntikulut kokonaisuudessaan.

Aiheesta tarkemmin liitteessä VIII (sivut 108-113).

Velkomusta, häätöä ja huoneenvuokraa koskevat asiat

Velkomusta tai häätöä koskevassa asiassa, joka ratkaistaan oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 13 tai 14 §:n nojalla valmistelua jatkamatta yksipuolisella tuomiolla, tuomioistuimen tulee viran puolesta arvioida vastapuolen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrä ottaen huomioon haastehakemuksen edellyttämä tarpeellisen työn määrä, saatavan suuruus ja välttämättömät kulut.

Oikeusministeriö antaa tarkempia määräyksiä tämän pykälän mukaan tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrien perusteista (OK 21:8c §).

Asuinhuoneistoa koskevassa huoneenvuokra-asiaassa oikeudenkäyntikulut tuomitaan tämän luvun 8 c §:n mukaisesti. Jos siihen on painavia syitä eikä asiaa ratkaista 5 luvun 13 tai 14 §:n nojalla valmistelua jatkamatta yksipuolisella tuomiolla, asianosainen voidaan velvoittaa suorittamaan vastapuolen oikeudenkäyntikuluja 8c §:ssä säädettyä enemmän (OK 21:8d §).

Asian luonne ns. summaarisena asiana määrittyy OK 5 luvun 3 §:n perusteella. Asia on summaarinen, jos vaatimus koskee tietyn määräistä saamista, hallinnan palautusta tai häätöä ja kantaja ilmoittaa, että asia ei ole riitainen. Tapauskohtaisesti myös asioissa, joissa kantaja ilmoittaa asian olevan riitainen, oikeudenkäynti- ja perintäkulut voivat määräytyä summaarisia asioita koskevien säännösten mukaan, mikäli kantajan väitteelle asian riitaisuudesta ei ole perusteita.

Summaarisissa asioissa kuluvastuu jakaantuu perintäkuluihin ja oikeudenkäyntikuluihin. Perintäkuluista säädetään saatavan perinnästä annetussa laissa (22.4.1999/513). Oikeudenkäyntikuluista säädetään OK 21 luvun 8 c §:ssä sekä oikeusministeriön asetuksessa vastapuolen maksettavaksi tuomittavista oikeudenkäyntikuluista OK 21 luvun 8 c §:ssä tarkoitetuissa asioissa (1311/2001, viimeisin päivitys 1424/2010).

Summaaristen asioiden lukumäärät käräjäoikeuksissa ovat kasvaneet erittäin huomattavasti viime vuosina. Summaaristen asioiden perintä- ja oikeudenkäyntikuluihin liittyy myös ongelmia erityisesti tapauksissa, joissa alkuperäinen velkapääoma on vähäinen, jolloin perintä- ja oikeudenkäyntikulut voivat erityisesti suhteessa alkuperäiseen pääomaan nousta kohtuuttomiksi.

Tuomioistuin voi viran puolesta hylätä tuomiolla vaatimuksen perintä- ja oikeudenkäyntikuluista siltä osin, kun vaatimus on selvästi perusteeton. Vaatimuksen kohtuuttomuutta tulisi arvioida tapauskohtaisesti. Mikäli vaatimus on määrältään kohtuuton, se olisi myös selvästi perusteeton.

Työryhmä antaa summaaristen asioiden perintä- ja oikeudenkäyntikulujen osalta seuraavat suositukset:

Erityisesti asioissa, joissa perittävän pääoman määrä on pieni, työryhmä rohkaisee aidosti miettimään perintä- ja oikeudenkäyntikulujen kohtuullisuutta ottaen erityisesti huomioon perittävän saatavan määrän. Pelkästään se seikka, että kulut ovat perintälain ja oikeudenkäyntikuluasetuksen kulukattojen mukaiset, ei vielä kaikissa tapauksissa tarkoita, että kulujen määrä on myös kohtuullinen.

Ylisuuria perintä- ja oikeudenkäyntikuluja voidaan OK 12 luvun 13 §:n sekä perintälain 4 §:n ja 10 §:n perusteella hylätä tuomiolla, vaikka pääasia ratkaistaisiinkin kantajan eduksi yksipuolisella tuomiolla.

Perintäkulujen osalta haastehakemuksessa on yksilöitävä perintälain 10 a §:n mukaiset maksumuistutukset ja maksuvaatimukset. Vaaditut perintäkulut tulee hylätä, ellei haastehakemuksessa ole esitetty, mistä ne koostuvat. Erityistä huomiota tulee kiinnittää maksuvaatimusten lukumäärään sekä siihen, että ensimmäisen maksuvaatimuksen jälkeen mahdollisesti lähetettävät maksuvaatimusten kustannukset ovat edellisiä pienemmät.

Jos vaaditut perintäkulut ylittävät perintälain 10 c §:ssä mainitut enimmäismäärät taikka 10 a §:ssä mainitut yksikkömäärät, haastehakemuksessa on erittelyn lisäksi perusteltava syy enimmäismäärien ylittämiseen.

Jos velalliselta vaaditaan perintäkuluina muita kuin laissa mainittuja kuluja, ne on hylättävä lakiin perustumattomana.

Mikäli haastehakemus on edellä kerrotuin tavoin puutteellinen, sitä tulee täydentää ennen haastehakemuksen tiedoksiantoa vastaajalle.

Aiheesta tarkemmin liitteessä IX (sivut 114-119).

X

Yhteisvastuullinen korvausvelvollisuus

Milloin useampi kuin yksi asianosainen on vastuussa samoista oikeudenkäyntikuluista, he vastaavat niiden korvaamisesta yhteisvastuullisesti.

Kustannukset, jotka liittyvät ainoastaan jotakin asianosaista koskevaan asian osaan, taikka jotka asianosainen on aiheuttanut 5 §:ssä tarkoitettulla tavalla, hänen on korvattava yksin (OK 21:9 §).

Tuomioistuimen on, jos joku yhteisvastuullisista korvausvelvollisista sitä vaatii, määrättävä, kuinka kulut heidän välillään on jaettava vai onko jonkun heistä korvattava kaikki kulut (OK 21:11 §).

Samoista oikeudenkäyntikuluista asianosaiset vastaavat yhteisvastuullisesti. Asianosaisilla saattaa olla samassa asiassa erilainen rooli tai heidän vastuunsa peruste on erilainen taikka joku asianosaisista saattaa omalla 5 §:stä ilmenevällä menettelyllä tai käyttäytymisellä aiheuttaa lisäkuluja. Tällöin asianosaiset eivät vastaa kaikista asiassa tuomittavista oikeudenkäyntikuluista yhteisvastuullisesti. Hallituksen esityksessä (HE 191/1993) mainitaan esimerkkinä tapauksista, joissa kustannukset liittyvät ainoastaan jotakin asianosaista koskevaan asian osaan, velkojan ajama kanne velallista ja takaajaa vastaan. Jos siinä jutun voittaneelle kantajalle on aiheutunut erityisiä kustannuksia takauksen pätevyuden osoittamisesta, tulee takaajan yksinään korvata nämä kulut.

Samojen oikeudenkäyntikulujen keskinäisestä jakamisesta asianosaisen kesken säädetään OK 21 luvun 11 §:ssä. Edellä mainitun hallituksen esityksen mukaan vaatimus oikeudenkäyntikulujen keskinäisestä jakamisesta on mahdollista tehdä paitsi pääasian yhteydessä myös myöhemmin erikseen tehtävällä vaatimuksella, joka on käsiteltävä siinä tuomioistuimessa, joka on ratkaissut pääasian. Hallituksen esityksen mukaan perusteena korvausvelvollisuutta jaettaessa on pidettävä asianosaisten pääluvun mukaista osuutta pääasiassa. Tästä voidaan kuitenkin poiketa, jos siihen on aihetta joidenkin muiden asiaan liittyvien seikkojen vuoksi.

Jos vastaajat tuomitaan osallisuudesta samaan rikokseen tai rikoksista, jotka ovat yhteydessä toisiinsa, he vastaavat oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta yhteisvastuullisesti.

Sellaiseen asian osaan liittyvät kustannukset, joka koskee ainoastaan jotakin I momentissa tarkoitetuista vastaajista, taikka kustannukset, jotka joku vastaajista on aiheuttanut 2 §:ssä tarkoitetulla tavalla, tämän on korvattava yksin (ROL 9:4 §).

Hallituksen esityksessä rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi (HE 82/1995) todetaan säännöksen vastaavan riita-asioiden osalta OK 21 luvun 9 §:n säännöstä. Hallituksen esityksessä todetaan, että pykälässä tarkoitettuina toistensa kanssa yhteydessä olevina rikoksina voidaan pitää esimerkiksi kulkuneuvon luovuttamista juopuneelle ja rattijuopumusta sekä varkautta ja varastetun tavaran kätkemistä.

Jos kustannukset liittyvät sellaiseen asian osaan, joka koskee vain jotain vastaajista, hänen tulee korvata ne yksin samoin kuin ne kustannukset, jotka hän on ROL 9 luvun 2 §:ssä tarkoitetulla velvollisuuden vastaisella menettelyllä tahallisesti tai huolimattomuudesta aiheuttanut. Edelleen hallituksen esityksessä todetaan, että kysymys siitä, onko jotakin kustannusta pidettävä vastaajien yhteisesti vai jonkun heistä yksinään vastattavana, on ratkaistava kunkin kuluerän osalta erikseen. ” Jos esimerkiksi todistelu on myötävaikuttanut kaikkien vastaajien tuomitsemiseen, vastaavat he yhteisvastuullisesti siitä aiheutuneista kustannuksista. Jos taas todistelu on koskenut ainoastaan jonkun vastaajan syyllisyyttä tai todistelulla on ollut merkitystä vain hänelle langetetun tuomion perusteena, tulee hänen yksinään korvata siitä aiheutuneet kustannukset.”

Tuomioistuimen on, jos joku yhteisvastuullisista korvausvelvollisista sitä vaatii, määrättävä, kuinka kulut heidän välillään on jaettava vai onko jonkun heistä korvattava kaikki kulut (ROL 9:5 §).

Edellä mainitussa hallituksen esityksessä (HE 82/1995) todetaan säännöksen vastaavan riita-asioiden osalta oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 11 §:n säännöstä. Hallituksen esityksen mukaan korvausvelvollisuutta määrättäessä olisi otettava huomioon kunkin korvausvelvollisen viaksi jäävä syyllisyys ja muut asiaan liittyvät seikat. Tuomioistuin voi ottaa kysymyksen korvausvastuun jaosta harkittavakseen ainoastaan jonkun asianosaisten vaatimuksesta. Vaatimus voidaan tehdä pääasian yhteydessä tai myöhemmin erillisellä kanteella.

Jos todistelusta tai muusta toimenpiteestä aiheutuneet kustannukset on suoritettava valtion varoista tai asianosaisten on yhteisvastuullisesti korvattava ne, velvollisuudesta korvata sellaiset kustannukset on voimassa, mitä tässä luvussa säädetään oikeudenkäyntikuluista. Jos asianosaisten tulee pitää oikeudenkäyntikulunsa vahinkonaan, voidaan määrätä, että kustannukset on jaettava tasan.

Tuomioistuin voi määrätä, että I momentissa tarkoitettu valtion varoista maksettu kustannus jää kokonaan tai osaksi valtion vahingoksi (OK 21:13 §).

Tämän lainkohdan osalta hallituksen esityksessä (HE 191/1993) viitataan muissa säännöksissä oleviin todistelukustannuksia koskeviin säännöksiin. Lisäksi todetaan, että säännöksen mukaan velvollisuudesta korvata valtion varoista maksetut todistelusta tai muusta toimenpiteestä aiheutuneet kustannukset takaisin valtiolle on voimassa, mitä luvussa säädetään oikeudenkäyntikuluista. Vastaavasti olisi meneteltävä niiden kulujen osalta, joiden korvaamisesta asianosaiset vastaavat yhteisvastuullisesti. Esityksessä on vielä todettu: ”Pykälän 2 momenttiin ehdotetaan otettavaksi voimassa olevan 21 luvun 3 §:n mukainen säännös jonka mukaan tuomioistuin voi määrätä, että 1 momentissa tarkoitettu valtion varoista maksettu kustannus jää kokonaan tai osaksi valtion vahingoksi.”

Joka 12 luvun 5 a §:n mukaan on jatkanut kanteen ajamista, vastaa alkuperäisen kantajan kanssa yhteisvastuullisesti niistä oikeudenkäyntikuluista, jotka ovat syntyneet ennen kuin hän otti kanteen ajaakseen. Sen jälkeen syntyneistä kuluista uusi kantaja vastaa yksin. Vastaajan tilalle tullut vastaa yksin oikeudenkäyntikuluista (OK 21:10 §).

Kantaja voi oikeudenkäynnin aikana luovuttaa oikeutensa riidan kohteeseen toiselle. Vastaaja voi oikeudenkäynnin aikana luovuttaa oikeutensa riidan kohteeseen toiselle, jos kantaja siihen suostuu. Kysymyksessä on niin sanottu erityisseuraanto. Hallituksen esityksessä (HE 191/1993) todetaan, että yleisseuraannossa, kuten esimerkiksi perillisten tullessa alkuperäisenä asianosaisena olleen perittävän sijaan tai yhtiöiden sulautuessa keskenään, sijaan tullut jo yleisten periaatteiden mukaan vastaa myös aikaisemmista kuluista.

Alkuperäinen kantaja vastaa yhteisvastuullisesti sijaansa tulleen kassa niistä kuluista, jotka ovat syntyneet ennen kuin sijaan tullut otti kanteen ajaakseen. Sen jälkeen syntyneistä kuluista uuden kantajan tulee vastata yksinään. Hallituksen esityksessä todetaan, että kulujen syntymääjankohtana on tietyissä tapauksissa pidettävä jo sitä ajankohtaa, jolloin on suoritettu se toimenpide, jonka johdosta sittemmin joudutaan suorittamaan kuluja, kuten esimerkiksi silloin, kun todistaja on kutsuttu oikeuteen jo ennen sijaantuloa, mutta häntä kuullaan vasta sijaantulon jälkeen.

Erityisseuraanto vastaajan puolella edellyttää aina kantajan suostumusta eikä kantajan edun huomioon ottaminen siten vaadi, että alkuperäisen vastaajan tulisi olla vastuussa siihen mennessä syntyneistä oikeudenkäyntikuluista. Uudeksi vastaajaksi tulleen asianosaisen tulee yksinään vastata kaikista asiasta aiheutuneista oikeudenkäyntikuluista.

XI

Väliintulijan korvausvelvollisuus

Edellä 18 luvun 8 §:ssä tarkoitettujen väliintulijan velvollisuudesta korvata oikeudenkäyntikulut ja hänen oikeudestaan korvaukseen sellaisista kuluista on vastaavasti voimassa, mitä tässä luvussa säädetään asianosaisesta. Hänen on kuitenkin vastattava ainoastaan

puhevallan käyttämisestä aiheutuneista erityisistä kuluista. Asianosaista, jonka puolella väliintulija on esiintynyt, ei saa velvoittaa korvaamaan tässä pykälässä tarkoitettuja kuluja.

Väliintulijan edustajan, asiamiehen tai avustajan velvollisuudesta korvata oikeudenkäyntikulut on vastaavasti voimassa, mitä tässä luvussa säädetään asianosaisen edustajasta, asiamiehestä tai avustajasta (OK 21:12 §).

Jos joku, joka ei ole asianosaisena oikeudenkäynnissä, väittää, että asia koskee hänen oikeuttaan, ja esittää todennäköisiä syitä väitteensä tueksi, hän saa osallistua väliintulijana jommankumman asianosaisen puolella oikeudenkäyntiin. Kysymyksessä on niin sanottu sivuväliintulija. Osallistuessaan oikeudenkäyntiin hän vastaa vain puhevallan käyttämisestään aiheutuneista kuluista. Asianosaista, jonka puolella hän on esiintynyt, ei saa velvoittaa korvaamaan näitä kuluja. Muutoin väliintulijan osalta on voimassa OK 21 luvun säännökset. Hallituksen esityksen (HE 191/1993) mukaan jos sivuväliintulija on tukenut voittanutta asianosaista, hänellä olisi samanlainen oikeus kuin asianosaisellakin korvaukseen hänelle aiheutuneista kuluista. Jos se, jonka puolesta väliintulija on esiintynyt, peruuttaa kanteensa, on myös sivuväliintulijan kuluvastuun osalta lisäksi noudatettava soveltuvien osin OK 21 luvun 7 §:n 2 momentin säännöstä.

Sivuväliintulija on erotettava pääväliintulijasta, joka moittii kummankin alkuperäisen asianosaisen oikeutta ja vaatii riidan kohdetta itselleen. Tällaisessa tilanteessa pääväliintulijasta tulee kantaja ja alkuperäisistä asianosaisista vastaajia. Kun väliintulijasta tulee kantaja, korvausvelvollisuus määräytyy hänen vireille panemastaan uudesta kanteesta aiheutuneiden oikeudenkäyntikulujen osalta normaalien kulusäännösten mukaisesti.

XII

Oikeudenkäyntikuluvaatimuksen esittäminen ja ratkaiseminen

Oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskeva vaatimus on tehtävä ennen käsittelyn päättymistä. Vaatimuksessa on eriteltävä oikeudenkäyntikulujen määrä ja niiden perusteet.

Ratkaisu oikeudenkäyntikuluista on annettava samalla kun tuomioistuin ratkaisee asian. Ratkaisussa on ilmoitettava erikseen korvattavat kulut ja palkkiot. Jos pääasia ratkaistaan valmistelussa, voidaan samalla antaa ratkaisu oikeudenkäyntikuluista silloinkin, kun ne ovat jääneet riitaisiksi, jollei kulujen määrän selvittämisen katsota vaativan pääkäsittelyä suullisen todistelun vastaanottamiseksi.

Kun tuomioistuin siirtää asian toiseen tuomioistuimeen, kysymys siirtävässä tuomioistuimessa syntyneiden oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta on ratkaistava siinä tuomioistuimessa, johon asia on siirretty (OK 21:14 §).

Oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskeva vaatimus on tehtävä ennen käsittelyn päättymistä. Vaatimuksessa on eriteltävä oikeudenkäyntikulujen määrä ja niiden perusteet (ROL 9:6 §).

Oikeudenkäyntikuluja koskeva korvausvaatimus on esitettävissä niin kauan kunnes pääasian käsittely on päättynyt. Jos oikeudenkäyntikuluja ei ole vaadittu korvattavaksi ennen pääkäsittelyn päättymistä, kuluja ei voi kyseisessä asiassa tai myöhemmin eri oikeudenkäynnissä vaatia. Oikeudenkäyntikuluvaatimus voidaan kyllä erottaa pääasiasta käsiteltäväksi erikseen esimerkiksi jos pääasia on ratkaistavissa ilman enempää käsittelyä mutta kulukysymys jää riitaiseksi.

Jos oikeudenkäyntikuluja ei vaadita korvattavaksi, niitä ei myöskään tuomita edes OK 21 luvun 8 c §:n ja 21 luvun 8 d §:n tilanteissa. Jos kuluja on vaadittu, mutta niiden määrää ei ole yksilöity, se ei estä em. lainkohtien taksoitetun kulukorvauksen tuomitsemista, mutta muutoin kulukorvauksen tuomitseminen edellyttää korvausvaatimuksen olevan myös määrältään yksilöity. Mikäli kulukorvausvaatimusta ei ole määrällisesti yksilöity haastehakemuksessa, hakemusta tulee pyytää täydennettäväksi ennen sen laittamista tiedoksiantoon.

Jos oikeudenkäyntikuluvaatimus kokonaan tai osaksi myönnetään oikeaksi, tuomioistuin ei voi poiketa myöntämisestä vastapuolen vahingoksi muutoin kuin em. 21 luvun 8 c §:n ja 21 luvun 8 d §:n tilanteissa. Käytännössä asianosaisten kannanotot kuluihin ovat suppeita, eritelmättömiä ja tulkinnanvaraisia. Tuomioistuimen tuleekin ennen kuluratkaisua selvittää mitä asianosaiset kannanotoillaan oikeudenkäyntikuluihin oikeastaan tarkoittavat. Asianosaiselta tulee pyytää selkeät kannanotot niihin OK 21 luvun kulusäännöksiin, joita asianosainen itse tai vastapuoli pitää merkityksellisenä sekä niihin kulusäännöksiin, joita tuomioistuin voi viran puolesta soveltaa. Lisäksi on selvitettävä kannanotot yksittäisten toimenpiteiden tarpeellisuuteen ja kohtuullisuuteen sekä kulukorvauksen kokonaismäärän kohtuullisuuteen.

Oikeudenkäyntikulukorvaukset ovat usein määriltään huomattavia ja suhteessa pääasian taloudelliseen intressiin merkittäviä. Sen vuoksi myös kulukorvausratkaisut on perusteltava huolellisesti. Asianosaisilla on oikeus saada tuomioistuimelta kulukysymykseen tarkoin perusteltu vastaus, ja vain perustelujen kautta voidaan luoda yhtenäistä korvauskäytäntöä.

Aiheesta tarkemmin liitteessä XII (sivut 120-125).

XIII

Oikeudenkäyntikulut muutoksenhaussa

Jos alemman tuomioistuimen päätökseen haetaan muutosta, velvollisuus korvata oikeudenkäyntikulut ylemmässä tuomioistuimessa on määrättävä sen mukaisesti, mitä muutoksenhakumenettelyssä on tapahtunut ja onko asianosainen voittanut vai hävinnyt muutoksenhaun.

Jos asia palautetaan, kysymys kuluista ylemmässä tuomioistuimessa on tutkittava alemmassa oikeudessa palautetun asian yhteydessä.

Ylimääräistä muutoksenhakua koskevassa asiassa velvollisuus korvata oikeudenkäyn-

tikulut on määrättävä 1 ja 2 momentin mukaisesti, jollei erityisestä syystä muuta johdu (OK 21:16 §).

Muutoksenhakutilanteessa hovioikeus määrää oikeudenkäyntikuluista käräjäoikeudessa niin kuin käräjäoikeus olisi tehnyt, jos se olisi ratkaissut pääasian samalla tavalla kuin hovioikeus sen ratkaisee. Hovioikeus määrää oikeudenkäyntikuluista hovioikeudessa puolestaan sen mukaan, mitä muutoksenhaussa on tapahtunut eli onko asianosainen voittanut vai hävinnyt muutoksenhaun. Molempien asianosaisten haettua muutosta ja hovioikeuden päätyessä pysyttämään pääasiaratkaisun kulut hovioikeudessa pääsääntöisesti kuitataan. Jos juttu palautetaan alempaan tuomioistuimeen, tämä ratkaisee myös muutoksenhakukulut pääasian uudelleen tutkiessaan. Jos muutoksenhakemus koskee vain oikeudenkäyntikuluja, asia kuuluu hovioikeuden uuden jatkokäsittelylupajärjestelmän piiriin. Säännös oikeudenkäyntikuluista muutoksenhaussa koskee myös muutoksenhakua hovioikeudesta korkeimpaan oikeuteen. Ylimääräisessä muutoksenhaussa sovelletaan lähtökohtaisesti voittapuolen oikeutta saada korvaus kuluistaan. Hovioikeusvaiheessa tehty sovinto kattaa usein myös oikeudenkäyntikuluvaatimukset, mutta tarvittaessa hovioikeuden tulee määrätä kuluista pääasiaratkaisun ajatellun lopputuloksen mukaisesti. Valituksen peruuttamistapauksessa valittajan on pääsääntöisesti korvattava vastapuolensa oikeudenkäyntikulut.

Aiheesta tarkemmin liitteessä XIII (sivut 126-132).

XIV

Vastaajan ja asianomistajan kuluvelvollisuus rikosasiassa

Jos vastaaja tuomitaan rangaistukseen tai muuhun rikosoikeudelliseen seuraamukseen, hän on velvollinen suorittamaan valtiolle valtion varoista maksettavista todistelukustannuksista annetun lain (666/1972) nojalla maksettaviksi määrätyt korvaukset sekä muut todistelusta ja oikeuslääkeopillisista tutkimuksista esitutkinnan tai oikeudenkäynnin aikana aiheutuneet erityiset kustannukset, jos nämä ovat olleet tarpeen asian selvittämiseksi.

Milloin vastaajan velvoittaminen suorittamaan 1 momentissa tarkoitettu korvaus olisi hänen rikoksensa laatuun tai henkilökohtaisiin ja taloudellisiin oloihinsa nähden taikka muusta syystä kohtuutonta, korvausta on alennettava tai jätettävä se kokonaan tuomitsematta.

Asetuksella voidaan säätää, ettei vastaajaa ole velvoitettava suorittamaan valtiolle sellaista 1 momentissa tarkoitettua korvausta, joka alittaa asetuksessa säädetyn määrän (ROL 9:1 §).

Oikeudenkäyntikuluista asianomistajan yksin ajamassa rikosasiassa on soveltuvin osin voimassa, mitä riita-asioista säädetään.

Syyttäjän syyteeseen yhtyneen asianomistajan velvollisuudesta korvata vastaajan oikeudenkäyntikulut ja hänen oikeudestaan saada vastaajalta korvaus sellaisista kuluista on soveltuvin osin voimassa, mitä oikeudenkäymiskaaren 21 luvussa säädetään. Asianomistajan on kuitenkin vastattava ainoastaan puhevallan käyttämisestä aiheutuneista erityisistä kuluista. Syyttäjän syyteeseen yhtyneen asianomistajan edustajan, asiamiehen tai avustajan velvoittamisesta korvaamaan kulut yhteisvastuullisesti asianomistajan kanssa sovelletaan soveltuvin osin, mitä oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 6 §:ssä säädetään.

Jos asianomistaja perättömällä ilmiannolla tai muutoin tahallaan on aiheuttanut syytteen nostamisen, voidaan hänet velvoittaa korvaamaan valtiolle osittain tai kokonaan 1 §:n 1 momentissa tarkoitetut kustannukset (ROL 9:8 §).

Pääsääntönä laissa on säädetty, että mikäli tuomioistuin katsoo vastaajan syylliseksi, vastaaja tulee myös velvoittaa korvaamaan asiassa syntyneet todistelukustannukset. Poikkeuksena kuluvastuusta on se, että todistelukustannukset ovat olleet tarpeen rikoksen selvittämiseksi. Kustannusten tarpeellisuus tulee arvioida niiden syntyhetken valossa. Jos riitainen seikka myöhemmin muuttuu riidattomaksi, ei tämä sellaisenaan yleensä tarkoita sitä, että todistelukustannusten syntyminen olisi ollut tarpeetonta. Edellytyksenä vastaajan tuomitsemiselle kuluvastuuseen on aina syyttäjän vaatimus, kuluvastuuta ei voi tuomita viran puolesta. Lisäksi edellytyksenä on, että vastaaja tuomitaan rangaistukseen tai muuhun rikosoikeudelliseen seuraamukseen.

Tuomioistuimen tulee aina viran puolesta kiinnittää huomiota siihen, onko todistelu asiassa ollut tarpeellista. Mikäli jokin asia riittävästi on saatu näytettyä toteen vähemmällä tai edullisemmalla todistelulla, voidaan kuluvastuuta alentaa. Jos todistelulla ei syyllisyyden kannalta ole ollut merkitystä, tulee kuluvastuuseen suhtautua varovasti. Jokin asia voi olla tarpeen asian selvittämiseksi ilman, että se olisi ollut tarpeen (jonkun) vastaajan syyllisyyden selvittämiseksi; tässä tulee kiinnittää huomiota myös usean vastaajan tilanteeseen.

Pääsääntö on, että syyttäjän syyteeseen yhtyneellä asianomistajalla on riitajutun voitaneen asianosaisen tavoin oikeus täysimääräiseen korvaukseen kohtuullisista kuluistaan vastaajalta silloin, kun syyte hyväksytään. Toisaalta taas tapauksissa, joissa syyte ja/tai asianomistajan mahdollisesti esittämät yksityisoikeudelliset vaatimukset hylätään, asianomistajan tulee korvata syytetylle vain ne lisäkustannukset, jotka ovat aiheutuneet asianomistajan omista toimenpiteistä oikeudenkäynnissä. Asianomistajan kuluvastuu on poikkeuksellinen ja siihen tulisi suhtautua pidättyvästi.

Oikeudenkäyntikuluista rikosasiassa, jossa asianomistaja yksin käyttää puhevaltaa, noudatetaan soveltuvin osin mitä riita-asioista säädetään. Niin myös silloin kun asianomistaja on ryhtynyt jatkamaan syytettä, jonka ajamisesta syyttäjä on luopunut, siltä osin kuin on kysymys sen jälkeen asiassa syntyneistä kuluista. Näin myös silloin kun vain asianomistaja hakee muutosta syyttäjän ajamassa asiassa. Riita-asian oikeudenkäyntikulusäännöksiä ei kuitenkaan noudateta, jos syyttäjä myöhemmin yhtyy asianomistajan rangaistusvaatimukseen. Asianomistaja voi joutua korvaamaan valtiolle 1 §:n 1 momentissa tarkoitetut kustannukset, jos hän perättömällä ilmiannolla tai muutoin tahallaan on aiheuttanut syytteen nostamisen.

Aiheesta tarkemmin liitteessä XIV (sivut 134-141).

Vastaajan oikeus saada korvaus kuluistaan valtion varoista

Jos syyttäjän syyte tai muu vaatimus hylätään, jätetään tutkimatta tai jää sillensä, valtio on vastaajan vaatimuksesta velvollinen korvaamaan vastaajan kohtuulliset oikeudenkäyntikulut. Korvausvelvollisuutta ei ole, jos vastaaja asianomistajan muutoksenhaun johdosta tuomitaan teosta, jota syyttäjän syyte koski. Korvaus maksetaan vasta, kun vastaajan syyllisyyttä koskeva kysymys on ratkaistu lainvoimaisesti.

Jos samassa asiassa on esitetty useita syytteitä tai muita vaatimuksia, joista osa hyväksytään ja osa ratkaistaan I momentin mukaisesti, oikeudenkäyntikulujen korvausta ei tuomita, ellei ole erityistä syytä sen suorittamiseen osaksi. Oikeudenkäyntikulujen korvausta ei kuitenkaan tuomita vastaajalle, joka valheellisella tunnustuksella tai muuten tahallisesti on antanut aiheen syytteen nostamiseen.

Oikeusministeriö voi antaa tarkempia määräyksiä valtion korvausvelvollisuuden toteuttamisesta ja maksamismenettelystä (ROL 9:1a §).

Mikäli syyttäjän syyte tai muu vaatimus hylätään, jätetään tutkimatta tai jää sillensä on vastaajalla ROL 9 luvun 1 a §:n nojalla aina oikeus saada korvaus kohtuullisista oikeudenkäyntikuluistaan, vaikka juttu olisi yksinkertaisena pidettävä sakkooasia. Korvattavissa oikeudenkäyntikuluissa sovelletaan oikeudenkäymiskaaren 21 luvun mukaisia korvauseriaatteita, ei valtioneuvoston asetusta oikeusavun palkkioperusteista (KKO 2006:94).

Erityisesti ROL 9 luvun 1 a §:n mukaisissa tilanteissa tuomioistuimen on vaadittava syyttäjältä selvä kannanotto vastaajan oikeudenkäyntikulujen määrään, koska valtion edustajana syyttäjän kannanotolle tulee antaa sama merkitys kuin vastapuolen kannanotoille riita-asiassa.

Valtion kuluvastuu voi aktualisoitua myös muutoin kuin perinteisissä syytteen hylkäämistä koskevissa tilanteissa. Esimerkkinä mainittakoon monet pakkokeinoasiat, joissa vaatimuksen esittäjänä yleensä on poliisi, ei syyttäjä. Samoin kuluvastuu voi aktualisoitua ylimääräisen muutoksenhaun menestyessä. Valtion kuluvastuuta voidaan tulkita myös laajasti ja analogisesti soveltaen joko ROL 9 luvun 1 a §:stä ilmeneviä periaatteita tai joissakin tapauksissa jopa ex analogia hallintolainkäyttölain 74 §:stä ilmeneviä periaatteita, mikäli kuluvastuulle muuten ei löydy suoraan perustetta laista, mutta vastaajan tai epäillyn kannalta myönteisesti päättyvä oikeudenkäynti kuitenkin on selvästi ollut valtion ja sen viranomaisten vastuulla (esim. KKO 2004:97).

Aiheesta tarkemmin liitteessä XV (sivut 142-150).

OK 21 luvun säännösten soveltaminen rikosasioissa

Mitä oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8, 12 ja 13 §:ssä, 14 §:n 2 momentissa sekä 16 §:ssä säädetään riita-asioista, on soveltuvilta kohdin voimassa myös rikosasioissa (ROL 9:9 §).

Jos syyttäjän ajaman rikosasian yhteydessä käsitellään asianomistajan kannetta asianosaista vastaan, jolle ei ole vaadittu rangaistusta tai muuta rikosoikeudellista seuraamusta, tai muu kuin asianomistaja esittää yksityisoikeudellisia vaatimuksia syytettyä vastaan, on näiltä osin aiheutuneiden oikeudenkäyntikulujen osalta noudatettava riita-asioista voimassa olevia säännöksiä (ROL 9:11 §).

Mainittuja oikeudenkäyntikulusäännöksiä, joita tulee soveltaa myös rikosasioissa, on käsitelty tässä raportissa eri aihealueiden kohdalla.

Syyttäjän kannanotot ja muutoksenhakuoikeus valtion varoista suoritetuista oikeudenkäyntikuluista

Oikeusapuasioissa syyttäjän on rikosasioissa lausuttava avustajan esittämästä palkkio- ja kuluvaatimuksesta, jos siihen vaatimuksen määrään nähden tai muuten on aihetta (Oikeusapulaki 17 §).

Syyttäjä voi niissä asioissa, joissa hän on toiminut syyttäjänä, hakea muutosta avustajan palkkion ja korvauksen määrää koskeviin ratkaisuihin (Oikeusapulaki 18 §).

Syyttäjällä on oikeus valtion puolesta hakea muutosta ROL 9 luvun 1-4 §:n ja 8 §:n 3 momentin nojalla tehtyihin ratkaisuihin silloinkin, kun hän ei ole toiminut syyttäjänä (ROL 9:10 §).

Syyttäjällä on oikeus valtion puolesta hakea muutosta OK 21 luvun 13 §:n nojalla tehtyyn ratkaisuun silloinkin, kun hän ei ole toiminut syyttäjänä (OK 21:19 §).

Syyttäjälle on laissa säädetty velvollisuus lausua valtion varoista maksettavista oikeudenkäyntikuluista. Syyttäjälle voidaan myös perustellusti katsoa syntyvän tuomioistuimessa käsiteltävissä asioissa kokonaisvaltaisempi kuva jutun laadusta ja laajuudesta kuin tuomioistuimelle. Tämän vuoksi syyttäjältä pitäisi vaatia aktiivista osallistumista oikeudenkäyntikuluista käytävään keskusteluun, ja vaatia häneltä selkeää kannanottoa oikeudenkäyntikuluihin.

Valtion varoista maksettavien oikeudenkäyntikulujen lopullinen kohtuullisuusharkinta on laissa säädetty tuomioistuimelle. Syyttäjän selkeän kannanoton tulee kuitenkin olla selvästi tuomioistuimen harkintaa ohjaava, ja tuomioistuimen tulee perustella, mikäli se poikkeaa palkkiovaatimuksesta. Tuomioistuimen tulee joka tapauksessa vaatia syyttäjältä selvä kannanotto palkkioiden kohtuullisuuteen, jotta siitä voidaan tuomioistuimessa käydä perusteellinen keskustelu ja voidaan välttyä myös turhilta palkkiovalituksilta. Kun valtion kuluvastuu syntyy ROL 9 luvun 1a §:n nojalla, kulukorvauksiin sovelletaan oikeudenkäymiskaaren 21 luvun mukaisia korvauseriaatteita. Syyttäjä valvoo valtion etua ja hänen kannanotolleen tulee antaa sama merkitys kuin vastapuolen kannanotoille riita-asiassa.

Syyttäjällä on oikeus hakea muutosta valtion varoista maksettuihin palkkioihin. Mahdollisuutta käytetään varsin säästeliäästi ja sen tulisikin rajoittua tilanteisiin, joissa tuomioistuin on hyväksynyt objektiivisesti arvioiden selvästi kohtuuttoman tai ainakin selvästi liian suuret palkkiovaatimukset. Periaatteellisesti merkittävässä kuluratkaisuissa - vaikka intressi olisikin pieni - on valitusoikeutta toki myös syytä käyttää.

Aiheesta tarkemmin liitteessä XVII (sivut 152-161).

XVIII

Viran puolesta huomioon otettavat seikat oikeudenkäyntikuluratkaisuissa

Oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskeva vaatimus on tehtävä ennen asian käsittelyn päättymistä. Sitä koskeva kysymys on pääsääntöisesti dispositiivinen oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:n tarkoittamissa asioissa. Silloin kun asianosaiselle on myönnetty oikeusapua, asianosaisten välinen kuluvastuu on kuitenkin ratkaistava viran puolesta, lukuun ottamatta oikeusavun omavastuuna vastapuolelta vaadittua oikeudenkäyntikulujen osaa. Perusteena on jo se, että julkisin varoin kustannettava oikeusapu kuuluu selkeästi julkisoikeuteen, joka sivuuttaa dispositiivisesti pääosin sovellettavan oikeudenkäymiskaaren 21 luvun säännökset.

Oikeusapupalkkioiden käsittelyssä on lisäksi muitakin viran puolesta huomioitavia kohtia. Palkkiota vaaditaan pääsääntöisesti esittämällä tuomioistuimelle lasku eli yksityiskohtainen selvitys toimenpiteistä ja kuluista. Palkkiosta ja korvauksesta pitäisi 1.12.2009 voimaan tulleen oikeusapulain 18 § 2 momentin mukaan tehdä pääasiasta annettavasta ratkaisusta erillinen päätös. Muutos oli tehty silmällä pitäen oikeusavun sähköisen järjestelmän käyttöön ottamista. Sähköinen järjestelmä tulee vuonna 2012 käytettäväksi kuitenkin vain maksatusalustana. Erillisiä päätöksiä oikeusapupalkkioista ei ole tarkoituksenmukaista tehdä muutoin kuin erityisestä syystä. Järjestelmän käyttöön ottamisesta on määrätty 1.8.2012 voimaantulleessa oikeusavun palkkioasetuksen muutoksessa.

Puolustajanpalkkiot määrätään samalla tavoin kuin oikeusapupalkkiot. Puolustajanpalkkioiden ja oikeusapupalkkioiden määräämisessä on muistettava kuulla kaikkia niitä, jotka voivat joutua korvaamaan palkkion valtiolle.

Erityinen tilanne on käsillä, kun avustaja tai puolustaja pyytää välilaskun maksamista tehtävän jatkuessa pitkähkön ajan. Vaikeudeksi muodostuu se, että asian valmistelusta vahvistettava kohtuullista työmäärää vastaava palkkio voidaan joskus arvioida vasta pääasiaa ratkaistaessa. Oikeusapulain 18 § 3 momentin sanamuoto viittaa ensisijaisesti siihen, että välilaskua maksettaessa tulisi tehdä niin sanotusti laskutusjaksoa koskeva lopullinen ratkaisu muutoksenhakuosoitukseensa. Vaikka lainkohdassa on suoranaisesti mainittu vain kuluennakon maksaminen etukäteen, tarkoituksenmukainen toimintatapa voisi välilaskun palkkio-osuudenkin kohdalla olla se, että arvioidaan palkkiovaatimuksesta varmuudella vahvistettava osuus ja avustajalle maksetaan tuo osuus mahdollisella omavastuulla vähennettynä. Kysymys ei olisi varsinaisen ennakon maksamisesta vaan alustavan palkkion maksamisesta jo tehdystä työstä.

Voimassa olevan oikeudenkäymiskaaren 21 luvun ja oikeusapulainsäädännön soveltaminen vaatii lain esitöiden ja ennakkopäätösten mukaan tuomarin kyselyoikeuden käyttämistä, jos asianosaiset eivät huomaa ottaa kantaa kaikkiin tarvittaviin kohtiin. Kaiken tämän huomioiminen asettaa vaatimuksia tuomioistuimen puheenjohtajalle sekä istunnoissa että kirjallisessa menettelyssä. Tuomioistuimen puheenjohtajan tulee aktiivisella kyselyoikeudella selvittää ratkaistavat kysymykset. Tämän velvollisuus on samanlainen niin käräjä- kuin hovioikeuksissakin.

Aiheesta tarkemmin liitteessä XVIII (sivut 162-167).

XIX

Oikeusavun palkkioperusteet

Säädökset oikeusavun, puolustajan ja avustajan palkkioperusteista löytyvät oikeusapulain 17 - 20 §:stä, 22 §:stä ja oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 10 - 11 §:stä. Rikosprosessissa syyttäjällä on yleensä tuomioistuinta parhaimmat edellytykset valtion puolesta arvioida sitä, minkälaisia toimenpiteitä asian hoitaminen on voinut kohtuudella arvioituna vaatia. Tämän vuoksi syyttäjän kannanotto muodostuu merkittäväksi arvioidaessa tarpeellisia ja kohtuullisia toimenpiteitä jutun laatu ja laajuus huomioon ottaen. Siviiliasioissa tuomioistuimen palkkioasiassa tekemässä ratkaisussa ei ole ulkopuolista tahoa, joka valvoisi valtion etua, jolloin tuomioistuimen tehtävänä on arvioida paitsi asiassa suoritettujen toimenpiteiden tarpeellisuus, myös asiakohteisesti kohtuullisena pidettävä palkkion kokonaismäärä.

Mikäli tuomioistuin on selvästi poikkeamassa vaaditun palkkion määrästä, asiassa tulee tiedustella syytä palkkion suuruuteen, jotta turhilta muutoksenhailta voidaan välttyä.

Avustajan ja puolustajan palkkio – myös asiakohmainen vähimmäispalkkio – vahvistetaan arvonlisäverottomana lisättyinä arvonlisäveron määrällä, mistä kokonaispalkkiosta lasketaan mahdollinen omavastuuosuus.

Palkkion korottamista ja alentamissa koskevissa tilanteissa on tuomioistuimen tiedusteltava avustajalta perustetta palkkion korottamiseen ja toisaalta varata tilaisuus lausua siitä mahdollisuudesta, että palkkio määrättäisiin normaalipalkkiota pienempänä.

Aiheesta tarkemmin liitteessä XIX (sivut 168-179).

XX

Pakkokeinoihin liittyvät oikeudenkäyntikulut

Tuomioistuimessa käsiteltävät pakkokeinot ovat rikos- tai siviiliprosessuaalisia riippuen siitä minkä prosessilajin yhteydessä pakkokeinoja käytetään. Rikosprosessuaalisten pakkokeinojen käyttämisen edellytyksenä on aina tapahtuneeksi epäilty rikos ja niiden käyttäminen televalvontaa lukuun ottamatta tulee kysymykseen siinä vaiheessa kun epäillyn rikoksen esitutkinta on alkanut.

Rikosprosessuaalisista pakkokeinoista on säädetty pakkokeinolaisissa, jossa ei ole oikeudenkäyntikuluja koskevia säännöksiä. Pakkokeinoissa oikeudenkäyntikulujen osalta sovelletaan soveltuvin osin oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain ja oikeudenkäymiskaaren säännöksiä.

Pakkokeinoasioissa epäillylle on yleensä määrätty puolustaja tai avustaja, jolle palkkio ja kulut maksetaan valtion varoista. Kun puolustajaa tai avustajaa ei ole määrätty, epäillyllä on pakkokeinoasioissakin oikeus saada korvaus kuluistaan valtion varoista ROL 9 luvun 1a §:n nojalla, jos syyttäjän vaatimus hylätään, jää tutkimatta tai asia jää sillensä. Jos pakkokeinoasia ei perustu syyttäjän vaatimukseen, ROL 9 luvun 1a §:ää sanatarkasti tulkiten kuluja ei voitaisi sen nojalla valtion varoista maksaa. Oikeuskäytännössä valtio on velvoitettu korvaamaan epäillyn ja ulkopuolisenkin kulut vaikka vaatimuksen on tehnyt poliisi eikä syyttäjä.

Ulkomaalaislaista löytyy kulusäännös, jota voidaan soveltaa ulkomaalaisen säilöön ottamista koskevissa asioissa.

Tuomioistuimessa käsiteltävistä pakkokeinoista löytyy säännökset myös OK:n 7 luvusta, 12 luvusta ja 17 luvusta sekä ROL:n 8 luvusta. OK 7 luku koskee saamisten, paremmalla oikeudella olevan omaisuuden ja esineen tai jonkun muun oikeuden turvaamista. Luvussa on säännelty myös kulukysymykset.

OK 12 ja 17 luvussa sekä ROL 8 luvussa on säännökset pakkokeinoista asianosaisten ja todistajien läsnäolon sekä todisteiden esittämisen turvaamiseksi, joita ovat uhkasakko, istuntoon tuominen (nouto) ja esittämisvelvollisuus. Pakkokeinoihin liittyvistä kulukorvauksista löytyvät säännökset sanotuista luvuista.

Konkurssiin liittyvistä pakkokeinoista on otettu säännökset konkurssilain 4 lukuun.

Aiheesta tarkemmin liitteessä XX (sivut 180-188).

Asiaan osalliset vastaavat itse lähestymiskieltoasian käsittelystä johtuvista kustannuksista. Milloin siihen on painavia syitä, voidaan asiaan osallinen kuitenkin tuomioistuimessa velvoittaa suorittamaan vastapuolen kohtuulliset oikeudenkäyntikulut osaksi tai kokonaan (Laki lähestymiskiellosta 14 §).

Lähestymiskieltoasiaan osalliset vastaavat pääsääntöisesti itse asian käsittelystä aiheutuvista kustannuksista. Hallituksen esityksessä laiksi lähestymiskiellosta (HE 41/1998) lähestymiskieltoasian käsittelystä todetaan, ettei kysymys lähestymiskiellon määrittämisestä varsinaisesti olisi riita- eikä rikosasia, joten niitä koskevia säännöksiä oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta ei sovellettaisi. Poikkeustapauksissa ei kuitenkaan ole kohtuullista, että asian voittanut osapuoli ei saisi korvausta kuluistaan. Tällaisiksi tapauksiksi hallituksen esityksessä on todettu muun muassa kiusantekomielessä vireille saatetut lähestymiskieltohakemukset tai perusteeton oikeudenkäynnin pitkittäminen. Näissä tilanteissa hallituksen esityksen mukaan tulisi voida pääsäännöstä poiketen harkita oikeudenkäyntikulujen korvaamista osaksi tai kokonaan.

Korkeimman oikeuden ratkaisussa 2009:8 on ollut kysymys oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta hakijalle hovioikeudessa. Lähestymiskieltoon määrätyle henkilölle oli jouduttu hakemaan uutta lähestymiskieltoa jo aikaisemman kieltoajan kuluessa. Lähestymiskieltoa oli rikottu ja siitä oli tuomittu rangaistus, minkä jälkeen kiellettyä häirintää oli jatkettu. Korkein oikeus on katsonut, että tällaisessa tilanteessa muutoksenhausta hakijalle aiheutuvien kustannusten jääminen asian hovioikeudessa voittaneen hakijan itsensä vastattaviksi olisi kohtuutonta. Tällä perusteella korkein oikeus on katsonut, että asiassa on ollut lähestymiskiellosta annetun lain 14 §:ssä tarkoitettuja painavia syitä velvoittaa hävinnyt osapuoli korvaamaan vastapuolen oikeudenkäyntikulut hovioikeudessa.

Lähestymiskieltoasian käsittelystä on soveltuvin osin voimassa, mitä oikeudenkäynnistä rikosasiassa säädetään. Kun lähestymiskieltoaisissa on oma säännös oikeudenkäyntikuluista, ROL:n säännöksiä kulukysymyksissä ei sovelleta (Ks. I-SHO 2010:13).

Oikeudenkäymiskaassa ei ole erillistä säännöstä oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta niissä tapauksissa, joissa asia päättyy asianosaisten sovintoon. Kulukysymys voidaan korkeimman oikeuden ratkaisun KKO 1996:131 mukaisesti jättää tuomioistuimen harkintaan. Samasta ratkaisusta ilmenee myös kulukysymyksen ratkaisuperusteet sovintotapauksissa. Lähtökohtana on kulukysymyksen ratkaiseminen tuomioistuimen ajatellun pääasiallisen ratkaisun perusteella, jos tuomioistuimelle on esitetty oikeudenkäyntiaineistoa siinä määrin, että sille on voinut syntyä käsitys itse riitakysymyksen ratkaisemisesta. Mikäli luotettavaa käsitystä itse pääasiasta ei ole, on alkuperäisten vaatimusten ja sovinnon välinen vertailu täydentävä tai korvaava ratkaisuperuste. Sovinto ei monesta eri syystä välttämättä vastaa todennäköistä tuomioistuinratkaisua asiassa. Tämän vuoksi kulukysymystä koskeva ratkaisu on viime kädessä perustettava melko vapaaseen OK 21 luvun säännöksiä noudattelevaan kohtuusharkintaan.

Aiheesta tarkemmin liitteessä XXII (sivut 190-195).

Arvonlisäveron huomioon ottaminen oikeudenkäyntikuluissa

Tuomioistuimen maksettavaksi määräämistä oikeudenkäyntikuluista ei tarvitse maksaa arvonlisäveroa. Oikeudenkäyntikulut katsotaan vastapuolelta saaduksi vahingonkorvaukseksi, jota ei pidetä sellaisena vastikkeena, josta arvonlisävero tulisi maksaa.

Oikeudenkäyntiavustajan tai -edustajan on maksettava päämieheltään laskuttamista kuluista ja palkkiosta arvonlisävero. Jos päämies on arvonlisäverovelvollinen, hän saa omassa verotuksessaan vähentää arvonlisäveron, joten päämiehen oikeudenkäyntikuluiksi, jotka vastapuolen on hänelle maksettava, muodostuu kulujen ja palkkioiden nettomäärä (alv 0 %). Jos päämies ei saa vähentää arvonlisäveroa omassa verotuksessaan, hävinnyt vastapuoli tulee velvoittaa korvaamaan oikeudenkäyntikulut arvonlisäveroineen.

Näyttövelvollisuus siitä, onko kuluvaatimuksen esittäjä arvonlisäverovelvollinen, on vaatimuksen esittäjällä.

Kun oikeudenkäyntikulut ja palkkio maksetaan lain nojalla suoraan asiamiehelle tai avustajalle, joka on arvonlisäverovelvollinen, kuluratkaisusta tulee ilmetä kuluihin ja palkkioihin sisältyvä arvonlisävero.

Arvonlisäverovelvolliset on merkitty arvonlisäverorekisteriin. Satunnaisesti asioita hoitavat avustajat ja asiamiehet eivät yleensä maksa arvonlisäveroa. Kaikista tuloista kuten esimerkiksi vuokratuloista ei tarvitse maksaa arvonlisäveroa. Vuokraustoimintaa harjoittava kiinteistöyhtiö ei siten aina ole arvonlisäverovelvollinen. Arvonlisäverovelvollisuuden voi selvittää verottajalta.

Asiamies tai avustaja saa maksamistaan ja myöhemmin asiakkaaltaan tai valtiolta perimistään kuluista vähentää niihin sisältyvän arvonlisäveron omassa verotuksessaan, mikä oikeudenkäyntikuluissa tulee ottaa huomioon.

Aiheesta tarkemmin liitteessä XXIII. (sivut 196-199).

OIKEUDEN
KÄYNTI
KULUT

RAPORTIN LIITTEET

TARPEELLISISTA TOIMISTA JOHTUVAT KOHTUULLISET OIKEUDENKÄYNTIKULUT, OK 21 LUKU 1 § ja 8 §

1. Säännökset

OK 21 luvun 1 §:n mukaan asianosainen, joka häviää asian on velvollinen korvaamaan kaikki vastapuolensa tarpeellisista toimenpiteistä johtuvat kohtuulliset oikeudenkäyntikulut, jollei muualla laissa toisin säädetä.

OK 21 luvun 8 § mukaan korvattavia oikeudenkäyntikuluja ovat oikeudenkäynnin valmistelusta ja asian tuomioistuimessa ajamisesta sekä asiamiehen tai avustajan palkkiosta aiheutuneet kustannukset. Korvausta suoritetaan myös oikeudenkäynnin asianosaiselle aiheuttamasta työstä ja oikeudenkäyntiin välittömästi liittyvästä menetyksestä. Oikeudenkäyntikulujen korvaukselle on vaadittaessa määrättävä vuotuista viivästyskorkoa korkolain 4 §:n 3 momentissa tarkoitetun korkokannan mukaan siitä lähtien, kun kuukausi on kulunut korvauksen tuomitsemispäivästä.

Oikeudenkäyntikulujen korvauskelpoisuutta koskevat säännökset ovat näin kahdessa eri lainkohdassa siten, että toimenpiteen tarpeellisuus ja kustannusten kohtuullisuus korvattavuuden edellytyksenä todetaan OK 21 luvun 1 §:ssä, ja siitä, millaisia kuluja ylipäänsä pidetään korvattavina, säädetään yleisluontoisesti OK 21 luvun 8 §:ssä.

OK 21 luvun 8 §:n 1 momentin luettelo korvauskelpoisista kuluista on osin päällekkäinen, kun siinä on todettu korvattavana erikseen asian valmistelu ja asian ajaminen sekä asiamiehen palkkio, kun asiamiehen palkkio tyypillisesti käsittää juuri toimenpiteitä valmistelusta ja asian ajamisesta.

2. Täysi korvaus tarpeellisista toimista johtuvista kohtuullisista kustannuksista

Vuoden 1993 OK 21 luvun uudistuksen eräs keskeinen lähtökohta on ollut se, että riita-asian voittanut asianosainen ei ole aikaisemmin aina saanut riittävää korvausta kuluistaan. Uudistuksessa on korostettu sitä, että kun hävinnyt asianosainen velvoitetaan täysimääräisesti korvamaan vastapuolen oikeudenkäyntikulut näin voidaan vaikuttaa siihen, ettei perusteettomia kanteita nosteta (HE 191/1993, s. 3, 4, 5).

Vuoden 1999 OK 21 luvun uudistuksen eräs keskeinen lähtökohta on ollut havainto siitä, että vuonna 1993 voimaan tullessa OK 21 luvussa korostettu täyden korvauksen periaate on voinut käytännössä johtaa entistä useammin hävinneen osapuolen kannalta kohtuuttomaan lopputulokseen sekä että kuluriskin kasvaminen on nostanut prosessikynnystä. OK 21 luvun uudistuksen tavoitteena on ollut säätää selvästi laissa, että edelleen lähtökohtana oleva täyden korvauksen kuluvastuu tarkoittaa vain tarpeellisia ja kohtuullisia kustannuksia. Kulukorvauksen kohtuullisuutta on haluttu korostaa uudistuksessa ottamalla siitä mainita jo OK 21 luvun 1 §:ään, kun aikaisemmassa vuoden 1993 OK 21 luvun 8 §:ssä säädettiin sekä korvauskelpoisista kulueristä että niiden kohtuullisuudesta (HE 107/1998, s. 12, 13, 16).

3. Tarpeelliset toimet ja kohtuullisuus

Oikeuskäytännössä oikeudenkäyntikuluja tuomittaessa ratkaisuisa ei juurikaan oteta toimenpiteittäin kantaa siihen, mitkä kulukorvauksen perusteena olleet toimenpiteet ovat olleet tarpeellisia ja miten kustannusten kohtuullisuutta on arvioitava.

Lain esitöiden mukaan tarpeellisilla toimenpiteillä tarkoitetaan sellaisia toimenpiteitä, jotka ovat olleet aiheellisia kanteen ajamiseen tai siihen vastaamiseen. Toimen tarpeellisuuden arvioinnissa on lähdettävä siitä kysymyksestä, onko toimenpiteen suorittamisen ajankohtana ollut objektiivisesti ajatellen perusteltu syy pitää toimen suorittamista aiheellisena. Eräänä lähtökohtana tulee olla asian laatu ja toimenpiteiden vaatima työn määrä. Vaikuttavia voivat olla myös asian vaikeus sekä riidanalaisen etuuden arvo ja muu merkitys. Tarpeellisen toimenpiteiden suorittamisesta johtuvien kulujen ja palkkioiden kohtuullisuuden kohdalla on korostettu, että tarpeellisen ja kohtuullisen oikeudenkäyntikulujen arvioinnin tulee suhteutua kulloisenkin yksittäisen asian erityispiirteisiin mutta myös samanlaisissa asioissa yleensä käytettyyn laskutukseen (HE 107/1998, s. 16).

Lain esitöiden perusteella on siten tehtävissä johtopäätös, että sekä toimenpiteiden tarpeellisuuden että toimenpiteiden kustannusten kohtuullisuuden tarkastelussa tulee usein huomioitavaksi samoja seikkoja eli asian vaikeusaste ja laajuus, riidanalaisen etuuden arvo ja muu merkitys sekä toimenpiteiden vaativuus ja että vertailua on tehtävä samankaltaisissa asioissa yleensä aiheutuneisiin kustannuksiin. Johtopäätös on myös se, että kysymystä toimenpiteiden tarpeellisuudesta ja niiden kustannusten kohtuullisuudesta on arvioitava kokonaisuutena.

Edellä mainittua tukee nimenomaan oikeudenkäyntikulujen korvattavasta määrästä julkaistu ratkaisu KKO 1997:195. Ratkaisun sisältöä on selostettu kohdassa 6.3.2.

Toimenpiteen tarpeellisuuden arviointiajankohta käy ilmi myös ratkaisusta KKO 2005:9.

Jäljempänä on käsitelty joitakin korvauskelpoisia oikeudenkäyntikuluja koskevia kysymyksiä.

4. Oikeudenkäynnin valmistelusta aiheutuneet kustannukset

4.1 Valmistelun ulottuvuus

OK 21 luvun 8 §:n esitöistä ilmenee, että lainkohdassa valmistelu tarkoittaa kaikkia oikeudenkäyntiä edeltäviä toimenpiteitä ja että se on sitten käsitteellisesti laajempi kuin OK 5 luvussa tarkoitettu riita-asia valmistelu eli tuomioistuimessa jutun vireille tulon jälkeen tapahtunut valmistelu (HE 107/1998, s.18).

4.2 Selvitysten ym. hankkimisen tarpeellisuuden arviointiajankohta

Edellä kohdassa 3 todetuina tavoin valmistelutoimien kuten erilaisten selvityksen sekä todisteiden hankkimisen tarpeellisuutta oikeudenkäyntikulukorvausta harkittaessa ratkaisevaa on se, mikä tilanne on ollut selvityksen tekohetkellä eli onko selvityksen hankkiminen ollut tuolloin objektiivisesti arvioiden perusteltua. Se seikka, että riitainen seikka sittemmin muuttuu oikeudenkäynnin aikana riidattomaksi, ei vielä tee seikan selvittelystä aiheutuneita kuluja aiheettomiksi.

4.2 Sovintoneuvottelut

Vuoden 1993 OK 21 luvussa on ollut nimenomainen maininta sovintoneuvottelujen kuumisesta oikeudenkäynnin valmisteluun. Voimassa olevasta laista se on poistettu, mutta

OK 21 luvun 8 §:n esitöistä ilmenee, että se ei ole ollut kannanotto sovintoneuvottelujen korvattavuuteen vaan päinvastoin sovintoneuvottelujen asema valmistelutoimena muiden vastaavanlaisten valmistelutoimien joukossa on katsottu vakiintuneeksi ja erillinen mainita siitä epätarkoituksenmukaiseksi. Samoin lain esitöissä todetaan, että neuvottelu ei tarkoita vain oikeudenkäynnin vaatimuksen perusteena olevaa tosiseikkaa koskevaa neuvottelua vaan että valmisteluun kuuluisi myös yleinen sovintoneuvottelu, joka vakavasti tähtää riidan sopimiseen tuomioistuimen ulkopuolella (HE 107/1998, s. 18).

Huomioon ottaen edellä todettu sekä lain säätämisen jälkeen vielä korostunut tavoite siitä, että asianosaiset sopisivat riidat ilman oikeudenkäyntiä, tulkinta riidan sovitteluneuvotteluista aiheutuneiden kustannusten kuulumisesta oikeudenkäyntikuluihin tulee olla laaja, kunhan neuvottelut koskevat samaa asiaa, josta kanteessa on kysymys.

Sikäli kun riita-asian osalta on toimitettu riita-asian sovittelu erillisessä tuomioistuinsovittelumenettelyssä, tästä tuomioistuinsovittelusta aiheutuneita kustannuksia ei riita-asioiden sovittelusta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 27 § :n nojalla voi vaatia korvattavaksi oikeudenkäyntikuluna.

4.4. Perintäkulut

Perintäkulujen korvaamisesta ja korvaamisen ehdoista on omat nimenomaiset säännökset laissa saatavien perinnästä sen 10 §:ssä. Perintäkuluja ei siten korvata osana oikeudenkäyntikuluja vaan omina kuluinaan. Tämä ilmenee esimerkiksi ratkaisusta KKO 2005:108.

Rajanvedossa perintäkulujen ja oikeudenkäyntikulujen välillä on kriteeriksi esitetty sitä, milloin asianosainen on kääntynyt oikeusavustajan puoleen (Jokela: Oikeudenkäyntikulut ja maksuton oikeudenkäynti 1995, s. 99).

5. Asian ajamisesta oikeudenkäynnissä aiheutuneet kulut

5.1 Todistelukustannukset

Edellä 3 kohdassa todetuina tavoin todistelukustannusten tarpeellisuutta on arvioitava todistajaksi nimeämisen ajankohdasta käsin.

Vastapuolelle voi tulla oikeudenkäyntikuluna korvattavaksi tarpeellisesta todistelusta vain määrältään kohtuullinen todistelukustannus. Se, että asian voittava osapuoli hyväksyy nimeämänsä todistajan tai asiantuntijan palkkiovaatimuksen ja hänet veloitetaan tämä myöntämänsä korvaus maksamaan ei ole peruste velvoittaa hävinnyttä osapuolta korvaamaan kustannusta oikeudenkäyntikuluna, mikäli myönnetty määrä ei ole ollut määrältään kohtuullinen (HE 107/1998, s. 16).

Vastapuolen kannanotto myönnetyn todistajanpalkkion määrälliseen kohtuullisuuteen tulisi selvittää todistajan ollessa läsnä istuntosalissa, koska todistajan poistuttua todistelukustannuksen määrän perusteita ei enää pystytä selvittämään. Tilanteessa, jossa ilmoitetaan todistajanpalkkiosta sovitun eikä palkkion määrää ilmoiteta, todistajan nimennyt asianosaista on kehoitettava kertomaan sovitun todistajanpalkkion määrä uhalla, että kyseiselle todistajalle maksettava määrä ei voi tulla korvattavaksi osana oikeudenkäyntikuluja.

5.2 Asiantuntijalausunnot

Oikeustieteellisen asiantuntijalausuntojen korvattavuuteen osana oikeudenkäyntikuluja on useimmiten suhtauduttu kielteisesti (esim. Itä-Suomen HO 19.12.2001 2525 ja Turun HO 18.2.2005 441). Taustalla on ajatus, että tuomioistuin tuntee sovellettavan lain.

Poikkeuksena voivat olla esimerkiksi vieraan maan oikeudesta hankitut selvitykset (Jokela: Oikeudenkäynti III 2004, s. 289). Käsiteltävä asia saattaa kuitenkin edellyttää sellaista oikeustieteellistä erityistietämystä, että asiantuntijalausannon hankkimista ja sen korvaamista on pidettävä kohtuuden mukaan perusteltuna.

Kun kysymys on muunlaisesta lausunnoista ei lähtökohtaisesti ole estettä katsoa niistä aiheutuvia kustannuksia korvattaviksi oikeudenkäyntikuluiksi. Jotta lausuntoja voidaan hyödyntää oikeudenkäynnissä se useimmiten edellyttää, että lausunnon antaneita henkilöitä on myös kuultava oikeudessa todistajina kuten esimerkiksi tavarantarkastajien kohdalla usein on kysymys. Vaikka lausunnon antanut henkilöä kuullaan oikeudessa, se ei vielä tee kirjallista lausuntoa oikeudenkäyntikulukorvausta harkittaessa tarpeettomaksi.

Oikeuden hankkimasta asiantuntijalausunnosta löytyy säännös oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 44 §:stä. Säännöksen mukaan oikeus voi erityisiä ammattitietoja vaativissa kysymyksissä hankkia asiantuntijalausannon. Asiantuntijalle suoritettavasta korvauksesta löytyy säännös sanotun luvun 53 §:stä.

6. Asiamiehen palkkio ja kulut

6.1 Yleistä

Oikeudenkäynnin asianosaisen ja hänen asiamiehensä välisestä toimeksiantosuhteesta ei ole laissa erillisiä säännöksiä, ja tehtävästä suoritettava palkkio määräytyy yleisten sopimusoikeudellisten periaatteiden mukaan ja siten riippuu siitä mitä asianosainen ja asiamies ovat sopineet. Asianajajaliiton palkkio-ohjeessa ja hyvää asianajajatapaa koskevissa ohjeissa on ohjeita palkkion määräytymiseen vaikuttavista tekijöistä.

Päämiehen ja hänen avustajansa välinen toimeksianto on eri asia kuin asianosaisten välinen kulukorvaussuhde, jonka tuomioistuimien vahvistaa kuluratkaisussa. Jokaisella on oikeus valita avustaja ja sopia avustajansa palkkiosta, mutta se ei ratkaise vastapuolen kulukorvausvelvollisuutta. Sinänsä epätydyttävä on tilanne jossa voittopuolen on maksettava asianajajalleen enemmän kuin mitä tuomioistuimien velvoittaa häviäjän maksamaan ns. täytenä korvauksena ilman että kuluja kuitataan tai sovitellaan (Lappalainen: Suomen siviiliprosessioikeus II 2001, s. 75).

6.2 Asiamiehen kulut

Oikeudenkäyntikuluna korvattavia asiamiehen kuluja ovat kyseisen asian hoitamisesta aiheutuneet suoranaiset kulut, kuten matka- ja majoituskulut.

Jos asianosainen on käyttänyt tuomioistuimeen kauempaa saapunutta asiamiestä tai avustajaa, eivät asiamiehen majoitus- ym. kulut voi tulla lähtökohtaisesti korvattavaksi. Kuitenkin arvioinnissa on samalla tavalla kuin muidenkin toimenpiteiden osalta harkittava, ovatko aiheutuneet kulut olleet aiheellisia asianosaisen oikeuden valvomiseksi. Näin voi olla esimerkiksi kun on kysymys pysyvästä asiakassuhteesta avustajan ja päämiehen välillä, asia on edellyttänyt erityisosaamista, jota lähempää ei ole ollut saatavissa tai päämiehen asuinpaikka on edellyttänyt asuinpaikkaa lähellä olevan asiamiehen käyttämistä (HE 191/1993, s.16). Suullisuuden ja välittömyyden periaatteeseen ei sovi ns. kirjeenvaihtoasianajo (Jokela: Oikeudenkäynti III 2004, s. 293).

Kopiointi-, posti- ja puhelinkulut ovat lähtökohtaisesti asianajotoiminnan yleiskuluja, ja ne tulevat katetuiksi palkkiossa kuten muutkin asianajotoiminnan yleiskulut. Kokonaan

tai osittain korvattavina oikeudenkäyntikuluina nämä kulut ne voivat tulla kysymykseen vain, jos niiden määrä on poikkeuksellisen suuri.

6.3. Asiamiehen palkkio

6.3.1. Aikaperusteinen veloitus

Oikeudenkäyntikuluvaatimuksen tulee olla yksilöity ja siinä tulee erottaa kulut ja asiamiehen palkkio sekä eritellä mistä ne koostuvat (HE 107/1998, s. 16). Käytännössä asiamiesten palkkiolaskuissa, jotka esitetään vastapuolen korvattaviksi, perustana on useimmiten toimenpiteiden hoitamiseen käytetty aika.

Kilpailurajoituskieltojen vuoksi nykyisin asianajajaliitto ei vahvista mitään rahamääräisiä hintasuosituksia työtehtäville tai tuntiveloitukselle. Käytännössä erityisesti riita-asioissa tuntiveloituksen määrä vaihtelee huomattavasti

OK 21 luvun esitöissä on korostettu asiamiehen palkkion korvauskelpoisuuden kohdalla, että tuntiveloitukseen perustuvassa palkkioveloituksessa ei vain toimenpiteen vaatima tuntimäärä mutta myös tunnin hinta tulisi vastata toimenpiteen vaatiman työn laatua ja määrää (HE 107/1998, s. 16).

Käytännön tasolla edellä todettu erottelu tuntiveloituksissa ei aina ilmene, vaan kaikki asiamiehen palkkiolaskussa olevat toimenpiteet laskutetaan samalla tai ainakin lähes samalla tuntiveloituksella toimenpiteen laadusta ja vaativuudesta riippumatta.

6.3.2 Palkkion yleinen kohtuullisuus

Oikeuskäytännössä oikeudenkäyntikulujen korvattavasta määrästä julkaistun ratkaisun KKO 1997:195 perusteluissa todetaan muu ohessa:

“Arvioitaessa korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrää asiaa on arvosteltava lähtien siitä, mitä jutun hoitaminen on sen laatu ja laajuus huomioon ottaen edellyttänyt ja mikä on siitä normaali ja kohtuullinen palkkio. Yhtiön asiamiehen palkkioveloitus on ollut sekä käräjä- että hovioikeudessa huomattavan korkea verrattuna vastaavanlaatuisien ja -laajuisten juttujen hoitamisesta yleensä veloitetuihin palkkioihin. Vastapuolen asiamiehenä toimineen yleisen oikeusavustajan toimenpideveloitukseen verrattuna se on ollut noin nelinkertainen. Pelkästään laskun loppusummasta ja laskelmassa toistuvista toimenpidenimikkeistä ei voida päätellä, että kaikki ilmoitetut toimenpiteet olisivat kohtuuden mukaan olleet aiheellisia yhtiön oikeuden valvomiseksi. Asiakirjoista ei ole pääteltävissä eikä yhtiö ole myöskään esittänyt selvitystä siitä, että jutussa olisi ollut sen kannalta poikkeuksellisen paljon työtä. Näin ollen ei ole perustetta poiketa siitä tasosta, jota palkkioveloituksissa vastaavissa jutuissa yleensä noudatetaan.”

Ratkaisun selostuksesta ilmenee, että palkkiolaskelmassa ei ole ilmennyt kuhunkin toimenpiteeseen käytetty aika.

Ratkaisun perustelut siten korostavat edellä 3 kohdassa todettua lain esitöistä tehtävää johtopäätöstä ja erityisesti sitä, että asiamiehen palkkion korvattavuutta oikeudenkäyntikuluina harkittaessa on otettava huomioon palkkion kokonaismäärän yleinen kohtuullisuus.

6.3.3. Johtopäätöksiä

Asiamiehen toimenpiteiden tarpeellisuuden ja kohtuullisuuden arvioinnissa lähtökohtana on se, että asiamiehellä on käsiteltävään asiaan perehtymiseen ja asian hoitamiseen **tarpeelliset ammatilliset valmiudet**. Asiamiehen hoidettavana olevan asiatyyppin pe-

rusteisiin perehtymiseen perustuvat kustannukset eivät voi tulla oikeudenkäyntikuluina korvattavaksi. Jos asianosaisten asiameisten valmistautumisessa oikeudenkäyntiin on merkittäviä työmääräeroja, eikä ero ilmene työn laadussa, on kiinnitettävä huomiota eron syyhin. Lähtökohtaisesti kantajan puolella, jossa asian käsittelyn puitteet pitkälti rakennetaan, valmistelusta aiheutuva työmäärä on suurempi kuin vastaajapuolella, mutta merkitystä on myös sillä seikalla kummalla osapuolella on lähtökohtaisesti näyttötaakka asiassa. Esimerkiksi työsuhteasioissa lähtökohtaisesti näyttötakka on usein työnantajalla ja kuluttaja-asioissa toimeksisaajalla, mikä voi olla perustelu näiden osapuolten valmistelutoimien suuremmalle määrälle.

Korvattaviksi oikeudenkäyntikuluiksi ei voida katsoa asiamiehen toimenpiteitä, joiden osoittautumisen tarpeettomaksi olisi pystynyt selvittämään etukäteen. Kun osa asiamiehen työpanoksesta on kohdistunut sittemmin riidattomaksi osoittautuneeseen seikkaan, on pohdittava, olisiko **seikan riidattomuus** ollut selvitettävissä kohtuullisin keinoin etukäteen. Asiamieheltä on yleensä edellytettävä yhteydenpitoa paitsi päämieheen ja myös vastapuoleen asian selvittämiseksi ennen kuin hän ryhtyy kustannuksia aiheuttaviin toimenpiteisiin.

Korvattaviksi oikeudenkäyntikuluiksi ei voida katsoa ylimääräisiä kustannuksia, jotka olisi pystytty välttämään jos asiamies olisi kerralla hoitanut toimenpiteen asianmukaisesti. Jos haastehakemusta tai esitettyjä kirjallisia kannanottoja joudutaan täydennyttämään on pohdittava, johtuuko **kirjallisen täydennyksen tarve** seikasta, joka ei ole ollut ennalta-arvaamaton ja onko täydennyksestä aiheutunut kustannuksia verrattuna siihen että kirjoituksissa olisi jo alunperin otettu riittävän kattavasti kantaa asiaan. Mikäli haastehakemuksen täydennyksestä aiheutuu tällainen lisäkustannus, kun täydennystä on jouduttu pyytämään kantajalta jo ennen kuin vastausta on pyydetty, aiheutunut lisäkustannus ei voi tulla korvattavana oikeudenkäyntikuluna kysymykseen. Suullisen valmistelun vaiheessa on pohdittava, miksi valmistelua on jouduttu lykkäämään eikä sitä ole voitu päättää. Mikäli **valmistelun lykkääntyminen** johtuu esimerkiksi siitä, että vastapuolen kannanottoihin tai tuomioistuimen ennen valmisteluistuntoa laatimaan yhteenvedon ei ole riittävästi paneuduttu eikä näin mistään ennalta-arvaamattomasta seikasta ole kysymys, lykkäyksestä aiheutuvia ylimääräisiä kustannuksia ei voida hyväksyä korvattaviksi oikeudenkäyntikuluiksi (esim. ratkaisu KKO 2004:13). Tuomioistuimen asiakirjoista tulisi selkeästi ilmetä syy käsittelyn lykkääntymiseen.

Asianosaisella ei ole oikeutta toimittaa tuomioistuimelle kirjoitusta ellei siihen ole tuomioistuin antanut lupaa. **Lähtökohtaisesti oma-aloitteisesti toimitetusta kirjoituksesta** aiheutuvia kustannuksia ei voida pitää korvattavina oikeudenkäyntikuluina, koska menettelyä ei tuomioistuin ole katsonut tarpeelliseksi. Mikäli asiamiehen käsityksen mukaan on tarpeen lausua asiassa kirjallisesti hänen täytyy etukäteen varmistaa tuomioistuimelta kannanotto kirjallisen lausuman tarpeellisuudesta.

Vaatus todistelun tarkasta teemoittamisesta on tärkeä keino tuomioistuimelle vaikuttaa siihen, että **tarpeetonta todistelua** ei asiassa esitetä. Jos kuitenkin tästä huolimatta ilmenee, että todistelu on ollut siten tarpeetonta, että sen on voinut jo etukäteen selvittää, esimerkiksi nimetty todistaja ei ole tiennyt mitään asiaan vaikuttavaa, eivät myöskään asiamiehen kustannukset tällaisen todistelun osalta voi tulla oikeudenkäyntikuluina korvattaviksi. Asiamiehen on oltava yhteydessä todistajiin todistelun sisällön kartoittamiseksi etukäteen ja asiamiehen on myös pystyttävä valitsemaan paras todistelu. Samasta temasta useamman todistajan kuuleminen on usein tarpeetonta.

Useita asianosaisia käsitävissä asioissa saattaa istutokäsittelyyn liittyä vaiheita, jotka eivät koske kaikkia asianosaisia eikä näin myöskään siksi asiamiehen läsnäolo päämiehen edun valvomiseksi ole tarpeen. Tällaisesta **tarpeettomasta läsnäolosta oikeuden istunnossa** aiheutuva asiamiehen kustannus ei voi olla korvattavaa oikeudenkäyntikulua. Tuomioistuimen on prosessiaikataulua suunniteltaessa otettava huomioon myös oikeudenkäyntikulut, ja myös selkeästi tuotava esille, mikäli tietyssä istutokäsittelyn vaiheessa tietyn asianosaisen läsnäolo ei ole tarpeellista.

Laajoissa asioissa saattaa tulla kysymykseen **useamman asiamiehen yhtäaikainen käyttö**. Tästä useamman asiamiehen käytöstä useimmiten myös aiheutuu lisäkustannuksia, ja näin myös korvattavaksi vaadittujen oikeudenkäyntikulujen määrä nousee. Mahdollinen useamman asiamiehen yhtäaikaisen käyttö on seikka, joka asianosaisen tulisi tuoda esille paitsi vastapuolelle myös tuomioistuimelle jo etukäteen. Mikäli useamman asiamiehen yhtäaikaiselle käyttämiselle ei tuomioistuimen mielestä ole mitään ilmeisemmin tarvetta, tuomioistuimen tulisi tämä alustava kannanotto ja kuluriskin mahdollisuus myös asianosaiselle ilmoittaa etukäteen.

Kauempaa oikeuteen tulevan asiamiehen **matka-, majoitus- ym. kulut** voivat tulla korvattavaksi oikeudenkäyntikuluna silloin kun kyseisen asiamiehen käyttöä voidaan perustella myös kustannussäästöllä eli että lopputuloksena kustannukset lähempänä tuomioistuinta toimivan asiamiehen käytöstä eivät olisi olleet vähäisemmät. Mikäli näin ei ole asiamiehen käytöstä aiheutuvat lisäkustannukset eivät voi kuin poikkeuksellisesti tulla korvattavaksi oikeudenkäyntikuluna.

Asiamiehen vaihdoksesta tai sijaistamisesta aiheutuvat ylimääräiset kustannukset eivät lähtökohtaisesti kuulu korvattaviin oikeudenkäyntikuluihin.

Oikeudenkäyntikuluja määrättäessä tulisi tarpeellisten **toimenpiteiden erilainen vaativuustaso** selvästi heijastua korvauksen veloitusperusteessa. Kaikki tarpeelliset toimet eivät ole saman hintaisia. Esimerkiksi asiamiehen laskuttaman oikeudellisesti vaikean haastehakemuksen laatimiseen käytetyn ajan kohtuullinen tuntiveloitus on kokonaan eri luokkaa kuin saman asiamiehen käsittely- ja neuvotteluajankohdista sopimiseen käyttämän ajan tuntiveloitus (HE 107/1998, s. 16). Siten varsinaisesti muuta kuin oikeudellista asiantuntemusta edellyttävistä asiamiehen toimenpiteistä samoin kuin toimenpiteistä, joita toimistolla hoitaa avustava henkilökunta eikä asiamies itse, hyväksyttävä veloitusperuste tulisi olla pienempi kuin asiamiehen oikeudellista asiantuntemusta edellyttävien toimenpiteiden kohdalla.

Oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuutta harkittaessa asian laatu huomioon ottaen **tavanomaista tasoa korkeamman tuntiveloituksen** tulisi näkyä myös asian hoidossa joko laadukkaampana työnä tai tehokkuutena.

Vaikka asiamiehen palkkion korvattavuuden perustana ovat asian erityispiirteet, asiamiehen toimenpiteiden tarpeellisuuden ja kohtuullisen harkinnassa toimet ja niiden kustannukset on suhteutettava myös **yleensä käytettyyn laskutuksen samankaltaisissa asioissa**. Viime kädessä kysymys on kustannusten kokonaismäärän kohtuullisuudesta. Mekaaninen tuntiveloitus johtaa helposti suhteettoman korkeaan laskutukseen (Lappalainen: Suomen siviiliprosessioikeus II 2001, s. 74). Vertailupohjana ovat siten toimet ja kustannukset asiasisällöltään ja laajuudeltaan samantapaisissa asioissa. Käyttökelpoinen vertailupohja voi olla vastapuolen asiamiehen palkkiovaatimuksen suuruus samassa asiassa.

Yksityiskohtainen erittely asiamiehen toimenpiteistä ja niihin käytetystä ajasta sekä ve-
loitusperusteesta on sinänsä välttämätön harkittaessa korvattavien oikeudenkäyntikulujen
määrää. Kuitenkin erityisesti tarpeellisuuden ja kohtuullisuuden kokonaisarviointi voi
olla hankalaa, kun asiamiehen erilaisia aikajärjestyksessä tehtyjä toimenpiteitä koskeva
luettelo laskussa on pitkä. Tarpeellisuuden ja kohtuullisuuden kokonaisarviointi edellyttää
tällaisissa tilanteissa **laskun toimenpiteiden ryhmittelyä toimenpidekokonaisuuksiksi**,
jollaisia voivat olla esimerkiksi neuvottelut päämiehen kanssa toimistolla, muu yhteyden-
pito päämiehen kanssa, neuvottelut vastapuolen kanssa, muu asian selvittäminen ennen
haastehakemuksen tai vastauksen laatimista, kirjoitusten laatiminen, valmistautuminen
istuntoihin ja istuntomenettely yms. Usein vasta kokoamalla yksittäiset toimenpiteet
suuremmiksi kokonaisuuksiksi pystyy ottamaan kantaa kysymykseen voiko esimerkiksi
neuvotteluun päämiehen kanssa tai asiakirjojen laatimisen tässä asiassa ja ylipäänsä tämän
kaltaisessa asiassa kohtuuden mukaan kulua ilmoitettu kokonaisuikamäärä ja aiheutua
vaadittu kustannus. Olisi suotavaa, että jo asiamiesten laskuissa toimenpide-erittely olisi
ryhmitelty myös tällaisiksi kokonaisuuksiksi.

7. Oikeudenkäynnin asianosaiselle aiheuttama työ ja oikeudenkäyntiin välittömästi liittyvä menetys

7.1. Asianosaiskulut

Asianosaiskulujen käsitettä ei määritellä laissa. Käytännössä asianosaiskuluina vaadi-
taan korvattavaksi asianosaiselle itselleen oikeudenkäynnistä aiheutuneita muita kuin
asiamiehen tai avustajan käytöstä aiheutuneita kuluja. Asianosaiskuluvaatimus käsittää
usein asianosaisen itsensä oikeudenkäynnin johdosta tekemän työn sekä asianosaiselle
oikeudenkäynnin aiheuttamaan välittömän menetyksen korvaamisvaatimuksen.

Asianosaiselle itselleen avustajan tai asiamiehen käytöstä aiheutuneiden oikeuden-
käyntikulujen lisäksi suoritettava oikeudenkäyntikulukorvaus on poikkeuksellinen. Oi-
keudenkäyntikulujen korvaus ei saa olla korvausta oikeudenkäyntiin osallistumisesta tai
siihen valmistautumisesta aiheutuvasta tavanomaisesta vaivannäöstä (HE 107/1998, s. 19).

Myös asianosaiskulujen osalta korvausvaatimus tulee olla eritelty (ratkaisu KKO
1997:195).

7.2. Asianosaisen tekemä työ

Lain esitöissä todetaan, että asianosaiselle itselleen työstä määrättävä korvaus tulee
rajoittaa lähinnä tilanteisiin, joissa asianosainen on itse ammattitaitonsa tai erityisosaami-
sensa perusteella tehnyt sellaisia oikeudenkäynnin kannalta välttämättömiä paljon aikaa
vaativia toimenpiteitä, jotka muun suorittamina olisivat myös asiamiehen tai avustajan
laskuttamia kulueriä (HE 107/1998, s. 19). Lähtökohta on siten se, että jokainen on omassa
asiassaan velvollinen tekemään työtä ja näkemään vaivaa korvauksetta. Tapauskohtaisesti
on arvioitava sitä, olisiko asian hoitaminen oikeudenkäynnissä edellyttänyt asianosaisen
oikeudenkäyntiä varten tekemällä työllä tuottaman tiedon hankkimista joka tapauksessa
jollakin muulla kustannuksilla aiheuttavalla tavalla.

Korvaus työstä ei siten ole korvaus suoranaisestä taloudellisesta menetyksestä vaan
korvaus asianosaisen itsensä omassa asiassaan erityisosaamiseensa liittyvästä merkittä-
västä työpanoksesta oikeudenkäyntiin liittyen. Oikeushenkilön puolesta työn on voinut
tehdä joku henkilökuntaan kuuluva. Korvauksen tuomitseminen ei edellytä että työn

tekemisestä olisi aiheutunut asianosaiselle suoranaista taloudellista menetystä. Näin myös vapaa-aikana tehty työ voi tulla korvattavaksi. Käytännössä oman työn korvauksessa on käytetty hyvin pientä tuntiveloitusta. Vaikka oma työ ei saa olla mikään ansaintakeino, korvausta siitä määrättäessä tulisi kuitenkin kiinnittää huomiota myös siihen, mitä työstä olisi ulkopuoliselle jouduttu maksamaan.

7.3 Asianosaiselle oikeudenkäynnistä aiheutunut välitön menetys

Aikaisemmassa vuoden 1993 OK 21 luvun 8 §:ssä ollut mainita oikeudenkäynnin aiheuttaman ajanhukan korvaamisesta on voimassa olevassa laissa muutettu ilmaisuiksi asianosaiselle oikeudenkäynnistä aiheutuneen välittömän menetyksen korvaaminen.

Vuoden 1999 lain esitöissä todetaan, että oikeudenkäyntiin suoraan liittyvä menetys olisi oikeudenkäyntimenettelystä asianosaiselle henkilökohtaisesti aiheutunut kustannus tai muu rahallinen tappio. Pelkästä mielenkiinnosta oikeudenkäyntiin osallistumien ei ole sellaista ajanhukkaa, johon oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuus ulottuisi (HE 107/1998, s. 19).

Oikeudenkäyntikulukorvauksena asianosaiselle korvattavaksi tulevana menetyksenä voi siten tulla kysymykseen asianosaiselle itselleen oikeudenkäynnistä välttämättömästi ja välittömästi aiheutunut taloudellinen kustannus kuten työansion menetys, matkakulut ja majoituskulut. Näin esimerkiksi läsnäolosta oikeudenkäynnissä ei voi aiheutua korvattavaa menetystä, jos asianosaisen henkilökohtainen läsnäolo oikeudenkäynnissä ei ole ollut objektiivisesti arvioiden tarpeellista asian selvittämiseksi tai sen asianmukaiseksi hoitamiseksi. Korvattavana menetyksenä ei voi myöskään tulla kysymykseen vapaa-ajan uhraaminen oikeudenkäyntiin tai lomien ja työvuorojen siirrot. Myöskään ns. seuraustappiot, joita oikeudenkäynnistä kenties syntyy esimerkiksi solmimatta jääneinä sopimuksina tms. eivät ole oikeudenkäyntikuluna korvattavia (Lappalainen: Siviiliprosessioikeus II 2001, s. 73).

Lähtökohtana tulee olla koko välittömän taloudellisen menetyksen korvaaminen. Menetys yksityishenkilölle perustuu usein tulojen menetykseen, jolloin perustaksi arvioissa voi usein asettaa käytetyn ajan ja henkilön nettotulot normaalisti tältä ajalta. Jos oikeudenkäynnin osapuolena on oikeushenkilö, sen edustajan läsnäolosta oikeudenkäynnissä aiheutuvan välittömän menetyksen arviointi on hankalaa. Arviointiperusteeksi voinee muun selvityksen puuttuessa asettaa oikeudenkäynnin ajalta aiheutuneet palkkakustannukset.

8. Viivästyskorko

Viivästyskoron tuomitseminen oikeudenkäyntikuluille edellyttää, että viivästyskorkoa on nimenomaan vaadittu.

Myös tilanteissa, jolloin oikeusapuasioissa avustaja vaatii päämieheltään oikeusavun omavastuuosuutta korvattavaksi tai oikeusavun saaja vaatii vastapuolelta omavastuuosuutta vastaavaa määrää oikeudenkäyntikulukorvauksena viivästyskorkoa on nimenomaan vaadittava.

Viran puolesta viivästyskorko tulee määrättäväksi oikeusapulain 22 §:n nojalla tilanteissa, jolloin oikeusapua saaneen vastapuoli veloitetaan korvaamaan valtion varoista maksettu määrä takaisin valtiolle (ratkaisu KKO 2000:15).

Viivästyskoron alkamisen ajankohdan määräytyminen muutoksenhakuasteessa ks. jäljempänä liite XIII.

ASIAT, JOISSA ASIANOSAISET VASTAAVAT ITSE OIKEUDENKÄYNTI- KULUISTAAN

Liitteen II sisällysluettelo

KORVAUSVELVOLLISUUS OK 21:2 MUKAAN

1. Johdanto
 - 1.1. Poikkeus pääsäännöstä
 - 1.2. Indispositiivisuudesta
 - 1.3. Oikeudenkäyntikulujen päälinjat 2 §:n alla
2. Soveltamisala
 - 2.1. Indispositiiviset riita-asiat
 - 2.1.1. Yleistä
 - 2.1.2. Indispositiivisista riita-asioista
Yleistä
Isyyden vahvistaminen
Isyyden kumoaminen
 - 2.2. Indispositiiviset hakemusasiat
 - 2.2.1. Yleistä hakemusasioiden luonteesta
 - 2.2.2. Oikeudenkäyntikulujen määräytyminen
 - 2.3. Erityissäännöksiin perustuva oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden määräytyminen 2 §:n nojalla
 - 2.4. Eräät erityisprosessit
3. Velvollisuus korvata vastapuolen kuluja kuittausperiaatteesta huolimatta
 - 3.1. Erityinen syy korvausvelvollisuuden perusteena
 - 3.2. Lisäkustannukset
4. OK 21 luvun 2 §:n suhde 3 §:ään
5. OK 21 luvun 2 §:n suhde muihin 21 luvun säännöksiin
6. Hakemuksen peruuttaminen
7. Sovinto
 - 7.1. Sovinnollinen ratkaisu
 - 7.2. Tuomioistuinsovittelev

8. Muutoksenhaku

9. Asiaryhmittelyä hakemusasioiden osalta

- 9.1. Lapsi- ja perheoikeudelliset asiat
 - 9.1.1. Avioeroa tai yhteiselämän lopettamista tarkoittavat hakemukset
 - 9.1.2. Puolison elatus
 - 9.1.3. Myyntiluvan hakeminen
 - 9.1.4. Adoptio
 - 9.1.5. Lapsen huoltoa ja tapaamista koskevat hakemusasiat
 - Pääkysymys
 - Liitännäiskysymykset
 - Huolto-/tapaamisasiaan liittyvät muut asiat
 - 9.1.6. Elatusapuasia
 - Lapsen elatus
 - Koulutusapu
 - 9.1.7. Tapaamisoikeuden täytäntöönpano
 - 9.1.8. Lapsen palauttamista koskeva hakemus
- 9.2. Muita henkilö- ja perintöoikeudellisia hakemusia
 - 9.2.1. Edunvalvontaa koskevat hakemukset
 - 9.2.2. Pesänselvittäjän määrääminen ja vapauttaminen
 - 9.2.3. Välttämätön prosessinyhteys
- 9.3. Eräitä muita hakemusia
 - 9.3.1. Erityisen oikeuden kirjaaminen
 - 9.3.2. Asiakirjan kuolettaminen
 - 9.3.3. Hakemus kuolleeksi julistamisesta
 - 9.3.4. Täytäntöönpanokelpoiseksi julistamista koskeva hakemus
- 9.4. Insolvenssi- ja ulosottoasiat
 - 9.4.1. Yleistä
 - 9.4.2. Konkurssiasiat
 - 9.4.3. Yrityssaneeraus
 - 9.4.4. Yksityishenkilön velkajärjestely
 - 9.4.5. Ulosottovalitus ja täytäntöönpanoriidat
 - Korvaus vastapuolelta
 - Korvaus valtion varoista
 - 9.4.6. Täytäntöönpanoriidat
 - Täytäntöönpanoriidoista
 - Korvaus vastapuolelta
 - Korvaus valtion varoista
- 9.5. Turvaamistoimihakemus

10. Lopuksi

Lähteet

Korvausvelvollisuus OK 21:2 mukaan

1. Johdanto

1.1 Poikkeus pääsäännöstä

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:n mukaan pääsääntönä on hävinneen korvausvelvollisuus.

Ensimmäisen poikkeuksen sanotusta pääsäännöstä muodostaa luvun 2 §, jonka mukaan *asiassa, jossa sovinto ei ole sallittu, asianosaiset vastaavat itse oikeudenkäyntikuluistaan, jollei ole erityistä syytä velvoittaa asianosaista korvaamaan osaksi tai kokonaan vastapuolensa oikeudenkäyntikulut*. Asialla, jossa sovinto ei ole sallittu tarkoitetaan vakiintuneesti asioita, joissa laillisen oikeusseuraamuksen aikaansaaminen vaatii viranomaisen myötävaikutusta. Tällaisessa asiassa tuomioistuin ei ole sidottu asianosaisten yksimielisyyteen tai sopimukseen vaan arvioi esimerkiksi asianosaisten sopimuksen hyväksyttävyyttä jonkun muun kuin asianosaisten etua silmällä pitäen. (Jokela 2004). Voimassa olevan lainkohdan sanamuotoa on muutettu (L:ssa 19.3.1999/368) siten, että se soveltuu kaikkiin indispositiivisiin asioihin.

Mainittu 2 §:n säännös on lain esitöiden mukaan tarkoitettu sovellettavaksi asioissa, joissa ei voida pitää asianmukaisena, että asianosainen velvoitettaisiin korvaamaan vastapuolen oikeudenkäyntikulut. Kuten esitöissä on todettu, tällaisia asioita ovat muun muassa isyyden kumoamista koskevat riita-asiat ja avioeroasiat, joissa asianosaisten ollessa samaa mieltä jutun lopputuloksesta usein voi olla sattumanvaraista, kumpi sen on saattanut vireille. Jos kantajan vaatimusta ei tällaisessa tapauksessa vastusteta eikä asia siten tule riitaiseksi, on esitöiden mukaan kohtuullista, että asianosaiset saavat pitää oikeudenkäyntikulunsa vahinkonaan. (HE 191/1993 vp s. 11 - 12 ja HE 107/1998 vp s. 17).

1.2 Indispositiivisuudesta

Dispositiivisuusperiaatteella tarkoitetaan sitä, että asianosaisella on oikeus määrätä haluaako hän oikeusuoja, sekä missä laajuudessa ja muodossa oikeusuoja halutaan. Asianosaisen on katsottu ”määräävän” oikeudenkäynnin kohteesta. Jaottelulla dispositiivisiin ja indispositiivisiin asioihin on merkitystä muun ohella eräiden menettelysääntöjen osalta (tunnustamisen merkitys, laiminlyönnin seuraukset jne).

Prosessioikeudellisissa säännöksissä, kuten oikeudenkäymiskaaressa, ei ole säädetty siitä, mitkä asiat ovat dispositiivisia ja mitkä indispositiivisia. Oikeuskirjallisuudessa on yleensä katsottu, että asioiden jaottelu dispositiivisiin ja indispositiivisiin tulisi ratkaista aineellisoikeudellisten säännösten perusteella. (Ks. Lappalainen (1995) Siviiliprosessi-oikeus I s. 88-89, Virolainen (1995) Lainkäyttö s. 268).

Aineellisoikeudellisia lakeja säädettäessä on harvoin otettu perustellen kantaa siihen kysymykseen, onko asian dispositiivinen vai indispositiivinen. Poikkeuksen tästä muodostaa laki holhoustoimesta (HolhTL), jonka hallituksen esityksen perusteluissa katsottiin, että toimintakelpoisuuden rajoittamista ja edunvalvojan määräämistä koskevat asiat kuuluvat asioihin, joissa sovinto ei ole sallittu (ks. HE 146/1998 s. 66-67).

Kuten edellä todettiin, indispositiivisina asioina on pidetty muun muassa eräitä holhousriitoja, isyysasioita, avioeroasioita ja perheoikeudellisia statussuhteita koskevia.

1.3 Oikeudenkäyntikulujen päälinjat 2 §:n alla

Edellä lausutun mukaisesti 2 §:n alaisissa asioissa asianosaiset vastaavat omista kuluistaan. Kulumäärää tai toimenpiteitä ei näissä tilanteissa ole tarpeen erikseen yksilöidä päätöslauselmassa, ellei kysymys ole oikeusavun nojalla valtion varoista maksettavista palkkioista. Päätöslauselmassa todetaan ainoastaan, että asianosaiset saavat pitää oikeudenkäyntikulut vahinkonaan, perusteluna tavallisesti ”asian laatu”.

Indispositiivisissa asioissa kulujen kuittaaminen on pääsääntö, josta kuitenkin voidaan poiketa, jos erityisiä syitä tähän on, tai, jos toisen osapuolen prosessikäyttäytymisestä syntyy tarpeettomia toimenpiteitä ja kuluja. Ylimääräisestä työstä aiheutuneet kulut on oikeuskäytännön perusteella tullut korvattaviksi lähinnä 2 §:n alaisuuteen kuuluvien hakemusasioiden osalta. Erityisen syyn olemassaolo viittaa enemmänkin kuittaussäännön murtamiseen itsessään, jopa täysimääräisesti siten, että lopputulos vastaa tavanomaista ”hävinneen” kuluvastuuta.

Poikkeusten sovellusaloja voidaan vielä karkeasti hahmotella seuraavalla tavalla. Kuittaussäännön murtava kuluvastuuperuste eli laissa edellytetty erityinen syy seurannee tai muodostuneen tyypillisesti asian vireille saattaneen ”syystä” eli aiheuttomasta/perusteettomasta vireillepanosta, jolloin katsotaan olevan perusteltua antaa turhaan prosessiin mukaan vedetylle osapuolelle korvaus hänelle tästä aiheutuneista kuluista. Ylimääräisistä kuluista taas tyypillisesti joutuu vastuuseen asiaan osallinen, joka on ”turhaan” pitkittänyt prosessia, viemällä sen esimerkiksi tarpeettomasti istuntoon tai esittämällä runsaasti asiaan vaikuttamatonta todistelua. Tässä yhteydessä on kuitenkin nyrkkisääntönä pidettävä mielessä se, ettei vastustaminen – edes tuloksettomana – automaattisesti johda kuluvastuuseen.

Myös tuomioistuimen aineellisella prosessinjohtolla tulisi pitkälle pystyä välttämään tarpeettomien kustannusten syntyminen.

2. Soveltamisala

2.1 Indispositiiviset riita-asiat

2.1.1 Yleistä

Riita-asioissa kantajalla katsotaan jo alkujaan olevan vastapuoli, jolla oletetaan lähtökohteisesti olevan jokin tunnustettu intressi esittää kantansa esitettyihin kannevaatimuksiin, ja jolle tällä perusteella on varattava tilaisuus osallistua riitaan täysivaltaisena prosessisubjektina. Tämä parttien selvä vastakkaisasettelu – ”kolikon kääntöpuolet” – on peruslähtökohdana riita-asioita koskevaan yleiseen pääsääntöön (1 §), jonka mukaan hävinnyt maksaa.

Asianosaisasetelmalla on kiinteä liityntä kulukorvausvastuuseen ja sen ongelmakohtiin. Tämä tulee selväksi tarkasteltaessa esimerkiksi ulosottovalitusasioita, joissa ei aina ole yksiselitteistä keitä on pidettävä valittajan vastapuolina, sekä välttämättömän prosessin yhteyden tapauksissa, joissa kuluvastuu voi syntyä kollektiivisesti. Oman erityistilanteensa muodostavat lapsen elatusta koskevat asiat, joissa vallitsevan oikeustilan mukaan asianosaisina ovat elatusapuun oikeutettu alaikäinen lapsi ja elatusvelvollinen vanhempi.

Hävinnyt maksaa -pääsäännöstä tulee indispositiivisten riita-asioiden osalta noudatettavaksi OK 21:2:n poikkeussäännös. Tyypillistä näille asioille on vahva viranomaismyö-

tävaikutus ja/tai –kontrolli, mistä syystä puhuminen häviämisestä tai voittamisesta ei ole samalla tavalla perusteltua kuin tahdonvaltaisissa asioissa.

2.1.2 Indispositiivisista riita-asioista

Yleistä

Siviiliprosessissa kanteita, joilla pyritään olemassa olevan oikeussuhteen tai oikeustilan muuttamiseen (muotoamisen), kutsutaan muotoamiskanteiksi. Tällöin muotoamistuumio saa aikaan oikeudenmuutoksen, jota ei voida toteuttaa asianosaisten keskinäisellä oikeustoimella ilman tuomioistuimen myötävaikutusta. Yleisimpinä esimerkkeinä muotoamiskanteista on vanhastaan mainittu avioliiton peruuntumista koskevat kanteet ja eräät perheoikeudelliset statussuhteet. Kaikki muotoamiskanteet eivät kuitenkaan ole indispositiivisia. (Ks. tarkemmin Jokela 1995, s. 111-112).

Toteamuksella ”asia, jossa sovinto ei ole sallittu” on vakiintuneesti tarkoitettu asioita, joissa ”laillisen oikeusseuraamuksen aikaansaaminen vaatii viranomaisen myötävaikutusta”. Toisin sanoen, jos oikeusseuraamusta ei voida saada pätevästi aikaan pelkästään asianosaisten välisellä sopimuksella, asia on indispositiivinen.

Kaikissa lapsen oikeuksia ja asemaa koskevissa asioissa johtava periaate on, että ensisijaisesti huomioon otetaan lapsen etu. Lasta koskevia asioita ratkaistaan tuomioistuimissa sekä riita-asioina että hakemusasioina. Riita-asian ja hakemusasian välistä eroa ei voida tehdä aineellisin perustein, vaan asian vireilletulotavan perusteella. Riita-asia tulee vireille haastehakemuksella, kun taas hakemusasia yleensä pannaan vireille käräjäoikeuden kansliaan toimitettavalla kirjallisella hakemuksella.

Riita-asioiden selvää valtaosaa on pidettävä tahdonvaltaisena. Harvat esimerkit indispositiivisista riita-asioista kuuluvat juuri lapsen oikeutta ja asemaa koskevien kysymysten piiriin. Lapsioikeuden alaan voidaan todeta kuuluvan sekä indispositiivisia että dispositiivisia riita-asioita kuin myös hakemusasioita, joiden osalta esimerkiksi kuluvastuu määräytyy kukin omien periaatteidensa mukaisesti.

Isyyden vahvistaminen

Isyyden vahvistamista ajetaan kanteella. Isyyslaki sisältää erityissäännöksen, jonka mukaan isyyden vahvistamista koskevissa asioissa vahvana pääsääntönä on kulujen kuittaaminen.

IsyysL 32 §:n mukaan isyyden vahvistamista koskevassa asiassa asianosaiset vastaavat itse oikeudenkäynnin heille aiheuttamista kustannuksista. Asianosainen voidaan kuitenkin velvoittaa korvaamaan vastapuolen oikeudenkäyntikulut, jos tähän on erittäin painavia syitä ja kulujen korvaamista voidaan pitää asianosaisten taloudellisiin oloihin nähden kohtuullisena. Sama soveltuu myös asianosaisten edustajaan sekä henkilöön, joka on oikeudenkäynnissä toiminut asianosaisten oikeudenkäyntiavustajana.

Erityisenä syynä voitaisiin esimerkiksi pitää sitä, ettei kannetta peruuteta isyyden poissulkevan testaustuloksen selvittyä.

Isyyden kumoaminen

Kumoamiskanteen osalta ei isyyslaissa ole erityissäännöstä. Asian luonteesta johtuen on kuitenkin selvää, että juttutyypin kuuluu 2 §:n alaisuuteen.

2.2. Indispositiiviset hakemusasiat

2.2.1 Yleistä hakemusasioiden luonteesta

Hakemusasia voidaan käsitellä kirjallisesti kansliassa tai siinä voidaan tarvittavassa laajuudessa järjestää hakemusasioiden istunto (OK 8:8). Hakemusasia on käsiteltävä suullisesti hakemusasian istunnossa, jos asiassa kuullaan asiaan osallista tai todistajaa taikka muuta henkilöä henkilökohtaisesti. Riitainen hakemusasia on käsiteltävä hakemusasian istunnossa, jos asiaan osallinen sitä vaatii tai käräjäoikeus asian tai sen osan selvittämiseksi pitää asian käsittelyä hakemusasian istunnossa tarpeellisena.

Hakemusasia voidaan myös siirtää käsiteltäväksi riita-asioiden käsittelyjärjestyksessä.

Asian käsittelyä on jatkettava riita-asian käsittelyä koskevassa järjestyksessä, jos asia on riitainen ja kyseessä on:

- 1) yhteiselämän lopettamista, avioeroa tai puolison elatusta koskeva asia;
- 2) lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta tai lapsen elatusta koskeva asia;
- 3) lapseksiottamista koskeva asia; tai
- 4) holhustoimesta annetussa laissa tarkoitettu asia.

Muussa riitaisessa hakemusasiassa käräjäoikeus voi päättää, että asian käsittelyä jatketaan riita-asian käsittelystä säädettyssä järjestyksessä.

Hakemus ratkaistaan päätöksellä. Prosessuaalisen laiminlyönnin seurauksena ei hakemusasioiden osalta ole yksipuolinen tuomio, vaan jos asiaan osallinen ei noudata tuomioistuimen kehotusta antaa kirjallista lausumaa tai jää pois hakemusasian istunnosta, johon häntä ei ole velvoitettu saapumaan henkilökohtaisesti, asia voidaan käsitellä ja ratkaista hänen laiminlyönnistään huolimatta. Hakijan vastaavaa laiminlyöntiä seuraa asian sillensä jättäminen (OK 8:7).

Vrt. kuitenkin esimerkiksi konkurssiasiat, jotka noudattavat em. laiminlyönnin osalta OK 5:6:ää, eivätkä muotovaatimusten tai menettelyn osalta kaikilta osin noudata OK 8 lukua, vaan omia erityissäännöksiään.

2.2.2 Oikeudenkäyntikulujen määräytyminen

Hakemusasioiden käsittelystä säädetään OK 8 luvussa, joskaan oikeudenkäyntikulujen määräytymisestä ei mainitussa luvussa ole säännöstä. OK 8:13 viittaussäännöksen mukaan hakemusasian käsittelyssä sovelletaan soveltuvien osien riita-asioiden käsittelystä annettuja säännöksiä. Tämä merkitsee, että hakemusasioiden kulusäännökset ovat samat kuin riita-asioiden eli määräytyvät OK 21 luvun säännösten mukaisesti. Huomionarvoista on se, ettei hakemusasioiden voida suoraan todeta kuuluvan OK 21:2:n alaisuuteen, vaan kulusäännöksen valinta määräytyy asian luonteen perusteella.

Ylivoimainen valtaosa hakemusasioista kuuluu virallisseurantaisiin eli indispositiivisiin, mutta oikeutemme tuntee myös muutaman esimerkin ”dispositiivisesta hakemusasiasta”. Näitä ovat oikeuskäytännön perusteella esimerkiksi hakemus tuomion täytäntöönpanokelpoiseksi julistamisesta ja hakemus lapsen palauttamisesta lapsikaappaustilanteessa. Näiden osalta noudatetaan oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden osalta oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:ää, ellei kuluista jostakin muusta syystä määrätä toisella tavalla.

Yleisesti ottaen hakemusasioita voidaan kuvata toteamalla, että asianosaisina ovat hakija(t) ja usein yksi tai useampi asiaan osallinen kuultavan ominaisuudessa. Kuule-

minen tapahtuu kuulemisperiaatetta noudattaen yleensä siinäkin tapauksessa, ettei asia ole riitainen. Aineellisesti hakemusasioihin kuuluu hyvin erilaisia asioita, jotka eivät ole sisällöllisesti yhteismitallisia tai toteuta vertailukelpoisia oikeussuojatarpeita. Lähes kaikkien osalta kysymys on kuitenkin siitä, että tiettyä etua, oikeutta tai toimenpidettä varten tarvitaan virallismyötävaikutteinen ”määräys”, ”lupa” taikka ”asiantilan vahvistamislausema”.

OK 21:2 saakin huomattavasti suurimman merkityksensä juuri ei-tahdonvaltaisten hakemusasioiden piirissä. Käytännön tasolla voidaan todeta, että monet perhe- ja jäämistöoikeudelliset hakemusasiat vastaavat sisällöllisesti riita-asioita, joissa kuultavaksi kutsutun henkilön asema on täysin rinnasteinen riita-asian vastaajaan. Aina ei olekaan yksiselitteistä miksi eräät asiaryhmät ovat luokiteltu hakemusasioiksi, eikä kanteella nostettaviksi (indispositiivisiksi) riita-asioiksi, tai toisin päin. Samoin voi kysyä, mikä merkitys OK 8:8 -määräyksellä tiettyjen hakemusasioiden käsittelemisestä riita-asioiden käsittelyjärjestyksestä on: yleensä suhteessa hakemusasioiden sisäiseen luokitteluun, ja mahdollisesti sitä kautta jopa kulukysymyksiin?

Edellä todetulla tavalla suurin osa hakemusasioista on juuri niitä, joissa tahdonvaltaisuus puuttuu. Haetun oikeusseuraamuksen aikaansaamisesta voi määrätä vain tuomioistuin. Lähtökohtaisesti hakijan onkin itse vastattava sellaisen oman etunsa valvomiseksi tehdyn hakemuksen kustannuksista, jossa ratkaisun voi antaa vain tuomioistuin. Esimerkiksi ns. puhtaassa avioeroasiassa hakemuksen perusteeksi ei esitetä mitään materiaalista seikkaa (kuten avioeroperustetta), jonka oikeellisuus tutkittaisiin ja ratkaistaisiin tuomioistuimessa. Asiassa ei siten ratkaista asianosaisten välistä riitaa, jonka toinen puolisoista häviäisi ja toinen voittaisi.

Lievennystä tilanteeseen tuo se, että kuultava voi kuitenkin joutua vastuuseen hakijalle väitteidensä johdosta aiheutuneista lisäkustannuksista, jos asia kuultaviksi kutsuttujen väitteiden johdosta käy riitaiseksi ja tästä aiheutuu hakijoille lisäkustannuksia (KKO 1991:179 ja KKO 1991:52).

Tältä osin voidaan todeta, että mainitut ennakkoratkaisut on annettu paljon ennen nykyisen 2 §:n sanamuodon muotoutumista. Tästä syystä lienee tänä päivänä tapahtuvan harkinnan perusajatuksena pidettävä sitä, että avioeroa ym. koskevassa hakemusasiassa on kummallakin osapuolella oikeus tehdä omat asiaa koskevat vaatimuksensa. Vaatimusten tekijää ei asian luonteesta johtuen voida vaatimusten ratkaisujen perusteella pääsääntöisesti pitää asiassa voittajana tai häviäjänä päätettäessä velvollisuudesta korvata toisen osapuolen oikeudenkäyntikuluja. Korvausvelvollisuus voisi tulla kysymykseen vain, jos osapuoli menettelemällä vastaavanlaisissa tapauksissa yleisesti käytetystä menettelystä poikkeavalla tavalla on aiheuttanut toiselle osapuolelle ilmeisen perusteettomasti kuluja. Näin asia esitettiin jo KKO 1991:179 äänestyslausemassa.

Johtopäätöksenä edellä sanotusta voitaneen ajatella lisäkustannusten korvaamisen käyttöalan kaventuneen ennakkoratkaisujen antamisajankohdasta. Nykyään voitaisiin pitää 2 §:ää entistä vahvempana pääsääntönä ja tarvittaessa operoida sen suoman poikkeussäännöksen turvin siten, että lisäkustannusten aiheuttaminen tarkasteltaisiin erityisen syyn kautta. Joka tapauksessa olisi oikeustilan testaaminen ennakkoratkaisun muodossa paikallaan.

Estettä soveltaa em. ennakkoratkaisusta ilmeneviä oikeusohjeita ei voida katsoa olevan, joskin nykyisen 2 §:n kautta päästäneen samaan lopputulokseen. Selkeää prosessinjohtoa on joka tapauksessa syytä noudattaa.

2.3. Erityissäännöksiin perustuva oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden määräytyminen 2 §:n nojalla

Edellä on käsitelty hakemusasioista, joiden luonteesta on pääteltävä se, tuleeko niiden osalta sovellettavaksi 1 § vai 2 §. Näitä ovat erinäiset henkilö- ja perheoikeuteen liittyvät hakemusasiat. Näennäisesti helpommalla lainsoveltaja pääsee tapauksissa, joissa tietyn hakemustyyppin - tai ts. asiaryhmän – osalta on nimenomaisesti otettu kantaa oikeudenkäyntikulujen korvattavuuteen.

Näin on menetelty esimerkiksi insolvenssisäännöstöä ja ulosottoa koskien. Erityissäännöksen nojalla asianosaiset vastaavat näin ollen pääsääntöisesti itse kuluistaan näissä asioissa. Pääsääntöinen kuittaus todetaan kyseisiin lakeihin otetuissa erityissäännöksissä: yrityssaneerauksen osalta YSL 89 §:ssä, yksityishenkilön velkajärjestelyn osalta VJL 62 §:ssä sekä ulosottovalituksen osalta ulosottokaaren 11 luvun 20 §:ssä. Kunkin juttutyyppin alaisuuteen kuuluu kuitenkin myös sellaisia tahdonvaltaisiin riita-asioihin rinnastuvia tuomioistuinasioista, joiden osalta on perusteltua määrätä kuluista hävinnyt maksaa -periaatteen mukaisesti.

Muodollisen poikkeuksen edellä mainittuihin jutturyhmiin muodostavat konkurssiasiat, joiden osalta oikeudenkäyntikulujen korvattavuus todetaan määräytyvän noudattaen OK 21 luvun säännöksiä (konkurssilaki 7:14). Konkurssasioiden osalta voidaan havaita, että mainittu viittaussäännös merkitsee kuitenkin yhtä kaikki sitä, että oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuus määräytyy eri tavoin sen mukaan, onko asiassa sovinto sallittu vai ei. Dispositiivisuonteisissa asioissa korvausvelvollisuus määräytyy OK 21:1:n täyden korvauksen pääsäännön mukaisesti, kun taas indispositiivissa asioissa sovelletaan pääsääntöisesti OK 21:2:n kuittaussäännöstä.

Näin ollen lakiin otettu erityissäännöskään ei itsessään auta lainsoveltajaa suoraan tietämään, onko kysymyksessä 1 § vai 2 §:n alaisuuteen kuuluva asia. Johdatusta päätöksentekoon löytyy kuitenkin oikeuskirjallisuudesta ja oikeuskäytännöstä. Tarkemmin eräiden näiden juttutyyppien osalta alla jaksossa 9.4.

2.4 Eräät erityisprosessit

Maa-oikeusasiat, oikeudenkäynnit markkinaoikeudessa ja työtuomioistuimessa ja kuluttajariita-asiat jäävät tämän artikkelin ulkopuolelle, samoin kuin kulut välimiesmenettelyssä ja hallintolainkäytössä. Yleisesti ottaen näiden osalta voidaan havaita liittyntöjä kulujen kuittaamissääntöön, joskin asiaryhmien ja -menettelyjen osalta on huomattavan itsenäistä sääntelyä ja -käytäntöä.

3. Velvollisuus korvata vastapuolen kulut kuittausperiaatteesta huolimatta

3.1 Erityinen syy korvausvelvollisuuden perusteena

Indispositiivisissa asioissa korvausvelvollisuus voi tulla kysymykseen vain erityisestä syystä.

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 2 §:n mukaisena erityisenä syynä poiketa lainkohdan pääsäännöstä on esitöissä mainittu asian riitaisuus tai mahdolliset oikeudenkäynnin väärinkäyttötilanteet (HE 191/1993 vp. s. 11 – 12 ja HE 107/1998 vp s. 17-18).

Kuten Korkeimman oikeuden ratkaisusta KKO 2003:105 ja KKO 2005:41 ilmenee, erimielisyys ei kuitenkaan yksin ole asiassa ratkaiseva. Tällöinkin sitä, onko olemassa erityistä syytä kuluja korvaamiseen, on arvioitava sen nojalla, millaiset perusteet asianosaisilla on ollut asian riittauttamiseen ja miten asia on noihin asianosaisten esiintuomiin perusteisiin nähden ratkaistu.

Esimerkiksi asiassa KKO 2007:95 on todettu, että B:n hakemus on hylätty perusteetomana, koska hän ei ollut näyttänyt väitteitään toteen. Väitteiden luonteeseen nähden asiassa on ollut erityinen syy velvoittaa B korvaamaan A:lle kuulemisesta aiheutuneet oikeudenkäyntikulut. Tästä voitaneen lukea, että esitetyt väitteet olivat osoittautuneet epärealistisiksi tai yliampuviksi.

KKO 2002:13 perusteluissa todetaan seuraavasti: ” Kysymys on [--] asiasta, jossa sovinto ei ole sallittu. Tällaisessa asiassa luvun 2§:n mukaan asianosaiset vastaavat itse oikeudenkäyntikuluistaan, ja asianosainen voidaan velvoittaa vain erityisestä syytä korvaamaan osaksi tai kokonaan vastapuolensa oikeudenkäyntikulut. Huomiota tulee kiinnittää myös luvun 8 a§:ään, jonka mukaan jos asia on ollut oikeudellisesti niin epäselvä, että hävinneellä asianosaisella on ollut perusteltu syy oikeudenkäyntiin, tuomioistuim voi määrätä, että asianosaiset osaksi tai kokonaan vastaavat itse oikeudenkäyntikuluista. Asiassa ratkaistava oikeudellinen kysymys on objektiivisesti arvioiden varsin vaikea ja monitahoinen. Lainsäädäntöä voidaan myös pitää tältä osin tulkinnanvaraisena. A:lla voidaan näistä syistä katsoa olleen perusteltu syy oikeudenkäyntiin. Mainitut seikat puoltavat sitä kantaa, ettei asiassa ole erityistä syytä velvoittaa A:ta korvaamaan B:n oikeudenkäyntikuluja. Tämän vuoksi Korkein oikeus katsoo, että asianosaiset vastaavat itse oikeudenkäyntikuluistaan kaikissa oikeusasteissa.”

Ratkaisussa KKO 2000:129 käräjäoikeus oli hylännyt holhouslautakunnan kanteen A:n julistamisesta holhottavaksi. Korkein oikeus katsoi asiassa olevan oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 2 §:ssä (1013/1993) tarkoitettu erityinen syy velvoittaa holhouslautakunta korvaamaan A:n oikeudenkäyntikulut. Perusteluissaan KKO totesi seuraavan: ”Holhouslautakunta on [siten] riittämättömin perustein nostanut kanteen A:ta vastaan. Oikeudenkäynnin lopputuloksella on ollut erittäin tärkeä merkitys A:lle, sillä kanteen hyväksyminen olisi huomattavasti vaikuttanut hänen oikeudelliseen asemaansa ja rajoittanut hänen henkilökohtaista toimintavapauttaan. Holhouslautakunta on edustanut asiantuntemusta asiassa. A on perustellusti kiistänyt holhouslautakunnan häneen oikeudessa kohdistamat vaatimukset ja turhaksi osoittautuneen oikeudenkäynnin lopputuloksena säilyttänyt oikeudellisen asemansa. Tämän vuoksi on erityisiä syitä velvoittaa holhouslautakunta korvaamaan A:lle asiasta aiheutuneet oikeudenkäyntikulut.”

Myös osittainen korvaus voi tulla kysymykseen.

3.2 Lisäkustannukset

Tältä osin viitataan edellä jaksossa 2.2.2. todettuun.

4. OK 21 luvun 2 §:n suhde 3 §:ään

Etenkin nk. lapsiasioissa esiintyy hyvinkin erilaisia tilanteita: sama hakemus saattaa sisältää useita eri vaatimuksia ja juttuun saattaa yhdistyä toisen asiaan osallisen (kuultavan) vastahakemus omine kysymyksineen.

Varsin usein tilanne on se, että osa kysymyksistä menestyy siten, että olisi luontevaa puhua esimerkiksi osavoittotilanteesta. Toisaalta, menestymättä jäänyt vaatimus saattaa koskea hyvinkin harkinnanvaraista seikkaa, jolla ei ole ollut sanottavaa vaikutusta kulujen määrään.

Tältä osin on pidettävä mielessä, että indispositiiviset asiat ovat luonteeltaan sen kaltaisia, ettei voitto/häviö –asetelma niihin pääsääntöisesti istu. Tästä syystä on 2 §:n tilanteet lähtökohtaisesti pidettävä erossa 3 §:n objektiivisen kumulaation (OK 21:3.1) ja osavoittotilanteiden (OK 21:3.2) piiristä. Jos pääasia on luonteeltaan indispositiivinen, kulut seuraavat tätä lähtökohtaa.

Toisaalta käytännössä jutuissa esiintyy sellaista moninaisuutta, ettei ehdotonta kantaa voitane ottaa. Voidaankin ajatella tilanne, jossa lapsen huoltoa/tapaamista koskeva vaatimus myönnetään, mutta jossa lapselle - samassa yhteydessä - vaaditun elatusavun osalta käydään kova vääntö, lopputuleman ollessa jotakin vanhempien käsitysten väliltä. Miten kulut tulisi määrätä?

VaaHO 6.7.2006 nro 987 on asiaa pohdittu seuraavalla tavalla. Jutun asetelma oli seuraavanlainen:

- I vaati, että lapset määrätään yhteishuoltoon. Hän oli suostunut maksamaan elatusapuna tietyn summan (n. 200e/lapsi). Lasten tapaamisoikeudesta oli tarkoitus sopia erikseen.
- Ä suostui yhteishuoltajuuteen vaatien kuitenkin lasten määräämistä hänen (Ä) luokse. Ä suostui myös tapaamisoikeusjärjestelyihin. Elatusapua vaadittiin lasta kohden yli kaksinkertainen määrä myönnettyyn elatusapuun nähden (n. 500e/lapsi). Ä vaati myös, että I velvoitetaan korvaamaan oikeudenkäyntikulut.
- I suostui asumismääräyksen antamiseen vaaditun mukaisesti. I kiisti elatusapuvaatimuksen määrältään ja oikeudenkäyntikuluvaatimuksen.

KO määräsi lapset vanhempien yhteiseen huoltoon ja määräsi heidät asumaan Ä:n luokse. KO velvoitti I:n suorittamaan elatusapua lapsille (n. 400 e/lapsi). Käräjäoikeus totesi elatusvelvollisen I:n hävinneen elatusta koskevan asian, minkä vuoksi hän oli velvollinen korvaamaan vastapuolen oikeudenkäyntikulut täysimääräisesti (= 1 §). Käräjäoikeuden mukaan 3 § ei tullut sovellettavaksi, koska lasten huolto ja asumista koskeviin vaatimuksiin oli molempien taholta suostuttu, eikä asiaa näin ollen voitu pitää sen laatusena, että osa olisi ratkaistu toisen ja osa toisen hyväksi.

HO:n enemmistö irrotti riitaisen elatuskysymyksen riidattomasta huoltoasiasta ja totesi elatusapuasian noudattavan KKO 2003:104-105 ratkaisusta ilmeneviä oikeusohjeita. Lasten elatusvaatimusta ei ollut hyväksytty kokonaan, minkä johdosta hovioikeus, soveltaen OK 21:3:ää, velvoitti (asian enemmälti hävinneen) elatusvelvollisen (I) korvaamaan osan lasten oikeudenkäyntikuluista.

Myös asian esittelijä piti mietinnössään perusteltuna näissä olosuhteissa määrätä elatusapuvaatimuksen käsittelystä aiheutuneiden oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuudesta erikseen. Mietinnön mukaan elatusavun vahvistamista koskevaan asian häviävään elatusvelvolliseen tuli soveltaa OK 21:1:ää, mutta koska elatusvelvollinen oli hävinnyt (elatusapua koskevan) asian vain osittain, lapsilla ei ollut oikeutta täyteen korvaukseen kuluistaan.

Eri mieltä olevan hovioikeuden jäsen puolestaan katsoi asian kokonaisuudessaan noudattavan lapsen huolto ym. kysymyksen perusteella OK 21:2:ää, mistä syystä A:n velvollisuus korvata B:n oikeudenkäyntikulut käräjäoikeudessa jäi riippumaan siitä, oliko korvausvelvollisuudelle olemassa erityistä syytä. Asiassa oli, ottaen huomioon että elatusavun määrä oli harkinnan jälkeen varsin lähellä vaadittua määrä, erityisiä syitä velvoittaa A korvaamaan B:n oikeudenkäyntikulut käräjäoikeudessa, joista selvästi suurin osa oli kohdistunut riitaisten kysymysten selvittämiseen. Näillä perusteilla KO:n ratkaisun muuttamiseen ei ollut syytä.

Kuten edellä referoidusta ratkaisusta havaitsemme, ovat kulujen määräytymisen perusteet kaikkea muuta kuin selvät. Toisaalta itse huoltokysymys on harvoin näin selvä ja riidaton, joten nyrkkisääntönä voinee pitää sitä, että elatusasia voidaan varsin usein prosessata huoltoriidan ”siivellä”. Arjen moninaiset tilanteet ja sovellukset asettavat kuitenkin aineelliselle prosessinjohtolle korostuneen merkityksen.

Esimerkkitapauksen osalta voidaan kuitenkin vielä todeta, että vaikka ne muodolliset keinot, joiden kautta lopputulokseen päästiin, noudattivat hyvinkin erilaisia kaavoja, olivat eri katsontakantojen lopputulemat kuitenkin aineellisesti hyvin samansuuntaiset - toteuttaen mitä ilmeisimmin yhtä lailla koettua oikeudenmukaisuutta asiassa.

5. OK 21 luvun 2 §:n suhde muihin 21 luvun säännöksiin

Se, mitä edellä on sanottu pidättyväisestä suhtautumisesta 3 §:n soveltamiseen indispositiivisten asioiden yhteydessä, ei merkitse, etteivätkö muut 21 luvun erityissäännökset soveltuisi näihin.

Jaksossa 6 ilmenevillä perusteilla ei pitäisi olla mitään syytä olla soveltamatta OK 21 luvun sanktiopykälää (4 ja 5 §) asian indispositiivisesta luonteesta huolimatta. Tätä lex specialis -työkälyä käyttämällä voitaneen patologiaan riitoihin saada tosiasiallinen hillitsijä kuluvastuun muodossa. Kyseisten säännösten käyttäminen saattaa olla unohtunut 2 §:n pääsäännön taakse. Kyseisiä pykälää voinee erityissäännöksiä soveltaa suoraan, eikä ainoastaan erityisen syyn arvioon vaikuttavina seikkoina. Huomattava kuitenkin on, että 4 § soveltuu sanamuotonsa mukaisesti vain voittaneeseen asianosaaiseen. Samantyyppisiä perusteita voinee joka tapauksessa arvioida myös 2 §:n alla.

Indispositiivisten asioiden osalta on sovellettu kohtuullistamissäännöstä OK 21:8a ennakkoratkaisussa KKO 2002:13 ja kohtuullistamissäännöstä 8b § ennakkoratkaisussa KKO 2005:41. Kysymyksessä näyttäisi kuitenkin enemmänkin olevan tilanne, jossa kohtuullistamisperusteita otetaan mukaan erityisen syyn -arvioon, eikä niinkään varsinainen kohtuullistaminen.

Helsingin hovioikeuden laatuhankeraportissa vuodelta 2007 (Lapsen huolto, tapaamis-oikeus ja elatus, s. 41) todetaan, että vaikka asian laatu tai hakijan vähävaraisuus eivät yksinään oikeuta oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8b §:n nojalla alentamaan tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää, lapsiasiansa saattaa muita asioita useammin olla perusteita oikeudenkäyntikulujen alentamiselle.

6. Hakemuksen peruuttaminen

Ratkaisussa KKO 2006:106, joka koski huoltoa koskevan hakemuksen/muutosvaatimuksen peruuttamista, Korkein oikeus totesi, ettei OK 21 luvun 7 §:stä tai luvun muista

säännöksistä ilmenee, ettei säännöstä olisi sinänsä tarkoitettu sovellettavaksi myös asiassa, jossa sovinto ei ole sallittu. Näin ollen hakemuksen peruuttaminen johtaa yleensä kulu- vastuuseen.

Korkein oikein totesi, että harkittaessa sitä, onko kuitenkin erityistä syytä määrätä asianosaiset pitämään oikeudenkäyntikulunsa vahinkonaan, on perusteltua ottaa huomioon sekä asian laatu että myös muut luvun säännökset niistä ilmenevine periaatteineen. Vaikka asian laatu sinänsä puoltaisi sitä, että asianosaiset vastaisivat itse oikeudenkäyntikuluistaan, on perusteltua, että asianosainen, joka tahallisesti tai huolimattomuudesta on luvun 4 §:ssä tarkoitettu tavoin aiheuttanut tarpeettoman oikeudenkäynnin, sanotun säännöksen mukaisesti velvoitetaan korvaamaan vastapuolensa oikeudenkäyntikulut.

Näin ollen peruuttamiseen johtaneet syyt tulisivat arvioitaviksi erityisinä syinä kulu- vastuun syntymiselle.

7. Sovinto

7.1. Sovinnollinen ratkaisu

Sovintotilanteiden osalta noudatetaan yleisiä periaatteita kulujen määräytymisestä, kuitenkin noudattaen juttutyypin peruslähtökohtaa eli 1 § tai 2 §:ää. Lapsen elatusasiassa tulee vielä muistaa KKO 2003:104-105 ilmenevät oikeusohjeet.

Muiden hakemusasioiden kuin lapsiasioiden osalta ei ole kovin yleistä puhua sovinnosta tai sovinnon edistämisestä. Lapsiasioiden osalta tilanne on selvästi toinen. Sovinnolliseen ratkaisuun päättämistä pidetään aina tavoiteltavana vaihtoehtona. Sovintoon pääseminen tai taipuminen voi johtua erinäisistä syistä. Kummankin vanhemman perusteet vaatimuksilleen voivat objektiivisesti arvioiden olla perusteltuja ja hyväksyttäviä. Tästä syystä oletetun lopputuloksen arvioimiselle ei näissä tapauksissa ole annettava kovinkaan suurta painoarvoa, vaan sovintotilanteen kulut tulisi määräytyä edellä mainittujen peruseriaatteiden ja yleisen kohtuusharkinnan mukaisesti.

Oman lisämausteensa tilanteeseen tuo se, että vaikkakin nykyiset oikeusturvavakuutukset lähes poikkeuksetta sulkevat perheoikeudelliset asiat vakuutuksen piiristä, voi käytännössä kuitenkin vielä esiintyä joitakin tilanteita, joissa vakuutus kattaa aikaisemman elatus- tai huoltopäätöksen muutoshakemukset. Tästä seuraa esimerkiksi se, että sovintotilanteessa osapuoli on pakotettu - vakuutusyhtiötä varten - vaatimaan erityisten syiden nojalla vastapuolen velvoittamista korvaamaan omat kulunsa. Tilanne on varsin absurdi.

Koska asian sovinnollinen ratkaiseminen on lapsiasiassa erityisen tärkeätä, tuomioistuimen tulee tukea sovintoihin pyrkiviä avustajia hyväksymällä oikeusavusta maksettavaksi myös oikeudenkäynnin ulkopuolella käydyistä sovintoneuvotteluista aiheutuneet palkkiot (HE 107/1998, s. 18).

7.2. Tuomioistuinsovittelu

Riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa on annettu tuore laki (394/2011). Lakia sovelletaan riita-asioiden ja riitaisten hakemusasioiden sovitteluun yleisessä tuomioistuimessa.

Lain 10 §:n mukaan lapsen asemaa ja oikeutta koskevista asioista voidaan tuomioistuimessa sovittella niitä, jotka koskevat lapsen elatusta tai lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta. Tuomioistuinsovittelu on toteutettava siten, että lapsen etu turvataan. Harkitessaan,

voidaanko sovinto vahvistaa, tuomioistuimen on otettava huomioon lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain sekä lapsen elatuksesta annetun lain säännökset.

Sovittelulain 27 § mukaan osapuoli vastaa tuomioistuinsovittelusta hänelle aiheutuneista kustannuksista itse. Osapuoli ei voi soviteltavana ollut asiaa koskevassa oikeudenkäynnissä vaatia vastapuolelta korvausta hänelle tuomioistuinsovittelusta tai tuomioistuimen ulkopuolisesta sovittelusta aiheutuneista kuluista.

8. Muutoksenhaku

Kuten muiden muassa Korkeimman oikeuden ratkaisusta KKO 2005:41 ja velkajärjestelyä koskevasta KKO 1997:41 ilmenee, oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 2 § tulee sovellettavaksi myös muutoksenhakukulujen osalta ottaen lisäksi huomioon, mitä muutoksenhaku-menettelyssä on tapahtunut ja onko asianosainen hävinnyt vai voittanut muutoksenhakunsa.

Haettaessa muutosta onkin arvioitava, millaiset perusteet asianosaisilla on ollut muutoksenhakuun ja miten asia on noihin perusteisiin nähden ratkaistu. Myös ratkaisussa KKO 2010:61, jonka ennakkoratkaisukysymys koski hovioikeuden menettelyä, on todettu, että muutoksenhaun aiheettomuus on sellainen 2 §:ssä tarkoitettu erityinen syy, jonka nojalla kuluvastuu aktualisoituu.

Siinä tapauksessa, että valittajalla on hänen valituksensa tueksi esittämät näkökohdat huomioon ottaen ollut asialliset syyt kärjäoikeuden arvion riitauttamiselle, ei muutoksenhakemusta ole pidettävä sillä tavalla aiheettomana, että hovioikeudella olisi erityistä syytä velvoittaa valittaja suorittamaan valittajan vastapuolelle korvausta muutoksenhakukuluista.

Toisaalta oikeudenkäyntikuluja koskevien säännösten systematiikka ja tarkoitus ovat oikeuskäytännössä johtaneet myös siihen tulkintaan, että oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 2 § katsottaisiin koskevan vain kärjäoikeutta ja luvun 16 § olisi muutoksenhakua koskeva erityissäännös, jossa ratkaisuperusteeksi on otettu muutoksenhaun menestyminen. Tämän tulkintakannan mukaan perusteettoman muutoksenhaun tapauksissa vastapuolen kulut olisi korvattava siitäkin huolimatta, että laillisen oikeusseuraamisen aikaansaaminen vaatii viranomaisen myötävaikutusta. Tässä tiivistetysti esitetty tulkintavaihtoehto on kuitenkin testattu useamman kerran Korkeimmassa oikeudessa (viimeksi vähemmistön mielipide julkaisemattomassa ratkaisussa KKO 27.5.2011 nro 1182), minkä vuoksi 2 §:n soveltumista myös muutoksenhakuun on pidettävä vallitsevana oikeustilana.

9. Asiaryhmittelyä hakemusasioiden osalta

9.1 Lapsi- ja perheoikeudelliset asia

9.1.1 Avioeroa tai yhteiselämän lopettamista tarkoittavat hakemusasiat

Avioeroa (AL 28 §) ja yhteiselämän lopettamista (AL 24 §) koskeva hakemusasia voidaan ratkaista vain tuomioistuimen päätöksellä. Asian yhteydessä voidaan esittää vaatimus elatusavun vahvistamisesta ja lapsen huollosta tai tapaamisoikeudesta sekä muu asiaan liittyvä vaatimus.

Hakemuksen voivat jättää puoliset yhdessä tai puoliso yksin, jolloin tuomioistuimen on varattava toiselle puolisolle tilaisuus tulla kuulluksi. Tällöin käsittelyn kohteena ei ole riita-asia, johon liittyvän erimielisyyden toinen asianosaisista voittaisi. Lähtökohta

on, että kummankin puolison on tällöin itse vastattava kustannuksistaan (OK 21:2). Näin esimerkiksi KKO 1990:142.

Avioeroasian liitännäiskysymyksestä (AL 31 §), kuten lapsen elatuksesta, huollosta ja tapaamisoikeudesta, voi tulla riittävä puolisojen erimielisyyden johdosta. Tällöin voi kulujen korvausvelvollisuus tulla kysymykseen. Ratkaisussa KKO 1991:179 asian on todettu seuraavasti: Avioeroasian liitännäiskysymysten osalta katsottiin olevan erityinen syy korvausvelvollisuudelle siltä osin kun asia oli tullut riitaiseksi ja siitä oli aiheutunut lisäkustannuksia. Tältä osin viitataan edellä jaksossa 2.2.2. esitettyyn. Huomioitava kuitenkin on, että esimerkiksi avioerohakemukseen liittyvä riittävä huoltokysymys on itsessäänkin 2 §:n alainen.

9.1.2 Puolison elatus

AL 47 - 48 §:ssä tarkemmin säädettyin edellytyksin puoliso voidaan velvoittaa suorittamaan elatusta toiselle puolisolalle. Puolison elatus voi perustua puolisojen keskinäiseen sopimukseen tai tuomioistuimen määräykseen.

Asian varallisuus oikeudellisen luonteen takia asiaryhmää leimaa tahdonvaltaisuus eli tätä koskeva kante seuraisi oikeudenkäyntikulujen osalta OK 21:1 pääsääntöä. Johtopäätöstä tukee myös lasten elatusta koskevien kanteiden dispositiivinen luonne (ks. alla). Käytännössä tosin valtaosa puolison elatusta koskevista vaateista saatettaneen vireille avioerohakemuksen yhteydessä, jolloin elatusasia saa indispositiivisen hakemusasian kuluedun. Tältä osin riittävän vaatimuksen käsittely voinee olosuhteista riippuen siirtyä 1 §:n alaisuuteen, jos oikeudenkäyntikulut syntyvät lähes yksinomaan tämän vaatimuksen käsittelemisestä. Toinen vaihtoehto on soveltaa 2 §:ää ja sen suomaa poikkeussäännöstä (erityinen syy) siinä tapauksessa, että kuittamisesta on perusteltua poiketa.

9.1.3. Myyntiluvan hakeminen

AL 40 § mukaan tuomioistuin voi hakemuksesta antaa luvan puolisojen aviovarallisuutta koskevan omaisuuden luovutukseen tai muuhun oikeustoimeen, jos toinen puoliso on kieltäytynyt antamasta suostumustaan taikka jos suostumusta ei ole muusta syystä saatu hankituksi.

Vahvan tuomioistuinmyötävaikutuksen perusteella lienee syytä pitää po. hakemuksia indispositiivisinä, joskin vastakkaisiakin argumentteja voitaneen perustellusti esittää. Suostumuksen saamatta jääminen ”pakottaa” toisen puolison hakemaan lupaa tuomioistuimelta. Onko siis kysymyksessä hakijan oman edun vuoksi tehty hakemus, vai tuleeko vastahakoinen osapuoli velvoittaa korvaamaan hakijan kulut?

Lähtökohtana on pidettävä hakemusasioita koskevaa pääsääntöä eli 2 §:n soveltumista.

Myyntilupaa voi eri yhteyksissä hakea myös muu taho, kuten pesänselvittäjä tai -jakaja, mitä tilanteita ei tässä yhteydessä käsitellä.

9.1.4 Adoptio

Lapseksiottamisesta annetun lain 29 § 2 momentin mukaan lapseksiottamisen vahvistamista koskeva asia pannaan vireille kirjallisella hakemuksella, jonka tekevät lapseksiottaja tai lapseksiottajat yhdessä. Laki ei sisällä säännöstä oikeudenkäyntikuluista, eikä adoptiota koskevaa kulatorkaisua prejudikaatin muodossa ole. Ottaen kuitenkin huomioon lapseksiottamisen vahvistamisen (tai purkamisen) poikkeuksellisen merkittävä oikeusvaikutus ja tuomioistuimelle annettu laaja selvitysvalta (L lapseksiottamisesta 30 §), voitaneen adop-

tiota koskevien hakemusten selvästi todeta kuuluvan 2 §:n piiriin. Tältä osin huomautetaan, että adoptiolainsäädännön muutos on vireillä (ks. HE 47/2011), joskaan kulukysymysten osalta ei liene odotettavissa muutoksia.

9.1.5 Lapsen huoltoa ja tapaamista koskevat hakemusasiat

P ä ä k y s y m y s

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (huoltolaki) 10 §:n mukaan asia on ratkaistava ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti. Jos vanhemmat ovat samaa mieltä, asia ratkaistaan heidän sopimallaan tavalla, jos se ei ole vastoin lapsen etua. Tämä merkitsee, että vanhempien yksimielisyys tai sopimus ei sido tuomioistuinta, vaan silloinkin tuomioistuin valvoo asiassa lapsen, joka ei ole asiassa osallisena, etua. Siten lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat asiat ovat sellaisia oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 2 §:ssä tarkoitettuja asioita, joissa sovinto ei ole sallittu. Näin asia on esitetty myös lain esitöissä (HE 107/1998 vp, s. 17).

Myös lapsen asumista koskevassa asiassa oikeudenkäyntikuluihin tulee soveltaa 2 §:ää (KKO 2005:41).

Ennen 2 §:n sanamuodon muuttamista vuonna 1999 oikeustila horjui lapsen huoltoa ja tapaamista koskevan asian indispositiivisuuden osalta. Lainkohdan sanamuodon muutoksen jälkeen oikeustila on vakiintunut ja esimerkiksi ennen lakimuutosta annettu KKO 1997:64 on menettänyt merkityksensä. Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat hakemusasiat kuuluvat nykyään 2 §:n piiriin.

Asiaryhmän osalta on oikeuskirjallisuudessa tosin käyty keskustelua. Indispositiivisuuden laatua ja sen kokonaisvaltaisuutta on pyritty tarkastelemaan ja selittämään useista ja myös kriittisistä lähtökohdista. Esimerkiksi Aaltonen (Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimessa, s. 303 - 305) nostaa varsin perustellusti esiin kysymyksen kuluriskin hillitsevästä vaikutuksesta perusteettomien vaatimusten (toistuvalle) esittämiselle.

Tässä kirjoituksessa annettava lähtökohta – eli 2 §:n soveltaminen kulukysymykseen po. asioiden osalta – perustuu edellä mainitun huoltolain 10 §:ään, joka velvoittaa ratkaisijaa pitämään perimmäisenä ratkaisuoheena lapsen etua, sekä tätä asiaryhmää koskevaan oikeuskäytäntöön 2000-luvulta.

Erityisenä syynä kuluvastuun syntymiselle on esitöissä (HE 107/1998 s. 17-18) pidetty asian riitaisuutta ja oikeuden väärinkäyttöä. Aaltonen (s. 303 - 305) pitää perusteltuna laukaista korvausvastuu muun muassa tilanteissa, joissa osapuolen vaatimukset ovat alun perin olleet epärealistiset, tai, kun ratkaisuun ei tyydytä, vaan vanhempi saattaa välittömästi vireille uuden muutoshakemuksen tai, jos huoltoriita muutoin tarpeettomasti pitkittyy tai paisuu toisen vanhemman syystä.

Helsingin hovioikeuden lapsiasiaain laatuhanke raportissa asia on ilmaistu seuraavalla tavalla.

”Erityisenä syynä voidaan yleensä pitää ainakin sitä, että

- asianosainen vaatii toistuvasti aiempien päätösten muuttamista ilman, että hänen vaatimuksensa menestyisivät,
- asianosaisen shikaaninomainen menettely oikeudenkäynnissä,
- oikeudenkäynnin perusteeton pitkittäminen tai paisuttaminen,
- asianosainen esittää ilmeisen perusteettomia vaatimuksia.”

Ja vielä, ”oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuudella on ihmisten käyttäytymistä ohjaava vaikutus. Se, ettei asianosaisella ole todellista riskiä korvausvelvollisuudesta, alentaa kynnystä tehdä uusia perusteettomia hakemuksia. Sen vuoksi huoltoriidoissa tulisi nykyistä tarkemmin harkita oikeudenkäyntikulujen korvausvastuuta ottaen huomioon osapuolten vaatimusten perusteet, vaatimusten menestyminen ja osapuolten menettely oikeudenkäynnissä.”

L i i t ä n n ä i s k y s y m y k s e t

Lasten huoltoon, asumiseen tai tapaamiseen saattaa liittyä erityisiä kysymyksiä esimerkiksi käytännön järjestelyistä. Vakiintuneesti näitä ei ole erotettu kulukysymyksen osalta itse pääkysymyksestä.

Myös Korkein oikeus on julkaisemattomassa, tapaamisoikeutta koskevassa ratkaisussaan 27.5.2011 nro 1182 todennut, että OK 21:2 mukaista kuluvastuusäännöstä on perusteltua soveltaa kaikkiin asiassa syntyneisiin kuluihin. Näin ollen myös liitännäiskysymyksistä – esimerkiksi tapaamisoikeuden toimeenpanotavasta ja tapaamiskustannusten jakautumisesta – syntyneisiin kuluihin sovelletaan 2 §:ää. Sanotussa ratkaisussa Korkein oikeus toteaa, että liitännäiskysymyksiä koskee lapsen huoltolain 10 §:n 2 momentin säännös tuomioistuimen toimintavelvollisuudesta, vaikka käytännössä tuomioistuimella on vain harvoin aihetta poiketa näitä seikkoja koskevasta asianosaisten sopimuksesta.

H u o l t o - / t a p a a m i s a s i a a n l i i t t y v ä t m u u t a s i a t

Hakemusasiaan (H) on mahdollista liittää riita-asia (L), mutta yhdistämistä toisinpäin ei ainakaan Helsingin käräjäoikeudessa pidetä mahdollisena. Tämä johtaa käytännössä siihen, että vanhemman saatettua huoltoa/tapaamista koskeva asia vireille, on toisen vanhemman vireille saattama myöhempi elatusapuasiala mahdollista liittää huoltoasiaan.

Käytännössä on varsin tavallista, että vanhempien vaatimukset ovat kokonaan vastakkaiset eli kumpikin esittää lapsen kohdistuvia vaatimuksia sekä tämän puolesta elatusvaatimuksen. Näissä tilanteissa asianosaisiksi on käytännön syistä tapana merkitä (vain) vanhemmat. Tästä seuraa – ainakin lähtökohtaisesti - se, että elatusasiat sulautuvat sellaisinaan 2 §:n alaisuuteen ja että kulut määräytyvät kaikilta osin 2 §:n mukaisesti.

Tästä voidaan poiketa, jos oikeudenkäyntikulut ovat suurelta osin aiheutuneet elatusapuvaatimuksen käsittelystä (Aaltonen, s. 309). Tältä osin voidaan viitata jo aiemmin luvussa 4 selostettuun ratkaisuun VaaHO 6.7.2006 nro 987, jossa elatusapukysymys irrotettiin kulujen osalta erikseen tarkasteltavaksi. Samaan lopputulokseen päästään myös 2 § ja sen poikkeusta soveltamalla.

9.1.6 Elatusapuasiala

L a p s e n e l a t u s

Lapsen elatuksesta annetun lain 1 §:n mukaan lapsella on oikeus riittävään elatukseen. Käytännössä elatuslain säännösten on katsottu velvoittavan tuomioistuinta pitämään silmällä lapsen etua myös elatusta koskevissa asioissa.

Tästäkin huolimatta, ja oletettavasti vaateen varallisuus oikeudellisesta luonteesta johtuen, meillä on pidetty lapsen elatusta koskevan vaatimuksen esittämistä riita-asiana. Lapsen elatusta vaaditaan kanteella, jonka kuluvastuu määräytyy lähtökohtaisesti pääsäännön (OK 21:1) mukaisesti.

Sitä vastoin kun elatuskysymys on esillä samassa yhteydessä lapsen huoltoa ja/tai tapaamista koskevien kysymysten yhteydessä, elatusapukysymys pääsee usein vapaa- matkalaisena kulujen kuittaantuessa pääasian eli 2 §:n alaisuudessa olevan kysymyksen seurauksena (ks. edellä kohta 9.1.5.).

Elatusapuasioiden tahdonvaltaisuus pätee kuitenkin **vain suhteessa elatusvelvolliseen vanhempaan**. Tilannetta komplisoi se, että elatusapuasiassa asianosaisasetelma on erilainen kuin muissa lapsia koskevissa asioissa. On huomioitava, että elatusapua vaaditaan lapsen nimissä hänen (lähi)huoltajansa toimesta elatusvelvolliselta etävanhemmalta (ElatusL 5 § ja 13 §). Lapsen puolesta toimiva vanhempi toimii näin ollen (vain) lapsensa edustajana. Kuluvelvollisuus ei siksi tule kohdistumaan lainkaan häneen itseensä. Käytännön tasolla on pidetty jossain määrin epätydyttävänä sitä, että lasta edustava vanhempi voi prosessata lähestulkoon ilman kulatoria.

Kuluvastuun on esitetty (ks. KKO 2003:105) syntyvän vasta siinä tapauksessa, että kysymyksessä on OK 21:6 rinnastuva tilanne eli kun **lapsen edustaja** tahallisesti tai huolimattomuudesta on aiheuttanut toiselle asianosaiselle oikeudenkäyntikuluja. Tämä on todettu ratkaisussa KKO 1999:122, jossa lapsen elatusapua koskevassa asiassa lasta edustanutta huoltajaa ei voitu velvoittaa korvaamaan vastapuolen oikeudenkäyntikuluja ilman OK 21:6:ssä säädettyjä edellytyksiä.

Edustajana toimivan vanhemman kuluvastuu näyttäisikin edellyttävän sitä, että asiassa katsotaan olevan erityisiä syitä velvoittaa lapsi pääsäännöstä poikkeavaan kuluvastuuseen ja liittää sitten tähän edustajan yhteisvastuullinen kuluvastuu, mikä taas 11 §:n nojalla määrättäisiin lapsen osalta nollaan. Konstruktio on kaikkea muuta kuin luonteva, vaikkakin KKO:n ohjeistamin tavoin käyttökelpoinen.

Yleisesti ottaen olisi toivottavaa saada edustajan henkilökohtaisen kuluvastuun rajat ja edellytykset laajemminkin selkeytettyä. Perinteinen asianajajan kuluvastuu poikkeaa, ainakin prima facie, sovellustilanteiden ja erityispiirteidensä osalta käsillä olevista tilanteista. Hakemusasioiden osalta kysymys on siitä, että edunvalvoja, vanhempi tai muu edustaja toimii - itsenäisesti ja usein täysin ilman päämiehen myötävaikutusta - vajaavaltaisen puolesta.

Elatusriitojen osalta on vielä pidettävä mielessä niiden luonne nk. relatiivisesti dispositiivina. Tällä tarkoitetaan, että dispositiivisuus ja tätä seuraava täysi kuluvastuu koskee ja kohdistuu vain elatusvelvolliseen, kun taas *kantajana/vastapuolena oleva elatukseen oikeutettu lapsi on suojattu kulatoriselta 2 §:n turvin*. Tämä oikeusohje perustuu ennakkoratkaisuihin KKO 2003:104-105 (ään.). Onkin selvää, ettei lapsen tule joutua korvausvelvolliseksi omaa elatustaan koskevassa asiassa. Kuitenkin se tapa, taikka systematiikka, jolla lapsi suojataan kuluvastuulta, on kyseenalaistettu.

Asianosaisasetelmasta johtuva relatiivisesta dispositiivisuudesta on keskusteltu niin oikeuskirjallisuudessa (Gottberg 2004; Aaltonen 2009) kuin prejudikaateissa. Kriittisen katsontakannan mukaan *asianosaiset elatusasiassa ovat tosiasiasa vanhemmat*, minkä vuoksi lapsen hävitessä asian kuluvastuu tulisi olla lapsen huoltajalla. Näin ollen lapsen puolesta elatusoikeudenkäyntiä käyvä vanhempi luettaisiin asianosaiseksi, jolloin motiiveiltaan kyseenalaiset elatusapurit joutuisivat lapsen puolesta prosessaavan välittömän kulatorin piiriin.

Ruotsin Föräldrabalken (7:19) sisältää omasta lainsäädännöstämme poikkeavan säännöksen, jonka mukaan lapsen hävitessä elatusasian vanhempi voidaan määrätä kor-

vaamaan toisen osapuolen oikeudenkäyntikulut ellei ole erityistä syytä määrätä osapuolia vastaamaan omista kuluistaan.

Meillä lapsen elatusta koskevaa asiaa luonnehditaan toisaalta elatusvelvollista koskevilta osin asiaksi, johon sovelletaan oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:ää, ja toisaalta lapsen kannalta asiaksi, johon sovelletaan luvun 2 §:ää.

Koska asiasta voidaan sopia, on hävinnyt elatusvanhempi velvollinen korvaamaan vastapuolensa oikeudenkäyntikulut. Tässä perustilanteessa ei pitäisi olla mitään ihmeellistä, sillä kuluvastuu ehkäisee haluttomuutta sopia asiasta mahdollisimman joutuisasti ja mahdollisimman riidattomasti, eikä vasta oikeudenkäynnin jälkeen. Tämä toteuttaa elatusta tai sen korotusta ajavan lapsen etua tilanteissa, joissa vaatimus on perusteltu.

Siinä tapauksessa, että elatusvelvollinen torjuu vaatimuksen ja voittaa, jää hän kuitenkin ilman kulujensa korvausta. Lapselle on lähes aina myönnetty oikeusapua, mistä syystä lapsen puolesta toistuvasti nostetut muutokanteet myös käydään osittain valtion varoilla. Perusteettomia kanteita tehtailevan vanhemman ei juurikaan tarvitse miettiä häviömahdollisuuttaan, ja valtio tarjoaa vielä oppineen avustajankin.

Joka tapauksessa elatusasioiden kulujen osalta on hyvä huomata intressin suhde kuluihin: 3.000 eurolla oikeudenkäyntikuluja maksetaan jo vajaan 300 euron kuukausittaista elatusapua lähes vuoden ajan. Ja toisaalta, kumman tahansa puolen vastattavaksi määräytyt oikeudenkäyntikulut vaikuttanevat varsin suoraan myös lapsen elatukseen käytettäviin rahavaroihin.

Koulutusavustus

Lapsen huoltajalla on oikeus edustaa lasta myös koulutusavustusta koskevassa asiassa (ElatusL 3 § 2 mom), mikäli kante on pantu vireille ennen kuin lapsi on tullut täysi-ikäiseksi. Jos lapsi täyttää oikeudenkäynnin aikana 18 vuotta, häntä on kuultava asiassa. Lapsen täytettyä 18 vuotta vain hän voi panna vireille koulutusavustusta koskevan kanteen.

Koulutusavustuksen vaatimisesta syntyneisiin kuluihin pätee edellä mainitut elatusvaadetta koskevat säännöt.

9.1.7. Tapaamisoikeuden täytäntöönpano

Ennakkoratkaisussa KKO 2005:59 Korkein oikeus totesi, että hakemus koski tuomioistuimen päätöksen täytäntöönpanoa, mikä oli mahdollista ilman viranomaisen myötävaiikutusta. Se, että lapsen tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanohakemus tulee viime kädessä tuomioistuimen käsiteltäväksi, ei muuttanut asian tahdonvaltaista luonnetta. Asia ei ollut oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 2 §:ssä tarkoitettu asia, jossa sovinto ei ole sallittu.

Aaltonen (s. 306 - 307) on todennut edellä mainitun ratkaisun johtaneen jossain määrin sekavaan käytäntöön, sillä aikaisemmin täytäntöönpanohakemuksia pidettiin indispositiivisina. Aaltonen epäilee käräjäoikeuksissa olevan tältä osin vaihtelevaa käytäntöä ja toteaa itse pitävänsä 2 §:n soveltamista edelleen perustellumpana. On helppo yhtyä siihen, että käytännön tilanteet ja motiivit ovat moninaiset siten, ettei tapaamisoikeuden ongelmat tai toteutumatta jäämisen syyt aina ole mustavalkoisia akselilla ”hävinnyt/voittanut”.

Tästäkin huolimatta kulatorisken päällimmäisenä tarkoituksena lienee vahvistaa jo kertaalleen käsitellyn tuomioistuinasian lopputuloksen pysyvyys ja validiteetti: tuomioistuimen ratkaisua tulee noudattaa. Tästä syystä pääsääntönä on pidettävä OK 21 luvun

1 §:ää, joskin kohtuuttomia lopputuloksia voidaan välttää soveltamalla OK 21 luvun kohtuullistamissäännöksiä.

Helsingin hovioikeuden laatuhanke raportissa (s. 39) asiasta todetaan seuraavasti.

”Koska kuitenkin lähivanhemman maksettavaksi tuomittavat oikeudenkäyntikulut tulevat rasittamaan sitä taloutta, jossa lapsi elää ja voivat siten koitua lapsen vahingoksi, voidaan tarvittaessa käyttää OK 21 luvun 8 b §:n suoma kohtuullistamismahdollisuutta. Näin voidaan tehdä erityisesti tilanteissa, joissa

- tapaamisoikeuden toteutumattomuuteen on syytä molemmissa vanhemmissa,
- tapaamispäätöksen rikkominen on ollut vähäinen
- päätös on määrätty pantavaksi täytäntöön ilman uhkasakkoa.”

9.1.8. Lapsen palauttamista koskeva hakemus

Haagin lapsikaappaus sopimuksen (Haagissa 25.10.1980 kansainvälisestä lapsikaappauksesta tehdyn yksityisoikeuden alaa koskevan yleissopimuksen) alaiset lapsen palauttamista koskevat asiat luokitellaan riita-asioiksi ja noudattavat kulujen osalta oikeudenkäymiskäärin 21 luvun 1 §:n pääsääntöä. Tämä on todettu ratkaisussa KKO 2003:32, jossa Korkein oikeus nimenomaisesti totesi kysymyksessä olevan asia, jossa sovinto on sallittu.

Viittauksin Jokelan kannanottoihin Aaltonen (s. 310) toteaa, ettei nk. kaappausjuttujen luokittaminen tahdonvaltaisiksi ole kovinkaan helposti ymmärrettävissä. Aaltosen mukaan palauttamista koskevassa oikeudenkäynnissä joudutaan väistämättä arvioimaan asiaa myös lapsen edun ja oikeuksien näkökulmasta.

Näin varmasti onkin, etenkin arvioitaessa esimerkiksi lapsen oman mielipiteen merkitystä tai palauttamisen esteenä olevia välittömiä uhkakuvia (nk. kieltäytymisperusteet, LHL 34 §). Palauttamisasiä ei kuitenkaan ole huoltajuusriita eikä aineellisten oikeuksien toteuttamisinstrumentti. Kysymyksessä on monenvälinen sopimus lapsen saattamisesta takaisin siihen valtioon, joka ennen luvutonta poisvientä oli hänen kotipaikkansa – sen turvaamiseksi, että lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva oikeudenkäynti voidaan käydä lapsen kotivaltiossa (LHL 30 §).

Yleissopimuksella on pyritty muun ohessa siihen, ettei lapsen huoltoa koskevien riitojen oikeuspaikkaa omavaltaisesti muuteta ja että huoltoriidan osapuolten ominaisuuksiin liittyvien väitteiden paikkansapitävyys todetaan perheen yhteisessä asuinpaikassa. Palauttamismääräyksen antamisesta voidaan kieltäytyä vain laissa säädetyillä perusteilla, joita on sovellettava ja tulkittava siten, ettei yleissopimuksen tarkoituksen toteutuminen vaarannu.

Näin ajatellen kuluvaluusta voitaneen pitää pidäkkeenä ”kotivaltiostaan” luvattomasta viedyn lapsen palauttamatta jättämiselle. Vastoin toisen huoltajan suostumusta tapahtuva lapsen poisvieminen tai palauttamatta jättäminen lienee varsin hyväksyttävistä syistä sanktioitu kuluvaluulla. Olisi ilmeisen kohtuutonta, että vanhempi, joka on hänen huoltajan oikeuksiaan rikkovalla tavalla erotettu lapsestaan, olisi velvollinen maksamaan palauttamismenettelystä aiheutuneet oikeudenkäyntikulunsa.

Edellä sanotun merkitystä käytännössä vähentää kuitenkin huomattavasti lakiin otettu erityissäännös (LHL 41 §), jonka mukaan palauttamisasiässä *hakijalle on pyynnöstä myönnettävä maksuton oikeudenkäynti korvausvelvollisuudesta valtiolle*, vaikka maksutonta oikeudenkäyntiä ei muutoin voitaisi myöntää. (1 mom.)

Ja kun tuomioistuin määrää lapsen palautettavaksi tai vahvistaa, että lapsen huoltoa koskeva päätös voidaan panna täytäntöön, se voi samalla hakijan vaatimuksesta velvoittaa

hakijan vastapuolen suorittamaan hakijalle *korvausta niistä kuluista, jotka aiheutuvat lapsen palauttamisesta.* (41 § 2 mom.).

Jos hakijan vastapuoli häviää asian, hänet on velvoitettava korvaamaan oikeusministeriölle asiassa aiheutuneet kustannukset *samojen perusteiden mukaan kuin asiaan osallisten oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta on säädetty.* Korvaus voidaan jättää tuomitsematta tai sen määrää alentaa, jos korvausvelvollisuus muodostuisi asianomaisen taloudellisiin oloihin nähden kohtuuttomaksi. (41 § 3 mom.)

Edellä sanottu merkitsee sitä, että hovioikeus voi siten hyväksyessään hakemuksen OK 21 luvun säännösten nojalla velvoittaa hakijan vastapuolen korvaamaan hakijan oikeudenkäyntikulut siltä osalta kuin niitä ei suoriteta maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetun lain nojalla. Toisen momentin määräys on tarpeen, sillä oikeudenkäyntikuluihin ei kuitenkaan voida lukea niitä kustannuksia, jotka aiheutuvat lapsen palauttamisesta, joista ennen muuta matkakulut voivat kohota varsin huomattaviksi. Lain esitöiden (HE 60/1993) mukaan kolmannessa momentissa tarkoitetaan lähinnä asiakirjojen kääntämisestä aiheutuneita kuluja.

9.2. Henkilö- ja perintöoikeudellisia asiaryhmiä

9.2.1 Edunvalvontaa koskevat hakemukset

Holhustoimesta annetun lain (442/1999) säätämisen yhteydessä muutettiin 1) edunvalvojan määräämistä, 2) toimikelpoisuuden rajoittamista ja 3) vajaavaltaiseksi julistamista koskevat jutut hakemusasioiksi. Muutosta ei kuitenkaan perusteltu lakiesityksen perusteluissa (HE 146/1998 s. 63-64).

Hallituksen esityksen perusteluissa todettiin, että toimintakelpoisuuden rajoittamista ja edunvalvojan määräämistä koskevat asiat kuuluvat asioihin, joissa sovinto ei ole sallittu (ks. HE 146/1998 s. 66-67). Asiantilaa perusteltiin sillä, että kuultavan suostumus häneen kohdistettavaan edunvalvontatoimenpiteeseen tai toimintakelpoisuuden rajoittamiseen ei sinänsä ratkaise päätöksen sisältöä ja että vakiintuneiden periaatteiden mukaan on näiden asioiden käsittelyssä noudatettava käsittelytapaa, jossa tuomioistuin aktiivisesti ohjaa asian selvittämistä ja sen edellyttämää näytön hankintaa (ks. HolhTL 72 § ja 78 §).

Ratkaisussa KKO 2002:13 on todettu, että hakemus, joka tarkoitti edunvalvojan määräämistä lapselle päättämään hänen puolestaan isyyden kumoamiskanteen nostamisesta sekä kanteen ajamiseksi, oli asia jossa sovinto ei ole sallittu.

Pääsääntönä olevasta kuittaussäännöstä huolimatta korvausvelvollisuudelle todettiin erityinen syy jutussa KKO 2000:129, jossa käräjäoikeus oli hylännyt holhouslautakunnan kanteen A:n julistamisesta holhottavaksi. Holhouslautakunta velvoitettiin korvaamaan A:n oikeudenkäyntikulut.

9.2.2. Pesänselvittäjän- ja pesänjakajan määrääminen ja vapauttaminen ym.

Pesänselvittäjän ja -jakajan vapauttamisesta toimestaan voi päättää vain tuomioistuin. Pesänselvittäjän ja -jakajan määräämistä koskevan hakemuksen vastustaminen ei aiheuta hakijan kulujen korvausvelvollisuutta, ellei väitteestä ole aiheutunut lisäkuluja (KKO 1991:52).

Myöhemmin osituksessa ja perinnönjaossa pesänselvittäjän ja -jakajan hakemisesta aiheutuneet kustannukset voidaan suorittaa pesän varoista (KKO 1987:18 ja KKO 1991:82). Tästä tarkemmin Jokela 1995, s. 138-139.

Erityinen syy korvausvelvollisuudelle katsottiin olevan ratkaisussa KKO 2007:95.

9.2.3. Välttämätön prosessinyhteys

Eräät muut perintö- ja testamenttioikeudelliset tilanteet aiheuttavat varsin vaikeita kulukysymyksiä, esimerkiksi kuolinpesän ja sen yksittäisen osakkaan välillä, tai kun testamentinsaaja ajaa kannetta perillisiä vastaan – keiden tulee korvata mahdolliset oikeudenkäyntikulut pesän hyväksi/osakkaan omissa nimissä ajetun kanteen yhteydessä? Entä onko toisen osakkaan vastustus / riitautus peruste täydelle kuluvastuulle?

Kuluratkaisut seurannevat lähtökohtaisesti juttutyypin asianosaisasetelmaa, välttämättömän prosessinyhteyden periaatetta sekä yleisiä kuluperiaatteita, joskin vaikeita tulkintatilanteitakin väistämättä syntyy (ks. KKO 2010:63). Tässä kirjoituksessa ei niihin ole mahdollista perehtyä.

OK 21:9 mukaan kuitenkin milloin useampi kuin yksi asianosainen on vastuussa samoista oikeudenkäyntikuluista, he vastaavat niiden korvaamisesta yhteisvastuullisesti. Kustannukset, jotka liittyvät ainoastaan jotakin asianosaista koskevaan asian osaan, taikka jotka asianosainen on aiheuttanut 5 §:ssä tarkoitetulla tavalla, hänen on korvattava yksin.

Jakamattoman kuolinpesän osalta viitataan Lappalainen, SP II, s. 89, alaviite 84.

9.3. Eräitä muita hakemusasioita

9.3.1. Erityisen oikeuden kirjaaminen

Erityisen oikeuden kirjaamisen poistaminen on katsottu indispositiiviseksi asiaksi (KKO 2010:61).

9.3.2. Asiakirjan kuolettaminen

Asian laatu huomioiden kysymyksessä on selvästi indispositiivinen asia.

9.3.3. Hakemus kuolleeksi julistamiseksi

Sillä, jonka hakemuksesta kadonnut henkilö on julistettu kuolleeksi tuomioistuimen päätöksellä, on oikeus saada kuolleeksi julistetun jäämistöstä korvaus kuolleeksi julistamisesta aiheutuneista kustannuksista.

9.3.4 Täytäntöönpanokelpoiseksi julistamista koskeva hakemus

Toisessa sopimusvaltiossa annetun velkomustuomion täytäntöönpanokelpoiseksi julistamista koskevaa hakemusasiaa pidettiin asiana, jossa sovinto on sallittu. Kysymys vastapuolen velvollisuudesta korvata hakijan oikeudenkäyntikulut käräjäoikeudessa oli siten ratkaistava noudattaen soveltuvien osien oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:n säännöstä. Vastapuoli veloitettiin korvaamaan hakijalle menettelystä aiheutuneet tarpeelliset oikeudenkäyntikulut. (KKO 2004:43)

9.4. Insolvenssi- ja ulosottoasiat

9.4.1. Yleistä

Oikeudenkäyntikulujen korvattavuus otsikkoasioissa määräytyy kyseisiin lakeihin otetuista erityissäännöksistä, konkurssin osalta konkurssilain 7 luvun 14 §:n, yrityssaneerauksen

osalta YSL 89 §, yksityishenkilön velkajärjestelyn osalta VJL 62 § sekä ulosottovalituksen osalta ulosottokaaren 11 luvun 20 §:n mukaan.

Konkurssi asioiden osalta viitataan oikeudenkäymiskaaren 21 lukuun. Viittaussäännös merkitsee sitä, että oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuus määräytyy eri tavoin sen mukaan, onko asiassa sovinto sallittu vai ei. Dispositiivisuonteisissa konkurssi asioissa korvausvelvollisuus määräytyy OK 21:1:n täyden korvauksen pääsäännön mukaisesti, kun taas indispositiivissa asioissa sovelletaan OK 21:2:n kuittaussäännöstä.

Muut erityisäännökset lähtevät siitä, että insolvenssimenettelyjen kulut kuuluvat asianosaisten itsensä korvattaviksi. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, etteikö myös näiden osalta saata esiintyä tilanteita, joissa kuluvastuu määräytyy tahdonvaltaisia riita-asioita koskevan OK 21:1:n perusteella.

9.4.2. Konkurssi asiat

KL 7 luvun 14 §:n mukaan oikeudenkäyntikulujen korvaamisessa konkurssiin asettamista ja muussa konkurssia koskevassa asiassa noudatetaan, mitä oikeudenkäymiskaaren 21 luvussa säädetään.

Konkurssilain perusteluissa (HE 26/2003 vp s. 93) pidetään esimerkiksi konkurssi hakemusta ja konkurssiin asettamista, pesänhoitajan määräämistä sekä jakoluettelon vahvistamista koskevia asioita virallisvalvontaisina eli indispositiivisina. Osapuolet vastaavat näin ollen itse kuluistaan, jollei ole erityistä syytä kulujen korvaamiseen. Erityisenä syynä voidaan kuitenkin pitää selvästi aiheetonta hakemusta, minkä seurauksena velkoja on velvollinen korvaamaan velallisen oikeudenkäyntikulut.

Eräät konkurssi asiat ovat sellaisia, joissa sovinto on sallittu. Riitautetun saatavan käsittelyä, velalliselle maksettavaa avustusta ja konkurssipesän omaisuuden rahaksimuuttoa koskevat asiat sekä velkojien päätösten moiteasiat ovat asioita, joissa korvausvelvollisuus määräytyy OK 21:1:n mukaisesti. Näin ollen esimerkiksi riitautusmenettelyssä hävinnyt asianosainen on yleensä velvollinen korvaamaan vastapuolensa oikeudenkäyntikulut.

Myös konkurssioikeudellisissa takaisinsaantioikeudenkäynneissä (TaksL ja UK 3:84) noudatetaan normaaleja riita-asioiden kulusäännöksiä.

Konkurssissa tapahtuvan asianosaisseuraannon vaikutuksista kuluvastuuseen viitataan Lappalainen, SP II, s. 91-92.

9.4.3. Yrityssaneeraus

Yrityssaneerauslakiin sisältyy nimenomainen yleinen säännös siitä, miten vastuu menettelystä asianosaisille aiheutuneista kustannuksista, kuten oikeudenkäyntikuluista, jakautuu asianosaisten kesken. YSL 89 § 2 momentin mukaan asiaan osalliset vastaavat itse saneerausmenettelyyn osallistumisesta aiheutuvista kustannuksista. Lain 75 §:n 1 momentissa tarkoitettussa väitteiden käsittelyssä ja 87 §:n 4 momentissa tarkoitettun moiteasian käsittelyssä sovelletaan kuitenkin vastaavasti, mitä oikeudenkäymiskuluista riita-asiassa säädetään.

Käytännössä pykälä merkitsee sitä, että varsinaisen saneerausmenettelyn osalta asianosaiset vastaavat pääsääntöisesti itse kuluistaan. Riita-asioiden kulusääntöjä noudatetaan kuitenkin saneerausvelkoja koskevien väitteiden käsittelyssä sekä selvittäjän palkkiota ja kustannusten korvausta koskevien moitekanteiden käsittelyssä.

KKO 2011:48 Velallisen hakemus saneerausmenettelystä oli menettelyä aloittamatta hylätty. Velkojan oikeuden saada korvausta oikeudenkäyntikuluistaan katsottiin määräytyvän yrityksen saneerauksesta annetun lain 89 §:n 2 momentin mukaan, joten velkojan oli itse vastattava sille hakemuksen käsittelystä aiheutuneista kuluista. (Ään.)

Ratkaisussa Korkein oikeus totesi YSL:n kulusäännöksen olevan tulkinnanvarainen ennen saneerausmenettelyn aloittamista (ks. YSL 3 § 1 mom. 2 kohta) muodostuneiden kulujen osalta. Johtopäätöksensä enemmistö totesi olevan perusteltua tulkita yrityssaneerauslain 89 §:n 2 momentin säännöstä niin, että myös saneerausmenettelyn hakemusvaiheen kustannukset kuuluvat säännöksen soveltamisalaan. Vähemmistö olisi soveltanut hakemusvaiheen kustannuksiin OK 21 luvun 2 §:ään ja siitä johtuvaa poikkeamismahdollisuutta. Erityisen syyn nojalla vähemmistö olisi määrännyt kulut korvattaviksi.

KKO 2007:75 Käräjäoikeus oli saneerausohjelman seurantaan varten määrätyn valvojan hakemuksesta vahvistanut hänelle tehtävästä tulevan kohtuullisen palkkion ja korvauksen hänelle tehtävän hoitamisesta aiheutuneista tarpeellisista kustannuksista. Asiaan osalliset vastasivat itse heillä käräjäoikeudessa olleista oikeudenkäyntikuluista, mutta muutoksenhaun osalta hävinnyt osapuoli oli velvollinen korvaamaan vastapuolensa oikeudenkäyntikulut.

Ratkaisussa Korkein oikeus on konkretisoinut YSL 89 § 2 momentissa poikkeukseksi säädetyt selvittäjän/valvojan palkkion vahvistamista koskevan asian luonnetta seuraavasti:

”5. Handläggning av ett ärende i borgenärsdelegationen medför inte rättegångskostnadsansvar för en gäldenär även om borgenärsdelegationen inte bifaller gäldenärens yrkande om nedsättande av övervakarens arvode och kostnadsersättningar. Handläggning av en ansökan i tingsrätt kan jämföras med handläggning av ett ärende i en borgenärsdelegation. *Därför finns det grundad anledning att utgå från att parterna själva svarar för sina egna rättegångskostnader också när det är tingsrätt som fastställer övervakarens arvode och ersättning för nödvändiga kostnader.*”

Lopuksi voidaan todeta, että YSL 93 §:n mukaan se, joka tahallaan tai huolimattomuudesta panee vireille ilmeisen perusteettoman hakemuksen saneerausmenettelystä, on velvollinen korvaamaan vahingon, joka velalliselle tai velkojalle tämän vuoksi aiheutuu. Korvausvelvollisuus koskee myös oikeudenkäyntikuluja.

9.4.4. Yksityishenkilön velkajärjestely

Erityissäännöksen nojalla asianosaiset vastaavat näin ollen pääsääntöisesti itse kuluistaan velkajärjestelyasiassa. VJL 62 § mukaan asiaan osalliset vastaavat itse menettelyyn osallistumisesta aiheutuvista kustannuksista. Lain 57 §:n 1 momentissa tarkoitettussa väitteiden käsittelyssä ja jos erityistä syytä on, maksuohjelman raukeamista ja lisäsuoritusten vahvistamista koskevan hakemuksen käsittelyssä, sovelletaan kuitenkin vastaavasti, mitä oikeudenkäyntikuluista riita-asiassa säädetään.

OK 21 luvun säännöksiä oikeudenkäyntikuluista riita-asioissa sovelletaan näin ollen velkojien riitautusväitteiden sekä erityisestä syystä maksuohjelman raukeamista ja lisäsuoritusten vahvistamista koskevien hakemusten käsittelyssä.

Tässä yhteydessä voidaan vielä viitata VJL 70 §:ään, jossa säädetään erityisestä velvollisuudesta korvata selvittäjän palkkio. Ks. tältä osin myös THO 2011:5.

9.4.5. Ulosottovalitus ja täytäntöönpanoriidat

Korvaus vastapuolelta

Oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta ulosottovalitusasiassa säädetään 11 luvun 20 §:ssä. Lainkohdan 1 momentin mukaan ulosottovalitusasiassa asianosaiset vastaavat itse oikeudenkäyntikuluistaan. Tuomioistuimien voi kuitenkin erityisestä syystä velvoittaa sen, jolle tuomioistuimen päätös on vastainen, osittain tai kokonaan korvaamaan vastapuolelleen muutoksen hakemisesta aiheutuneet kulut noudattaen soveltuvin osin oikeudenkäymiskaaren 21 luvun säännöksiä.

Pääsääntöisesti oikeudenkäyntikulut ulosottovalitusasiassa jäävät näin ollen osapuolten vahingoksi. Asiaan osallinen voidaan velvoittaa korvaamaan vastapuolen kulut erityisesti silloin, kun jo ensi asteen ulosotossa on syntynyt valituksen alaisesta kysymyksestä konkreettinen vastapuoliasetelma ja kun asianosaisilla on määräysvalta kysymyksestä. Toiseksi kuluja voidaan määrätä silloin, kun asianosaisen menettelystä on aiheutunut vastapuolelle lisäkuluja. Velkoja ei kuitenkaan joudu korvausvastuuseen pelkästään sillä perusteella, että ulosottomiehen suorittama ulosmittaus kumotaan velallisen valituksesta.

Ennen nykyisen ulosottokaaren voimaantuloa 1.1.2008 oikeudenkäyntikulut määräytyivät UL 10:18 (197/1996, kum. lailla 705/2005) mukaan, jonka sanamuoto jossain määrin poikkesi voimassaolevasta säännöksestä. Aiemmin voimassa olleen ulosottolain 10 luvun 18 §:n mukaan valituksen käsitellyt tuomioistuin voi velvoittaa sen, jolle tuomioistuimen päätös on vastainen, korvaamaan vastapuolelleen muutoksen hakemisesta aiheutuneet kulut noudattaen soveltuvin osin oikeudenkäymiskaaren 21 luvun säännöksiä. Tältä ajalta on myös ennakkoratkaisu KKO 2001:114, jossa Korkein oikeus katsoi, että harkinnan tulee olla tapauskohtaista ja siinä tulee ottaa huomioon, onko velkoja käyttänyt asiassa puhevaltaa ja miten velkoja on voinut vaikuttaa ulosottomiehen suorittaman täytäntöönpanon lopputulokseen, niin kuin lain esitöissäkin on todettu (HE 106/1995 s. 116), sekä se, voidaanko hävinneen osapuolen katsoa aiheuttaneen vastapuolelle oikeudenkäyntikuluja.

Tältä osin on kuitenkin huomiotava kuluvelvollisuuden alan supistuneen ainakin siltä osin, kuin voimassa oleva laki edellyttää erityisten syiden osoittamista korvausvelvollisuudelle. Vahvana pääsääntönä vallitsee kuittausperiaate.

Oikeuskirjallisuudessa on todettu, ettei pelkkä yhtyminen tai viittaaminen ulosottomiehen lausuntoon aiheuta korvausvastuuta, vaikka osapuoli lisäksi esittää omiakin arvioita. Jos kuitenkin osapuoli esittää itsenäisesti todistelua yli asiassa muutoin kertyneen materiaalin, hänet voidaan velvoittaa korvaamaan vastapuolen oikeudenkäyntikulut. Merkitystä voidaan antaa myös asianosaisen toimille ensiasteen ulosotossa - ovatko ne johtaneet muutoksenhaun tarpeeseen. (T. Linna: Ulosottokaaren pääkohdat, 2008).

Ylemmissä tuomioistuimissa kuittausperiaatteen voidaan esitöiden valossa todeta heikkenevän vaikutuksiltaan.

Korvaus valtion varoista

UK 11 luvun 20 §:n 2 momentissa säädetään valtion erityisestä korvausvastuusta. Jos sivullisen valitus hyväksytään, valtio voidaan sivullisen vaatimuksesta määrätä osittain tai kokonaan korvaamaan tämän kohtuulliset oikeudenkäyntikulut, jos kulujen jäämistä sivullisen vahingoksi voidaan olosuhteet huomioon ottaen pitää kohtuuttomana. Valtio

voidaan määrätä korvaamaan myös ulosoton asianosaisen oikeudenkäyntikulut, jos asiassa on sattunut selvä virhe, joka olisi tullut korjata itseoikaisuna. Ennen kulujen määräämistä valtion korvattaviksi Valtakunnanvoudinvirastoa on kuultava.

Tämä merkitsee, että ulosottomies ei edusta virkansa puolesta valtiota kuluasiassa. Se saattaisi johtaa ristiriitaan ulosottomiehen puolueettomuuden kanssa. Esitöiden mukaan sen sijaan ei olisi estettä sille, että em. hallintovirasto valtuuttaa ulosottomiehen teknisesti ilmoittamaan hallintoviraston kannan asiassa.

Säännöstä koskevassa hallituksen esityksessä (HE 83/2006 vp s. 55) todetaan säännöksen tulkinnasta seuraavaa:

- Säännöksessä on tarkoitettu, että valtion korvauskynnystä ei ole syytä asettaa kovin matalalle.
- Valtion korvausvastuuta ei ole tarkoitettu käytettäväksi silloin, kun tapaus on ollut oikeudellisesti tai näytön osalta objektiivisesti katsoen tulkinnallinen tai epäselvä.
- Korvausvastuuta harkittaessa voidaan panna painoa sille, onko sivullinen esittänyt väitteensä jo ensi asteen ulosotossa ja mitä seikkoja hän on silloin tuonut esiin väitteensä tueksi.
- Korvausvastuuseen vaikuttavat myös sivullisen taloudellinen asema ja olosuhteet muutoinkin.
- Jos yksityinen sivullinen on joutunut puolustautumaan tilanteessa, jossa suhteellisen selvä virhe on tapahtunut, kulujen jäämistä sivullisen vahingoksi voidaan yleensä pitää kohtuuttomana.

Ulosottovalituksen voittaneen sivullisen oikeutta oikeudenkäyntikulujensa korvaukseen lainkohdassa edellytetyn kohtuuttomuuden valossa on harkittu ratkaisussa THO 2011:3.

Velallisen oikeudesta saada kulunsa valtiolta on annettu ratkaisut KKO 2004:97 ja 2006:38. Ratkaisut ovat vanhan lain ajalta, jolloin nimenomaisia säännöksiä valtion korvausvastuusta ei ollut.

Todettakoon vielä, että valtion varoista voidaan harkinnan mukaan maksaa korvausta asianosaisille ja sivulliselle ilman oikeudenkäyntiäkin selvissä tapauksissa tai kohtuuserusteella (UK 3:111).

Valtion velvollisuudesta korvata asianomaisen oikeudenkäyntikulut uhkasakkoasiassa säädetään UK 3:80.1:ssä.

9.4.6. Täytäntöönpanoriidat (T. Linna: Ulosotokaaren pääpiirteet, 2008)

T ä y t ä n t ö ö n p a n o r i i d a s t a

Ulosotossa esitetyt väitteet ja vaatimukset ratkaistaan ensi asteen ulosottomenettelyssä. Ulosottomies ei voi siirtää epäselvää kysymystä tuomioistuimen ratkaistavaksi muutoin kuin laissa säädetyissä tapauksissa. Oikeudenkäynti, johon ulosotossa noussut kysymys voidaan siirtää, on nimeltään täytäntöönpanoriita. Tämä nimi kertoo kaksi asiaa: kyseessä on ulosoton välioikeudenkäynti ja kanteella vireille pantava riita-asia. Täytäntöönpanoriitaa koskevat säännökset ovat UK 10:6-18:ssä.

Täytäntöönpanoriita voi lähteä liikkeelle ensi asteen ulosotosta tai erkaantua ulosottovalituksesta. Ensin mainittuun osoituksen antaa ulosottomies, jälkimmäiseen tuomioistuin. Täytäntöönpanoriidan kohteena on aina aineellinen oikeus, eikä ratkaisussa lausuta mitään

suoraan ulosottoimista. Täytäntöönpanoriidassa ei esimerkiksi kumota ulosmittausta. Ulosottomies ottaa ratkaisun huomioon ja sen mukaisesti joko jatkaa täytäntöönpanoa tai peruuttaa sen.

Korvaus vastapuolelta

Jos riita on nostettu osoituksesta, oikeudenkäyntikulujen osalta pääsääntönä on ”kulut kuittiin” (UK 10:18.1). Lähtökohtana siis on, että kun kerran ulosottomies tai tuomioistuimien on katsonut perustelluksi antaa osoituksen, riidan käsitteleminen on ollut aiheellista kaikkien osapuolten kannalta ja kulut jäävät kunkin itsensä kannettaviksi.

Tuomioistuimien voi kuitenkin erityisestä syystä velvoittaa hävinneen korvaamaan vastapuolen oikeudenkäyntikulut osittain tai kokonaan noudattaen soveltuvin osin OK 21 luvun säännöksiä. Erityinen syy tarkoittaa lähinnä toimintaa, joka on tarpeettomasti aiheuttanut vastapuolelle kuluja. Tässäkään yksinomaan yhtymisen tai vetoaminen ulosottomiehen kantaan sitä tukevin argumentein ei laajenna kuluvastuuta, vaan tarkoitetaan aktiivista, vastapuolen kuluja lisäävää prosessaamista. Viittaus OK 21 lukuun mahdollistaa muun muassa kulujen kohtuullistamisen. Sääntö kulujen kuittaamisesta on vahvempi käräjäoikeudessa kuin yleisissä asteissa.

Ilman osoitusta nostetussa täytäntöönpanoriidassa hävinneen vastuu vastapuolen kuluista on ankarampi. Tällöin nimittäin noudatetaan OK 21:1:n mukaista sääntöä, jonka mukaan hävinnyt osapuoli korvaa vastapuolensa oikeudenkäyntikulut. Tämä on kohtuullista, koska ulosottomies tai tuomioistuimien ei ole nähnyt tarvetta osoituksen antamiselle, joten tilanne rinnastuu normaaliin riita-asiaan. OK 21 luvun sovittelusäännökset ovat sovellettavissa.

Korvaus valtion varoista

Täytäntöönpanoriidassa noudatetaan soveltuvin osin samoja säännöksiä mahdollisuudesta saada oikeudenkäyntikulujen korvausta valtion varoista kuin ulosottovalitusasiassa (UK 10:18.3 ja 11:20.2). Samoin kuin valitusasiassa, valtio voidaan määrätä korvaamaan myös asianosaisen oikeudenkäyntikulut. Edellytyksenä tässäkin on, että asiassa on sattunut selvä virhe, joka olisi tullut korjata itseoikaisuna.

Näin ollen jos sivullisen nostama täytäntöönpanoriitakanne hyväksytään, valtio voidaan sivullisen vaatimuksesta määrätä korvaamaan tämän kohtuulliset oikeudenkäyntikulut osittain tai kokonaan, jos kulujen jäämistä sivullisen vahingoksi voidaan pitää kohtuuttomana. Merkitystä ei ole sillä, onko kanne nostettu osoituksesta vai ilman. Tosin voitaneen katsoa, että jos sivullisen ilman osoitusta nostama kanne tulee hyväksytyksi, se on yleensä suhteellisen vahva peruste korvaukseen. Sivullinen on silloin joutunut puolustautumaan oma-aloitteisesti ja nopeasti keskeytysmääräyksen saadakseen.

Ennen kuin sivullisen tai asianosaisten kuluja määrätään korvattaviksi valtion varoista, tulee kuulla Valtakunnanvoudinvirastoa (UK 1:12).

9.5. Turvaamistoimiasia

OK 7 luvun 10 §:n mukaan turvaamistoimen täytäntöönpanosta aiheutuvista kuluista vastaa ensisijaisesti turvaamistoimen hakija. Pääasian käsittelyn yhteydessä ratkaistaan asianosaisen vaatimuksesta se, kenen korvattavaksi lopullisesti jäävät turvaamistoimen hakemisesta ja täytäntöönpanosta aiheutuneet kulut.

Turvaamistoimiasiat ovat monitahoisia ja oikeudenkäyntikuluja saattaa syntyä erinäisistä ”kokonaisuuteen” liittyvistä toimenpiteistä ja prosesseista. Vahinkoa voidaan

vaatia korvattaviksi myös OK 7 luvun 11 §:n mukaan erillisessä oikeudenkäynnissä siinä tapauksessa, että pääasiaprosessia ei synny.

Toinen erilliskanteen tyyppi koskee sitä vahingonkorvausta ja niitä erityiskuluja, joista säädetään OK 7:11:sää ja jotka turvaamistoimen ”tarpeettomasti hankkineen” hakijatahon on korvattava aiheettomasti mukaan vedetyille vastapuolelle. Kysymyksessä on tuottamuksesta riippumaton ankara vastuu vahingosta.

Itse mahdollisen pääasian oikeudenkäyntikulut eivät kuitenkaan kuuluu tässä tarkoitettuun turvaamistoimesta aiheutuvaan vahinkoon, kuten eivät myöskään turvaamistoimen hakemisesta ja täytäntöönpanosta aiheutuvat kulut (joista vastaa ensisijaisesti turvaamistoimen hakija ja joista määrätään pääasian yhteydessä). Turvaamistoimihakemukseen ei siis tule sisällyttää kuluvaatimuksia, vaan nämä ratkaistaan pääasian yhteydessä, asianosaisen vaatimuksesta. Kuluratkaisuvaihtoehdot tältä osin, ks. Havansi s. 185.

Käytännössä vahingonkorvaus aiheettomasta turvaamistoimesta suoritetaan asetetusta hakijavakuudesta (UK 8:2, OK 7:7, UK 3:45). Hakijavakuus asetetaan turvaamaan tarpeettomasti hankitun turvaamistoimen ja sen täytäntöönpanosta johdosta syntyneitä vahinkoja ja kuluja. Näillä vahingoilla ja kuluilla tarkoitetaan vakiintuneesti ainakin välittömiä (varallisuus)vahinkoja. Epävarmempaa on se, voiko - ja missä laajuudessa - vahinkoina tulla korvattaviksi myös käytyjen oheisprosessien oikeudenkäyntikulut.

Turvaamistoimitilanteiden osalta ei tämän esityksen puitteissa voida antaa tarkkoja kannanottoja kulukysymyksiin. Lainsoveltajaa kehoitetaan joka tapauksessa erottelemaan toisistaan

- itse turvaamistoimenpiteen hakemisesta ja täytäntöönpanosta aiheutuneet kulut (em. OK 7:10),
- turvaamistoimenpiteen määrittämisen laillisuutta koskevan oikeudenkäynnin kulut (”valitus turvaamistoimipäätöksestä”, OK 7:14.1),
- mahdolliset ulosottovalitukset muun muassa hakijavakuuden asettamisen tai vapauttamisen osalta,
- aiheettoman turvaamistoimen johdosta vaaditun vahingonkorvausprosessin kulut (”turvaamistoimen johdosta syntynyt vahinko”), ja vielä
- itse aineellisen pääasian prosessaamisesta syntyneet kulut (”pääasiaoikeudenkäynti”).

Itse turvaamistoimen kohteeksi ei oikeudenkäyntikuluja oikeuskirjallisuudessa esitetyn mukaan tule hyväksyä. Ainakin Havansi (s. 19) suhtautuu torjuvasti vastaisuudessa syntyvien oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden ennakkoturvaamiseen.

Ks. myös Havansi ja Jokela 2002, s. 132 - 135.

10. Lopuksi

2 §:n tai muiden saman sisältöisten kuittaamissääntöjen soveltaminen on näennäisen helppoa. Noudattamalla pelkkiä nyrkkisääntöjä - ”kaikki hakemusasiat” ja ”kaikilta osin” - saattaa kuitenkin joutua harhaan. Toisaalta tarkkakaan systemaattinen analyysi ei välttämättä johda sen turvallisempaan soveltamistilanteeseen, sillä aina ei ole yksiselitteistä miten jaottelu tahdonvaltaisten ja indispositiivisten asioiden välillä on ajateltu tehtäväksi tai miten lainsäätäjät on tehnyt jaottelun hakemus- tai riita-asioiksi. Jopa varsin selvästi säänneltyjen insolvenssiasioden osalta tulee osata tunnistaa ne vaiheet, jotka asian laadun perusteella jäävät pois kuittaussäännön soveltamisen piiristä.

On hämmentävää huomata, kuinka vähän huomiota kuittaussääntö käräjäoikeuksissa itse asiassa saa osakseen, ja kuinka heikosti se tunnetaan. Pelkkä nopea Finlexin selaaminen ei välttämättä ole avuksi, sillä vanhat ratkaisut voivat olla nykykäytännön vastaisia. Lainsoveltajalta edellytetäänkin vahvaa peruslinjojen osaamista, jotta oikeaan lopputulokseen päästään, sekä rohkeutta käyttää kulusäännöstöä sekä keppinä että porkkanana. Koska hakemusasiat edustavat usein niitä ”tavallisten ihmisten tavallisia asioita”, on lopputulosten oikeellisuudella ja kohtuullisuudella suuri merkitys itse maksavalle yksittäiselle ihmiselle.

Notaarit käsittelevät suurimman osan hakemuksista, eikä yhtenäistä tietämystä ehkä ehdi syntyä tai ongelmakohtia osata edes tunnistaa. Hakemusasioiden moninaisuuden takia ei yksiselitteisiä sääntöjä ole, eivätkä hakemusasiat monestikaan yllä oikeustieteen tai prejudikaattien kohteiksi. Ennakkoratkaisu on tutkittu kuittaussäännön murtavia tilanteita, mutta hieman epävarmaa on se, ovatko aikaisemmat ratkaisut lisäkustannusten korvaamisesta vielä sellaisenaan voimassa. Samoin erityisen syyn olemassaolon punninta vaatisi yhä edelleen systemaattista ja sisällöllistä täsmennystä, mieluiten erikseen hake-mustyyppien osalta.

Lapsiasioden osalta kulujen määräytymisellä on katsottava olevan huomattava vaikutus ihmisten prosessikäyttäytymiseen. Nykyiset oikeusturvavakuutukset kattavat vain hyvin harvoin hakemusasioita ja etenkin lapsiasioita. Kulusäännöksillä olisi sovittava yhteen toisaalta vanhemman aito mahdollisuus hakea lapselleen (”oikeutettua”) korkeampaa elatusta tai paremmin soveltuvaa huoltomuotoa ilman kulluriskia. Toisaalta taas todellisella kulluriskillä on oma hillitsevä vaikutuksensa motiiveiltaan kyseenalaisten (muutos)hake-musten jatkuvalla esittämiselle. Punnintaa on pääsääntöisesti tehtävä 2 §:n ilmaiseman erityisen syyn puitteissa.

Erityisen huomion ansaitsisi kysymys edustajan kuluvastuun määräytymisestä. Nykyinen tilanne on sekä teoreettisesti että käytännöllisesti varsin suppea ja kankea. Prosessuaalinen asianosaisasema seuraa yleensä materiaalista oikeussuhdetta, mutta poikkeukseton sääntö tämä ei kuitenkaan ole (ks. äänestyslausumat KKO 2003:104-105). Tosiasiallisena prosessitoimijana toimii joka tapauksessa edustaja.

Huoltoasiat kuuluvat 2 §:n alaisuuteen. Toinen vanhempi voidaan velvoittaa korvaamaan toisen kulut, jos tähän on erityistä syytä. Tässä yhteydessä on huomioitava myös 21 luvun muut pykälät eli kohtuullistamispykälät ja sanktiopykälät (erityisesti 4-5 §: ”[voittanut] joka [on] tahallisesti tai huolimattomuudesta aiheuttanut tarpeettoman oikeudenkäynnin” tai ”tahallisesti tai huolimattomuudesta aiheuttanut toiselle asianosaiselle kustannuksia”). Perusteettomia, aiheettomia ja shikaaniluontoisia hakemuksia on vähintäänkin voitava tarkastella erityisen syyn kautta.

Elatusriidat ovat asianosaisasetelman johdosta mutkikkaampia. Ne ovat toisaalta elatusvelvollista koskevilta osin dispositiivisia (1 §), ja toisaalta lapsen kannalta indispositiivisia (2 §). Lapsen puolesta tehtyjen perusteettomien muutoshakemusten tilanteissa saattaisi olla paikallaan rohkeammin käyttää oikeutemme tuntemaa OK 21:6-vastuuta ellei esimerkiksi Ruotsin mallin mukaisen erityissäännöksen säätäminen tule kysymykseen.

Kaikista edellä mainituista syistä johtuen prosessinjohtoon merkitystä ei tule väheksyä. Tuomarin kannattaa etupainoisesti harkita mahdollisuuksia torpata shikaaniluontoiset hakemukset mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Identtisin perustein esitetty hakemus voitaneen monasti jättää tutkimatta. Tuomarin tulisi myös aktiivisesti informoida osapuolia kulusäännöstöstä ja mielellään jo hyvin varhain nostaa esiin kysymys kuluvastuusta. Se, millä tavoin ja minkä pykälän nojalla järkevään ja kohtuulliseen lopputulokseen viime kädessä päästään, voitaneen pitää toissijaisena, muistaen kuitenkin aina kontradiktorisuuden vaatimukset.

Siitäkin huolimatta, että hakemusasioiden kulusäännösten systematiikkaa voidaan pitää sekavana ja ylimalkaisena, on OK 21:2:n ratio tunnustettava järkeväksi. Käytännön syistä pykälä on hyvinkin tarpeellinen. Sen soveltamisvaikeuksia ei kenties kokonaan voida poistaa, mutta niitä voidaan lieventää oikeuskäytäntöä ohjaavilla ennakkoratkaisuilla. Lainsäätäjän olisi kuitenkin pikimmiten syytä toteuttaa oikeustilaa selventävät säännökset erityisesti huolto- ja elatuslakeihin. Samalla tulisi vakavasti harkita niitä edellytyksiä, joiden perusteella toisen edustajana prosessaava voisi tulla henkilökohtaiseen vastuuseen kuluista (vrt. IsyysL 32 §). Laajemmassa kontekstissa edustamiskysymys on ajankohtainen esimerkiksi Ruotsissa, jossa keskustelu käy kuumana erinäisiä sosiaalityönsuhteita tai -tutkimuksia saaneista lapsista, joilta vouti velkoo etuuksia takaisin sillä perusteella, että lapsen puolesta toiminut (vanhempi) on hakenut etuutta väärin perustein. Kokonaisuuteen liittyy kysymykset oikeustoimikelpoisuudesta ja sen suojafunktiosta, valtuutusopista sekä edustajan toimen mahdollisesta siviilioikeudellisesta sitomattomuudesta (ks. tästä esimerkiksi Heidbrink).

LÄHTEET

- HE 60/1993 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain sekä ulkomailla annetun elatusapua koskevan päätöksen tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta annetun lain 8 §:n muuttamisesta
- HE 191/1993 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskevien säännösten muuttamisesta.
- HE 107/1998 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi OK 21 luvun, ROL 9:8 ja 9:9:n sekä käräjäoikeuslain 19 §:n muuttamisesta.
- HE 146/1998 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle holhouslainsäädännön uudistamiseksi. Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2007: Lapsen huolto, tapaamisoikeus ja elatus
- Anna-Kaisa Aaltonen: Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Edita 2009; s. 301-315.
- Gottberg, Eva: Oikeudenkäyntikuluista lapsia koskevissa asioissa. Julkaistu Edilexissä 3.1.2006, aiemmin teoksessa Prosessioikeudellisia kysymyksiä (toim. Männistö), Turun yliopisto 2004
- Haliyoki, Juha: Defensor Legis 2000; s. 216-217
- Havansi, Erkki: Uusi turvaamislainsäädäntö selityksineen, 1994.
- Heidbrink, Jakob: Juridikbloggen (www.juridikbloggen.wordpress.com), ”Ett förståeligt, men överkomligt problem” 28.10.2011
- Jokela; Antti: Oikeudenkäyntikulut ja maksuton oikeusapu, Helsinki 1995.
- Jokela, Antti: Oikeudenkäynti II, Helsinki 2002.
- Jokela, Antti: Oikeudenkäynti III. Talentum 2004; s. 283-369.
- Kaisto, Janne & Petri Oulasmaa.: Lapsen elatus. Elatusavun vahvistaminen ja muuttaminen. Helsinki 1994: Lakimiesliiton Kustannus.
- Lappalainen, Juha: Siviiliprosessioikeus II, Helsinki 2001.
- Lehtonen, Asko: Perhe- ja perintöoikeuden prosessuaalisia kysymyksiä. Rovaniemi 2002. Lapin yliopisto.
- Linna, Tuula: Hakemuslainkäyttö. Talentum 2009; s. 257-267.
- Linna, Tuula: Ulosottokaaren pääkohdat, 2008. Linna-Leppänen: Ulosottomenettely 2003 s. 665-672
- Saarenpää, Ahti: Elatusavun muuttaminen, muuttaminen ja palauttaminen. Teoksessa Lapsioikeuden pääpiirteet, 1984; s. 194-266. Toim. Heikki Mattila. Toinen painos. Helsinki.
- Savolainen, Matti: Lapsen huolto ja tapaamisoikeus. Helsinki 1984.

SAMASSA ASIASSA ESITETTY USEITA VAATIMUKSIA TAI ASIAOSAISEN VAATIMUS HYVÄKSYTTY VAIN OSAKSI

1. OK 21:3

Jos samassa asiassa on esitetty useita vaatimuksia, joista osa ratkaistaan toisen ja osa toisen hyväksi, he saavat pitää oikeudenkäyntikulunsa vahinkonaan, jollei ole syytä velvoittaa asianosaista korvaamaan niitä osaksi vastapuolelle. Jos sillä, minkä asianosainen on hävinnyt, on vain vähäinen merkitys asiassa, hänen tulee saada täysi korvaus kuluistaan.

Mitä 1 momentissa säädetään, on vastaavasti sovellettava, milloin asianosaisen vaatimus hyväksytään ainoastaan osaksi. Tällöin voidaan asianosaiselle kuitenkin tuomita täysi korvaus kuluistaan myös siinä tapauksessa, että hänen vaatimuksensa hyväksymättä jäänyt osa koskee ainoastaan harkinnanvaraista seikkaa, jolla ei ole sanottavaa vaikutusta asianosaisten oikeudenkäyntikulujen määrään.

Säännös koskee vain oikeudenkäyntikulujen korvaamista samassa oikeusasteessa. Oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta ylemmän oikeuden osalta säädetään 16 §:ssä. Säännöstä sovelletaan oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 9 luvun 8 §:n nojalla asianomistajan yksin ajamassa rikosasiassa ja syyttäjän syytteeseen yhtyneen asianomistajan velvollisuuteen korvata puhevallan käyttämisestä aiheutuneita vastaajan oikeudenkäyntikuluja sekä asianomistajan oikeuteen saada vastaajalta korvaus oikeudenkäyntikuluistaan.

1.1 Kumulaatio ja useat vaatimukset

Lainkohdan 1 momentti koskee useiden eri kanteiden kumulaatiota ja useiden eri vaatimusten tilanteita. Lisäksi se soveltuu tapauksiin, joissa on esitetty vastakanne tai kuittausväite.

Hallituksen esityksen 191/1993 vp mukaan pääsääntönä on, että asianosaiset pitävät oikeudenkäyntikulunsa vahinkonaan silloin, kun samassa asiassa esitetään puolin ja toisin useita vaatimuksia, koska oikeudenkäyntikulujen kohdentaminen eri vaatimuksiin on usein äärimmäisen vaikeata. Sen lisäksi on usein vaikeata arvioida sitä, mikä merkitys kokonaiskulujen kannalta on sillä vaatimuksella, jonka asianosainen on joko voittanut tai hävinnyt.

Kumulaation tarkoituksena on saavuttaa prosessieconomista hyötyä, koska yhdessä käsittely on yleensä halvempaa kuin erilliskäsittelyt. Kumulaatiolla ei ole kuitenkaan tarkoitus siirtää kuluvastuuta asianosaiselta toiselle. Sen vuoksi eri vaatimuksiin kohdistuvat kulut tulisi erotella, jos ne ovat vaikeuksista esitettävissä.

Kulujen kuittamisesta poikkeaminen edellyttää perusteltua syytä, joka on ilmentävä ratkaisun perusteluista. Voiton tai tappion laajuudella on merkitystä oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuutta harkittaessa. Vähäiset voitot tai tappiot eivät saa johtaa kulujen

kuittaamiseen, vaan näissä tilanteissa asianosaisella on säännöksestä ilmenevällä tavalla oikeus joko täyteen tai osittaiseen korvaukseen oikeudenkäyntikuluistaan. Osittainen korvaus on suorittava aina, kun siihen on syytä. Kuittaamista koskevasta pääsäännöstä voidaan poiketa hallituksen esityksen mukaan esimerkiksi silloin, kun vastaaja oikeudenkäynnin alussa myöntää kantajan toisen vaatimuksen, mutta kantajan toinen vaatimus, jonka käsitteleminen on aiheuttanut suurimman osan oikeudenkäyntikuluista, hylätään tai silloin, kun selvitykseksi jostain vaatimuksesta on esitetty huomattavia kustannuksia vaatinutta todistelua, esimerkiksi asiantuntijatodistelua.

Vastaavasti asianosaisella on oikeus täyteen korvaukseen kuluistaan, silloin kun asianosaisen häviämällä osalla on vain vähäinen merkitys. Hallituksen esityksen mukaan tällainen tilanne voi olla esimerkiksi silloin, kun kantaja on hävinnyt rahamäärältään selvästi pienemmän vaatimuksen kuin, minkä hän on voittanut. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että yksin määrällisille seikoille ei pitäisi antaa liian suurta vaikutusta, vaan huomiota tulee kiinnittää myös asian tosiasialliseen merkitykseen asianosaiselle.

1.2 Osavoitto

Pykälän 2 momentti koskee kulukorvauksen määräytymistä niin sanotussa osavoittotilanteessa silloin, kun oikeudenkäynnin kohteena on vain yksi vaatimus. Esimerkiksi 50.000 euron vaatimuksesta hyväksytään puolet eli 25.000 euroa. Pykälän 2 momentin sisältö poikkeaa 1 momentin säännöksestä siltä osin, että asianosaiselle voidaan tuomita täysi korvaus kuluistaan myös siinä tapauksessa, että hänen vaatimuksensa hyväksymättä jäänyt osa koskee ainoastaan harkinnanvaraista seikkaa, jolla ei ole sanottavaa vaikutusta asianosaisten oikeudenkäyntikulujen määrään. Muilta osin osavoittotilanteisiin sovelletaan 1 momentin säännöksiä, jonka mukaan täysi korvaus tuomitaan, jos sillä minkä asianosainen on hävinnyt, on vain vähäinen merkitys asiassa.

Harkinnanvaraisen seikan sisältöä ei ole täsmennetty esitöissä. Usein näissä tilanteissa on kysymys aineettoman vahingon korvaamisesta tai muista määrällisistä vaatimuksista. Helsingin hovioikeus on katsonut ratkaisussaan R 08/1909, että vahingonkorvausvaatimuksen määrästä hyväksymättä jäänyt osa ja ratkaisussa S 09/1734 elatusavun korottaminen 200 euroksi 250 euron sijaan ovat koskeneet harkinnanvaraista seikkaa. Sen sijaan korkeimman oikeuden KKO 2002:70 ratkaisussa korvauksen sovittelun vuoksi hyväksymättä jäänyttä osaa korvausvaatimuksesta ei katsottu OK 21 luvun 3 §:n 2 momentissa tarkoitettu tavoin koskeneen ainoastaan harkinnanvaraista seikkaa.

Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 1998:9 vähemmistö on taas katsonut, että asianosaisten hävittyä vahingonkorvausvaatimuksensa ainoastaan määrän osalta kysymys oli harkinnanvaraisesta seikasta, jota tarkoitetaan oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 3 §:n 2 momentissa. Vähemmistö piti täyden korvauksen tuomitsemista perusteltuna, vaikka asianosaiset osaksi hävisivätkin jutun, koska tapauksessa ainoastaan osittaisen korvauksen tuomitseminen olisi merkinnyt sitä, että asianosaiset menettäisivät omina oikeudenkäyntikuluinaan osan siitä, mitä he vahingonkorvauksena jutussa voittavat. Enemmistö tuomitsi oikeudenkäyntikulujen korvauksena 50.000 markkaa, kun vaatimus oli ollut yli 80.000 markkaa.

2. Oikeuskäytäntöä

2.1 Asianosaiset ovat saaneet pitää kulunsa vahinkonaan

Oikeudenkäyntikulujen kuittaminen on pääsääntö useita vaatimuksia ja osavoittolanteita koskevissa ratkaisuisa. Alemmissa oikeuksissa kulujen kuittausratkaisu perustellaan usein vain viittaamalla oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 3 §:ään ja lopputulokseen. Näissä asioissa kuluratkaisun perustelut ilmenevät usein niin suurelta osin pääasian perusteluista, ettei niistä ole mahdollista koota selkeää kokonaisuutta tähän esitykseen. Oma ryhmänsä on myös sovintoja koskevat kuluratkaisut, joissa on varsin tavallista, että oikeudenkäyntikulut jäävät OK 21:3:n nojalla asianosaisten vahingoksi.

Oikeuskäytännössä korkein oikeus on ratkaisuisaan KKO 1993:83, KKO 1996:57 ja KKO 2002:71, KKO 2002:72 ja KKO 2005:113 katsonut, että asianosaiset saavat pitää käräjäoikeuskulunsa vahinkonaan.

Konkurssituomioistuinin oli siirtänyt kysymyksen A:n valvomalle saatavalle vaatimasta etuoikeudesta, jota ei ollut konkurssissa riitautettu, selvitettäväksi eri oikeudenkäynnissä. Konkurssipesä oli siinä vastaajana jättänyt A:n etuoikeusvaatimuksen oikeuden harkintaan, minkä jälkeen etuoikeus oli vahvistettu A:n kanteen mukaisesti. Konkurssipesää ei katsottu asian hävinneeksi asianosaiseksi eikä siis velvolliseksi korvaamaan A:n oikeudenkäyntikuluja. (KKO 1993:83)

Takaajat olivat pankkiin kohdistamassaan kanteessa vaatineet ensisijaisesti vapauttamistaan takausvastuusta ja toissijaisesti takausvastuunsa vahvistamista pääluvun mukaiseksi. Valmistelustunnossa pankki oli myöntänyt toissijaisen vaatimuksen. Takaajat olivat kuitenkin jatkaneet kannettaan, minkä jälkeen asiassa oli pidetty jatkettu valmistelustunto ja välitön pääkäsittely. Tuomiossa heidän vastuunsa oli tuomittu pääluvun mukaiseksi. Käräjäoikeuskulut kuitattiin OK 21:3:n nojalla. (KKO 1996:57)

A, jonka työsopimus oli purettu, oli entiseen työnantajaansa X Oy:ön kohdistamassaan kanteessa vaatinut korvausta perusteettomasta työsopimuksen päättämisestä ja irtisanomisajan palkkaa. Tuomiossa X Oy:llä oli katsottu olleen oikeus irtisanoa A:n työsopimus, muttei oikeutta purkaa sitä. Näin ollen perusteettomasta työsopimuksen päättämisestä esitetty korvausvaatimus oli hylätty ja irtisanomisajan palkkaa koskeva vaatimus hyväksytty. Käräjäoikeuskulut kuitattiin OK 21:3:n nojalla. (KKO 2002:71)

Valmistussopimukseen perustuvassa riita-asiassa esitetyistä useista vaatimuksista osa oli ratkaistu kantajan ja osa vastaajan hyväksi. Oikeudenkäynnissä keskeisenä ollut kysymys siitä, oliko kantajalla oikeutta saada vastaajalta hyvitystä valmistettavan tuotteen kehittämistyön kustannuksista, oli ratkaistu kantajan hyväksi. Kun kantaja kuitenkin oli kokonaan hävinnyt asian erään määrältään huomattavan vaatimuksen osalta ja kun hänen perusteeltaan hyväksytytkin vaatimuksensa olivat olleet kokonaisuutena arvioiden määriltään selvästi liiallisia, hän sai OK 21:3:n nojalla pitää käräjäoikeuskulunsa vahinkonaan. (Ään.) (KKO 2002:72)

A ja B oli tuomittu rangaistukseen toisiinsa kohdistuneista pahoinpitelyistä. Puolin ja toisin esitetyt korvausvaatimukset oli osaksi hyväksytty. Kun asiassa esitetyt vaatimukset oli oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 3 §:ssä tarkoitettulla tavalla ratkaistu osaksi A:n ja osaksi B:n hyväksi, A:ta ei velvoitettu korvaamaan valtiolle sen varoista oikeusapua saaneen B:n avustajalle maksettua palkkiota. (KKO 2005:113)

Ratkaisuista voidaan tehdä varovaiset johtopäätökset siitä, että useiden vaatimusten tilanteissa kulut kuitataan, jos asiassa on aidosti esitetty olennaisesti eri vaatimuksia, joista osa ratkaistaan toisen ja osa toisen hyväksi. Lisäksi konkurssimenettelyä koskevan ratkaisun perusteella kulujen kuittaaminen voi olla mahdollista myös asioissa, joihin joku taho on joutunut ilman omaa syytään.

2.2 Osakorvaus

Osakorvaustilanteet ovat tyypillisesti niin tapauskohtaisia, että niistä johtopäätösten tekeminen on vielä vaikeampaa. Seuraavista ratkaisuista saa kuitenkin käsityksen siitä, millaisissa tilanteissa oikeuskäytännössä on tuomittu osakorvausvastuu. Osakorvaus on yleensä tuomittu tilanteissa, joissa hävinnyt asianosainen on voittanut, jonkun oman vaatimuksen tai vaatimuksen osan, jolla ei voida katsoa olleen vain vähäinen merkitys asiassa.

Korkein oikeus on velvoittanut hävinneen asianosaisen korvaamaan osaksi voittaneen kuluja ratkaisuissaan KKO 1999:15, KKO 2002:70 ja KKO 2007:96.

Myyjä oli velkonut loppukauppahintaa, jonka maksamisesta ostaja oli pidättäytynyt myyjän viivästyksen ja tavarantoimituksessa olleisiin virheisiin vedoten. Vastauksessaan ostaja oli vaatinut viivästyksen tai virheiden perusteella myyjän saatavan kuittamista vahingonkorvaussaatavaa vastaan. Tämä vaatimus oli tuomiossa hyväksytty osaksi. Ostaja velvoitettiin OK 21:3:n nojalla osaksi korvaamaan myyjän käräjäoikeuskulut. (Ään.) (KKO 1999:15).

Vahingonkorvauskanne oli perusteeltaan hyväksytty, mutta korvausvelvollisuutta oli soviteltu puoleen vahingonkorvauslain 6 luvun 1 §:n nojalla. Sen osan korvausvaatimuksista, joka oli jäänyt sovittelun vuoksi hyväksymättä, ei katsottu OK 21 luvun 3 §:n 2 momentissa tarkoitettuihin tavoin koskeneen ainoastaan harkinnanvaraista seikkaa, jolla ei olisi ollut sanottavaa vaikutusta asianosaisten oikeudenkäyntikulujen määrään. Kun oikeudenkäynnissä keskeisesti oli ollut kysymys korvausvelvollisuuden perusteen olemassaolosta ja asia tältä osin oli ratkaistu kantajan hyväksi, vastaaja velvoitettiin korvaamaan osaksi kantajan käräjäoikeuskulut. (KKO 2002:70).

A:n B:tä vastaan nostama vahingonkorvauskanne ei menestynyt ensi- eikä toissijaisella perusteella, mutta se hyväksyttiin kolmannella perusteella, mikä johti A:n muilla perusteilla vaatimaa korvausta huomattavasti alhaisempaan korvaukseen. B oli myöntänyt oikeaksi hyväksytyn kanneperusteen, mutta kiistänyt erään korvauksen määrään vaikuttavan seikan. B:llä katsottiin olevan oikeus saada A:lta osittainen korvaus KäO:ssa olleista oikeudenkäyntikuluistaan, joista valtaosa oli aiheutunut ensi- ja toissijaisesta kanneperusteesta. (KKO 2007:96).

Seuraavissa hovioikeuden ratkaisuisissa on kysymys käräjäoikeuskuluista. Osassa näistä on ollut kysymys nimenomaan oikeudenkäyntikulujen koskevasta muutoksenhausta, mutta monissa kulukysymys on tullut hovioikeuden tutkittavaksi pääasiallisen muutoksen vuoksi. Ratkaisuja on tiivistetty ja niihin on lisätty kursivoitteja kirjoittajan toimesta.

Hovioikeus on asianomistajan korvausvaatimusta koskevassa rikosasiassa, hyväksynyt käräjäoikeuden ratkaisun, jolla asianomistaja oli velvoitettu korvaamaan vastaajan oikeudenkäyntikulujen, kun rikosasia oli ollut myönnetty jo esitutkinnasta alkaen ja kun oikeudenkäyntikulut olivat pääosin aiheutuneet korvausvaatimuksen ajamisesta ja siihen vastaamisesta. Hovioikeus totesi perusteluissaan, että asia oli ollut rikosasiassa yksinkertainen ja rikosten rikosoikeudelliset seuraamukset olivat olleet oikeuskäytännön perusteella varsin hyvin ennalta tiedossa. *Tämän vuoksi korvausvelvollisuuden jakautumista asianosaisten kesken oli arvioitava sen perusteella, oliko asianomistajan katsottava voittaneen tai hävinneen asian hänen ja vastaajan välillä tosiasiallisesti pääasiaksi muodostuneen vahingonkorvauskysymyksen osalta.* Vastaaja oli tuomittu maksamaan myöntämänsä perusteella 400 euroa asianomistajan 1.925 euron vahingonkorvausvaatimuksesta.¹ (Helsingin hovioikeus R 07/831)

Hovioikeus on asiassa, jossa ollut kanteen I ja kanteen II katsonut, että asianosainen oli voittanut kanteen I kokonaan ja kanteen II osittain. Kanteen I osuus kuluista on ollut melko vähäinen ja kanteen II vaatimukset on hyväksytty vain osaksi. *Hyväksymättä jääneellä osalla on ollut merkitystä asianosaisten oikeudenkäyntikulujen määriin.* Näillä perusteilla hävinnyt osapuoli oli oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 3 §:n nojalla velvollinen korvaamaan voittaneen asianosaisen oikeudenkäyntikulut vain osaksi. (Helsingin hovioikeus S 09/3459)

Hovioikeus on huoneenvuokraa koskevassa asiassa katsonut, että yhtiön vaatimukset hädästä ja huoneenvuokrasaataavista ovat menestyneet, joten vastaaja on lähtökohtaisesti oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:n perusteella velvollinen korvaamaan sen kohtuulliset oikeudenkäyntikulut asiassa. Oikeudenkäyntiasiakirjoista kuitenkin ilmenee, *että pääkäsittelyn tarve ja siinä vastaanotettu todistelu on pääasiassa liittynyt huoneistossa vietetyksi väitettyä häiritsevää elämää koskevaan kanneperusteeseen.* Koska tämä peruste on lainvoimaisesti hylätty ja suurin osa yhtiölle aiheutuneista oikeudenkäyntikuluista on liittynyt kyseiseen perusteeseen, yhtiölle oikeudenkäyntikuluista käräjäoikeudessa korvattava määrä on oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 3 §:n perusteella alennettava. Hovioikeus harkitsee korvauksen kohtuulliseksi määräksi 350 euroa. (Helsingin hovioikeus S 09/325)

Vastaajalle oli vaadittu rangaistusta 6.445,37 euron kavaltamisesta nuorena henkilönä. Syyttäjän rangaistusvaatimukseen yhtynyt yhdistys oli käräjäoikeudessa vaatinut vastaajaa korvaamaan rikoksesta aiheutuneena vahinkona 6.445,37 euroa. Käräjäoikeus on katsonut vastaajan syyllistyneen nuorena henkilönä 271,19 euron kavallukseen ja velvoittanut hänet korvaamaan yhdistykselle mainitun määrän. Ottaen huomioon sen, että *yhdistys on hävinnyt huomattavan osan vaatimuksistaan*, hovioikeus katsoo, että on syytä velvoittaa vastaaja ainoastaan osaksi korvaamaan yhdistyksen oikeudenkäyntikulut käräjäoikeudessa. Vastaajan korvattavaksi osuudeksi hovioikeus harkitsee puolet korvattavien kulujen täydestä määrästä. (Helsingin hovioikeus R 07/2694)

1. Vähemmistöön jäänyt jäsen olisi vapauttanut asianomistajan vastaajan oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuudesta ja velvoittanut vastaajan korvaamaan osaksi asianomistajan oikeudenkäyntikulut käräjäoikeudessa.

Kantaja oli alkuperäisessä kanteessaan vaatinut velan pääoman maksamista korkoineen ja vastaaja oli oikeudenkäynnin aikana täyttänyt maksuvaatimuksen. Kantaja oli lisäksi vaatinut, katsoen osan velan pääomasta jääneen maksamatta, tämän osan maksamista viivästyskorkoineen. Kantaja oli lisäksi vaatinut osalta hävinnyt asian. Vaatimuksista oli siten ratkaistu osa kantajan ja osa vastaajan hyväksi. *Kun oikeudenkäynnissä keskeisenä kysymyksenä on ollut alkuperäisen kanteen maksuvelvollisuuden ratkaiseminen ja oikeudenkäynti on ollut maksun saamiseksi aiheellinen, asiassa on syytä velvoittaa vastaaja korvaamaan osaksi kantajan oikeudenkäyntikulut käräjäoikeudessa.* (Helsingin hovioikeus S 09/1735)

A:n kanne on hyväksytty vain osaksi. Sen vuoksi on oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 3 §:n nojalla syytä velvoittaa myyjät korvaamaan A:n oikeudenkäyntikulut käräjäoikeudessa ainoastaan osaksi. Kohtuullisena korvauksena on asian lopputulos huomioon ottaen pidettävä puolta vaaditusta määrästä. (Helsingin hovioikeus S 07/1604)

Yhtiö on käräjäoikeudessa voittanut asian kohdan 1 osalta osittain. Tästä hyväksymättä jäänyt osa on koskenut vain harkinnanvaraista seikkaa, jolla ei ole sanottavaa vaikutusta asianosaisten oikeudenkäyntikulujen määrään. Yhtiö on hävinnyt vaatimuksensa kohtien 2 ja 3 osalta kokonaisuudessaan. Kohdan 2 vaatimus on määrällisesti suuri. Kulukorvausta määrättäessä ratkaisevia eivät ole pelkästään määrälliset seikat, vaan eri vaatimusten tosiasiallinen merkitys asianosaisille. A:n velvoittamista korvaamaan yhtiön oikeudenkäyntikulut osaksi puoltaa se, että yhtiön hyväksi on ratkaistu oikeudenkäynnissä keskeisenä ollut kysymys siitä, oliko kaupan kohteessa ollut virhe. Yhtiön esittämä todistelu on liittynyt lähinnä tämän kysymyksen selvittämiseen. Siihen on kuulunut myös todistelu sopimuksen merkityksestä yhtiön toimintaan. Tämän perusteella kanteen ajaminen kohtien 2 ja 3 osalta ei juurikaan ole nostanut asianosaisten oikeudenkäyntikulujen määrää siitä mitä ne olisivat olleet yksin kohdan 1 osalta. Näillä perusteluilla hovioikeus katsoo, että A on velvollinen korvaamaan osaksi yhtiön oikeudenkäyntikulut käräjäoikeudessa. (Helsingin hovioikeus (S 07/3422)

Asiassa ei ole käynyt ilmi, että A ja B olisivat nimenomaisesti myöntäneet U:n V:n, X:n, Y:n ja Z:n oikeudenkäyntikulujen määrän käräjäoikeudessa. Tuomioistuimen tulee joka tapauksessa osavoittotilanteessa oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 3 §:ään sisältyviä säännöksiä soveltaen arvioida, millä tavoin oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuus asianosaisten kesken jakautuu.

Käräjäoikeus on hylännyt U:n oikeudenkäyntikulujen korvausvaatimuksen, koska asiassa oli käräjäoikeuden mukaan jäänyt näyttämättä, että U:lle olisi aiheutunut oikeudenkäyntikuluja. Käräjäoikeus on hyväksynyt U:n vahingonkorvausvaatimuksen ainoastaan osaksi. Hovioikeus katsoo, että U on tarvinnut avustajaa yksityisoikeudellisen vahingonkorvausvaatimuksensa ajamiseen. Nämä seikat huomioon ottaen hovioikeus katsoo kohtuulliseksi velvoittaa A:n ja B:n korvaamaan yhteisvastuullisesti U:n oikeudenkäyntikulut käräjäoikeudessa osaksi.

Käräjäoikeus on hylännyt X:n vahingonkorvausvaatimuksen kokonaan. Syyttäjän syytteeseen yhtyneenä asianomistajana hänen rangaistusvaatimuksensa on kuitenkin hyväksytty. Käräjäoikeus on katsonut X:n maksaneen A:lle laittomia korkoja. Nämä seikat huomioon ottaen hovioikeus katsoo kohtuulliseksi velvoittaa A korvaamaan X:n oikeudenkäyntikulut käräjäoikeudessa osaksi.

Käräjäoikeus on hyväksynyt Y:n ja Z:n vahingonkorvausvaatimuksen ainoastaan osaksi ja heidän rangaistusvaatimuksensa syytteeseen yhtyneinä asianomistajina on myös

hyväksytty. Näin ollen hovioikeus katsoo kohtuulliseksi velvoittaa A korvaamaan Y:n oikeudenkäyntikulut käräjäoikeudessa osaksi ja A:n ja B:n korvaamaan yhteisvastuullisesti Z:n oikeudenkäyntikulut käräjäoikeudessa osaksi. (Helsingin hovioikeus R 07/1942)

Seuraavat ratkaisut koskevat hovioikeuskuluja.

Vastaaja on voittanut asian siltä osin kuin kysymys on ollut syyksi lukemisesta ja rangaistuksesta ja asianomistaja on vastaavasti hävinnyt asiansa tältä osin. *Asianosaiselle on kuitenkin ollut valituksessaan olennaisempaa hänelle tuomittujen korvausten korottaminen, minkä osalta hän on voittanut asian.* Näin ollen hovioikeus katsoo oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 3 §:n nojalla, että asiassa on syytä velvoittaa vastaaja korvaamaan asianomistajan oikeudenkäyntikulut hovioikeudessa osaksi. (Helsingin hovioikeus R 09/309)

A on hävinnyt valituksensa hovioikeudessa kokonaan. X ja Y ovat tosin hävinneet valituksensa isännöitsijäntodistuksen virheestä aiheutuvilta osin, mutta ovat voittaneet valituksen kylpyhuoneiden korjausta koskevan tiedonantovelvollisuuden osalta. Ottaen vielä huomioon se, että X ja Y olisivat olleet valmiit tyytymään käräjäoikeuden ratkaisuun, hovioikeus katsoo, että on syytä velvoittaa A osaksi korvaamaan X:n ja Y:n oikeudenkäyntikulut hovioikeudessa. (Helsingin hovioikeus S 07/1287)

2.3 Täysi korvaus

Tietyissä tilanteissa asianosainen on oikeutettu täyteen korvaukseen, vaikka asianosainen ei ole voittanut asiaa kaikilta osin. Hallituksen esityksen mukaan tällainen tilanne voi olla esimerkiksi silloin, kun kantaja on hävinnyt rahamäärältään selvästi pienemmän vaatimuksen kuin, minkä hän on voittanut. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että yksin määrällisille seikoille ei pitäisi antaa liian suurta vaikutusta, vaan huomiota tulee kiinnittää myös asian tosiasialliseen merkitykseen asianosaiselle. Kirjallisuuden mukaan asianosaisella pitäisi olla oikeus täyteen korvaukseen silloin kun hänen vaatimuksensa on hyväksytty olennaisilta osiltaan ja hylätty vain vähäisiltä osiltaan.

Pykälän 1 ja 2 momentin säännökset poikkeavat toisistaan siten, että 1 momentissa edellytetään, että asianosaisen häviämällä osalla, on vain vähäinen merkitys asiassa. Pykälän 2 momentin perusteella täysi korvaus on mahdollista tuomita 1 momentin mukaisten tilanteiden lisäksi silloin, kun hyväksymättä jäänyt osa koskee ainoastaan harkinnanvaraista seikkaa, jolla ei ole sanottavaa vaikutusta asianosaisten oikeudenkäyntikulujen määrään.

Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2008:52 katsonut, että myyjät olivat oikeutettuja saamaan täyden korvauksen kuluistaan, kun ostajat eivät olleet hyväksyneet myyjien sovintotarjousta, jolla ostajat olisivat saaneet enemmän kuin, mitä käräjäoikeus tuomitsi maksettavaksi.

Elatusapuasiassa lapset olivat käräjäoikeudessa alentaneet alun perin vaatimansa 476 euron suuruisen elatusavun 250 euroon olosuhteiden muututtua vanhempien elatuskylvyn osalta asian kirjallisen valmistelun jälkeen. Etävanhempi oli haastehakemukseen antamassaan vastuksessa vastustanut elatusavun korottamista sen hetkisestä 150 eurosta lasta kohden. Lapsilla oli näin ollen ollut tarve oikeudenkäynnille saadakseen elatusapua korotetuksi. Sitä, että olosuhteet ovat muuttuneet asian käsittelyn aikana, ei voida lukea lasten vahingoksi ottaen huomioon, että he ovat tämän vuoksi huomattavasti alentaneet korotusvaatimustaan elatusavun määrään.

Etävanhempi oli pääosiltaan hävinnyt käräjäoikeudessa asian. Lasten vaatimusten hyväksymättä jäänyt osa eli elatusavun korottaminen 200 euroksi 250 euron sijaan on koskenut harkinnanvaraista seikkaa, jolla ei ole sanottavaa vaikutusta asianosaisten oikeudenkäyntikulujen määrään. Näin ollen lasten on tullut saada täysi korvaus kuluistaan ja etävanhempi on myös tullut velvoittaa korvaamaan heidän omavastuuosuutensa määrä valtiolle. (Helsingin hovioikeus S 09/1734)

Rikosasiassa vastaajan syyksi on luettu pahoinpitely asianomistajan häneen kohdistaman rangaistusvaatimuksen perusteella ja vastaaja on velvoitettu suorittamaan vahingonkorvausta asianomistajalle. Asianomistaja on voittanut molemmat vaatimuksensa perusteeltaan kokonaan. Vahingonkorvausvaatimuksen määrästä hyväksymättä jäänyt osa on koskenut harkinnanvaraista seikkaa, jolla ei ole ollut merkittävää vaikutusta oikeudenkäyntikulujen määrään. Vastaaja oli siten oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:n nojalla velvollinen korvaamaan asianomistajalle tarpeellisista toimenpiteistä johtuvat kohtuulliset oikeudenkäyntikulut. (Helsingin hovioikeus R 08/1909)

A:n kanteessaan ja vastakanteessaan esittämät vaatimukset eivät ole menestyneet miltään osin. Näin ollen ei ole perustetta oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 3 §:n nojalla velvoittaa X Oy:tä osaksikaan vastaamaan omista oikeudenkäyntikuluistaan. (Helsingin hovioikeus S 07/2223)

KIRJALLISUUS

Lappalainen – Frände – Havansi – Koulu –
Niemi-Kiesiläine – Nylund – Rautio – Sihto –
Virolainen: Prosessioikeus

Jokela: Oikeudenkäyntikulut ja maksuton
oikeudenkäynti

HE 191/1993 vp

TARPEETON OIKEUDENKÄYNTI JA OIKEUDENKÄYNNIN PITKITTÄMINEN

Säännökset

Laissa olevat säännökset

Oikeudenkäymiskaaren (OK) 21 luvun 4 §:ssä säädetään:

Jos voittanut asianosainen on aloittanut oikeudenkäynnin ilman, että vastapuoli on antanut siihen aihetta, taikka muutoin tahallisesti tai huolimattomuudesta aiheuttanut tarpeettoman oikeudenkäynnin, hän on velvollinen korvaamaan vastapuolensa oikeudenkäyntikulut, jollei asiassa ilmenneisiin seikkoihin nähden ole aihetta määrätä, että kumpikin asianosainen saa pitää oikeudenkäyntikulunsa vahinkonaan.

Jos seikka, josta asian lopputulos aiheutui, ei ennen oikeudenkäyntiä ollut hävinneen asianosaisen tiedossa eikä hänen olisi pitänytkaan olla siitä tietoinen, tuomioistuimien voi määrätä, että asiaosaisten on pidettävä oikeudenkäyntikulunsa vahinkonaan.

OK 21 luvun 5 §:ssä säädetään:

Jos asianosainen on jäämällä pois tuomioistuimesta, jättämällä noudattamatta tuomioistuimen antamia määräyksiä tai esittämällä väitteen, jonka hän on tiennyt tai hänen olisi pitänyt tietää aiheettomaksi, taikka muutoin oikeudenkäyntiä pitkeämällä velvollisuuden vastaisella menettelyllään tahallisesti tai huolimattomuudesta aiheuttanut toiselle asianosaiselle kustannuksia, hän on velvollinen korvaamaan sellaiset kustannukset riippumatta siitä, kuinka oikeudenkäyntikulut muutoin on korvattava.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (ROL) 9 luvun 2 §:ssä säädetään:

Jos vastaaja on jäänyt pois tuomioistuimesta tai jättänyt noudattamatta tuomioistuimen antamia määräyksiä taikka muuten velvollisuuden vastaisella menettelyllään tahallisesti tai huolimattomuudesta pitkeänyt käsittelyä ja siten aiheuttanut valtiolle 1 §:ssä tarkoitettuja kustannuksia taikka kustannuksia toiselle asianosaiselle, hän on velvollinen korvaamaan ne riippumatta siitä, kuinka oikeudenkäyntikulut muutoin on korvattava.

Muu sääntely

Hyvää asianajajatapaa koskevien ohjeiden 7.1 kohdassa määrätään seuraavaa:

Sovinnollisuus

Asianajaja ei saa ilman erityistä syytä ryhtyä oikeudellisiin toimenpiteisiin ilmoittamatta vastapuolelle asiakkaansa vaatimuksia ja varaamatta vastapuolelle kohtuullista harkinta-aikaa sekä tilaisuutta asian sovinnolliseen selvittämiseen.

Mainituista säännöksistä ja määräyksistä havaitaan, että yleisesti lainsäätäjä on halunnut kannustaa siihen, että asioita ei tarvitsisi tuoda oikeuteen ratkaistavaksi, vaan että asianosaisten tulisi pyrkiä keskenään pääsemään sovintoon. Tämän johdosta on katsottu aiheelliseksi myös säätää sanktioita yhtäältä siitä, että juttu joka olisi voitu sopia, tuodaan tuomioistuimeen ja toisaalta siitä, että juttua ei sen vireillä ollessa hoideta asianmukaisesti.

Säännösten esityöt

OK 21:4 §:n 1 momentin soveltamisesta on lain esitöissä todettu seuraavaa:

Ehdotetussa lainkohdassa mainitaan voittaneen asianosaisen korvausvastuun perusteena myös se, että hän on muutoin tahallisesti tai huolimattomuudesta aiheuttanut tarpeettoman oikeudenkäynnin. Tämä määräys kohdistuu lähinnä oikeudenkäynnissä voittaneeseen vastaajaan. Vastaja voi aiheuttaa lainkohdassa tarkoitettua tarpeettoman oikeudenkäynnin esimerkiksi laiminlyömällä ilmoittaa vastapuolelleen seikasta, johon hänen oikeutensa kiistatta perustuu ja josta vastapuoli ei ole tiennyt eikä hänen ole pitänytkään tietää. Jos näissä tapauksissa on ilmeistä, että kantaja ei olisi nostanut kannetta, jos hän olisi saanut tiedon mainitusta seikasta, lainkohta tulee sovellettavaksi.

[---]

Momentin korvausvelvollisuutta koskeva säännös ei ole kuitenkaan ehdoton. Momentin mukaan kumpikin asianosainen on kuitenkin määrättävä pitämään kulunsa vahinkonaan, jos siihen on aihetta asiassa ilmenneisiin seikkoihin nähden. Tällöin on otettava huomioon myös hävinneen asianosaisen menettely. Kulut voitaisiin kuitata esimerkiksi sellaisessa tapauksessa, että hävinnyt asianosainen, joka jo ennen oikeudenkäyntiä on tarjoutunut suorittamaan sittemmin tuomitukseksi tulleen määrän, oikeudenkäynnin aikana peruuttaa tarjouksensa ja kiistää kanteen kokonaisuudessaan.¹

Esitöissä todetaan 4 §:n 2 momentin osalta seuraavaa:

Ero pykälän 1 ja 2 momentin soveltamisen edellytysten välillä on siinä, että ensiksi mainitussa lainkohdassa edellytetään hävinneen asianosaisen tietämät-

1. HE 191/1993 vp.

tömyyden johtuneen vastapuolen menettelystä tai laiminlyönnistä, kun taas 2 momentissa tarkoitettu tietämättömyys ei ole johtunut vastapuolen syystä.

Tietämättömyys jostakin asian ratkaisuun vaikuttavasta tosiseikasta ei vielä yksinään riitä vapauttamaan asianosaista oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuudesta. Lisäksi edellytetään, ettei asianosaisen olisi pitänytkaan tietää tätä seikkaa. Tätä kysymystä harkittaessa voidaan pitää ohjeena normaalin henkilön huolellisuusvelvoitetta.

Momenttia voidaan soveltaa myös silloin, kun asianosaisen käyttäytyminen on perustunut vakiintuneeseen laintulkintaan, ja oikeudenkäynnin aikana tuo tulkinta esimerkiksi korkeimman oikeuden ratkaisun johdosta muuttuu tai itse juttu ratkaistaan aikaisemmasta tulkinnasta poikkeavalla tavalla.

Momenttia ei sovelleta kuitenkaan silloin, kun on epäselvää tai tulkinnanvaraista, miten lakia käsiteltävänä olevaan tapaukseen tulisi soveltaa. Jos oikeudellinen epäselvyys hyväksyttäisiin niin sanotuksi kuittausperusteeksi, olisi olemassa vaara, että lain 1 §:ssä tarkoitettu täyden kulukorvauksen periaate ei käytännössä tarkoitettulla tavalla toteutuisi.

Asianosaisella on oikeus vedota tietämättömyyteensä luonnollisesti vain niin kauan kuin hän ei ole saanut tietoa oikeasta seikasta.

Asianosainen, joka saatuaan tietää mainitusta seikasta, on pysynyt vaatimuksessaan, olisi kuitenkin velvollinen korvaamaan vastapuolelle aiheutuneet kustannukset kokonaan tai osaksi. Tällöin on kiinnitettävä huomiota siihen, minkä merkityksen asianosaiset ovat antaneet mainitulle seikalle. Tällaisia kuluja voi aiheutua joko samassa tuomioistuimessa asian jatkokäsittelyssä taikka muutoksenhaun johdosta ylemmässä tuomioistuimessa.²

OK 21:5 §:n osalta esitöissä on todettu seuraavaa:

Yleisenä periaatteena on pidettävä sitä, että asianosaisen tulee koko oikeudenkäynnin ajan toimia siten, ettei hän aiheutta pitkiä oikeudenkäyntiä. Tämän vuoksi hänen tulisi jo oikeudenkäynnin alussa laatia haastehakemus ja mahdollinen kirjallinen vastaus siten kuin 5 luvun 2 ja 10 § edellyttävät. Laissa on lisäksi nimenomaisia säännöksiä, joiden tarkoituksena on estää oikeudenkäynnin aiheeton pitkittäminen. Lain 5 luvun 18 §:n 3 momentin (nykyisin 5 luvun 17 §:n 3 momentin, lisäys tässä) mukaan asianosaisen on perehdyttävä asiaan niin hyvin, ettei asian käsittelyä tarvitse hänen laiminlyöntinsä vuoksi lykätä.

Esitöissä on muutenkin korostettu tuomioistuimen prosessijohtoa mm. mainitsemalla säännökset preklusiouhkan käyttämisestä tehosteena prosessata asianmukaisesti ja oikeudenhoidon kannalta tehokkaalla tavalla. OK 21:5 §:n kuluvastuuta koskeva säännös täydentää siten prosessitehosteena muita oikeudenkäymiskaassa olevia säännöksiä dispositiivisissa riita-asioissa. Lisäksi sitä voidaan soveltaa myös sellaisissa asioissa, joissa sovinto ei ole sallittu.³ ROL 9:2 § vastaa sisällöltään OK 21:5 §:ää.

2. HE 191/1993 vp.

3. Ibid.

Oikeuskäytäntö

Korkein oikeus on antanut joitakin ennakkopäätöksiä OK 21:4 ja 21:5 §:n soveltamisesta. Tapauksessa KKO 1998:11 oli kyse seuraavasta tilanteesta:

Työvoimapiirin toimiston hylättyä palkkaturvahakemuksen, koska saatavan perustetta ja määrää ei ollut saatu selvitettyksi ja työnantaja oli kiistänyt saatavan, kärjää oikeus vahvisti kantajan palkkaturvavaatimuksen valtiota kohtaan. Valtio ei ollut ennen oikeudenkäyntiä tiennyt eikä sen ollut pitänytkään tietää seikoista, joista asian lopputulos aiheutui. Siitä huolimatta myös valtio oli velvollinen korvaamaan kantajan oikeudenkäyntikulut asiassa.

Ratkaisua perusteltiin tarkemmin seuraavalla tavalla:

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 4 §:n 2 momentin soveltamista tässä tilanteessa puoltaa se, että palkkaturvalain tarkoituksena on turvata vain työsuhteeseen perustuvat saatavat ja että oikeudenkäynti samoin kuin valtion asianosaisasema siinä ei ole johtunut viranomaisen menettelystä, vaan työsopimuksen osapuolten erimielisyydestä ja palkkaturvalain säännöksistä. Se, että myös valtio on vastaajana oikeudenkäynnissä, ei voi aiheuttaa työntekijälle sanottavasti enempää oikeudenkäyntikuluja kuin hänelle kannetta ajettaessa muutoinkin aiheutuisi.

Toisaalta palkkaturvalain tarkoitus on antaa työntekijälle turvaa työnantajan ollessa maksukyvytön. Saadakseen palkkaturvamenettelyssä hylätyn saatavansa maksetuksi palkkaturvana työntekijän tulee näyttää se toteen tuomioistuimessa. Työntekijän valtioon kohdistaman kuluvaatimuksen hylkääminen tässä tilanteessa johtaisi käytännössä siihen, että palkkaturva toteutuisi vajavaisesti, kun työntekijän olisi palkkaturvana saatavista varoista maksettava oikeudenkäyntikulunsa. Tämä näkökohta puhuu sitä vastaan, ettei valtiota olisi velvoitettava korvaamaan yhdistyksen oikeudenkäyntikuluja.

Jos valtio velvoitetaan yhteisvastuullisesti kommandiittiyhtiön ja sen henkilökohtaisesti vastuunalaisen yhtiömiehen kanssa korvaamaan yhdistyksen oikeudenkäyntikulut, valtiolla on oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 11 §:n nojalla oikeus myöhemmin katsoessaan sen perustelluksi vaatia vahvistettavaksi, että yhteisvastuullisten korvausvelvollisten keskinäisessä suhteessa yhtiö työnantaja ja yhtiömies vastaavat yksin kulukorvauksista.

Mainituilla perusteilla valtion velvoittamista korvaamaan palkkaturvajutun voittaneen kantajan oikeudenkäyntikulut ei voida pitää kohtuuttomana silloin, kun palkkaturvaviranomainen on menetellyt asianmukaisesti ja työntekijän saatavan peruste ja määrä on voitu selvittää vasta oikeudenkäynnissä.

Ratkaisussa KKO 2002:96 oli puolestaan kyse seuraavasta tilanteesta:

Kantajat eivät olleet hyväksyneet vastaajan maksuvelvollisuudestaan riita-asian valmisteluistunnossa tekemää sovintotarjousta. Oikeudenkäynnin jatkuttua vastaaja oli myöntänyt maksuvelvollisuudestaan vähemmän kuin hän oli sovintotarjouksessa ja myöhemmin asiaa sovittaessa sitoutunut suorittamaan.

Kantajien ei katsottu aiheuttaneen tarpeetonta oikeudenkäyntiä jatkaessaan oikeudenkäyntiä sovintotarjouksen jälkeen.

Tuomion perusteluissa OK 21:4 §:n soveltamatta jättämistä perusteltiin seuraavalla tavalla:

Käräjäoikeuden toisen valmisteluistunnon jälkeen X ja Y ovat X:n ilmoittamin tavoin tarjonneet A:lle ja B:lle riidan sopimista enimmillään 120 000 markan korvausta vastaan. Sovintotarjouksia seuranneissa valmisteluistunnoissa ja käräjäoikeuden pääkäsittelyssä X ja Y ovat kuitenkin myöntäneet A:n ja B:n vaatimuksista vain 66 269 markkaa kiistäen maksu- ja korvausvelvollisuutensa enemmälti. X ja Y ovat siten oikeudenkäyntiä jatkettaessa peruuttaneet sovintotarjouksensa myöntämällä suoritusvelvollisuudestaan vähemmän kuin he sovintotarjouksen mukaan olisivat sitoutuneet A:lle ja B:lle suorittamaan sekä myöntäneet vähemmän kuin he sovinnossa sitoutuivat suorittamaan. A:n ja B:n kannalta oikeudenkäynnin jatkaminen ei ole sen vuoksi ollut tarpeetonta.

Ratkaisun KKO 2003:79:n otsikko kuuluu seuraavasti:

A luopui työpalkkasaatavaa koskevasta kanteestaan, kun kävi ilmi, että alan työehtosopimus, johon kanteen perustui, ei ollut yleissitova. A oli ennen kanteensa nostamista saanut työsuojeluviranomaiselta lausunnon, jossa muun muassa katsottiin, että työehtosopimusta oli pidettävä yleissitovana siihen saakka, kunnes luotettavasti selvitettiin, ettei se enää täyttänyt yleissitovuuden edellytyksiä. Kysymys A:n velvollisuudesta korvata vastapuolensa oikeudenkäyntikulut.

Korkein oikeus perusteli ratkaisuaan seuraavalla tavalla:

Korkein oikeus toteaa asiassa olevan riidaton, että Pekka K. on ennen kanteensa nostamista ollut yhteydessä Uudenmaan työsuojelupiiriin selvittääkseen, onko kanteen perusteena oleva kuorma-autoalan työehtosopimus valtakunnallinen ja yleissitovaksi katsottava. Työsuojelupiiri on lausunnossaan 5.9.1997 ilmoittanut Pekka K:lle työsuojelupiiriin 25.8.1997 tulleesta tiedosta, jonka mukaan mainittua työehtosopimusta ei enää katsottu yleissitovaksi, mutta ettei vuosien 1991 ja 1997 välillä mahdollisesti tapahtuneista muutoksista työehtosopimuksen normaalisoveltamispiirissä ollut tietoa. Lausunnossa katsottiin, että kuorma-autoalan työehtosopimusta oli tämän vuoksi pidettävä yleissitovana siihen saakka, kunnes luotettavasti selvitettiin, ettei työehtosopimus enää täyttänyt yleissitovuuden edellytyksiä. Edelleen lausunnossa todettiin, että osapuolia sitovasti työehtosopimuksen yleissitovuuden ratkaisee tuomioistuin.

Pekka K. on 15.9.1997 päivätyssä haastehakemuksessaan todennut, että asia on riitainen muun muassa mahdollisesti sen osalta, onko kuorma-autoalan työehtosopimus ollut vuonna 1996 työopimuslain 17 §:n tarkoittama valtakunnallinen yleiseksi katsottava työehtosopimus.

Mainitun selvityksen perusteella Korkein oikeus katsoo Pekka K:n kanteensa nostaessaan tienneen, että kysymys työehtosopimuksen yleissitovuudesta voi olla riidanalainen ja että asian viime kädessä ratkaisee tuomioistuin. Pekka K:lla

saattoi tosin olla kannetta nostaessaan perusteltua aihetta pitää työehtosopimusta yleissitovana, kun kysymystä ei ollut tuolloin muussa oikeudenkäynnissä toisin ratkaistu. Mainittu kanteen menestymismahdollisuuksiin vaikuttava epävarmuustekijä oli kuitenkin ollut hänen tiedossaan ja hänen oli tullut ottaa se huomioon kannetta nostaessaan. Kysymys ei näin ollen ole ollut sellaisesta oikeudenkäynnin lopputulokseen vaikuttavasta seikasta, josta Pekka K. ryhtyessään oikeudenkäyntiin ei ollut tiennyt eikä hänen olisi pitänytkaan tietää.

Rovaniemen hovioikeus on lainvoimaiseksi jääneessä ratkaisussaan RHO 2008:5 ottanut kantaa OK 21:4 soveltamiseen muutoksenhaussa:

B voitti valituksensa vahingonkorvauksen määrän osalta. Valituksen menestymisen johtui siitä, että B oli esittänyt vahingonkorvauksen määrästä näyttöä vasta hovioikeudessa. Käräjäoikeudessa vahingonkorvauksen määrästä ei ollut esitetty mitään näyttöä, vaikka A oli kiistänyt korvausvaatimuksen 340 euroa ylittävältä osin, minkä vuoksi käräjäoikeus oli arvioinut vahingonkorvauksen määräksi A:n myöntämän määrän. Näihin seikkoihin nähden hovioikeus oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 4 §:n ja 16 §:n nojalla katsoi, että B sai pitää oikeudenkäyntikulunsa hovioikeudessa vahinkonaan.

OK 21:5 §:n osalta löytyy ainoastaan yksi selvästi sen soveltamista koskeva Korkeimman oikeuden julkaistu ratkaisu. Kyseisessä tapauksessa KKO 2004:13 oli otsikon mukaan kyse seuraavasta asiasta:

Jutun voittanut asianosainen oli oikeudenkäyntiä pitkittämällä aiheuttanut vastapuolelle ylimääräisiä oikeudenkäyntikuluja. Hävinneen velvollisuudesta korvata voittaneen asianosaisen oikeudenkäyntikulut vähennettiin mainittujen ylimääräisten kulujen määrä ja lisäksi se määrä, joka vastasi oikeudenkäynnin pitkittämisestä jutun voittaneelle asianosaiselle itselleen aiheutuneita ylimääräisiä kuluja.

Korkein oikeus perusteli ratkaisuaan seuraavasti:

Kommandiittiyhtiö ja yhtiömies ovat kirjallisen valmistelun päätyttyä pyytäneet 15.3.2001 pidetyssä suullisessa valmisteluistunnossa lisäaikaa laatiakseen vastaselvityksen A:n kanteen liitteeseen, joka heille on toimitettu jo 28.6.2000 tiedoksi annetun haastehakemuksen yhteydessä. Kommandiittiyhtiön ja yhtiömiehen pyynnön johdosta asiassa ei voitu saattaa valmistelua loppuun ja toimittaa pääkäsittelyä, vaan suullista valmistelua oli jouduttu jatkamaan myöhemmin. Kommandiittiyhtiö ja yhtiömies ovat siten haastehakemuksen saatuaan ja vielä kirjallisen valmistelun päätyttyäkin laiminlyöneet perehtyä asiaan riittävästi. Näin ollen kommandiittiyhtiö ja yhtiömies ovat laiminlyönnillään aiheuttaneet oikeudenkäynnin pitkittymisen.

Suullisen valmistelun pitkittymisestä on aiheutunut A:lle ylimääräisiä oikeudenkäyntikuluja, jotka kommandiittiyhtiö ja yhtiömies ovat oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 5 §:n nojalla velvollisia korvaamaan hänelle riippumatta siitä, miten oikeudenkäyntikulut muutoin määräytyvät. Nämä A:lle aiheutuneet

ylimääräiset kulut on siten vähennettävä siitä määrästä, jolla A hävittyään asian hovioikeudessa on velvollinen korvaamaan oikeudenkäyntikuluja yhtiölle ja yhtiömiehelle.

Koska oikeudenkäynnin pitkittyminen on edellä todetuin tavoin aiheutunut yhtiömiehen omasta moitittavasta menettelystä, tämä seikka on myös otettava huomioon harkittaessa oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:n nojalla sitä määrää, jolla A asian hävinneenä osapuolena on velvollinen korvaamaan kommandiittiyhtiölle ja yhtiömiehelle aiheutuneita oikeudenkäyntikuluja. Siltä osin kuin yhtiön ja yhtiömiehen oikeudenkäyntikulut ovat lisääntyneet yhtiömiehen aiheuttamasta oikeudenkäynnin pitkittymisestä, niitä ei voida pitää sellaisina oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:ssä tarkoitettuina tarpeellisina kuluina, jotka A olisi velvollinen asian hävitessään korvaamaan.

Käräjäoikeus on arvioinut A:lle aiheutuneen oikeudenkäynnin pitkittymisestä ylimääräisiä oikeudenkäyntikuluja 8 200 markkaa, mitä määrää on pidettävä kohtuullisena. Ottaen huomioon avustajan laskusta ilmenevät ensimmäiseen valmisteluistuntoon liittyvät palkkiovaatimukset Korkein oikeus katsoo kommandiittiyhtiölle ja yhtiömiehelle oikeudenkäynnin pitkittymisestä aiheutuneiden oikeudenkäyntikulujen osuudeksi 950 euroa.

Koska kommandiittiyhtiö ja yhtiömies ovat voittaneet pääasian ja A on sen vuoksi tuomittu korvaamaan heidän oikeudenkäyntikulunsa yhteensä 7 493,96 eurolla, on tästä määrästä edellä todetun perusteella vähennettävä kommandiittiyhtiön ja yhtiömiehen A:lle aiheuttamien ylimääräisten oikeudenkäyntikulujen määrä eli 8 200 markkaa vastaavat 1 379,14 euroa ja oikeudenkäynnin pitkittymisestä kommandiittiyhtiölle ja yhtiömiehelle itselleen aiheutuneiden oikeudenkäyntikulujen määrä 950 euroa.

Asiaa sivuava ratkaisu on KKO 2001:65, jossa oli kyse ennen kaikkea asiamiehen kulu-
vastuusta, mutta myös OK 21:5 §:n arvioinnista.

Johtopäätöksiä

OK 21:4.1 ja OK 21:5 §:t ovat funktioltaan samanlaisia. Niiden olemassaolo ja kulu-
vastuun soveltaminen ovat prosessinormien noudattamista tehostavia sanktioita.⁴

OK 21:4.1 §:n soveltaminen voi tulla kysymykseen esimerkiksi tilanteissa, joissa
velkoja on laittanut vireille kanteen, vaikka velallinen olisi ollut valmis muutenkin velan
maksamaan. Asianajajia koskevat tapaohjeet korostavat niin ikään velvollisuutta yhtey-
denotosta vastapuoleen ennen oikeudellisiin toimenpiteisiin – ennen kaikkea oikeuden-
käyntiin – ryhtymistä. Tapaohjeissa mainitaan, että erityinen syy kuitenkin vapauttaa tästä
velvollisuudesta. Kysymys voi olla vaikka siitä, että velkojalla on tiedossa, että velallinen
on muuttamassa ulkomaille; tällöin velkojan oikeuksiinsa pääseminen luonnollisesti
huomattavasti hankaloituisi. Myöskään OK 21:4.1 §:n soveltaminen tämänkaltaisessa
tilanteessa tuskin tulisi kyseeseen, koska asiassa on ollut perusteltu syy kanteen nostami-
selle huolimatta siitä, että velallinen sattuisi myöntämään saatavan saman tien oikeaksi.

4. Ks. myös Juha Lappalainen teoksessa *Prosessioikeus* (2007), s. 672.

Monesti voi tosin olla vaikea ratkaista sitä, onko prosessi ollut ylipäättään tarpeeton OK 21:4.1 §:ssä tarkoitetulla tavalla. Tämän vuoksi tuomioistuimelle on annettu säännöksessä valta myös määrätä siitä, että kumpikin osapuoli saa pitää kulunsa vahinkonaan.⁵

OK 21:4.2 § on kirjoitettu siten, että kulujen kuittaminen on jätetty tuomioistuimen harkintaan (tuomioistuin voi määrätä). Lainkohdan taustalla on ajatus siitä, että jutun hävinnyt osapuoli ei lainkaan olisi lähtenyt oikeudenkäyntiin, mikäli jutun lopputuloksen kannalta ratkaiseva asianhaara olisi ollut hänen tiedossaan alusta pitäen.⁶

Tuomioistuimen harkinnan osalta on kuitenkin todettava, että toisaalta lain esitöissä lausutaan, että kyseisessä tilanteessa ”asianosaiset saavat pitää oikeudenkäyntikulunsa vahinkonaan”.⁷ Tästä voidaan päätellä lainsäätäjän tarkoittaneen ensisijaisesti kuittaus tehtäväksi silloin, kun edellytykset siihen ovat olemassa.⁸ Kuten edellä viitatussa ratkaisusta KKO 1998:11 huomataan, on oikeuskäytännössä kuitenkin katsottu valtion olleen vastuussa oikeudenkäyntikulusta palkkaturva-asiassa kuittausperusteen olemassaolosta huolimatta. Ratkaisu on perusteltu yksityisen asianosaisen oikeussuojan toteutumiseksi.⁹

OK 21:4.2 §:n kuittaus säännöstä ei pidä sekoittaa jutun oikeudelliseen epäselvyyteen. Sitä on tarkoitettu sovellettavaksi siis ainoastaan tilanteissa, joissa merkityksellinen oikeustositseikka on tullut osapuolen tietoon vasta oikeudenkäynnin alkamisen jälkeen. Sen sijaan tilanteissa, joissa on kysymys asian oikeudellisesta tulkinnanvaraisuudesta, voi OK 21:8 a § tulla sovellettavaksi. Tältä osin viitataan siihen, mitä sitä koskevassa liitteessä on kirjoitettu. Ennen alioikeusuudistuksen voimaantuloa 1.12.1993 kuittausperusteena mainittiin laissa se, että ”asian havaitaan olleen niin sekavan ja epätietoisen, että oikeudenkäyntiin on ollut perusteellista aihetta”. Epäselvyys saattoi siis liittyä niin oikeudellisen kuin näyttökysymyksen arviointiin. Nykyisin tilanne on siis lain systematiikan kannalta toinen, mutta oikeudenkäyntikulujen kuittaus sinänsä voidaan tehdä kummalla perusteella tahansa.

OK 21:5 §:n soveltaminen edellyttää vähintään ylimääräisten kustannuksen aiheuttajan tuottamusta. Jos ylimääräisiä kuluja on aiheutunut jutun häviävän osapuolen toiminnasta, ei ongelmaa synny. Säännös onkin käyttökelpoinen niissä tapauksissa, joissa voittopuoli on aiheuttanut prosessisäännösten noudattamatta jättämisellä ylimääräisiä kustannuksia. Mikäli voittopuoli on aiheuttanut ylimääräisiä kustannuksia tai tarpeettomasti pitkittänyt oikeudenkäyntiä, vähentää voittopuolen maksettavaksi tuomittu kulukorvaus häviöpuolelle vastaavalla tavalla hävinnän osapuolen maksuvelvollisuutta, kuten edellä mainitussa ratkaisussa KKO 2004:13 tapahtui.

5. Näin myös Juha Lappalainen teoksessa *Prosessioikeus* (2007), s. 673.

6. Juha Lappalainen: *Siviiliproessioikeus II* (2001), s. 79.

7. HE 191/1993 vp.

8. Antti Jokela: *Oikeudenkäynti III* (2004), s. 305.

9. Antti Jokela: *Oikeudenkäynti III* (2004), s. 305 ja siinä mainitut kirjallisuusviitteet.

ASIANOSAISEN ASIAMIEHEN JA OIKEUDENKÄYNTIAVUSTAJAN VASTUUN OIKEUDENKÄYNTIKULUISTA OK 21:6 § (MUTATIS MUTANDIS ROL 9:3 JA 8 §)

Rajaus

Tämä esitys rajoittuu tarkastelemaan asianosaisen oikeudellisen asiamiehen ja oikeudenkäyntiavustajan vastuuta oikeudenkäyntikuluista. Koska säännöstä tarkastellaan ennen muuta suhteessa hyvään asianajajatapaan, käytetään tässä esityksessä asiamiehen ja avustajan synonyyminä termiä asianajaja. Tässä esityksessä ei käsitellä asianosaisen edustajan vastuuta, mutta lapsiasioiden osalta kysymystä edustajan OK 21:6 §:n mukaisesta vastuusta on sivuttu liitteessä II.

Tässä esityksessä ei käsitellä myöskään asiamiehen vastuuta omaa päämiestään kohtaan vahingosta, joka päämiehelle on voinut aiheutua asiamiehen toimenpiteiden johdosta (ns. prosessuaalinen vahinko). Selvyyden vuoksi todettakoon, että tämä vastuu ei ole oikeudenkäyntikuluvastuuta, eikä se määräydy OK 21-luvun, vaan yleisten, ennen muuta sopimussuhteita koskevien säännösten mukaan. Arvioitaessa asiamiehen vastuuta omaa päämiestään kohtaan arvioinnin lähtökohta ei ole oikeudenkäynnin (tai muun toimeksiannon) lopputulos vaan se, miten asiamies on tehtävänsä suorittanut. Asiamiehen vastuuseen päämiestään kohtaan liittyy erityisen oikeudellisen asiantuntemuksen vaatimus ja päämiehen oikeus luottaa asiamiehen ammattitaitoon. Hyvää asianajajatapaa koskevien ohjeiden mukaan asianajajan on hoidettava tehtävät huolellisesti, täsmällisesti, tarpeellisella joutuisuudella sekä tarpeettomia kustannuksia aiheuttamatta (TO 4.1). Asianajajan sopimusoikeudellinen vastuu päämiestään kohtaan, joka ei määräydy OK 21-luvun mukaan, on tuottamusvastuuta, johon sovelletaan käännettyä todistustaakkaa (exculpatio).

Asianajajaoikeutta koskevat selvitykset ja kommentit perustuvat pitkälti hyvää asianajajatapaa koskeviin ohjeisiin, jotka tulivat voimaan 1.4.2009, niitä koskeviin asianajajaliiton kommentteihin sekä Jukka Peltosen artikkeliin ”Asianajajan ammatillinen bona fides (2004)” teoksessa ”Näkökulmia asianajajaoikeuteen”, Helsinki 2004 (toim. T. Esko et al.).

Säännös

OK 21:6 §:n mukaan

Asianosaisen edustaja, asiamies tai avustaja, joka 4 tai 5 §:ssä tarkoitetulla tavalla tahallisesti tai huolimattomuudesta on aiheuttanut toiselle asianosaiselle tässä luvussa tarkoitettuja oikeudenkäyntikuluja, voidaan velvoittaa, sen jälkeen kun hänelle on varattu tilaisuus tulla kuulluksi, yhteisvastuullisesti asianosaisen kanssa korvaamaan kyseiset kulut.

Säännöksen funktio

Pääsääntö on, että oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuus kohdistuu vain asianosaiseen itseensä, ei hänen puolestaan oikeudenkäynnissä toimineeseen edustajaan, asiamieheen tai avustajaan.

OK 21:6 § on poikkeus tästä pääsäännöstä. Säännös on tarkoitettu tehostamaan edustajan, asiamiehen ja avustajan velvollisuuksia toimia oikeudenkäyntisäännösten mukaisesti. Asiamiestä koskeva henkilökohtainen kuluvastuu on tarkoitettu sanktioksi hänen tahallisuudesta tai huolimattomuudesta OK 21:4 ja/tai 5 §:n prosessisäännösten vastaisesta toiminnastaan (=tarpeettoman oikeudenkäynnin aloittaminen tai oikeudenkäynnin aiheeton pitkittäminen esimerkiksi jäämällä pois tuomioistuimesta, jättämällä noudattamatta tuomioistuimen määräyksiä tai esittämällä aiheettoman väitteen tms.) suhteessa vastapuoleen. Sen sijaan vastuu ei perustu jutun häviämiseen, sillä häviöriskiä ei voida osaksikaan säilyttää asiamiehelle.¹

Säännöksen tausta

Oikeudenkäyntiasiamiehen kulukorvausvastuusta säädettiin ensimmäisen kerran jo vuonna 1901 annetulla lailla. Nykyisen muotonsa OK 21:6 § sai oikeudenkäymiskaaren kokonaisuudistuksessa vuonna 1993.

Vuoden 1901 lain mukaan oikeudenkäyntiasiamiehen kuluvastuu koski vain viivytyksistä aiheutuneita lisäkustannuksia. Säännöstä tulkittiin siten, ettei pelkkä asiamiehen huolimattomuus tai tahallinenkaan asiaton menettely yksinään aiheuttanut hänelle kuluvastuuta vaan lisäksi edellytettiin, että juttua jouduttiin lykkäämään huolimattoman menettelyn vuoksi. Käytännössä lakia ei sovellettu asiamiehiin juuri koskaan.

Vuonna 1987 Oikeusministeriö asetti työryhmän, jonka tehtäväksi annettiin valmistella hallituksen esityksen muotoon laadittu ehdotus oikeudenkäymiskaaren 21-luvuksi. Työryhmä antoi mietintönsä 2.5.1989. Oikeudenkäyntiasiamiehen kulukorvausvastuuta koskevat ehdotukset olivat 21:5 (riita-asiat) ja 21:23 §:ssä (rikosasiat), joiden oleellinen sisältö oli sama. Ehdotuksen 21:5 §:n (nykyinen 6 §) mukaan

*”Milloin asianosaisen tämän luvun mukaan tulee korvata toisen asianosaisen oikeudenkäyntikulut kokonaan tai osaksi ja hänen edustajansa, asiamiehensä tai avustajansa on 4 §:ssä tarkoitetulla velvollisuuden vastaisella menettelyllään tahallaan taikka **ilmeisestä** huolimattomuudesta aiheuttanut mainitussa lainkohdassa tarkoitettuja kustannuksia, **tuomioistuimen on velvoitettava tämä, vaikka vaatimusta siitä ei olisi tehtykään**, asianosaisen ohella korvaamaan kyseiset kulut” (lihavointi tässä)*

Työryhmän mietinnön mukaan (s. 51) oikeudenkäyntimenettelyn joutuisuuden ja keskittämisen kannalta on tärkeää, että asianosaisten ohella myös heidän edustajansa, asiamiehensä ja avustajansa täyttävät velvollisuutensa oikeudenkäynnissä asianmukaisesti.

Ehdotetun OK 21:5 §:n soveltaminen edellytti, että asianosaisen edustaja, asiamies tai avustaja oli omalla toiminnallaan tai laiminlyönnillään tahallaan taikka ilmeisestä

1. Juha Lappalainen: Siviiliprosessioikeus II Jyväskylä 2001, s. 23.

huolimattomuudesta aiheuttanut toiselle asianosaiselle tarpeettomia lisäkustannuksia. Lisäksi kuluvastuu saattoi syntyä vain niistä vastapuolen lisäkustannuksista, jotka johtuivat yksin edustajan, asiamiehen tai avustajan toimenpiteistä (ja silloinkin vastuu saattoi tulla kyseeseen vain asianosaisen kuluvastuun ohella). Asianosaisen edustaja, asiamies tai muu avustaja ei siten vastannut päämiehensä menettelystä oikeudenkäynnissä kun taas asianosainen oli aina vastuussa myös edustajansa, asiamiehensä tai avustajansa aiheuttamista tarpeettomista lisäkustannuksista. Jos asianosaisen korvausvelvollisuus perustui esimerkiksi asiamiehen tekemään perusteettomaan väitteeseen, asiamiehen korvausvastuu edellytti, että myös hän on käsittänyt tai ainakin hänen olisi pitänyt käsittää väitteen perusteettomuus.

Työryhmän mietinnössä korostettiin (s. 52), että asiamiehen ja avustajan kulukorvausvastuuta on sovellettava tietyllä varovaisuudella, sillä

”Perinteisesti ja kansainvälisesti on katsottu, että asiamies ja avustaja ovat oikeudetut luottamaan päämiehensä tosiasioita ja muita oikeudenkäyntimenettelyyn vaikuttavia kysymyksiä koskeviin ilmoituksiin. Mikäli asiamiehelle ja avustajalla asetettaisiin tässä suhteessa liian pitkälle meneviä erityisvelvollisuuksia, olisi seurauksena asiamiehen ja avustajan riippumattoman aseman vaarantuminen päämiehensä lainopillisena asiantuntijana. Asiamies ja avustaja joutuisivat silloin helposti toimimaan tuomarina päämiehensä asiassa, vaikka asian ratkaiseminen kuuluu tuomioistuimelle. Sellainen velvollisuus olisi asiamiehen ja avustajan asemalle vieras ja kansalaisten yleistä oikeusturvaa oikeudenkäynneissä vaarantava.

Tästä johtuu, että asiamiehen ja avustajan kulukorvausvastuun tulee rajoittua vain sellaisiin tilanteisiin, joissa asiamies tai avustaja on toiminut tietoisesti eli tahallaan asianosaiselle kuuluvien oikeudenkäyntivelvollisuuksien vastaisesti taikka joissa näiden velvollisuuksien rikkominen on johtunut ilmeisestä huolimattomuudesta. Sellaisen tilanteen käsillä oleminen edellyttää, että asiamiehen tai avustajan toimintavapautta ei ole rajoittanut lain tai hyvien asianajajatapojen mukainen hyväksyttävä este, jollaisena saattaa tulla kysymykseen esimerkiksi oikeus luottaa päämiehensä ilmoituksiin oikeudenkäynnille keskeisistä seikoista. Asiamies tai avustaja ei myöskään vastaa niistä toimenpiteistä, jotka hänen päämiehensä on jättänyt suorittamatta.

Velvollisuuden vastaisesta menettelystä on kysymys ensisijaisesti silloin, kun asiamies aiheuttaa toiselle asianosaiselle tarpeettomia kustannuksia toimimalla päämiehensä toimiohjeiden vastaisesti. Velvollisuuden vastaisuudesta voi olla kysymys myös silloin, kun asiamies esittää perusteettomiksi tietämiään väitteitä tai hankkii todisteita, joilla ei voi olla merkitystä asiassa.

Ilmeisellä huolimattomuudella tarkoitetaan tässä selvästi todettavissa olevaa huolimattomuutta. Ilmeisestä huolimattomuudesta on yleensä kysymys esimerkiksi silloin, kun asiamies on omasta huolimattomuudestaan jäänyt pois tuomioistuimesta taikka jättänyt noudattamatta tuomioistuimen antamia määräyksiä.”

Työryhmän ehdotuksen mukaan lainkohdan soveltaminen ei edellyttänyt, että asianosaisen vastapuoli olisi oikeudenkäynnissä vaatinut (myös) asianosaisen asiamieheltä tai avustajalta korvausta, vaan tuomioistuimen tuli omasta aloitteestaan valvoa asiamiesten ja avustajien toimintaa ja ottaa korvausvastuukysymys esille silloin, kun edellytykset sen soveltamiseen näyttivät olevan olemassa.

Työryhmän mietintö johti hallituksen esityksen antamiseen vasta vuonna 1993 (HE 191/1993). Lopullisessa hallituksen esityksessä ei enää edellytetty kvalifioitua tuottamusta, vaan sana ”ilmeisestä” oli jätetty pois ”huolimattomuudesta” sanan edestä. Itse lakitekstissä ei myöskään lausuttu enää tuomioistuimen oikeudesta viranpuolesta päättää asiamiehen kulukorvausvastuusta, mutta hallituksen esityksen perusteluiden mukaan tuomioistuimen olisi päätettävä asiamiehen korvausvastuusta, vaikka sitä koskevaa vaatimusta ei olisi esitettykään.

Laintarkastuskunnan lausunnossa 1992:3 (s.11) tuomioistuimen ex officio oikeuden arveltiin olevan seurausta ehdotetusta OK 21:15 §:stä, jonka mukaan ratkaistessaan kulukysymystä tuomioistuimen on omasta aloitteestaan otettava huomioon OK 21:1-10 ja 12-13 §:n säännökset. Laintarkastuskunnan mielestä lakitekstistä tulisi kuitenkin selvästi näkyä tuomioistuimen oikeus päättää korvausvelvollisuudesta omasta aloitteestaan. Lakiehdotusta ei muutettu laintarkastuskunnan ehdotuksen mukaisesti.

Soveltamisen edellytykset

OK 21:6 §:n mukaan, jos asianosaisen edustaja, asiamies tai avustaja on OK 21:4 tai 5 §:ssä tarkoitetulla menettelyllään (eli aloittamalla tarpeettoman oikeudenkäynnin tai pitkittämällä oikeudenkäyntiä aiheettomasti esimerkiksi jäämällä pois tuomioistuimesta, jättämällä noudattamatta tuomioistuimen määräyksiä tai esittämällä aiheettoman väitteen tms.) tahallaan tai huolimattomuudesta aiheuttanut vastapuolelle tarpeettomia lisäkuluja, hänet voidaan velvoittaa, sen jälkeen kun hänelle on varattu tilaisuus tulla kuulluksi, yhteisvastuullisesti asianosaisen kanssa korvaamaan ko. lisäkulut vastapuolelle. Viittaus OK 21:4 ja 5 §:ään tarkoittaa, että asiamiehen kuluvastuu edellyttää normaalista kuluvastuusta (päämiehen OK 21:1 §:n mukainen vastuu) poiketen subjektiivista elementtiä eli tahallisuutta tai tuottamusta.²

OK 21:6 § on poikkeus pääsäännöstä, jonka mukaan oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuus kohdistuu vain asianosaiseen, ei hänen edustajaansa, asiamieheensä tai avustajaansa. Jutun häviämiseen liittyvä kuluriski on asianosaisella itsellään, ei hänen asiamiehellään.

Lain esitöiden mukaan (HE 191/1993, s. 16) asiamiehen ja avustajan kulukorvausvastuusäännöstä on sovellettava tietyllä varovaisuudella. Sinänsä asianosaista itseään koskevat perehtymis- ja huolellisuusvelvollisuudet oikeudenkäynnissä koskevat myös hänen asiamiestään. Asiamiehen korvausvastuu vastapuolta kohtaan ei kuitenkaan määräydy samojen kriteerien mukaan kuin päämiehen oma korvausvastuu vastapuolta kohtaan. Asiamiehen ja päämiehen välinen suhde on luottamussuhde. Luottamussuhteen keskeisiä elementtejä ovat asiamiehen oikeus luottaa päämieheensä antamien tietojen oikeellisuuteen niin tuomioistuin- kuin muissakin asioissa (TO 8.2), asiamiehen salassapitovelvollisuus (OK 17:23 §) sekä asiamiehen velvollisuus parhaan kykynsä mukaan valvoa päämieheensä etua

2. Juha Lappalainen: Siviiliprosessioikeus II, Jyväskylä 2001, s. 93.

ja oikeutta (lojaalisuusvelvollisuus) (TO 3.1). Asianajajan yleinen lojaalisuusvelvollisuus päämiestänsä kohtaan tarkoittaa sitä, että epävarmassa tai epäselvässä tilanteessa asianajaja ei saa ryhtyä päämiehensä tuomariksi, koska hänen ratkaisunsa voi olla väärä ja aiheuttaa päämiehelle edunmenetyksen.³

Jotta asiamies pystyisi hoitamaan tehtävänsä luottamussuhteen edellyttämällä tavalla, hänen täytyy tehtävää hoitaessaan olla riippumaton kaikista sellaisista seikoista, jotka voivat haitata hänen kykyään täysipainoisesti valvoa päämiehensä etua. Mikäli asiamiehelle asetettaisiin liian pitkälle meneviä velvollisuuksia suhteessa päämiehen antamiin tietoihin ja ilmoituksiin, seurauksena olisi asiamiehen riippumattoman aseman vaarantuminen. Asianajajan riippumattomuus suhteessa julkisvaltaan ja muihin tahoihin edellyttää muun ohella sitä, että hänen toimintavapauttaan ei sopimattomasti rajoiteta esimerkiksi estämällä tai vaikeuttamalla toimeksiannon tehokasta täyttämistä, tai kohdistamalla häneen haitallisia uhkia taikka seuraamuksia toimeksiannon asianmukaisesta täyttämisestä.⁴ Asianajajan riippumattomuus on oikeudenhoidon uskottavuuden kannalta yhtä tärkeää kuin tuomioistuinten puolueettomuus.⁵

Ilman erityistä syytä asianajaja ei ole velvollinen tarkistamaan asiakkaansa antamia tietoja. Jotta asianajaja voisi lähteä siitä, että päämiehen antama tieto ei pidä paikkaansa ja jotta asianajajalla olisi velvollisuus reagoida asiaan, tulee hänen olla varma tiedon virheellisyydestä. Yleensä varma käsitys voinee perustua lähinnä asiakkaan omaan tunnustukseen tai johonkin ehdottoman yksiselitteiseen ja luotettavaan tietolähteeseen. Mikäli asianajaja havaitsee päämiehensä tuomioistuimelle antaman relevantin tiedon varmuudella vääräksi ja päämies on muu kuin rikosasian vastaaja, asianajaja on velvollinen neuvomaan päämiestänsä oikaisemaan sen tuomioistuimelle. Jos päämies ei tähän suostu, ei asianajaja kuitenkaan saa tietoa omatoimisesti tuomioistuimelle oikaista. Vastoin päämiehensä tahtoa asianajaja ei saa antaa tuomioistuimelle tietoa, joka olisi päämiehelle epäedullinen, eikä päämiehen nimenomaisesti vastustaessa edes hänelle edullista tietoa.⁶ Tämän estää yhtäältä asianajajan salassapito- ja toisaalta lojaalisuusvelvollisuus (TO 3.1 ja 8.2)

Asianajaja ei ole velvollinen myötävaikuttamaan päämiehelleen epäedullisten todisteiden esittämiseen eikä niiden ilmoittamiseen sen enempää rikos- kuin riita-asiassakaan. Vastoin päämiehensä tahtoa asianajaja ei ole oikeutettu vetoamaan myöskään päämiehelle edulliseen todisteeseen.⁷

Koska asianajajalla on kuitenkin totuusvelvollisuus tuomioistuinta kohtaan (TO 8.2), hän ei saa antaa tuomioistuimelle lausumia, jotka hän tietää paikkansa pitämättömiksi, eikä kiistää, minkä tietää todeksi. Toisaalta asianajajalla on päämiestä kohtaan pitkälle menevä lojaalisuusvelvollisuus ja ehdoton salassapitovelvollisuus, mikä tarkoittaa, että asianajaja ei saa todistajanakaan kuultaessa ilmaista, mitä päämies on hänelle asian ajamista varten

3. Jukka Peltonen: "Asianajajan ammatillinen bona fides (2004)" teoksessa "Näkökulmia asianajajaoikeuteen", Helsinki 2004, s. 430.

4. Jukka Peltonen: "Asianajajan ammatillinen bona fides (2004)" teoksessa "Näkökulmia asianajajaoikeuteen", Helsinki 2004, s. 429-430.

5. Tapaohjelmien kommentaari, s. 6.

6. Jukka Peltonen: "Asianajajan ammatillinen bona fides (2004)" teoksessa "Näkökulmia asianajajaoikeuteen", Helsinki 2004, s. 465.

7. Asianajajan totuusvelvollisuus on erittäin monitahoinen kysymys, jota ei ole mahdollista tässä yhteydessä enemmälti valottaa. Sitä on analysoitu ansiokkaasti esimerkiksi Jukka Peltosen artikkelissa "Asianajajan bona fides velvollisuudet (2004)", teoksessa "Näkökulmia asianajajaoikeuteen", Helsinki 2004.

uskonut, jollei päämies todistamiseen suostu (OK 17:23). Asianajajan vaitiolovelvollisuutta ei voida murtaa, vaan se on ehdoton.⁸ Asianajajan totuusvelvollisuus voi siten joutua ristiriitaan päämiehen toimintaohjeiden kanssa. Ristiriidan ratkaisemiseksi asianajaja saattaa joutua luopumaan tehtävästään (TO 5.8).⁹

Asianajajalla on myös muita velvollisuuksia tuomioistuinta ja vastapuolta kohtaan. Niinpä asianajajaa koskee velvollisuus edistää hyvää ja tehokasta oikeudenhoitoa (TO 2.3). Oikeudenkäynnin perusteeton pitkittäminen tahallisesti ei ole sallittua edes päämiehen intressin sitä vaatiessa. Niin ikään oikeudenkäyntiaineiston perusteeton paisuttaminen on katsottava kielletyksi.

Hallituksen esityksen mukaan asiamiehen kulukorvausvastuu vastapuolta kohtaan tulee rajoittaa vain sellaisiin tilanteisiin, joissa asiamies on toiminut tietoisesti eli tahallaan asianosaiselle kuuluvien oikeudenkäyntivelvollisuuksien vastaisesti taikka joissa näiden velvollisuuksien rikkominen on johtunut huolimattomuudesta. (HE 191/1993 s. 16) Sellaisen tilanteen käsillä oleminen edellyttää, että asiamiehen tai avustajan toimintavapautta ei ole rajoittanut lain tai hyvien asianajajatapojen mukainen hyväksyttävä este, jollaisena voi tulla kysymykseen esimerkiksi asiamiehen oikeus luottaa päämiehensä antamiin tietoihin oikeudenkäynnille keskeisistä seikoista. Asiamiehelle voi syntyä kuluvastuu vain niistä lisäkustannuksista, jotka johtuvat yksin hänen toimenpiteistään.

Hallituksen esityksen mukaan (s. 14) yleisenä periaatteena on pidettävä sitä, että asianosaisen - ja siten myös tämän asiamiehen - tulee koko oikeudenkäynnin ajan toimia niin, ettei hän aiheetta pitkiä oikeudenkäyntiä. Tämän vuoksi jo haastehakemus ja mahdollinen kirjallinen vastaus tulisi laatia siten kuin OK 5:2 ja 10 § edellyttävät. Toisaalta tuomioistuimen vastuulla on huolehtia siitä, että puutteellista haastehakemusta tarvittaessa täydennetään, uhalla, että kanne voidaan jättää tutkimatta tai hylätä. Käytännössä oikeudenkäynnin aiheeton pitkittäminen voi tapahtua missä vaiheessa prosessia tahansa.

Oikeudenkäyntivelvollisuuden vastaisesta menettelystä on kysymys esimerkiksi silloin, kun asiamies aiheuttaa toiselle asianosaiselle tarpeettomia kustannuksia toimimalla päämiehensä toimiohjeiden vastaisesti, sillä asianajajan tehtävänä on toteuttaa prosessissa nimenomaan päämiehensä tahtoa ja pyrkimyksiä. Velvollisuuden vastaisuudesta voi olla kysymys myös silloin, kun asiamies esittää perusteettomiksi tietämiään väitteitä tai sellaista todistelua, jolla ei voi olla merkitystä asiassa. Toisaalta se, että asiamies esittää vallitsevan käsityksen vastaisia laintulkintoja, ei tule riittää kuluvastuuseen. Oikeusjärjestelmälle olisi vaaraksi, jos asiamies henkilökohtaisen kuluvastuun uhalla uskaltaisi ajaa vain vallitsevan käsityksen mukaan ”varmoja” juttuja. Pidemmällä aikavälillä se johtaisi oikeusjärjestelmän ja oikeudellisen ajattelun pysähtyneisyyteen ja vaarantaisi kansalaisten pääsyn oikeuksiinsa. Lähtökohtana on tuomioistuimen velvollisuus tuntea laki, jura novit curia -periaate. Juridisia käsityksiä ei arvioida skaalalla ”tosi - epätosi”, vaan onko käsitys

8. Juha Lappalainen: ”Asianosaisen totuusvelvollisuudesta siviiliprosessissa” teoksessa ”Näkökohtia asianajajaoikeuteen” s. 129 (toim. T. Esko et al.) ja Jukka Peltonen: ”Asianajajan ammatillinen bona fides (2004)” teoksessa ”Näkökulmia asianajajaoikeuteen”, Helsinki 2004, s. 466.

9. Jos päämiehen ja asianajajan välille on päämiehen menettelyn vuoksi syntynyt luottamuspuola, esimerkiksi sen vuoksi, että päämies asianajajan huomautuksen jälkeenkin 1. on olennaisesti eri mieltä siitä, miten tehtävä pitäisi hoitaa; 2. toimii olennaisesti vastoin asianajajan neuvoa; 3. laiminlyö olennaisesti myötävaikutusvelvollisuutensa; 4. käyttäytyy epäasiallisesti tai rasittaa asianajajaa kohtuuttomasti; tai 5. jättää maksamatta asianajajan vaatiman ennakon tai laskun, asianajajalla on kuitenkin oikeus luopua tehtävästä. Asianajajalla on puolestaan velvollisuus luopua tehtävästä, jos päämies vaatii asianajajaa menettelemään vastoin lakia tai hyvää asianajajatapaa eikä huomautuksesta huolimatta luovu vaatimuksestaan.

”oikea” vai ”väärä” tai ”perusteltu” vai ”perusteeton”. Asianajajalla ei ole mitään aktiivista velvollisuutta esittää päämiehen kannalta epäedullisia oikeudellisia argumentteja, eikä asianajajalla liene ilman päämiehen nimenomaista suostumusta siihen edes oikeutta. Itse asiassa asianajaja on, päämiehen edun niin vaatiessa, velvollinen argumentoinnissaan ja oikeudellisten perustelujen esittämisessään nojautumaan myös sellaisiin lain tulkintoihin ja niiden perusteluihin, jotka ovat päämiehelle edullisia, vaikka ne saattaisivatkin edustaa asianajajan oman käsityksen vastaista näkemystä lain oikeasta tulkinnasta. Asianajaja voi siten joutua argumentoimaan kahdessa eri jutussa vastakkaisilla käsityskannoilla oikeutetusti ja myös siihen velvollisena.¹⁰

OK 21:6 §:n mukainen asiamiehen korvausvastuu vastapuolta kohtaan voi tulla kyseeseen vain asianosaisen vastuun ohella. Asianosainen ei vapaudu kuluvastuusta sillä, että kulut ovat hänen asiamiehensä aiheuttamia. Asiamiehen vastuu edellyttää yhtäältä asiamiehen moitittavaa käyttäytymistä (prosessuaalisten velvollisuuksien rikkomista) ja toisaalta subjektiivista moitittavuutta, mutta kuten Lappalainen toteaa,¹¹

”Edustajan vastuu ei perustu jutun häviämiseen. Hänen tuomitsemiselleen omakohtaiseen kuluvastuuseen jutun hävinneen osapuolen edustajana ei yksittäistapauksessa ole pohjaa, jos häntä ei tuomittaisi kuluvastuuseen jutun päättyessä hänen päämiehensä voittoon. Häviöriskiä ei voida osaksikaan säilyttää edustajalle.”

Jos asia on hävitty ja päämies tällä perusteella velvoitettu korvaamaan vastapuolen kulut joko kokonaan tai osaksi, asiamies voidaan päämiehensä ohella velvoittaa korvaamaan vastapuolen kulut, mutta vain siltä osin kuin ne ovat asiamiehen itsensä aiheuttamat tarpeettomat lisäkulut. Jos taas asia on voitettu ja päämies muutoin olisi ollut oikeutettu saamaan korvausta kuluistaan mutta asiamies on (4 tai 5 §:ssä tarkoitetulla tavalla) tahallaan taikka huolimattomuudesta aiheuttanut vastapuolelle lisäkuluja, asiamies voidaan päämiehensä ohella velvoittaa korvaamaan vastapuolelle näin aiheutuneet lisäkulut. Miten tämän on ajateltu käytännössä tapahtuvan on hieman epäselvää, sillä normaalisti jos jutun voittanut asianosainen on aiheuttanut vastapuolelle ylimääräisiä oikeudenkäyntikuluja, siitä määrästä, joka vastapuoli muutoin velvoitettaisiin korvaamaan voittaneelle oikeudenkäyntikuluina, vähennetään vastapuolelle aiheutuneiden lisäkulujen määrä (ja myös voittaneelle itselleen aiheutuneiden ylimääräisten kulujen määrä). Näin myös KKO ratkaisussaan KKO 2004:13. Jotta asiamiehen kulukorvausvelvollisuus voisi tällaisessa tapauksessa toteutua käytännössä, tuomioistuin ei voisi vähentää asiamiehen aiheuttamien lisäkulujen määrää hävinneen osapuolen korvattavaksi tuomittavasta määrästä, vaan sen sijaan voittanut osapuoli asiamiehineen tulisi velvoittaa suorittamaan ko. lisäkulujen määrä hävinneelle osapuolelle. Tiedossa ei ole, onko näin koskaan menetelty.

Asiamiehen korvausvastuu on yhteisvastuullista päämiehen kanssa, mutta tuomioistuimen on vaadittaessa määrättävä, kuinka yhteisvastuullisten korvausvelvollisten on osallistuttava kulujen korvaamiseen (OK 21:11 §).

Kuten edellä jo todettiin, hallituksen esityksen 191/1993 perustelujen mukaan OK 21:6 §:n soveltaminen ei edellytä, että edustajalta, asiamieheltä tai avustajalta olisi oikeuden-

10. Jukka Peltonen: ”Asianajajan ammatillinen bona fides” (2004) teoksessa ”Näkökulmia asianajajaoikeuteen”, Helsinki 2004, s. 471.

11. Juha Lappalainen: Siviiliprosessioikeus II Jyväskylä 2001, s. 93.

käynnissä vaadittu kulukorvausta, vaan tuomioistuimella on oikeus päättää korvausvelvollisuudesta omasta aloitteestaan. Tämän mahdollisuuden on arveltu perustuvan OK 21:15 §:ään, jonka mukaan, jos oikeudenkäyntikulujen korvaamista on vaadittu, tuomioistuimen on korvausvelvollisuutta ratkaistessaan otettava huomioon OK 21:1-10, 12 ja 13 §:n säännökset (jollei asianosaisen vaatimuksesta tai myöntämisestä muuta johdu). Kun OK 21:15 § on nyttemmin kumottu, voidaan perustellusti kysyä, onko tuomioistuimella (ainakaan enää) oikeutta viran puolesta määrätä asianosaisen asiamiehen tai avustajan kulukorvausvastuusta, jos kukaan asianosaisen vastapuolista ei ole tällaista vaatimusta oikeudenkäynnissä esittänyt. Korkeimman oikeuden ratkaisua tästä kysymyksestä ei ole. Se ainakin lienee selvää, että asianosaisen on tullut vaatia korvausta kuluistaan tai kiistää vastapuolen kuluvaatimus (ainakin osaksi), koska kulukorvauksen tulee olla oikeudenkäynnin kohteena, jotta tuomioistuin voisi tehdä sitä koskevan ratkaisun.

Asiamiehen kuluvastuu oikeuskäytännössä

KKO on antanut asiamiehen kuluvastuusta 2000-luvulla kolme ratkaisua, KKO 2001:65, KKO 2003:46 ja KKO 2005:9.

KKO 2001:65

Syyttäjän vaadittua A:lle rangaistusta perättömästä lausumasta todistajana oikeudessa asianomistajat B ja C yhteisinä asiamiehinään X ja Y yhtyivät syytteeseen ja laajensivat rangaistusvaatimusta. Kun syyttäjä todistajien kuulustelun jälkeen luopui syytteestä, B ja C jatkoivat oikeudenkäyntiä. Syyte A:ta vastaan hylättiin.

X:n ja Y:n ei katsottu oikeudenkäyntiä jatkamalla ja uutta oikeudenkäyntiaineistoa esittämällä pitkittäneen oikeudenkäyntiä eikä muutoinkaan menettelleen velvollisuuksiensa vastaisesti siten, että heidät olisi voitu velvoittaa oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 5 ja 6 §:n nojalla korvaamaan A:n oikeudenkäyntikulut yhteisvastuullisesti B:n ja C:n kanssa. (Ään.3-2)

Ratkaisu liittyy ns. suureen tupakkaoikeudenkäyntiin, jossa kuultiin tupakkayhtiöiden nimeämänä asiantuntijatodistajana erästä lääkäriä. Ratkaisun tarkoittamassa oikeudenkäynnissä syyttäjä vaati asiantuntijatodistajalle rangaistusta perättömästä lausumasta. Alkuperäisen oikeudenkäynnin kantajat yhtyivät syyttäjän syytteeseen. Kun henkilötodistelu oli otettu vastaan, syyttäjä jutun 18. istunnossa luopui syytteestä, mutta X ja Y jatkoivat oikeudenkäyntiä asianomistajien B ja C asiamiehinä. Syyte A:ta vastaan hylättiin sekä käräjä- että hovioikeudessa. Hovioikeus velvoitti asiamiehet X ja Y korvaamaan vastaaja A:n oikeudenkäyntikulut yhteisvastuullisesti päämiestensä B ja C kanssa. Korkein oikeus kumosi hovioikeuden tuomion X:n ja Y:n kulukorvausvastuun osalta.

Korkeimman oikeuden enemmistö katsoi, etteivät asiamiehet olleet syyllystyneet OK 21:5 ja 6 §:ssä tarkoitettuun velvollisuuksien vastaiseen menettelyyn. Enemmistön mukaan oikeudenkäynnin jatkaminen syyttäjän luovuttua syytteestä ei sinänsä ole oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 5 §:ssä tarkoitettua asiamiehen oikeudenkäyntikuluvastuun perustavaa menettelyä, sillä syyttäjän kannanotosta riippumatta asianomistajilla on oikeus ajaa syytettä. Asiassa ei myöskään ilmennyt, että päätös oikeudenkäynnin jatkamisesta olisi tehty vastoin X:n ja Y:n päämiesten tahtoa.

Enemmistön mukaan

”Asiamiehen oikeudellisen arvion päämiehensä asian ajamisen edellytyksistä tulee olla ilmeisen virheellinen, jotta seurauksena hänelle voisi olla laissa tarkoitettu vastuu päämiehen vastapuolen oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta. Tässä suhteessa ei ole riittävää, että [asiamiehet] ovat päätyneet eri näkemykseen kuin syyttäjät, eikä sekään, että heidän näkemyksensä voidaan kyseenalaistaa alempien oikeuksien ratkaisujen perusteella.”

Sekä enemmistö että vähemmistö asettivat asiamiehen kulukorvausvastuun edellytykseksi vaatimuksen, jonka mukaan asiamiehen oikeudellisen arvion tulee olla ilmeisen virheellinen, mutta päätyivät ilmeisyyden osalta erilaisiin tuloksiin. Vähemmistön mielestä asiamiesten oli, viimeistään virallisen syyttäjän luopuessa syytteestä, täytynyt tulla tietoisiksi esitettyjen rangaistusvaatimusten ilmeisestä perusteettomuudesta. Asian jatkaminen oli siten merkinnyt aiheettoman väitteen esittämistä.

Korkeimman oikeuden enemmistö asetti asiamiehen kuluvastuulle selvästi tiukemmat vaatimukset kuin vähemmistö.

Risto Koulu kommentoi ratkaisua teoksessa KKO:n ratkaisut kommentein I 2001 toteamalla (s. 467-468), että enemmistön kantaan on pakko yhtyä

”Asiamiehenän nimenomaan tulee edustaa päämiehelleen edullista - ja näin usein optimistista - laintulkintaa. Jos asiamiehen on, henkilökohtaisen kuluvastuun uhalla, uskottava vastapuolta tai ulkopuolisen tahon (tässä: virallisen syyttäjän) näkemystä, hän uskaltaa ajaa vain vallitsevan käsitysten mukaan ”varmoja” juttuja. Tämä taas olisi vaaraksi sekä oikeuksiinsa pyrkivälle asianosaiselle että koko oikeusjärjestelmälle.”

Korkeimman oikeuden enemmistön asettama korkea kuluvastuukynnys (tässä tapauksessa oikeudellisen arvion ilmeinen virheellisyys) on perusteltu. Oikeudenkäyntiasiamiehen tulee voida riitauttaa vallitseviakin tulkintoja ilman riskiä kulukorvausvastuusta. Kulukorvausvastuu voi tulla kysymykseen vain poikkeuksellisesti.

Tupakkaoikeudenkäynnin erityspiirteistä johtuen KKO 2001:65 ratkaisun ennakkopäätösarvoa OK 21:6 tulkinnasta ei pidetty kovin suurena.¹²

12. Näin mm. Jukka Peltonen artikkelissaan ”Asianajajan ammatillinen bona fides (2004)” teoksessa ”Näkökulmia asianajajaoikeuteen”, Helsinki 2004, s. 1036.

Vuokravelkomuksen kohteena olleiden asuinhuoneiston vuokralaisten vuokranantajaa vastaan ajama, huoneiston huonosta kunnosta johtuvaa vahingonkorvausta sekä vuokrien palauttamista koskeva vastakanne oli hylätty ja vuokralaiset velvoitettu korvaamaan vastapuolen oikeudenkäyntikulut. Kysymys siitä, oliko velkajärjestelyssä olleita vuokralaisia avustanut asianajaja osaltaan aiheettomasti pitkittänyt oikeudenkäyntiä ja sillä perusteella oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 6 §:n nojalla velvollinen päämiestensä ohella osallistumaan hovioikeuden osalta aiheutuneiden oikeudenkäyntikulujen korvaamiseen. (Ään.3-2)

Tapauksessa oli kyse huoneenvuokra-asia, jossa vuokranantaja vaati vuokrasuhteen päättymisen jälkeen vuokralaisilta 5.000 markan suuruisia maksamattomia vuokria. Vuokralaiset myönsivät maksamattomat vuokrat, mutta väittivät vastakanteessaan, ettei heillä ollut maksuvelvollisuutta vuokrahuoneiston huonon kunnan vuoksi ja vaativat, että heidän tuli saada takaisin lähes kahdelta vuodelta maksamansa vuokrat (yli 70.000 markkaa).

Käräjä- ja hovioikeus hyväksyivät vuokranantajan kanteen ja hylkäsivät vuokralaisten vastakanteen. Vuokralaiset velvoitettiin korvaamaan vuokranantajan oikeudenkäyntikulut käräjäoikeudessa 40.000 markalla ja hovioikeudessa yli 61.000 markalla. Vuokranantajan hovioikeudessa esittämään vaatimuksen johdosta hovioikeus velvoitti, äänestyksen jälkeen, vuokralaisten asiamiehen OK 21:6 §:n nojalla osallistumaan yhteisvastuullisesti päämiestensä kanssa vuokranantajalle hovioikeuden osalta suoritettavaan oikeudenkäyntikulujen korvaukseen yli 56.000 markalla, koska hän oli OK 21:5 §:n tarkoittamalla tavalla ainakin huolimattomuudesta aiheuttanut vuokranantajalle tarpeettomia lisäkustannuksia.

Hovioikeus perusteli asiamiehelle tuomitsemaansa henkilökohtaista vastuuta muun muassa sillä seikalla, että käräjäoikeudessa esitetty todistelua oli vaadittu käytäväksi hovioikeudessa läpi uudelleen, vaikka näytön uusi läpikäyminen ei ollut voinut johtaa muuhun lopputulokseen kuin mihin käräjäoikeus oli jo päättänyt. Lisäksi hovioikeus totesi, että vuokralaisten taholta oli esitetty hovioikeudessa todistelua jo käräjäoikeudessa riidattomaksi tulleista asioista ja että asiamies oli esittänyt hovioikeudessa väitteitä, jotka asiamiehen olisi pitänyt tietää aiheettomiksi, koska niiden tueksi ei ollut esittänyt näyttöä. Hovioikeus viittasi myös siihen, että asiamiehen olisi jo etukäteen tullut ottaa huomioon päämiestensä olevan velkajärjestelyssä ja siten kykenemättömiä itse korvaamaan vastapuolen oikeudenkäyntikuluja mahdollisessa häviötapauksessa.

Korkein oikeus vapautti asiamiehen korvausvelvollisuudesta. Ratkaisun perusteluissa korkeimman oikeuden enemmistö toteaa mm. seuraavaa:

Vastakanteen peruste ja kannevaatimukset eivät ole sinänsä olleet oikeudellisesti mahdottomia. Vastakanteen hylkääminen on perustunut tuomioistuimessa vastaanotetun näytön arviointiin.

Ei ole näytetty, että vastakanne olisi nostettu vain päätöksen käsittelyä pitkittämiseksi tai muutoin epäasiallisista syistä.

Hovioikeus ei ole kuitenkaan pitänyt asianosaisten hovioikeudessa tarjoamaa todistelua asiaan vaikuttamattomana tai katsonut todistelun koskevan itsestään

selviä asioita, koska se on sallinut todistelun esittämisen hovioikeuden pääkäsitteilyssä.

Vaikka tässä tapauksessa jälkikäteen voidaan todeta, että vastakanteen toteen näyttäminen on hovioikeudessa epäonnistunut, tämä ei vielä sinänsä merkitse sitä, että avustajan oikeudellinen arvio on ollut ilmeisen virheellinen.

Tässä asiassa ei ole edes väitetty, että H olisi erehdyttänyt tai yllyttänyt päämiehiään pitkittämään oikeudenkäyntiä hakemalla käräjäoikeuden tuomioon muutosta.

Varattomilla kansalaisilla tulee riita-asian osapuolena olla oikeus samanaasteiseen oikeusturvaan kuin maksukykyisillä. Tämä koskee myös oikeutta muutoksenhakuun. Se seikka, että vastapuolelle tuomitun kulukorvauksen periminen oikeudenkäynnin jälkeen saattaa muutoksenhakijan varattomuuden takia olla ongelmallista tai jopa mahdotonta, ei taas saa vaikuttaa muutoksenhakijan avustajan velvollisuuteen valvoa oman päämiehensä etua asiassa.

Jokaisella on oikeus saattaa asiansa tuomioistuimen ratkaistavaksi ja käyttää siinä avustajaa. Kanteen nostamiseen liittyy aina riski jutun häviämisestä, mistä taas yleensä seuraa velvollisuus vastata sekä omista että vastapuolensa oikeudenkäyntikuluista.”

Avustajan tai asiamiehen kulukorvausvastuuta koskevaa säännöstä on sovellettava varovaisesti, kuten myös oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 6 §:ää koskevissa esitöissä (HE 191/1993 vp) on korostettu. Säännöksen väljä soveltaminen olisi omiaan kaventamaan oikeudenkäyntiavustajalle välttämätöntä riippumattomuutta. Sellainen kehitys olisi valitettava, jossa asianajat henkilökohtaista kuluvastuuta välttääkseen kieltäytyisivät ajamasta lopputulokseltaan epävarmoja asioita tai avustamasta päämiestään muutoksenhaussa tämän hävittyä asiansa alioikeudessa. Yhdenvertaisuus kärsisi, jos vastahakoisuus kohdentuisi erityisesti varattomien henkilöiden asioiden ajamiseen.

Teoksessa Korkeimman oikeuden ratkaisut kommentein I 2003 Jyrki Virolainen kritisoi korkeimman oikeuden enemmistön kantaa katsoen, että OK 21:6 §:n soveltamisedellytysten väljempi tulkinta olisi omiaan karsimaan tarpeettomia muutoksenhakuja ja että asiamiehelle olisi syytä asettaa erityinen huolehtimisvelvollisuus oikeudenkäyntikuluista silloin, kun hänen päämiehellään ei ole maksukykyä korvata vastapuolelle jutun pitkitymisestä aiheutuvia kuluja.

Ratkaisussa KKO 2005:9, joka oli yksimielinen, korkein oikeus vahvisti ratkaisuihissa KKO 2001:56 ja KKO 2003:46 omaksumansa tulkintalinjat. Asiamiehen kuluvastuu voi syntyä vain, jos asiamiehen oikeudellinen arvio on ollut ilmeisen virheellinen (KKO 2001:65). Tämän on katsottu koskevan myös avustajan arviota valituksen menestymismahdollisuuksista hovioikeudessa ja muutoksenhaussa noudatettavista menettelytavoista eli kuluvastuu voi tulla kysymykseen muutoksenhakuasteenkin osalta vain poikkeuksellisesti (KKO 2003:46).

Lopuksi

Asiamiehen kuluvastuuta koskeva OK 21:6 § on poikkeus pääsäännöstä, jonka mukaan oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuus kohdistuu vain asianosaiseen. OK 21:6 § on tarkoitettu sanktioksi asiamiehen tahallisesta tai huolimattomasta menettelystä. Poikkeussääntönä OK 21:6 §:n soveltamisala on jo lähtökohtaisesti suppea. Ottaen huomioon säännöksen syntyhistorian ja OK 21-lukuun myöhemmin tehdyt muutokset ei tuomioistuimella (ainakaan enää) ole oikeutta viran puolesta määrätä asiamiehen kuluvastuusta, jos kukaan asianosaisen vastapuolista ei ole tällaista vaatimusta oikeudenkäynnissä esittänyt.

Ennakkoratkaisuissaan korkein oikeus on asettanut OK 2:6 §:n soveltamiselle varsin tiukat edellytykset. Voikin olla, että käytännössä asiamiehen kuluvastuu tulee rajoittumaan vain selviin tapauksiin, kuten tarpeettoman oikeudenkäynnin aloittamisesta (OK 21:4) ja tuomioistuimesta poisjäännistä tai tuomioistuimen määräysten noudattamatta jättämisestä aiheutuvien lisäkulujen korvausvelvollisuuteen ja vain aivan poikkeuksellisesti OK 21:6 §:n kuluvastuu voisi realisoitua ilmeisen perusteettoman kanteen tai väitteen johdosta. Tätä on kuitenkin pidettävä pienempänä pahana kuin sitä, että asiamiehet kuluriskin pelossa ottaisivat hoitaakseen vain ”varmoja” tapauksia tai neuvoisivat päämiehiä luopumaan lain mukaisista oikeuksistaan jatkaa syytteen ajamista senkin jälkeen, kun syyttäjä on syytteestä luopunut tai oikeudesta hakea muutosta vääränä pitämäänsä tuomioistuinratkaisuun. Kansalaisten yhdenvertaisuuden kannalta olisi myös kestävämpää, jos varattomien oikeusturvaa heikennettäisiin heidän varattomuutensa johdosta.

LÄHTEET:

Hallituksen esitys 191/1993 vp

KKO 2001:65

KKO 2003:46

KKO 2005:9

Koulu, Risto: KKO:n ratkaisut kommentein I, 2002

Laintarkastuskunnan lausunto N:o 3/1992: Oikeudenkäyntikulujen korvaaminen, Helsinki 1992

Lappalainen, Juha: Asianosaisen totuusvelvollisuudesta siviiliprosessissa teoksessa Näkökohtia asianajajaoikeuteen, Helsinki 2004 (toim. T. Esko et al.).

Lappalainen, Juha: Siviiliprosessioikeus II, Jyväskylä 2001

Oikeusministeriön 22.1.1987asettaman työryhmän

2.5.1989 antama mietintö ehdotukseksi oikeudenkäymiskaaren oikeudenkäyntikuluja koskevaksi luvuksi.

Peltonen, Jukka: Oikeudenkäyntiasiamiehen kulu- korvausvastuusta erään oikeustapauksen valossa (KKO 2001:65), Defensor Legis N:o 6/2001

Peltonen, Jukka: Asianajajan ammatillinen bona fides (2004) teoksessa Näkökulmia asianajaja-oikeuteen, Helsinki 2004 (toim. T. Esko et al.).

Suomen Asianajajaliitto: Hyvää asianajajatapaa koskevat ohjeet 15.1.2009

Suomen Asianajajaliitto: Hyvää asianajajatapaa koskevien ohjeiden kommentaari 31.1.2011

Virolainen, Jyrki: KKO:n ratkaisut kommentein I, 2003

”OIKEUDELLISESTI EPÄSELVÄ ASIA” - OK 21 LUVUN 8 a §:N TULKINTAA

Säännös

OK 21 luvun 8 a §:n mukaan

Jos asia on ollut oikeudellisesti niin epäselvä, että hävinneellä asianosaisella on ollut perusteltu syy oikeudenkäyntiin, tuomioistuin voi määrätä, että asianosaiset osaksi tai kokonaan vastaavat itse oikeudenkäyntikuluistaan.

Säännöksen tausta

Oikeudenkäyntikuluja koskeva oikeudenkäymiskaaren 21 luku uudistettiin kokonaisuudessaan vuonna 1993. Tätä ennen voimassa olleen säännöksen (OK 21:4.3) mukaan mukaan ”...jos asian havaitaan olleen niin sekavan ja epätietoisen, että oikeudenkäyntiin on ollut perusteellista aihetta, kärsiköön kukin itse kulunsa...”. Säännös johti käytännössä varsin usein kulujen kuittamiseen ”asian laatuun nähden”. Asian sekavuuden ja epätietoisuuden katsottiin voivan liittyä niin oikeudelliseen kuin tosiasialliseenkin arviointiin. Asia oli oikeudellisessa suhteessa sekava ja epätietoinen silloin, kun ei ollut riidatonta, miten se oli oikeudellisesti ratkaistava (Liljenfeldt: Oikeudenkäyntikuluista riitajutuissa, 1982, s. 59, ks. myös Tirkkonen: Suomen siviiliprosessioikeus II, 1977, s. 501).

Vuoden 1993 kokonaisuudistuksella pyrittiin siihen, että voittanut asianosainen saisi aikaisempaa useammin täyden korvauksen oikeudenkäyntikuluistaan (HE nro 191/1993 vp. s. 1). Oikeudenkäyntikulujen jakautumista koskevaan OK 21 luvun 1 §:n perussäännökseen ei tullut viittausta asian epäselvyyteen. Asian hävinnyt asianosainen oli velvollinen korvaamaan vastapuolensa oikeudenkäyntikulut.

Kokonaisuudistukseen sisältyneen OK 21 luvun 4 §:n 2 momentin mukaan asianosaiselle tuntematon seikka saattoi muodostaa kuittausperusteen. Lainvalmistelutöiden mukaan säännöstä ei kuitenkaan tullut soveltaa silloin, kun oli epäselvää ja tulkinnavaraista, miten lakia tuli käsiteltävänä olevassa tapauksessa soveltaa. Jos oikeudellinen epäselvyys hyväksyttäisiin kuittausperusteeksi, olisi olemassa vaara, että lain 1 §:ssä tarkoitettu täyden kulukorvauksen periaate ei käytännössä tarkoitetulla tavalla toteutuisi (HE nro 191/1993 vp. s. 13).

Kokonaisuudistuksen jälkeen ilmestyneessä oikeuskirjallisuudessa ei kaikin osin oltu valmiita hyväksymään lainvalmistelutöiden ajatusta sellaisenaan. Päinvastoin pidettiin tärkeänä, että tuomioistuimille jätettäisiin mahdollisuus kulujen osittaiseen tai täysimääräiseen kuittamiseen silloin, kun oikeudellisen epäselvyyden vuoksi asianosaisella on ollut perusteltu aihe saada asiasta tuomioistuimen ratkaisu. Esimerkkeinä tällaisista asioista mainittiin oikeudellisesti vaikeat ja tulkinnavaraiset työriita-asiat sekä ns. pilottijutut (Jokela: Oikeudenkäyntikulut ja maksuton oikeusapu, 1995, s. 158).

Oikeudenkäyntikulujen kokonaisuudistuksen kanssa samanaikaisesti toteutettu alioikeuksien prosessiuudistus ja oikeudenkäyntikulujen tuleminen arvonnlisäverotuksen piiriin johtivat käytännössä tuomittujen oikeudenkäyntikulujen määrän huomattavaan kasvuun. Tultiin tilanteeseen, jossa kuluriskin katsottiin nousseen liiallisesti ja estävän asiallistenkin juttujen saattamisen tuomioistuimeen. Oikeudenkäyntiin ei uskallettu ryhtyä, ellei voittoa pidetty varmana (Lappalainen ym: Prosessioikeus, 2007, s. 664, ks. tarkemmin Ervasti: Oikeudenkäyntikulut pääkäsittelyyn edenneissä riita-asioissa, Optula 1997).

Vuonna 1999 tehtiin osittaisuudistus, jolla muutettiin ja täydennettiin oikeudenkäymiskaaren 21 luvun säännöksiä siihen suuntaan, että häviöstä johtuvaa velvollisuutta korvata vastapuolen kulut lievennettiin. Tuomioistuimille annettiin nimenomainen mahdollisuus alentaa täyttä kulukorvausvelvollisuutta silloin, kun asia oli ollut oikeudellisesti niin epäselvä, että oikeudenkäyntiin oli ollut perusteltu aihe. Kysymyksessä oleva OK 21 luvun 8 a §:n säännös on edelleen voimassa.

Oikeudellisesti epäselvä asia

Lainvalmistelutöiden mukaan asia voi olla oikeudellisesti epäselvä esimerkiksi silloin, kun kirjoitetussa laissa on aukko, ennakkoratkaisua ei ole eikä ole selvää kuinka riitaan liittyvä oikeuskysymys olisi ratkaistava. Riidanalaisesta oikeuskysymyksestä saattaa olla vastakkaisia tai erilaisia ratkaisuja taikka oikeuskirjallisuudesta ei löydy riittävän selvää yhdensuuntaista tulkinta-aineistoa (HE nro 107/1998 vp. s. 19).

Edelleen lainvalmistelutöiden mukaan perusteltu syy oikeudenkäyntiin voi esiintyä tilanteessa, jossa oikeuskysymys on objektiivisesti arvioiden vaikea ja jossa ratkaisun lopputulos ei ole etukäteen ennustettavissa. Asianosaisella ei kuitenkaan voida katsoa olleen perusteltua syytä oikeudenkäyntiin, jos hän ei ole pystynyt esittämään hyviä perusteita kanteen tai kiistämisen tueksi. Jos asia ei ole kiireellinen, perusteltua syytä oikeudenkäyntiin ei yleensä ole ennen kuin oikeudellisista riitakysymyksistä ja asianosaisten näkemyksistä on käyty keskusteluja heidän välillään (HE nro 107/1998 vp. s. 19)

Oikeuskirjallisuudessa on todettu oikeudellisesti epäselvällä asialla tarkoitettavan sitä, että asiantunteva henkilö ei voi oikeudellisen lähdemateriaalin perusteella varmuudella ennustaa asian lopputulosta (Halijoki: Oikeudenkäyntikulut ja niiden jakautuminen, DL 2000, s. 225).

Asian oikeudellinen epäselvyys on katsottu kuittausperusteena perustelluksi sen vuoksi, että siitä aiheutunut oikeudenkäynti ei ole oikeastaan kummankaan asianosaisen syy, vaan lähinnä lainsäätäjän ja laajemmin ottaen yhteiskunnan vika (Jokela: Oikeudenkäyntikulujen kohtuullistamisesta ja kuittamisesta, teoksessa Velka, vakuus ja prosessi, Juhlajulkaisu Erkki Havansi 60 vuotta, 2001, s. 44).

Julkaistussa oikeuskäytännössä on esimerkiksi ratkaisussa KKO 2002:13 katsottu edunvalvojan määräämiseen ja isyyden kumoamiseen liittyneen asian olleen oikeudellisesti niin epäselvän, että hävinneellä asianosaisella on ollut perusteltu syy oikeudenkäyntiin. Asiassa ratkaistava oikeudellinen kysymys on ollut objektiivisesti arvioiden varsin vaikea ja monitahoinen. Lainsäädäntöä on voitu pitää tältä osin tulkinnanvaraisena.

Ratkaisussa KKO 2002:89 on vastaavasti pidetty vakuutus sopimuslain oikeaa merkitystä lain esitöiden, vakuutuskäytännön ja oikeuskirjallisuuden perusteella epäselvänä. Ennakkopäätös on ollut kulujen osalta äänestysratkaisu (3-2). Vähemmistö ei olisi kuitannut oikeudenkäyntikuluja OK 21 luvun 8 a §:n nojalla, mutta kylläkin kohtuullistanut niiden määrää OK 21 luvun 8 b §:n nojalla.

Ratkaisussa KKO 2002:114 on panttausta koskenut oikeudellinen kysymys todettu oikeudellisesti riittävän epäselväksi. Jutun hävinneellä pankilla on katsottu olleen perusteltu syy oikeudenkäyntiin sekä muutoksenhakuun hovioikeudessa ja korkeimmassa oikeudessa.

Toisaalta esimerkiksi ratkaisussa KKO 2005:91 on päädytty siihen, että lakiasiaintoimiston tuottamusvastuun arviointi ei ole ollut miltään osin oikeudellisesti niin epäselvä, että asianosaisella olisi ollut perusteltu syy oikeudenkäyntiin. Asiamiehen vastuu asianajotoimeksiannossa perustui asiamiehen tuottamukseen. Vastuun peruste oli oikeudellisesti selvä. Pääasiassa oli ollut kysymys siitä, oliko lakiasiaintoimisto menetellyt huolimattomasti toimeksiantoa hoitaessaan. Palkkaturvahakemuksen tekemättä jättämisen osalta oli ollut olennaista sen tosiasian arviointi, oliko liikkeen luovutuksensaaja ollut maksukyvytön. Tämä kysymys ei ole ollut oikeudellisesti epäselvä. Vastaajiksi haastamisen osalta oli olemassa sinänsä selvät aikaisemmin voimassa olleen työsopimuslain 40.2 §:n ja osakeyhtiölain 2 luvun 14 §:n säännökset. Oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuutta ei ollut syytä alentaa OK 21 luvun 8 a §:n nojalla. Ratkaisussa edelleen katsottiin, ettei asiassa myöskään ollut edellytyksiä kulujen kohtuullistamiseen OK 21 luvun 8 b §:n säännöksen nojalla.

Hovioikeustason julkaistun ja varsinkin julkaisemattoman oikeuskäytännön tarkastelu vahvistaa käsitystä siitä, että tuomioistuimet eivät ole kovinkaan alttiita hyväksymään toisen asianosaisen (häviöpuolen) käsitystä, jonka mukaan esillä olisi oikeudellisesti epäselvä asia. Kulujen kuittausvaatimus tällä perusteella tulee usein hylätyksi jokseenkin lyhyin perustein. Näin esimerkiksi seuraavissa Helsingin hovioikeuden ratkaisuissa: 22.1.2008 annettu tuomio nro 145 vahingonkorvausta koskevassa asiassa S 06/2020, 16.10.2008 annettu tuomio nro 2857 asiakirjan kuolettamista koskevassa asiassa S 07/2636, 6.3.2008 annettu tuomio nro 607 selvitysmiehen lopputilityksen moitetta koskevassa asiassa S 07/2884, 4.9.2008 annettu tuomio nro 2442 palvelussopimukseen perustuvaa velkomusta koskevassa asiassa S 07/3124, 31.12.2008 annettu tuomio nro 3825 asunto-osakeyhtiön yhtiökokouksen päätöksen moittimista koskevassa asiassa S 07/3268, 19.12.2008 annettu tuomio nro 3649 oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuutta koskevassa asiassa S 08/113 ja 5.5.2009 annettu tuomio nro 1113 vahingonkorvausta koskevassa asiassa S 08/2230.

Päinvastaisiakin tuoreita ratkaisuja on. Helsingin hovioikeus on esimerkiksi 10.3.2009 antamassaan työsuhdetta koskevassa riita-asian tuomiossaan nro 613 (S 08/1298) todennut, että asiassa on kysymys yhdenvertaisuuslain tulkinnasta. Laki on verrattain uusi ja sen soveltamisesta ei ole vakiintunutta oikeuskäytäntöä. Asiaa on siten voitu pitää oikeudellisesti epäselvänä. - Sovellettavan lainsäädännön tuoreus ja pykälien sisältöä valaisevan oikeuskäytännön puuttuminen voinevat laajemminkin perustella asian oikeudellista epäselvyyttä.

Vastaavasti Helsingin hovioikeus on 25.1.2011 antamassaan takaajan takausvastuuta koskevassa tuomiossa nro 166 (S 09/2009) todennut, että siitä, miten päävelan täytännönpanokelpoisuuden määräajan päättymisen vaikutusta takaajan takautumissaatavaan tulisi arvioida ennen takauslakia voimassa olleen oikeustilan perusteella ei ollut säädetty laissa eikä kysymyksestä ollut annettu ennakkoratkaisua. Kysymystä ei myöskään ollut nimenomaisesti käsitelty oikeuskirjallisuudessa. Vastaajalla oli siten ollut perusteltu syy kiistää kantajan vaatimukset. Oikeudenkäyntikulut kuitattiin.

Vielä Helsingin hovioikeus on (pääasian osalta) julkaistussa ratkaisussaan HeHO 2009:4 lausunut, että pääasian osalta oli ollut kysymys siitä, oliko konsernia tullut pitää

yhtenä työnantajakokonaisuutena. Tämä oli ollut oikeudellisesti epäselvää. Kysymys ei ole ollut vain näytön arvioinnista. Vastaavanlaisesta tilanteesta ei ole ollut ylimmän oikeusasteen oikeuskäytäntöä eikä vastausta ole ollut saatavissa suoraan myöskään oikeuskirjallisuudesta. Asiaa ei ollut ratkaistu voimassa olevassa työsopimuslaissakaan. Käräjäoikeuden antamasta tuomiosta huolimatta asia oli ollut oikeudellisesti epäselvä myös muutoksenhakuvaiheessa. Kulut kuitattiin (korkein oikeus sittemmin pysytti hovioikeuden ratkaisun, KKO 2010:43).

Asian oikeudellinen epäselvyys on eria asia kuin jutun näyttö- tai tosiasiakysymyksen epäselvyys tai vaikeus. Lainvalmistelutöiden mukaan jutun näytöllinen epäselvyys ei oikeuta tuomioistuinta määräämään asianosaisia vastaamaan kuluistaan itse (HE nro 107/1998 vp. s. 20, vrt. vastalause eduskunnan lakivaliokunnan mietinnössä, LaVM 26/1998 vp. s. 8). - Riita-asian laajuus sinänsä ei ole osoitus asian oikeudellisesta epäselvyydestä. Käytännössä tosin lienee mahdollista, että halukkuus oikeudelliseen epäselvyyteen vetoamiseen saattaa olla yhteydessä myös asian laajuuteen ja sitä kautta asiassa syntyneiden kulujen määrään.

Myös oikeuskirjallisuudessa on korostettu, että näytöllisesti epäselvät asiat eivät kuulu säännöksen soveltamisalaan (Halijoki emk. s. 225). Edelleen on todettu asianosainen tietävän itse jo prosessiin ryhtyessään, mitä näyttöä hän tulee jutussa esittämään. Myös vastapuolen on heti valmistelussa ilmoitettava avoimesti omat todisteensa. Todistusaineiston pitäisi yleensä olla asianosaisten tiedossa ennen pääkäsittelyä (Jokela: Oikeudenkäyntikulujen... s. 44).

Voi tosin olla hieman turhan teoreettista edellyttää jutun asianosaisen aina itse ennen käsittelyä kykenevän arvioimaan tai ennakoimaan näytön riittävyttä. Tilanne saattaa olla omiaan korostamaan asiamiehen tai avustajan velvollisuutta olla tietoinen ja selvittää päämiehelle esimerkiksi kanteen vireillepanon järkevyyttä ja jutussa menestymisen mahdollisuuksia (ks. tarkemmin asianajajien tapaohjeet 2009).

Käytännön oikeuselämässä ei ole osoittautunut kovinkaan harvinaiseksi, että asianosaisen taholta vedotaan asian oikeudelliseen epäselvyyteen, vaikka todellisuudessa on kysymys nimenomaan asian näytöllisestä epäselvyydestä. Vaatimus kulujen kuittaamisesta tai alentamisesta tulee tällöin torjua.

Toisaalta näyttö- ja oikeuskysymyksen tarkka erottelu voi eräissä tapauksissa olla faktisesti hankalaa tai suorastaan mahdotonta. Tuomioistuimen on harkittava, onko pääsyy pääasiaratkaisun tekemisen vaikeuteen oikeudellinen vai muu epäselvyys (HE nro 107/1998 vp. s. 20).

Joskus saattaa olla mahdollista, että jutun ratkaisu voidaan selkeästi jakaa ensin näyttökysymykseen ja sitten oikeuskysymykseen. Jos etukäteen edellisen kysymyksen oikea ratkaisu on vaikea, mutta ei jälkimmäisen, OK 21 luvun 8 a §:n säännöstä ei voitane soveltaa. Sanotunlainen jakamismahdollisuus on silloin tällöin mahdollista esimerkiksi hovioikeudessa pääkäsittelyn kautta ratkaistavissa asioissa. Asian oikeudelliset perusteet on saatettu selvittää riittävästi jo alioikeudessa, jolloin hovioikeudessa vain on kysymys asiassa esitettävän näytön uudelleen arvioimisesta.

Toisaalta voi tietysti olla niinkin, että näyttö on tullut selväksi jo alioikeudessa, ja hovioikeudessa keskitytään vain argumentointiin asian oikeudellisesta puolesta. Jatkokäsittelylupajärjestelmän voimaantulon myötä tämänkaltaiset OK 26 luvun 15.1 §:n toisen virkkeen mukaiset ns. pikkupääkäsittelyt tullevat hovioikeudessa yleistymään. Uuden

säännöksen mukaan hovioikeuden pääkäsittelyssä ei tarvitse ottaa todistelua uudelleen vastaan, jos kärjäoikeuden vastaanottaman näytön arvioinnin oikeellisuudesta ei voi jäädä kokonaisuutena arvioitaessa mitään varteenotettavaa epäilystä.

Lainvalmistelutöiden mukaan tuomion lopputuloksen muutokset ja niiden perustelut ylemmissä oikeusasteissa voivat samalla olla perusteita myös lopullisen häviäjän oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuudelle (HE nro 107/1998 vp. s. 19). Hovioikeuden päätyminen jutun oikeuskysymyksen osalta kärjäoikeuden arvioinnista poikkeavaan lopputulokseen ei sellaisenaan kuitenkaan välttämättä osoittane asian olleen oikeudellisesti epäselvä. Sama pätee myös korkeimman oikeuden ja hovioikeuden välisessä suhteessa (ehkä kuitenkin hieman vähäisemmässä määrin). Jatkokäsittelyluvan myöntäminen hovioikeudessa OK 25 a luvun 11.1 §:n 3-kohdan mukaisella ennakkopäätösperusteella tosin viitanee samalla oikeuskysymyksen epäselvyyteen. Luvan myöntämisen perustetta ei kylläkään tarvitse ulospäin mitenkään ilmaista.

Mielenkiintoista on seurata, tuleeko OK 21 luvun 8 a §:n säännös (aina) sovellettavaksi jutuissa, joissa ylin oikeusaste on myöntänyt valitusluvan kärjäoikeudesta suoraan korkeimpaan oikeuteen uuden OK 30 a luvun mukaisella ennakkopäätösvalitusperusteella. Samanaikaisesti jatkokäsittelylupajärjestelmän voimaantulon kanssa tuli voimaan myös ennakkopäätösvalitusjärjestelmä, jossa asianosaiset voivat kärjäoikeuden tuomion jälkeen kääntyä suoraan korkeimman oikeuden puoleen katsoessaan käsillä olevan tärkeä tai merkittävä laintulkintakysymys.

Soveltamisen poikkeuksellisuus

Lainvalmistelutöiden mukaan OK 21 luvun 8 a §:n soveltamisen edellyttämällä ”perustelulla syyllä” halutaan korostaa säännöksen soveltamisen poikkeuksellisuutta. Säännöstä ei tule soveltaa niin laajasti, että se johtaa pääsäännön eli hävinneen asianosaisen täysimääräisen kuluvastuun vesittymiseen. Alentamisen ei tämän lainkohdan nojalla tule perustua kohtuusharkintaan (HE nro 107/1998 vp. s. 19).

Julkaisemattomassa oikeuskäytännössä on esimerkiksi Helsingin hovioikeuden 14.1.2009 antamassa tuomiossa nro 46 (S 08/2243) korostettu, että säännös on tarkoitettu poikkeukseksi ja kuluvastuun alentamiselle riittävän oikeudellisen epäselvyyden kynnyksen tulee olla suhteellisen korkea.

Säännöksen soveltamisessa tulee ottaa huomioon tuomioistuimen tuomion pääasiallisen perustelut. Soveltaminen tulee perustaa oikeudenkäynnin kohteena olevaan riita-asian kokonaisarviointiin. Edellä olevan perusteella voitaneen katsoa, että kokonaisarvio on yleensä tehtävissä enemmänkin tuomioistuimen kuin asianosaisten näkökulmasta. Asianosaisen tai oikeammin asiamiehen tehtävänä on tavallaan tuoda esiin asiaan liittyvän oikeuskysymyksen epäselvyys.

Säännöstä sovelletaan alentamalla hävinneen asianosaisen maksettavia kuluja, mutta alentamiselle riittävän oikeudellisen epäselvyyden kynnyksen tulee olla suhteellisen korkea (HE nro 107/1998 vp. s. 19).

Asiassa annettavan ratkaisun julkaiseminen sinänsä usein viitanee jutun oikeudellisen kysymyksen epäselvyyteen. Julkaiseminen voinee tapahtua yhtä hyvin hovioikeuksien kuin korkeimmankin oikeuden ennakkopäätösrekisterissä (finlexin fhot ja fkko).

Soveltamisen vaatiminen

Lainvalmistelutöiden mukaan oikeudenkäyntikulujen alentaminen tai kuittaaminen oikeudellisen epäselvyyden perusteella edellyttää asianosaisen esittämää vaatimusta. Asianosaisen tulee myös esittää yksilöidyt perusteet vaatimukselleen. Myös vaatimuksen määrä ja suhde kokonaiskuluihinkin tulisi esittää. Toisaalta tuomioistuimen velvollisuutena on aktiivisella prosessinjohtolla selvittää kuluvaatimuksen alentamista (HE nro 107/1998 vp. s. 20).

Käräjäoikeuden ja hovioikeuden pääkäsitellyssä tuomioistuimen tulee tarvittaessa omasta aloitteestaan saattaa asianosaisten keskusteltavaksi kysymys OK 21 luvun 8 a §:n soveltamismahdollisuudesta.

Oikeuskäytännössä on jo edellä mainitussa ratkaisussa KKO 2005:91 katsottu, että asianosaisen lausuma käräjäoikeudessa ”ei huomauttamista vastaajien oikeudenkäyntikuluista” ei estänyt asianosaista vaatimasta muun muassa kulujen alentamista OK 21 luvun 8 a §:n nojalla. Korkein oikeus piti asianosaisen lausumaa epäselvänä, koska se ei nimenomaisesti sisältänyt edes oikeudenkäyntikulujen määrän myöntämistä häviämisen varalta. Käräjäoikeuden olisi pitänyt kyselyoikeuttaan käyttämällä selvittää, mitä asianosainen tarkoitti lausumallaan.

Myös ennakkopäätöksessä KKO 2005:15 on päädytty vastaavanlaiseen lopputulokseen: Asian hävinnyt A ei ollut vaatinut vastapuolen B:n oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden alentamista tai hylkäämistä asian oikeudellisen epäselvyyden vuoksi. Kun A:n katsottiin kuitenkin vastustaneen B:n oikeudenkäyntikuluvaatimusta, se voitiin hylätä OK 21 luvun 8 a §:n nojalla.

Nimenomaisen soveltamisvaatimuksen esittäminen alioikeudessa tai hovioikeudessa ei ehkä ole kovinkaan yleistä. Korkeimmassa oikeudessa tilanne voi olla toinen. Asianosaiset eivät tosin käytännössä tule tietämään, millä perusteella juuri heidän jutussaan on todellisuudessa myönnetty valituslupa.

Lainvalmistelutöissä sanottu vaatimuksen määrän ja suhteen kokonaiskuluihin esittäminen vaikuttaa melko ankaralta edellytykseltä. Kuluvaatimuksen erittely tällä tavoin ei välttämättä ole käytännössä mahdollista eikä mielekästäkään.

Lopuksi

OK 21 luvun 8 a §:n säännös kulujen alentamisesta tai kuittamisesta asian oikeudellisen epäselvyyden perusteella lienee hyvinkin tarpeellinen. Säännöksen soveltamisala ei ole eikä sen pidäkään olla erityisen laaja, mutta mahdollisuus säännöksen käyttämiseen on tärkeä niin tuomioistuinten kuin asianosaistenkin kannalta.

Säännös ehkä luonteensa puolesta sopii paremmin riita-asioihin kuin rikosasioihin (talousrikokset ja ns. uudet rikossäännökset saattavat muodostaa perustellun poikkeuksen). Säännöksen soveltamisen kannalta (kuten tietysti laajemminkin) lienee sinänsä valitettavaa, että laajojen ja vaikeiden tai ainakin yksinomaan laajojen riita-asioiden määrä alioikeuksissa ja sitä kautta myös muutoksenhakuasteissa on ilmeisesti ainakin välillä ollut omiaan alentumaan. OK 21 luvun 8 a §:n esillä pitäminen on tässä mielessä tavallaan tuomioistuinten omassakin intressissä.

OIKEUDENKÄYNTIKULUJEN KOHTUULLISTAMINEN

- OK 21 luvun 8 b §:n tulkintaa

Säännös

OK 21 luvun 8 b §:n mukaan

Jos asianosaisen velvoittaminen korvaamaan vastapuolen oikeudenkäyntikulut huomioon ottaen oikeudenkäyntiin johtaneet seikat, asianosaisten asema ja asian merkitys olisi kokonaisuutena arvioiden ilmeisen kohtuutonta, tuomioistuimien voi viran puolesta alentaa asianosaisen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää.

Säännöksen tausta

OK 21 luvun 8 b §:n tausta on pitkälti yhtenevä saman luvun 8 a §:n taustan kanssa. Ennen vuoden 1993 kokonaisuudistusta tuomioistuinten katsottiin liian herkästi kohtuullistavan tai kuittaavan oikeudenkäyntikulut ”asian laadun” perusteella. Moite kohdistettiin erityisesti muutoksenhakutuomioistuimia kohtaan (Tirkkonen: Suomen siviiliprosessioikeus II, 1977, s. 497).

Vuoden 1993 kokonaisuudistuksen tavoitteena oli, että jutun voittanut asianosainen saisi entistä useammin täyden korvauksen oikeudenkäyntikuluistaan (HE nro 191/1993 vp. s. 1).

Oikeudenkäyntikulujen kokonaisuudistus ja samaan aikaan toteutettu alioikeusuudistus johtivat käytännössä oikeudenkäyntikulujen voimakkaaseen kasvuun. Uudet säännökset osoittautuivat liian jäykiksi ja tulkinnanvaraisiksi. Niitä oli vaikea soveltaa siten, että oikeudenkäyntikulut tuomittaisiin yksittäistapauksissa kohtuullisuusperiaatteen mukaisina (HE nro 107/1998 vp. s. 12).

Vuoden 1999 osittaisuudistuksen keskeisenä tavoitteena oli alentaa perustellusta syystä käynnistyneen oikeudenkäynnin osallisten kuluriskiä. Tuomioistuimen harkintavaltaa kohtuullistaa tai muuten alentaa vaadittujen oikeudenkäyntikulujen määrää tuli selventää ja lisätä (HE nro 107/1998 vp. s. 13).

OK 21 luvun 8 b §:ään lisättiin säännös oikeudenkäyntikulujen alentamisesta silloin, kun täyden kulukorvauksen periaatteen soveltaminen johtaisi ilmeiseen kohtuuttomuuteen. Säännöksen soveltamisen piti tulla kysymykseen poikkeustapauksissa ja sen piti edellyttää säännöksen sisältämien edellytysten täyttymistä kokonaisuutena arvioiden. Ilmeisen kohtuuttomuuden arvioinnissa tuli punnita kaikkia laissa mainittuja edellytyksiä. Mikään niistä ei sinällään voinut yksin synnyttää säännöksen tarkoittamaa kohtuuttomuutta (HE nro 107/1998 vp. s. 20).

OK 21 luvun 8 b §:n soveltamisen edellytykset

Kohtuullistamissäännöksen soveltamisessa tulee arvioida seuraavia seikkoja

- oikeudenkäyntiin johtaneet seikat
- asianosaisten asema ja
- asian merkitys asianosaisille.

Oikeudenkäyntiin johtaneet seikat

Oikeudenkäyntiin johtaneilla seikoilla tarkoitetaan esimerkiksi sitä, että oikeudenkäynnin sittemmin voittaneellakin osapuolella on jo ennen oikeudenkäyntiä vastapuoleensa nähden asianmukainen myötävaikutusvelvollisuus asian selvittämisessä. Asiassa voidaan myös tarkastella, onko jutussa riittävällä tavalla pyritty sovinnolliseen ratkaisuun. Oikeudenkäyntiin johtaneilla seikoilla tarkoitetaan edelleen myös sitä, onko hävinneellä osapuolella ollut riittävän perusteltu syy oikeudenkäyntiin. Oikeudenkäynti on voinut esimerkiksi aiheutua siitä, että viranomaisen on osoittanut asianosaisten ajamaan kannetta tai muutoin valvomaan etuaan oikeudenkäynnissä (HE nro 107/1998 vp. s. 20).

Oikeuskirjallisuudessa on todettu, että edellä mainituissa lainvalmistelutöissä asetetuista soveltamedellytyksistä ensimmäinen liittyy asian voittaneen osapuolen menettelyyn ja toinen puolestaan asian hävinneen osapuolen menettelyyn (Halijoki: Oikeudenkäyntikulut ja niiden jakautuminen, DL 2000, s. 226).

Oikeudenkäyntiin johtaneet seikat näyttäisivät osin sisältävän samantapaisia piirteitä kuin OK 21 luvun 4 §:ssä mainitut tarpeettoman oikeudenkäynnin aiheuttaminen ja yllättävän seikan ilmaantuminen. Tuomittavia kuluja voidaan vastaavilla perusteilla alentaa OK 21 luvun 8 b §:n nojalla.

Lainvalmistelutöissä on esimerkkinä otettu esille elinkeinonharjoittajan ja kuluttajan välisten kuluttajakauppaan liittyvien riita-asioiden käsittely vapaaehtoisia suosituksia antavassa elimessä eli kuluttajavalituslautakunnassa (HE nro 107/1998 vp. 20). Jos elinkeinonharjoittaja ei tyydy lautakunnan ratkaisusuositukseen, vaan vie asian tuomioistuinkäsittelyyn, ei kuluttajan kohtuullisten oikeudenkäyntikulujen alentamiseen ole lähtökohtaisesti perusteita, jos tuomioistuimen ratkaisu on suosituksen mukainen. Jos taas elinkeinonharjoittaja ei noudata ratkaisusuositusta, kuluttajan oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden kohtuullistaminen saattaa olla mahdollista kuluttajan hävitessä tuomioistuimessa, koska kuluttajalla on täytäntöönpanokelpoisen ratkaisun saamiseksi ollut perusteltu syy saattaa asia tuomioistuimen käsiteltäväksi.

Oikeuskäytännössä on esimerkiksi Helsingin hovioikeuden julkaisemattomassa ratkaisussa nro 2442 4.9.2008 S 07/3124 torjuttu vaatimus kulujen kohtuullistamisesta, kun elinkeinonharjoittaja ei ollut tyytynyt kuluttajanvalituslautakunnan (kuluttajariitalautakunnan) ratkaisuun ja oli sittemmin hävinnyt vireille panemansa kanteen.

Vastaavasti julkaisemattomassa Helsingin hovioikeuden ratkaisussa nro 2773 27.10.2009 S 08/1264 on alennettu puoleen jutun hovioikeudessa hävinneen kuluttajan yhtiölle suoritettava kulukorvaus, koska kuluttajavalituslautakunnan ratkaisusuositus oli aikanaan ollut päinvastainen kuin hovioikeuden tuomio.

Potilasvahinkolautakunnan tehtävänä on antaa ratkaisusuosituksia potilasvahinkojen korvaamisesta. Näitä asioita tuomioistuimessa käsiteltäessä voi olla perusteltua antaa potilasvahinkolautakunnan suosituksille sama merkitys oikeudenkäyntikulujen kannalta kuin kuluttajariitalautakunnankin ratkaisuille.

Asianosaisten asema

Asianosaisten aseman tulee olla oikeudenkäynnissä tai sen ulkopuolella olennaisesti erilainen. Asianosaisena voi esimerkiksi olla toisaalta valtio tai muu julkisyhteisö ja toisaalta vastapuolena yksityinen kansalainen.

Asianosaisten aseman arvioinnissa on otettava huomioon myös asianosaisten erilaiset edellytykset käydä oikeutta tietyssä asiassa ja siitä johtuvat erilaiset oikeudenkäyntikulut. Esimerkiksi työsopimuksen irtisanomista koskevassa riidassa työnantajalla on joskus sekä taloudellisesti että tosiasiallisesti paremmat edellytykset oikeudenkäyntiin kuin irtisanotulla työntekijällä (HE nro 107/1998 vp. s. 21).

Oman ja ehkä edellisiin rinnastettavan juttutyyppinsä muodostanevat osakkeenomistajan ja asunto-osakeyhtiön väliset riidat. Nämä riidat voivat joskus tosin olla luonteeltaan sellaisiakin, että asianosaisten aseman lähtökohtaisesta erilaisuudesta huolimatta riidan häviävän osakkeenomistajan kuluvastuun kohtuullistaminen ei välttämättä ole oikeudenmukaista asunto-osakeyhtiön muita osakkeenomistajia ajatellen.

Asianosaisten asemaan liittyvänä osatekijänä saattavat olla myös erilaiset varallisuusolot. Asianosaisten asema on kuitenkin aina kytkettävä oikeudenkäyntiin johtaneisiin seikkoihin ja asian merkitykseen. Kokonaisarviointiin on suhteutettava myös oikeudenkäyntikulujen määrä. Vaikka riita koskisi esimerkiksi asuntoluottoa, jossa kantajana olisi elinkeinonharjoittaja ja vastaajana yksityishenkilö, edellyttää oikeudenkäyntikulujen kohtuullistaminen myös oikeudenkäyntiin johtaneiden syiden ja asian merkityksen arviointia. Kulukorvauksen alentaminen ei siten ole mahdollista pelkästään asianosaisten erilaisen aseman perusteella (HE nro 107/1998 vp. s. 21).

Oikeuskirjallisuudessa on todettu, että oikeudenkäyntikulujen kohtuullistaminen ei voi tulla kysymykseen yksinomaan sillä perusteella, että asianosaisella ei ole maksukykyä suorittaa vastapuolen perusteltua vaatimusta ja oikeudenkäyntikuluja on hänen varallisuutensa nähden pidettävä suurina. Kahden yksityishenkilön välisessä oikeudenkäynnissä säännös voinee tulla sovellettavaksi vain harvoin (Halijoki emk. s. 227, vrt. syytetyn velvollisuus korvata valtiolle päihdetutkimuskulut, KKO 2008:4).

Asian merkitys asianosaisille

Kohtuullistamista arvioitaessa tulee ottaa huomioon pääasian merkitys asianosaisille. Oikeudenkäyntikulujen määrää voidaan punnita suhteessa riidan kohteeseen. Taloudellisen merkityksen ohella asian merkityksen arvioinnissa on otettava huomioon myös ratkaisun erilainen arvo eri asianosaisten kannalta katsottuna. Esimerkiksi terveyteen tai muihin henkilöön liittyvissä kysymyksissä asian merkitys voi olla olennaisesti suurempi vahinkoa kärsineelle asianosaiselle kuin hänen vastapuolelleen (HE nro 107/1998 vp. s. 21).

Oikeuskirjallisuudessa on toisaalta myös pidetty kyseenalaisena ottaa huomioon oikeudenkäyntikulujen suhde riidan kohteeseen, koska tämä voidaan ottaa huomioon jo OK 21 luvun 1 §:n nojalla arvioitaessa kohtuullisten oikeudenkäyntikulujen määrää. Sanotun seikan kahteen kertaan huomioon ottaminen ei ole perusteltua (Halijoki emk. s. 226).

Kokonaisharkinta

Lainvalmistelutöiden mukaan OK 21 luvun 8 b §:ssä tarkoitetun kohtuullistamisen tulee viime kädessä perustua tuomioistuimen kokonaisarvioon, jossa on otettava huomioon kaikki pykälässä mainitut kriteerit (HE nro 107/1998 vp. s. 21).

Lakivaliokunnan mietinnössä (nro 26/1998 vp. s. 5) todetaan, että korvattavaksi tuomittavia kuluja on niin sanotun sosiaalisen tai asianosaiseen liittyvän perusteen johdosta alennettava, jos lainkohdan soveltamisen edellytykset täyttyvät.

Oikeuskirjallisuudessa on todettu, että säännös on tarkoitettu tasoittamaan asianosaisten erilaisia edellytyksiä käydä oikeutta ja vastata oikeudenkäyntikuluista (Lappalainen ym: Prosessioikeus, 2007, s. 671).

Korkein oikeus on ratkaisussa KKO 2004:23 ottanut kantaa oikeudenkäyntikulujen kohtuullistamiseen OK 21 luvun 8 b §:n nojalla. Asiassa työntekijä oli hävinnyt työnantajaa vastaa nostamansa vahingonkorvauskanteen. Korkein oikeus päätyi alioikeuskulujen osalta toteamaan, että ottaen huomioon oikeudenkäyntiin johtaneet seikat sekä asian taloudellinen merkitys työntekijälle oli tämänlaatuisessa asiassa ilmeisen kohtuutonta velvoittaa työntekijä korvaamaan työnantajansa kulut asiassa. Korkein oikeus kuittasi alioikeuskulut.

Toisaalta korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2005:91 päätenyt päinvastaiseen johtopäätökseen. Tapauksessa yksityishenkilö oli nostanut kanteen ammattiliittoa ja lakiasiaintoimistoa vastaan. Liittoa vastaan nostettu kanne oli ollut ilmeisen perusteeton eikä kulujen kohtuullistamiseen siten ollut aihetta. Lakiasiaintoimistoa vastaan nostetun kanteen osalta tilanne oli epäselvempi. Yksityishenkilön ja lakiasiaintoimiston taloudellinen asema oli sinänsä yhtäläinen, mutta oikeudenkäynnissä ratkaistulla asialla oli todellista merkitystä vain asian hävinneelle yksityishenkilölle huomattavan palkkasääntävän menettämisen vuoksi. Tämä ei korkeimman oikeuden mukaan kuitenkaan riittänyt kuluvaluun kohtuullistamiseen.

Samantyyppiseen lopputulokseen on päädytty ratkaisussa KKO 2008:55, jossa syyte lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä oli hylätty käräjäoikeudessa näyttämättömänä. Syyttäjän tyydyttyä ratkaisuun hovioikeuteen oli valittanut vain alaikäinen asianomistaja. Hovioikeus ei muuttanut käräjäoikeuden tuomiota. Korkeimmassa oikeudessa oli kysymys siitä, voitiinko asianomistajalle hovioikeudessa määrättyä oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuutta syytetylle ja valtiolle kohtuullistaa. Korkein oikeus käsitteli oikeudenkäyntiin johtaneita seikkoja ja asian merkitystä päätyen siihen, ettei tuomittua kulukorvausta voitu pitää kohtuuttomana. - OK 21 luvun 8 b § tuli asiassa sovellettavaksi ROL 9 luvun 1 §:n ja oikeusapulain 22 §:n kautta. Ennakkopäätös oli äänestysratkaisu 3-2 ja se on saanut kommentissa myös kriittistä huomiota osakseen (Turunen/Timonen: KKO:n ratkaisut kommentein I, 2008, s. 428). Kritiikki on kohdistunut erityisesti enemmistön kannanottoon siitä, että oikeudenkäyntikulujen kohtuullisuusarvioinnissa ei voitu ottaa huomioon valtion maksavan joka tapauksessa suurimman osan syytetyn kuluista, vaan taloudellisen aseman vertailu oli tehtävä asianomistajan ja syytetyn taloudellisen aseman välillä niin kuin valtio ei lainkaan osallistuisi syytetyn kuluihin.

Edelleen samantyyppiseen lopputulokseen on päädytty ratkaisussa KKO 2005:112. A, jolle oli myönnetty oikeusapua ilman perusomavastuuta, oli tuomittu pahoinpitelystä rangais-
tukseen ja suorittamaan vahingonkorvausta asianomistajalle sekä velvoitettu korvaamaan valtiolle oikeusapua saaneen asianomistajan avustajalle valtion varoista maksetut palkkiot. Korkein oikeus katsoi, ettei A:n korvausvelvollisuutta valtiolle ollut syytä kohtuullistaa.

Ratkaisun perusteluissa pidettiin oikeudenkäyntiin johtaneita syitä eli A:n syyllistymistä tahalliseen pahoinpitelyyn kohtuullistamista vastaan puhuvana tekijänä.

Vielä on ratkaisussa KKO 2011:51 päädytty OK 21 luvun 8 b §:n soveltamatta jättämiseen. Tapauksessa A oli antanut täytetakauksen yhtiön velkakirjasaatavasta pankille. Käräjäoikeus oli velvoittanut A:n yhteisvastuullisesti yhtiön kanssa suorittamaan saatavan pankille. A oli hakenut muutosta käräjäoikeuden tuomioon, koska tuomiolauselma ei ollut ilmennyt hänen vastuunsa ehdollisuus. Hovioikeus oli korjannut käräjäoikeuden ratkaisua pääasiassa, mutta katsonut pankin velvoittamisen korvaamaan A:n oikeudenkäyntikulut hovioikeudessa olevan kohtuutonta. Korkein oikeus puolestaan katsoi, ettei oikeudenkäyntikulujen kohtuullistamiselle osaksikaan ollut laissa säädettyjä edellytyksiä. Pankki velvoitettiin korvaamaan A:n hovioikeuskulut. Korkein oikeus viittasi perusteluissaan asian merkitykseen (yli 60.000 euroa) ja asianosaisten asemaan. - Ehkä asiaan on vaikuttanut myös se, että syntyneen tilanteen taustalla on ollut käräjäoikeuden virheellinen ratkaisu.

Tuoreimmassa ratkaisussaan KKO 2012:20 korkein oikeus on katsonut, että kiinteistön ulosmittauksen täytäntöönpanoriitaa koskevassa asiassa ei ollut syytä kokonaisharkinnan perusteella kohtuullistaa velkojina olleiden Verohallinnon ja kaupungin suoritettavan oikeudenkäyntikulukorvauksen määrää.

Hovioikeustasolta löytyy runsaasti OK 21 luvun 8 b:n soveltamisratkaisuja. Myönteinen kannanotto kulujen kohtuullistamiseen on otettu esimerkiksi seuraavissa Helsingin hovioikeuden ratkaisuissa: 31.5.2011 annettu tuomio nro 1675 yhteistoimintasopimusta koskevassa velkomusasiassa S 08/292, 18.11.2008 annettu tuomio nro 3224 perusteettoman edun palauttamista ym. koskevassa asiassa S 08/2216, 28.5.2009 annettu tuomio nro 1379 työntekijän palkkaetuja koskevassa asiassa S 09/507, 13.8.2009 annettu tuomio nro 2037 isyyden kumoamista koskevassa asiassa S 09/1449, 19.5.2010 annettu tuomio nro 1344 työsuhdetta koskevassa riita-asiassa S 09/1739 ja 2.7.2010 annettu päätös 1975 lapsen tapaamisoikeutta koskevassa asiassa S 09/2589.

Kielteiseen kannanottoon kulujen kohtuullistamisen suhteen on puolestaan päädytty esimerkiksi seuraavissa Helsingin hovioikeuden ratkaisuissa: 9.1.2009 annettu tuomio nro 16 työturvallisuusrikosta koskevassa asiassa R 08/479, 2.12.2008 annettu tuomio nro 3377 lapsen tapaamista koskevassa asiassa S 08/2103, 1.10.2009 annettu tuomio nro 2517 irtaimen kaupan perustuvaa vahingonkorvausta koskevassa asiassa S 08/2695, 25.8.2009 annettu tuomio palvelussopimukseen perustuvaa velkomusta koskevassa asiassa S 09/1219, 17.2.2010 annettu tuomio nro 344 tasa-arvolain mukaista hyvitystä ym. koskevassa asiassa S 09/1497, 17.9.2009 annettu päätös nro 2343 lapsen huoltoa ym. koskevassa asiassa S 09/1707 ja 6.9.2010 annettu tuomio nro 2287 velkasuhteeseen perustuvaa saatavaa ym. koskevassa asiassa S 09/1735.

Oikeuskäytännössä lienee nykyisin yleisemminkin hyväksytty lähtökohta, jonka mukaan ns. heikomman osapuolen (työntekijän, kuluttajan, vakuutusnottajan) nostaessa kanteen ns. vahvempaa osapuolta (työnantajaa, elinkeinonharjoittajaa, vakuutusyhtiötä) vastaan ei kanteen hylkäämistapauksissa välttämättä tule päätyä kulujen kuittaamiseen tai edes alentamiseen. Päinvastoin, myös tuomioistuimeen vastaamaan joutuneella työnantajalla tai elinkeinonharjoittajalla taikka vakuutusyhtiöllä tulee jutun voittaessaan olla muiden vastaajien tapaan pääsääntöisesti oikeus saada täysimääräinen korvaus vastauskuluistaan.

Alentaminen / kuittaaminen

OK 21 luvun 8 b §:n säännös puhuu oikeudenkäyntikulujen alentamisesta, ei kuittaamisesta. Ainakaan säännöksen sanamuodon perusteella ei näyttäisi olevan mahdollista, että kulujen korvausvelvollisuutta kohtuullistettaisiin alentamalla tuomittavat kulut nolnaan. Edellä mainitussa ratkaisussa KKO 2004:23 on kuitenkin katsottu toisin. Vastaavanlaista käytäntöä on myös laajemminkin.

Soveltaminen viran puolesta

Lainvalmistelutöiden mukaan tuomioistuin voi arvioida OK 21 luvun 8 b §:n soveltamista viran puolesta. Vastapuolen kuluvaatimuksen myöntäminenään ei estä soveltamista. Tuomioistuimen tulee prosessinjohdollisin keinoin saada asianosaisilta lausuma kulujen kohtuullistamisesta (HE nro 107/1998 vp. s. 20).

Toisaalta oikeuskirjallisuudessa on myös kyseenalaistettu viimeksi sanottua. Kohtuullistamisen on katsottu edellyttävän, että asianosainen tuo esiin seikkoja, jotka puhuvat kohtuullistamisen puolesta. Tuomioistuimen ei tule jokaisessa asiassa ryhtyä viran puolesta selvittämään säännöksen soveltamisedellytysten olemassaoloa. Jos asianosainen ilman mitään huomautuksia myöntää vastapuolen oikeudenkäyntikuluvaatimuksen oikeaksi, tuomioistuimella ei ole syytä viran puolesta alentaa oikeudenkäyntikuluja (Halijoki emk. s. 227).

Käytännössä suullisen käsittelyn tai pääkäsittelyn lopussa esitettävien loppuheenvuorojen jälkeen usein esitetään toissijaisesti vaatimus oikeudenkäyntikulujen kohtuullistamisesta. Vaatimus voi toimia terveellisenä muistutuksena tuomioistuimelle kohtuullistamismahdollisuudesta. Toisaalta asianosainen saattaa myös pitää vaatimuksen esittämistä sikäli arveluttavana tai haitallisena, että tuomioistuin voi (perusteetta) tulkita sen samalla osoitukseksi asianosaisen epäröinnistä pääasian lopputuloksen suhteen. Tällaisessa tilanteessa tuomioistuimelta ja sen tuomareilta edellytetään selkeää kykyä pitää pääasia ja oikeudenkäyntikulut erossa toisistaan.

Joskus mahdollisuus kulujen kohtuullistamiseen saattaa (varsinkin hovioikeudessa) pulpahtaa esiin vasta pääkäsittelyn jälkeen pidettävissä päätösneuvotteluissa, kun ensin on päästy selvyyteen pääasian ratkaisun suunnasta. Tällöin voi jutun asianosaisten oikeusturvan toteutumisen kannalta olla tarpeellista, että heille vielä kirjallisesti varataan tilaisuus lausua kulujen kohtuullistamisesta. Tämä voi tietysti tosiallisesti myös paljastaa asianosaisille tulevan pääasiaratkaisun sisällön, mikä ei kuitenkaan saane estää sinänsä tärkeän kuulemisperiaatteen tai kontradiktorisen periaatteen soveltamista.

Oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden kohtuullistamiseen liittyvät tavallaan myös OK 21 luvun 8 c ja 8 d §:ssä olevat säännökset taksoitetuista kuluista yksipuolisella tuomiolla ratkaistavissa velkomus- ja häätöjutuissa sekä yleensä huoneenvuokra-asioissa.

Lopuksi

OK 21 luvun 8 b §:n säännös oikeudenkäyntikulujen kohtuullistamisesta on tarpeellinen ja käyttökelpoinen. Toisaalta on syytä pitää mielessä säännöksen soveltamisen poikkeuksellisuus. Selkeän pääsäännön mukaan hävinnyt osapuoli on ja hänen tuleekin olla velvollinen korvaamaan voittapuolen oikeudenkäyntikulut kokonaisuudessaan.

PERINTÄ- JA OIKEUDENKÄYNTIKULUT SUMMAARISISSA RIITA-ASIOISSA

Yleistä

Summaarisella riita-asialla tarkoitetaan oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 3 §:ssä säädettyä asiaryhmää, jossa asia koskee

- 1) tietyn määräistä saamista,
 - 2) hallinnan tai rikkoutuneen olosuhteen palauttamista taikka
 - 3) häätöä
- ja kantaja ilmoittaa, ettei asia ole riitainen.

Toisaalta erityisesti oikeudenkäyntikulujen näkökulmasta pelkkä kantajan ilmoitus asian riidattomuudesta tai riitaisuudesta ei ole ainoa kriteeri, jolla asian riidattomuutta tulee arvioida, vaan asian riidattomuutta tulee harkita tapauskohtaisesti ja kokonaisuutena. Tilanteissa, jossa kanne on saatettu vireille oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 2 §:n säättämättä muodossa riitaisena, mutta kanne osoittautuu riidattomaksi eikä väitteelle riidanalaisuudesta ole esitetty perusteluita, oikeudenkäyntikulutkin tulisi tuomita kuten muutoin summaarisissa asioissa. Tällainen ratkaisu edellyttää tuomioistuimelta kantajan kuulemista.

Yleisimmin summaariset riita-asiat ratkaistaan kantajan hyväksi oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 13 §:n mukaisesti yksipuolisella tuomiolla. Tällöin asia on pääsääntöisesti ratkaistava kantajan vaatimalla tavalla.

Perintä- ja oikeudenkäyntikulujen osalta kantajan oikeutta saada perintä- ja oikeudenkäyntikuluja rajoittaa oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 13 §, jonka mukaan yksipuolista tuomiota ei saa kuitenkaan antaa siltä osin kuin se on selvästi perusteeton. Tällaisissa tapauksissa kanne on tältä osin hylättävä tuomiolla. Kysymystä, milloin kanne on perintä- tai oikeudenkäyntikulujen osalta selvästi perusteeton, käsitellään tarkemmin jäljempänä.

Summaarisissa asioissa kululajit voidaan jakaa toisaalta ennen haasteen vireille tuloa syntyneisiin perintäkuluihin että toisaalta varsinaisesta oikeudenkäynnistä johtuviin oikeudenkäyntikuluihin. Perintä- ja oikeudenkäyntikuluista on molemmista säädetty erikseen, ja molempiin kululajeihin liittyy omia erityiskysymyksiään, joten kululajeja on tarkoituksenmukaista käsitellä omina kokonaisuuksiaan.

Helsingin hovioikeuspiirin alueella käydään käräjäoikeustasolla keskustelua summaaristen asioiden perintä- ja oikeudenkäyntikuluista syntyvistä kysymyksistä työryhmässä, johon osallistuu summaarisia asioita käsitteleviä käräjätuomareita, notaareja ja toimistosiihteerejä. Kyseisen työryhmän kokousmuistiot ja kokouksissa sovitut käytännöt ovat olleet laatuhanke työryhmän tiedossa.

Perintäkulut

Perintäkuluista säädetään saatavan perinnästä annetussa laissa (22.4.1999/513), myöhemmin perintälaki. Lain säännökset ovat pakottavia siten, että niistä ei saa poiketa velallisen vahingoksi.

Perintälain 4 §:n hyvää perintätapaa koskevan pääsäännön mukaan perinnässä ei saa käyttää hyvän perintätavan vastaista tai muutoin velallisen kannalta sopimatonta menettelyä. Perinnässä ei saa myöskään aiheuttaa velalliselle kohtuuttomia tai tarpeettomia kuluja taikka tarpeetonta haittaa. Perintälain 10 §:n mukaan velallinen ei ole velvollinen korvaamaan perintäkuluja, jos velkoja on menetellyt 4 §:n vastaisesti.

Perintälaisissa on säädetty kuluttajasaatavien perintäkuluille kiinteät enimmäismäärät, jotka ovat:

- kirjallisesta maksumuistutuksesta enintään 5 euroa (kysymys on alkuperäisen velkojan lähettämistä maksumuistutuskirjeistä)
- perintätoimiston lähettämästä kirjallisesta maksuvaatimuksesta enintään 21 euroa kappale, jos pääoma on enintään 250 euroa ja enintään 45 euroa kappale, jos pääoma on yli 250 euroa. Kyseessä ovat perintätoimiston lähettämät yksilöidyt vaatimukset, joita on kuluttaja-asiamiehen hyvää maksutapaa koskevan suosituksen mukaan lähetettävä vähintään kaksi kappaletta ennen tuomioistuiperintään siirtymistä.
- yhdessä velallisen kanssa laadittava koko jäännössaatavan kattava kirjallinen maksusuunnitelma enintään 30 euroa

Kuluttajasaatavien perintäkuluille on lisäksi asetettu katto, jota enempää ei perintäkuluja saa vaatia saman saatavan perinnästä, eli:

- 190 euroa, jos pääoma on enintään 250 euroa
- 220 euroa, jos pääoma on yli 250 euroa

Perintälain 10 a §:n 3 momentin mukaan velalliselta saa vaatia todelliset perintäkulut, jos perinnästä on sen edellyttämän tavanomaista suuremman työmäärän vuoksi aiheutunut muita kuin säädetty enimmäismäärät ylittäviä kuluja. Tällöin on kuitenkin esitettävä erittely perintäkuluista ja niiden perusteista sekä ilmoitettava kulujen määrän olevan enimmäismääriä suurempi.

Oikeudenkäyntikulut

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 c §:n mukaan velkomusta tai häätöä koskevassa asiassa, joka ratkaistaan 5 luvun 13 tai 14 §:n nojalla valmistelua jatkamatta yksipuolisella tuomiolla, tuomioistuimen tulee viran puolesta arvioida vastapuolen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrä ottaen huomioon haastehakemuksen edellyttämä tarpeellisen työn määrä, saatavan suuruus ja välttämättömät kulut.

Oikeudenkäyntikulujen määristä kyseisessä asiaryhmässä on säädetty oikeusministeriön asetuksella vastapuolen maksettavaksi tuomittavista oikeudenkäyntikuluista oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 c §:ssä tarkoitetuissa asioissa (1311/2001). Asetusta on viimeksi päivitetty korvattavien määrien osalta asetuksella 29.6.2012 numerolla 425/2012.

Asetuksen 3 §:n mukaan vastaajan maksettavaksi vaaditut oikeudenkäyntikulut tuomitaan vaatimuksen mukaisesti. Ne tuomitaan kuitenkin korkeintaan perustaksan tai korkean taksan määräisenä velan pääoman määrän mukaan seuraavasti:

- velan pääoma 300 euroa tai vähemmän : Perustaksa 50 euroa, korkea taksa 80 euroa
- velan pääoma yli 300 mutta enintään 1000 euroa : Perustaksa 80 euroa, korkea taksa 1 000 euroa
- velan pääoma yli 1 000 euroa euroa tai häätö : Perustaksa 110 euroa, korkea taksa 160 euroa.

Tämän lisäksi asetuksen 3 §:n 2 momentin mukaan taksoihin lisätään vaadittaessa kantajalta peittävä oikeudenkäyntimaksu, joka on jutun vireilletulotavasta riippuen 60 tai 80 euroa.

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 c §:n esitöissä (HE 107/1998 vp.) on kuitenkin korostettu, että tuomioistuin voi viran puolesta arvioida tarpeellisista toimenpiteistä aiheutuvien kulujen määrän ja alentaa riidattomien velkomus- ja häätöasioiden oikeudenkäyntikuluja.

Velkoja voi asetuksen 2 §:n mukaan vaatia oikeudenkäyntikuluina korvattavaksi korkean taksan mukaista määrää, mikäli asia on tavanomaista vaativampi. Tavanomaista vaativampana asiaa voitaisiin pitää silloin, kun asiassa on käyty sovintoneuvotteluja tai kun haastehakemuksen laatiminen edellyttää erityistä oikeudellista asiantuntemista vaikean koronlaskentatilanteen tai vakuuksien takia. Korkean taksan käyttö voidaan hyväksyä myös, jos samaan haastehakemukseen on kerätty useilta velkojilta kantajille siirteineitä saatavia. Asiaa ei voitaisi katsoa tavanomaista vaativammaksi yksinomaan sillä perusteella, että yhdeltä velalliselta vaaditaan useita saatavia, saatavaa vaaditaan yhteisvastuullisesti useilta henkilöiltä tai vuokrasaatavien lisäksi vaaditaan häätöä.

Summaaristen asioiden perintä- ja oikeudenkäyntikulujen ongelmakohdista

Käsiteltävien asioiden lukumäärästä

Käräjäoikeuksiin vireille tulleiden summaaristen asioiden lukumäärät kasvaneet erittäin huomattavasti. Valtakunnallisesti (Tilastokeskuksen Oikeus 2011 -tilasto) käräjäoikeuksissa ratkaistiin vuonna 2010 yhteensä noin 212 000 velkomusta koskevaa asiaa kun vuonna 2005 asioita käsiteltiin noin 60 000. Viidessä vuodessa summaaristen asioiden lukumäärä on valtakunnallisesti kasvanut n. 3,5 kertaiseksi.

Vantaan käräjäoikeudessa summaaristen asioiden lukumäärä on vuoden 2005 tasosta n. 5000 asiasta kasvanut vuoden 2012 arvioon n. 20 000 asiaan. Vuonna 2011 käräjäoikeuteen saapui n. 16 000 summaarista velkomusasiaa. Haastemiesten arvion mukaan Vantaan käräjäoikeuden haastemiesten tiedoksi annettavista haasteista noin 80 % koskee summaarisia velkomusasioita.

Vastaavia kasvuprosentteja summaaristen velkomusasioiden määrissä on tilastoitu myös muissa Helsingin hovioikeuspiirin käräjäoikeuksissa.

Käräjäoikeudet ovat arvioineet, että vähintään noin puolet summaaristen asioiden määrän kasvusta johtuu ns. pikavippien perinnästä. Ensimmäiset pikavippiyhtiöt aloittivat Suomessa toimintansa vuonna 2005.

Kuluttajansuojalain kuluttajaluottoja koskevaa 7 lukua on uudistettu 1.12.2010 voimaan tulleella lailla (27.8.2010/746). Lain esitöissä (HE 24/2010 vp.) nostetaan erityisesti esiin

huoli yksityishenkilöiden kulutusluottojen luku- ja rahamäärän kasvamisesta sekä velkomustuomioiden määrän kasvusta. Hallituksen esityksen mukaan alle 300 euron pääoman velkomustuomioita annettiin tammi-kesäkuussa 2009 noin 26700 kappaletta kun vuotta aiemmin tammi-kesäkuussa 2008 vastaava luku oli noin 15500 kappaletta.

Työryhmällä ei ole ollut käytettävissään tarkempia tilastoja siitä, mihin eri asialajeihin käräjäoikeuksissa ratkaistut summaariset asiat ovat kuuluneet.

Oikeusministeriössä on vuosina 2011–2012 toiminut työryhmä, jonka toimeksiantona oli pikaluotoista johtuvien ongelmien kartoittaminen sekä pikaluottolainsäädännön muuttaminen. Työryhmä on antanut raporttinsa (OM 30/2012) keväällä 2012. Raportissa ehdotetaan muun ohessa korkokattoa alle 1.000 euron luotoille, kuluttajan luottokelpoisuuden tiukempaa selvittämismenettelyä sekä oikeudenkäyntikulujen enimmäismäärien alentamista.

Oikeusministeriö tiedotti 7.6.2012 perintäkulujen rajoituksia ja pikaluottoliiketoimintaa rajoittavista lainsäädäntöesityksistä. Koska uudistushanke on tätä kirjoittaessa edelleen vireillä, oheiset työryhmän suositukset annetaan siinä muodossa, kuin lainsäädäntö on ollut voimassa syksyllä 2012.

Pikaluotoista

Pikaluotoilla, myös ns. pikavipeillä tarkoitetaan tässä yhteydessä lyhytaikaista ja vakuudetonta kulutusluottoa, jonka suuruus on suhteellisen pieni, tyypillisesti välillä 50–1 000 euroa. Kyseisen kulutusluottotyypin hakeminen ja saaminen on suhteellisen helppoa ja se tapahtuu tavallisimmin puhelimitse tai internetissä. Myönnetyn luoton saa myös käyttöönsä nopeasti. Pääsääntöisesti luoton takaisinmaksuaika on 14–90 päivää. Luoton kuluttajansuojalain mukaisesti laskettu vuosikorko kuuluineen vaihtelee n. 100 %:sta jopa 3000 %:iin. Lyhyimmillä laina-ajoilla myös korkoprosentit ovat suurimpia.

Kuluttajansuojalain 7 luvun muutokset (laki 27.8.2010/746) synnyttivät joitakin rajoituksia pikaluottojen markkinointiin ja myöntämiseen. Uusien säännösten mukaan luotonantajan olisi annettava kuluttajalle ennen luottosopimuksen tekemistä keskeiset luottoa sekä kuluttajan oikeuksia ja velvollisuuksia koskevat tiedot vakiolomakkeella. Tämän oletetaan helpottavan eri luotonantajien tarjoamien luottojen vertailua.

Kuluttajansuojalain 7 luvussa on säännökset myös hyvästä luotonantotavasta, joiden mukaan luotonantajan tulisi toimia vastuullisesti ja avoimesti sekä kuluttajan etu huomioon ottaen niin luottoa markkinoitaessa, luottosopimusta tehtäessä kuin mahdollisia ongelmia selvitettäessä. Kuluttajaluottoja saa tarjota vain luotonantajarekisteriin merkitty luotonantaja.

Jo aikaisemmin oli rajoitettu kulutusluottojen myöntämistä yöaikaan kello 23–07 välillä sekä velvoitettu luotonantajia ilmoittamaan luottoja markkinoitaessa luoton todellinen vuosikorko.

Lainmuutosten perusteena on lain esitöihin kirjattu huoli yksityishenkilöiden ylivelkaantumisesta sekä tästä johtuvista muista yhteiskunnallisista ongelmista.

Perintä- ja oikeudenkäyntikulut kulutusluotoissa

Edellä kuvatut perintä- ja oikeudenkäyntikuluja koskevat säännökset soveltuvat sellaisenaan myös kulutusluottojen, myös ns. pikaluottojen perintään. Oikeudenkäymiskaaren

21 luvun 8 c §:n esitöissä (HE 107/1998 vp.) on korostettu velkojan oikeussuojan tarvetta ja velkojan nimenomaista oikeutta saada velasta täytäntöönpanokelpoinen päätös sekä kohtuulliset perintäkulunsa korvatuksi.

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 c §:n esitöistä ilmenee, että säännöksessä ei ole ainakaan perustelujen tasolla kiinnitetty huomiota alkuperäisen pääoman ja perintä- ja oikeudenkäyntikulujen suhteeseen kulujen kohtuullisuuden mittarina.

Käräjäoikeuksista saadun tiedon mukaan ns. pikaluottojen perinnästä käräjäoikeuksissa vaadittavat perintä- ja oikeudenkäyntikulut ovat pääsääntöisesti olleet perintälaisissa ja oikeusministeriön asetuksessa säädettyjen maksimimäärien suuruisia. Harvinaisempaa on, että perintäkuluja tai oikeudenkäyntikuluja vaadittaisiin vähemmän kuin kyseiset maksimimäärät. Myös perintälain mukaiset yksittäiset toimenpiteet ovat pääsääntöisesti laskutettu lain enimmäismäärien mukaisesti.

Ottaen huomioon, että kysymys on pääsääntöisesti massaluonteisesta toiminnasta, jossa voidaan vielä laajamittaisesti hyödyntää eri tietotekniikan järjestelmiä, perintäkulujen enimmäismäärää voidaan työryhmän mielestä sekä myös kansainvälisesti vertailtuna pitää euromääräisesti korkeana.

Perustellusti voidaan kysyä, onko esimerkiksi yksittäisten 50 euron pääomien periminen siten, että perinnästä aiheutuu säännönmukaisesti ja jokaisen saatavan osalta yli 400 euron kulut, hyvää perintätapaa koskevan lojaliteettivelvoitteen mukaista. Harvinaista ei myöskään ole, että kulutusluottoja myöntäneet luotonantajat ja kyseisten luottojen perintätoimintaa harjoittavat yhtiöt ovat olleet läheisyhtiöitä keskenään.

Käräjäoikeuksissa on havaittu myös yksittäistapauksia, joissa perintä- ja oikeudenkäyntikuluja on pyritty kasvattamaan erilaisilla, lähinnä perintä- ja oikeudenkäyntikulujen maksimointiin tähdänneillä järjestelyillä. On esiintynyt tapauksia, joissa saman vastaajan velkoja peritään saman kantajan taholta eri haastehakemuksilla, eikä vaatimuksia ole yhdistetty, vaikka siihen selkeästi olisi ollut mahdollisuus tai joissa velkojana toimiva perintätoimisto lähettää samalle vastaajalle huomattavan määrän perintäkirjeitä ja maksuistutuksia, vaikka oli selvää, että saatavan maksamattomuus johtui maksukyvyttömyydestä. Eräässä tapauksessa vaadittiin korvattavaksi perintä- ja oikeudenkäyntikuluja erikseen jokaiselle velkasopimuksessa sovitulle maksuerälle.

Tilanteissa, joissa havaitaan perintä- ja oikeudenkäyntikulujen osalta ylilyöntejä, tulisi niihin rohkeasti puuttua ja hylätä vaatimuksia selvästi perusteettomina.

Työryhmän suositukset

Työryhmä antaa riidattomien saatavien perinnän perintä- ja oikeudenkäyntikuluista seuraavat suositukset ja ohjeet:

1. Erityisesti asioissa, joissa perittävän pääoman määrä on pieni, työryhmä rohkaisee aidosti miettimään perintä- ja oikeudenkäyntikulujen kohtuullisuutta ottaen erityisesti huomioon perittävän saatavan määrän. Pelkästään se seikka, että kulut ovat perintälain ja oikeudenkäyntikuluasetuksen kulukattojen mukaiset, ei vielä kaikissa tapauksissa tarkoita, että kulujen määrä on myös kohtuullinen.

Ylisuuria perintä- ja oikeudenkäyntikuluja voidaan oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 13 §:n sekä perintälain 4 §:n ja 10 §:n perusteella hylätä tuomiolla, vaikka pääasia ratkaistaisiinkin kantajan eduksi yksipuolisella tuomiolla.

2. Perintäkulujen osalta haastehakemuksessa on yksilöitävä perintälain 10 a §:n mukaiset maksumuistutukset ja maksuvaatimukset. Vaaditut perintäkulut tulee hylätä, ellei haastehakemuksessa ole esitetty, mistä ne koostuvat.

3. Jos vaaditut perintäkulut ylittävät perintälain 10 c §:ssä mainitut enimmäismäärät taikka 10 a §:ssä mainitut yksikkömäärät, haastehakemuksessa on erittelyn lisäksi perusteltava syy enimmäismäärien ylittämiseen.

4. Erityistä huomiota tulisi kiinnittää perintäkulujen osalta lähetettyjen maksuvaatimusten lukumäärään sekä siihen, että ensimmäisen maksuvaatimuksen jälkeen lähetettävien maksuvaatimusten kustannukset tulisivat olla ensimmäistä pienemmät.

5. Jos velalliselta vaaditaan perintäkuluina muita kuin laissa mainittuja kuluja, ne on hylättävä lakiin perustumattomana.

Mikäli haastehakemus on kohdissa 2-5 kerrotuin tavoin puutteellinen, sitä tulee täydentää ennen haastehakemuksen tiedoksiantoa vastaajalle.

OIKEUDENKÄYNTIKULUJEN ESITTÄMINEN JA RATKAISEMINEN OK 21 LUKU 14 §

Säännös

OK 21 luvun 14 §:n 1 ja 2 momentin mukaan oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskeva vaatimus on tehtävä ennen käsittelyn päättymistä. Vaatimuksessa on eriteltävä oikeudenkäyntikulujen määrä ja niiden perusteet. Ratkaisu oikeudenkäyntikuluista on annettava samalla kun tuomioistuin ratkaisee asian. Ratkaisussa on ilmoitettava erikseen korvattavat kulut ja palkkiot. Jos pääasia ratkaistaan valmistelussa, voidaan samalla antaa ratkaisu oikeudenkäyntikuluista silloinkin, kun ne ovat jääneet riittäviksi, jollei kulujen määrän selvittämisen voida katsota vaativan pääkäsittelyä suullisen todistelun vastaanottamiseksi.

Oikeudenkäyntikuluvaatimuksen esittämisen ajankohta

Hallituksen esityksessä OK 21 luvuksi on todettu, että jos oikeudenkäyntikulukorvausvaatimusta ei ole hakemuksessa tai vastauksessa tehty, kantajalla ja vastaajalla on käsittelyn jatkuessa valmistelussa tai pääkäsittelyssä mahdollisuus vaatia kuluja (HE 191/1993, s. 19). Oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskeva vaatimus on siten OK 5 luvun 2 §:n estämättä esitettävissä milloin tahansa asian käsittelyn aikana.

Käsittelyn päättymisellä tarkoitetaan ajankohtaa, jolloin tuomioistuin on päättänyt asian käsittelyn. Asian kirjallisessa käsittelyssä käsittely päättyy yleensä kun ratkaisu annetaan. Jos asiassa on järjestetty pääkäsittely, oikeudenkäyntikulukorvauksen esittämisen mahdollisuus päättyy yleensä kun pääkäsittely päättyy. Sillä seikalla, että ratkaisu asiassa pääkäsittelyn jälkeen annetaan myöhemmin kansliassa ei ole merkitystä ajankohdan arvioinnissa. Oikeudenkäyntikulujen tarkkaa määrää ja erittelyä ei voida aina esittää pääkäsittelyn päättyessä, ja siksi usein sovitaan, että kululasku toimitetaan myöhemmin ja sitä ehkä vielä kirjallisesti kommentoidaan. Tällaisessakin tilanteessa on kuitenkin oikeudenkäyntikulujen korvausvaatimus tullut esittää ennen pääkäsittelyn päättymistä.

Mikäli asianosainen ei ole asian käsittelyn aikana esittänyt oikeudenkäyntikuluvaatimusta, myöhemmin oikeudenkäyntikuluja ei voi enää vaatia.

Vaatimuksen esittämisajankohta on myös oikeusastekohtainen, eli kärjäoikeudessa asian käsittelystä aiheutuneita oikeudenkäyntikuluja on vaadittava jo kärjäoikeudessa, eikä kärjäoikeuskuluja voi vaatia vasta hovioikeudessa.

Oikeusapulain mukaiset suoritukset saattavat tulla käsiteltäväksi asian käsittelyn päättyttyä. Näissä tilanteissa oikeusavun saajan avustaja voi esittää vaatimuksen palkkiosta valtiolle ja omavastuuosuudesta päämiehelle. Oikeusavun omavastuuosuuden korvaamisessa oikeusavun saajalle puolestaan kysymys on oikeudenkäyntikulujen korvaamista normaaliin tapaan, eikä siitä määrätä viran puolesta oikeusapulain nojalla (HE 82/2001, s. 111). Näin omavastuuosuutta ei voi vaatia oikeudenkäyntikuluina korvattavaksi vasta puolelta vasta asian käsittelyn jälkeen.

Mikäli oikeusapuratkaisu ja mahdollinen omavastuuosuus ei ole vielä tiedossa, mutta asia on muutoin käsitelty ja siinä on vaadittu oikeudenkäyntikuluja korvattavaksi, asian käsittelyä on perusteltua lykätä odottamaan oikeusapupäätöstä ja omavastuuosuuden suuruuden tarkkaa määräytymistä.

Oikeudenkäyntikuluja koskevan ratkaisun ajankohta

3.1 Yleistä

Säännös tarkoittaa siis, että ratkaisu oikeudenkäyntikuluista tehdään pääasiaa koskevassa oikeudenkäynnissä samalla kun pääasia ratkaistaan. Vuoden 1993 OK 21 luvun uudistuksen yhteydessä kumottiin tuolloin voimassa ollut säännös, jonka mukaan oikeudenkäyntikulukysymys voitiin siirtää ratkaistavaksi eri oikeudenkäynnissä (HE 191/1993, s. 20). Voimassa olevan lain nojalla edes asianosaisten pyynnöstä kuluasiaa ei siten voida jättää käsiteltäväksi erillisessä oikeudenkäynnissä (Lappalainen: Siviiliprosessioikeus II 2001, s. 94).

Kulukysymys voidaan kyllä erottaa saman asian sisällä pääasiasta erikseen ratkaistavaksi. Tällainen voi olla tilanne esimerkiksi jos pääasia on heti ratkaistavissa koska se myönnetään, jää sille tai sinä tehdään sovinto, mutta kulukysymys jää riitaiseksi.

3.2 Osatuomio ja välituomio

Laissa ei ole kannanottoa siihen, miten on meneteltävä oikeudenkäyntikulujen osalta tilanteissa, jolloin pääasiaa ei ratkaista yhdellä kertaa. Vaikka lakiin perustuvaa ehdotonta velvollisuutta antaa osittainen kuluratkaisu ei ole, on ainakin niissä tapauksissa, jolloin osatuomio (OK 24:5) johtaa siihen että jonkun asianosaisten osalta oikeudenkäynti päättyy, kulutkin tältä osin ratkaistava. Selvää on, että mikäli välituomio (OK 24:6) johtaa siihen, että koko asian käsittely päättyy, myös oikeudenkäyntikuluratkaisu on tuolloin annettava.

Oikeudenkäyntikulujen kohdistaminen osittain ratkaistavaan vaatimuksen osaan saattaa olla vaikeaa ja jo siksi erillisratkaisua kuluista ei voi antaa. Mikäli osatuomiolla käsiteltävästä osuudesta aiheutuneet oikeudenkäyntikulut ovat eroteltavissa muista asiassa aiheutuneista oikeudenkäyntikuluista, oikeudenkäyntikuluratkaisun antaminen osatuomion yhteydessä on perusteltavissa ainakin siitä näkökulmasta lähtien, että mikäli osatuomionkin osalta oikeudenkäyntikulut ratkaistaan vasta koko muun asian ratkaisun yhteydessä lopullista ratkaisua oikeudenkäyntikuluista asiassa ei voida antaa ennen kuin osatuomiosta on saatu lainvoimainen ratkaisu (Jokela: Oikeudenkäyntikulut ja maksuton oikeudenkäynti 1995, s. 202).

3.3 Ratkaisu valmistelussa

Ratkaisu oikeudenkäyntikuluista kirjallisessa tai suullisessa valmistelussa voidaan antaa riippumatta siitä mikä on pääasiaratkaisu valmistelussa.

Hallituksen esityksessä on korostettu, että pääasiaan liitännäisestä oikeudenkäyntikuluvaatimuksesta ei tulisi muodostua erillistä riita-asiaa ja että täytyy olla erityinen syy siirtää ainoastaan oikeudenkäyntikuluvaatimus pääkäsittelyyn. Tällainen erityinen syy voisi olla asianosaisten välinen riita oikeudenkäyntikulujen perusteista, jolloin henkilötodistajien kuulemiseksi asia olisi poikkeuksellisesti siirrettävä pääkäsittelyyn (HE 107/1998, s. 23).

Lain esitöiden mukaan erillinen suullinen pääkäsittely oikeudenkäyntikuluista ei siten koskisi vain kysymystä oikeudenkäyntikulujen määrästä, kuten lakitekstissä todetaan, vaan myös kysymystä kulujen perusteista. Se mitä perusteilla tässä tarkoitetaan jää epäselväksi. Kuitenkin esimerkiksi pääasian sillensä jättämisessä (OK 21:7) tai sovinnossa voi tulla pohdittavaksi henkilötodistelua edellyttävä kulukorvauksen peruste siten, että todistelulla selvitetään onko korvausvelvollisuutta ollenkaan tai kumpi oikeudenkäynnin osapuolista on korvausvelvollinen, eikä näin tarkoitettuna kysymys ole vain oikeudenkäyntikulujen määrästä.

Mikäli todistelu on vain kirjallista, riittävä oikeudenkäyntikuluasia voidaan ratkaista kirjallisessa valmistelussa. OK 21 luvun 14 §:ssä tai sen esitöissä ei viitata OK 5 luvun 27a §:ään. Näin oikeudenkäyntikulukysymyksen ratkaisemista kirjallisessa valmistelussa ei estä asianosaisen tämän menettelyn vastustaminen, eikä myöskään kirjallista yhteen-vetoa ennen oikeudenkäyntikulukysymyksen ratkaisemista kirjallisessa valmistelussa ole pakko laatia.

4. Oikeudenkäyntikuluvaatimuksen sisältö

Mikäli oikeudenkäyntikuluja ei vaadita niitä ei myöskään tuomita, ei edes OK 21 luvun 8 c §:n ja 8 d §:n tilanteissa.

Hallituksen esityksessä todetaan, että palkkiot ja kulut on vaatimuksessa yksilöitävä niin, että vastapuoli voi täsmällisesti esittää käsityksensä vaadittujen oikeudenkäyntikulujen perusteena olevista vastapuolen toimista ja niiden tarpeellisuudesta sekä että tuomioistuin voi ottaa perusteellisesti kantaa laskuun. Erittely on tehtävä sekä palkkioiden että kulujen sekä osalta. (HE 107/1998, s. 22). Kun tuomiossa tulisi eritellä arvonlisäveron osuus, on siitä johdettavissa, että jo kuluvaatimuksessa tulee arvonlisäveron osuus ja käytetty arvonlisäveroprosentti näkyä. Erittelyvelvollisuus koskee myös ns. asianosaiskuluja (ratkaisu KKO 1997:195).

Mikäli oikeudenkäyntikuluja on vaadittu haastehakemuksessa ilmoittamatta niiden määrää, kirjallisessa valmistelussa ei voida oikeudenkäyntikuluja tuomita jos vastapuoli ei anna pyydettyä vastausta, koska kuluvaatimus on riittämättömästi yksilöity. Tästä poikkeus ovat OK 21 luvun 8 c §:n ja 8 d §:n tapaukset, jolloin taksoitetun korvauksen saamiseen riittää määrällisesti yksilöimätönkin kuluvaatimus. Näitä poikkeustapauksia lukuun ottamatta vastapuolen passiivisuuden varalta onkin kantajalta pyydetävä ennen haasteen antamista haastehakemuksen täydennystä kulujen määrän suhteen uhalla, että kulukorvausvaatimus jätetään tutkimatta. Haasteen antamista ei estä se, että oikeudenkäyntikulujen määrää ei täydennyskehotuksesta huolimatta ilmoiteta huomioon ottaen että oikeudenkäyntikuluvaatimus voidaan aikaisemmin todetuin tavoin esittää koska tahansa asian käsittelyn aikana. Kuitenkin täydennyttäminen tässä vaiheessa selkeällä tutkimattajättämishallalla johtaa siihen, että mikäli täydennystä ei tehdä ja vastausta ei tule, asia voidaan enemmittä toimitta ratkaista ja kuluvaatimus yksilöimättömänä jättää tutkimatta. Jos täydennystä ei pyydetä ennen tiedoksiantoja ja vastausta ei tule, täydennystä joutuu kuitenkin pyytämään ja tämän jälkeen antamaan määrällisesti yksilöidyn oikeudenkäyntikuluvaatimuksen tiedoksi vastaajalle.

Laissa tai sen esitöissä ei ole määrätty, miten oikeudenkäyntikulujen erittely tulee tapahtua. Hallituksen esityksessä mainitaan esimerkkinä asiamiehen palkkiovaatimuksen perustuminen aikaveloitukseen (HE 107/1998, s. 16), ja näin käytännössä asiamiehen käytöstä

aiheutuneet kulut myös selvitetään. Asiamiehen yksittäisten toimenpiteiden luettelointi, josta ilmenee kunkin yksittäisen toimenpiteen kesto ja hinta, on tarkkaa erittelyä ja tarpeen yksittäisten toimenpiteiden tarpeellisuuden ja kohtuullisuuden arvioinnissa. Kuitenkin vähääkään suuremmissa jutuissa lukuisten yksittäisten toimenpiteiden aikajärjestyksessä tapahtuva luettelointi oikeudenkäyntilaskussa ei ole erityisesti kulujen tarpeellisuuden ja kohtuullisuuden kokonaisarvioinnin tekemiseksi havainnollinen esitystapa. Sen vuoksi laskun yksittäiset toimenpiteet tulisi ryhmitellä myös toimenpidekokonaisuuksiksi siten kuin liitteen 1 kohdassa 6 on todettu.

5. Asianosaisen kuuleminen ja asianosaisen kannanoton merkitys

Vaikka laissa ei ole nimenomaista säännöstä vastapuolen kuulemisesta oikeudenkäyntikuluista muutoin kuin OK 21:6:n kohdalla, vastapuolta on kontradiktorisen periaatteen mukaisesti kuultava myös kuluvaatimuksen osalta (Jokela: Oikeudenkäynti III 2004, s. 326). Ennen kuin ratkaisu oikeudenkäyntikuluista voidaan antaa edellytyksenä on siten se, että yksilöity kulukorvausvaatimus on saatettu vastapuolen tietoon ja vastapuolella on ollut tilaisuus lausua vaatimuksesta.

Mikäli määrällisesti yksilöidyn oikeudenkäyntikuluvaatimuksen tiedoksisaanut asianosainen jää pois asian suullisesta käsittelystä, johon hänet on haastettu uhalla että asia voidaan ratkaista, kannanoton pyytäminen istunokäsittelystä aiheutuneista lisäkuluista ei ole tarpeen. Jäämällä pois asianosainen ottaa riskin siitä, että hän joutuu korvamaan myös istunnosta aiheutuvat lisäkulut. Lisäksi asianosaisen poissaolo ei merkitse sitä, että minkälainen kuluvaatimus tahansa voidaan hyväksyä, vaan voidaan tuomita vain OK 21 luvun 1 §:n kriteerein harkitut tarpeelliseksi katsotut kohtuulliset kulut (Lappalainen: Siviiliprosessioikeus II 2001, s. 100). Siltä osin kuin ratkaisu on yksipuolinen tuomio ks. jäljempänä kohta 6.

Kuluvaatimuksen esittäjän väittämistaakka ei tarkoita, että hänen tulisi vedota erikseen niihin kuluvastuun perustetta koskeviin oikeustosisekkoihin, jotka kytkeytyvät jutun lopputulokseen. Näihin asianosaisen on katsottava vedonneen jo itse kanteessa tai vastauksessa (Lappalainen: Siviiliprosessioikeus II 2001, s. 99). Tämä ilmenee myös selkeästi jäljempänä selostetun ratkaisun KKO 2005:15 perusteluista.

Ratkaisun KKO 1997:26 perusteluissa on todettu muun ohessa seuraavaa: ”Oikeudenkäyntikuluja koskeva vaatimus on sellainen, josta asianosaiset voivat sopia. Pelkää vaikenemista oikeudenkäyntikulujen määrästä ei voida pitää niiden myöntämisenä. Tuomioistuimen on asiaa istunnossa käsiteltäessä huolehdittava myös oikeudenkäyntikuluja koskevien vaatimusten osalta siitä, että asianosaiset esittävät vaatimustensa perusteet ja lausuvat siitä, mitä vastapuoli on esittänyt. Tuomioistuimen tulee tarvittaessa selvittää vaatimuksia ja vastauksia kysymyksin. PH ei ollut käräjäoikeudessa erikseen lausunut kuluvaatimuksesta eikä käräjäoikeus ole selvittänyt, myöntääkö vai kiistääkö PH oikeudenkäyntikuluvaatimuksen. Kun vaatimusta ei ole käräjäoikeudessa myönnetty, hovioikeus on voinut kohtuullistaa tuomittua määrää.” Tapauksessa ilmenee, että PH oli vastustanut vastapuolen pääasiavaatimusta. Ratkaisussa on viitattu tuolloin voimassa olleeseen OK 21 luvun 15 §:ään.

Ratkaisun KKO 2005:15 perusteluissa on todettu muun ohessa seuraavaa: ”Oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskeva asia on yleensä sellainen, että sovinto on sallittu, eli asianosaisen kanta sitoo tuomioistuinta. Tämä merkitsee sitä, että jos asianosainen myöntää

vastapuolen kuluvaatimuksen joko osaksi tai kokonaan, tuomio on perustettava tähän myöntämiseen. Toisaalta jos kuluvaatimusta vastustetaan, kulujen korvausvelvollisuutta voidaan, mikäli siihen on perusteet, myös alentaa tai määrätä että korvausvelvollisuutta ei ole. Ratkaisevana tässä suhteessa pidetään yleensä vaatimuksen vastustamista sinänsä, ei sen sijaan vastustamiselle esitettyjä perusteluja. Tuomioistuimella on kuitenkin velvollisuus aktiiviseen prosessinjohtoon, kun kysymys on oikeudenkäyntikuluja koskevan korvausvelvollisuuden alentamisesta. Tämä merkitsee sitä, että tuomioistuimen tulee tarvittaessa tiedustella asianosaiselta, millä seikoilla tai näkökohdilla hän haluaa perustella kuluvaatimuksen vastustamista. Oikeudenkäyntikuluvaaatimuksen vastustamisen ei toisaalta tarvitse olla nimenomaista, mikäli vastustaminen on muuten pääteltävissä asianosaisenlausumista tai muista vaatimuksista, esimerkiksi siitä, että asianosainen on joka tapauksessa vaatinut vastapuolensa velvoittamista korvaamaan hänen omat oikeudenkäyntikulunsa. Epäselvissä tapauksissa tuomioistuimen tulee kuitenkin kysymällä varmistua siitä, haluaako asianosainen myöntää vaatimuksen tai vastustaa sitä. Tässä tapauksessa A ei ole myöntänyt B:n oikeudenkäyntikuluvaaatimusta. A:n voidaan sitä vastoin katsoa vastustaneen kuluvaatimusta jo sillä perusteella, että hän on vaatinut, paitsi pääasiavaatimuksensa hyväksymistä, myös omien oikeudenkäyntikulujensa korvaamista. Tässä tapauksessa ei ole ollut tarpeellista tiedustella A:lta, millä perustella hän on halunnut vastustaa kuluvaatimusta Käräjäoikeus on siten voinut määrätä, että asianosaiset vastaavat itse oikeudenkäyntikuluistaan.” Tapauksessa KKO on katsonut, että toisin kuin lain esitöissä on todettu OK 21 luvun 8a §:n soveltaminen on mahdollista, vaikka asianosainen ei olekaan esittänyt sitä koskevaa yksilöityä vaatimusta.

Ratkaisun KKO 2005:91 perusteluissa on todettu muun ohessa seuraavaa: ”Käräjäoikeuden pääkäsitteilypöytäkirjan mukaan A:lla ei ollut huomautettavaa vastaajien oikeudenkäyntikuluista. A on lausunut kuluista tällä tavalla vaatiessaan muutoin kanteensa hyväksymistä. Lausuma on epäselvä, koska se ei nimenomaisesti sisällä edes oikeudenkäyntikulujen määrän oikeaksi myöntämistä sen varalta että A häviäisi jutun. Käräjäoikeuden olisi pitänyt kyselyoikeutta käyttämällä selvittää, mitä A lausumallaan tarkoittaa.”

Ks. myös ratkaisun KKO 2008:9 perustelut.

Ratkaisuista tehtävä johtopäätös on se, että jos oikeudenkäyntikuluvaaatimus on kokonaan tai osaksi hyväksytty tai myönnetty oikeaksi, tuomioistuin ei voi poiketa myöntämisestä vastapuolen vahingoksi lukuunottamatta viran puolesta huomioon otettavia OK 21 luvun säännöksiä eli 8 b §, 8 c § ja 8 d §:iä. Viimeksi mainittujen säännösten viran puolesta soveltamisen mahdollisuus eli mahdollisuus soveltaa niitä kuluvaatimuksen myöntämisestä huolimatta ilmenee myös lain esitöistä (HE 107/1998, s. 21).

Edellä todettu tarkoittaa myös sitä, että jos asianosainen myöntää joidenkin toimenpiteiden tai toimenpidekokonaisuuksien (ks. liite 1 kohta 6.3.3.) osalta jonkun tuntimäärän ja/tai tuntihinnan oikeaksi, vähintään tämä myönnetty määrä on asetettava kulukorvausratkaisun perustaksi.

Em. ratkaisuista tehtävä merkittävämpi johtopäätös on kuitenkin se, että asianosaisten kannanottojen sisältö ja tarkoitus oikeudenkäyntikulukysymykseen on tuomioistuimen tarkoin selvitettävä. Edellä todettuja KKO:n ratkaisuja ei olisi tarvittu, mikäli asianosaisten kannanotot oikeudenkäyntikuluihin olisi seikkaperäisesti selvitetty alemmissa oikeusasteissa. Käytännössä asianosaisten kommentit oikeudenkäyntikuluista ovat usein suppeita ja erittelemättömiä, ja kannanotoissa käytetty terminologia on tulkinnanvaraista.

Tuomioistuimen tuleekin vaatia oikeudenkäynnissä läsnä olevilta asianosaiselta selkeät ja yksityiskohtaiset kannanotot niihin OK 21 luvun säännöksiin joita hän tai vastapuoli pitää merkityksellisinä asiassa, kannanotot OK 21 luvun viran puolesta sovellettaviin säännöksiin, kannanotot yksittäisten toimenpiteiden tarpeellisuuteen ja kohtuullisuuteen sekä ennen kaikkea kannanotot oikeudenkäyntikulukorvauksen kokonaismäärän kohtuullisuuteen.

Usein oikeudenkäyntikuluvaatimusten seikkaperäinen käsittely suullisen käsittelyn lopussa on mahdotonta, koska perustellun kannanoton esittäminen edellyttää että asianosaiset saavat perehtyä toistensa kuluvaatimuksiin. Käyttökelpoinen keino on se, että asianosaisille varataan suullisen käsittelyn jälkeen lyhyt määräaika, jonka kuluessa he voivat sähköpostitse tai muutoin kirjallisesti ottaa kantaa oikeudenkäyntikuluvaatimuksiin.

Oikeudenkäyntikuluratkaisun sisältö

Hallituksen esityksessä todetaan, että tuomiossa tulee olla selkeä vastaus siihen, miltä osin ja millä perusteella alentamisvaatimus on mahdollisesti hyväksytty. Ratkaisussa tulee erottua myös arvonlisäveron osuus (HE 107/1998, s. 22). Jos mahdollista arvonlisäveron osuutta ei haluta näkyviin tuomio/päätöslauselmaan sen suuruus tulee käydä ilmi ainakin ratkaisun perusteluista. Ainakin perusteluissa on myös ilmoitettava, jos tuomittavaan kulukorvaukseen ei sisälly arvonlisäveroa.

Käytännön tasolla oikeudenkäyntikuluratkaisujen perustelut eivät useinkaan vastaa tarkkuudeltaan sitä mitä niiltä voitaisiin kohtuudella edellyttää.

Riidatonta kulukysymystä ei tarvitse perustella, eli jos asianosainen on riidattomasti hyväksynyt kuluvaatimuksen itseään sitovaksi, tämä myöntäminen on riittävä perustelu.

Jos asianosaisen passiivisuuden vuoksi pääasiassa annetaan yksipuolinen tuomio eikä kuluvaatimukseenkaan ole otettu kantaa, myös oikeudenkäyntikulujen osalta ratkaisu on yksipuolinen tuomio mikäli kuluvaatimus ei ole selvästi perusteeton (Hallituksen esitys HE 107/1998, s. 22 ja Jokela: Oikeudenkäyntikulut ja maksuton oikeudenkäynti 1995, s. 209 sekä esim. Itä-Suomen hovioikeus 4.4.1996 387). Näissä tilanteissa tämä on myös riittävä perustelu kulujen osalta. Jos kuluvaatimus selvästi perusteettomana joltakin osin hylätään ratkaisu on tältä osin tuomio ja perustelut myös sen mukaiset.

Sen sijaan aina kun kuluihin liittyy on erimielisyyttä, ratkaisussa tulisi antaa perusteltu vastaus siihen miksi kuluja koskevaa lopputulokseen on päädytty. Tämä perusteluvolvollisuus tulisi olla myös tilanteessa jolloin riitainen kuluvaatimus sellaisenaan hyväksytään eikä vain hallituksen esityksessä todetussa tilanteessa kun kuluvaatimusta alennetaan.

Oikeudenkäyntikulukorvaukset ovat usein määriltään huomattavia ja suhteessa pääasian taloudelliseen intressiin merkittäviä. Siksi asianosaisilla on oikeus saada hyvin perusteltu ratkaisu myös kulukorvauksen osalta, ja täsmälliset perustelut ohjaavat oikeuskäytännön yhdenmukaisuutta.

Lähtökohdat

Muutoksenhaussa käräjäoikeudesta hovioikeuteen tulee oikeudenkäyntikulukysymys esiin kahdella eri tavalla:

- oikeudenkäyntikulut käräjäoikeudessa
- oikeudenkäyntikulut hovioikeudessa.

Oikeudenkäyntikulut käräjäoikeudessa

Hovioikeus ratkaisee oikeudenkäyntikulut käräjäoikeudessa OK 21 luvun 1 - 14 §:n säännösten mukaisesti. Hovioikeus määrää asianosaisille alioikeudessa syntyneiden kuluja korvaamisesta samalla tavoin kuin alioikeudenkin olisi pitänyt määrätä, jos se olisi päätenyt pääasiassa samaan lopputulokseen kuin hovioikeus (HE nro 191/1993 vp. s. 21).

Käräjäoikeuden ratkaisu muuttuu siten myös kulukorvauksen osalta hovioikeuden pääasiassa omaksuman lopputuloksen mukaiseksi. Jos kanne on hylätty käräjäoikeudessa, mutta hyväksytään hovioikeudessa, kantajalla on OK 21 luvun 1 §:n pääsäännön mukaisesti hovioikeudessa oikeus saada vastaaja tuomitukseksi korvaamaan kulunsa käräjäoikeudessa. Samalla kantaja vapautetaan korvaamasta vastaajan kuluja käräjäoikeudessa.

Jos kanne taas on hyväksytty käräjäoikeudessa, mutta hylätään hovioikeudessa, vastaajalla on oikeus saada kantaja tuomitukseksi korvaamaan kulunsa käräjäoikeudessa. Samalla vastaaja vapautetaan korvaamasta kantajan oikeudenkäyntikuluja käräjäoikeudessa.

Esimerkkinä on usein esitetty tilanne vahingonkorvausasiassa, jossa kantaja on käräjäoikeudessa saanut korvaukseksi vahingostaan vaatimansa 10.000 euroa. Vastaajan valitettua tuomiosta kokonaisuudessaan hovioikeus on alentanut korvaussumman 5.000 euroon. Hovioikeus jakaa käräjäoikeuskulut ikäänkuin jo käräjäoikeus olisi tuominnut jutussa 5.000 euron vahingonkorvauksen. Tällöin saattaa tosin tulla sovellettavaksi OK 21 luvun 3 §:n 2 momentin säännös ns. osavoittotilanteesta.

Vastakkaisena esimerkkinä on usein mainittu käänteinen tilanne, jossa käräjäoikeudessa hylätty vahingonkorvauskanne on hyväksytty hovioikeudessa sillä perusteella, että käräjäoikeuden tuomionsa perusteeksi asettamaa tosiseikastoa tai laintulkintaa on pidetty vääränä. Tällöin vastaaja on velvoitettava korvaamaan kantajan sekä käräjäoikeus- että hovioikeuskulut, koska jutun epäselvyyttä ei enää hyväksytä kuittausperusteeksi (Jokela: Oikeudenkäyntikulut ja maksuton oikeusapu, 1995, s. 211).

Oikeudenkäyntikulut hovioikeudessa

Oikeudenkäyntikuluista hovioikeudessa (muutoksenhakuasteesta) on oma säännöksensä, OK 21 luvun 16 §:n 1 momentti:

”Jos alemman tuomioistuimen päätökseen haetaan muutosta, velvollisuus korvata oikeudenkäyntikulut ylemmässä tuomioistuimessa on määrättävä sen mukaisesti, mitä muutoksenhakumenettelyssä on tapahtunut ja onko asianosainen voittanut vai hävinnyt muutoksenhaun.”

Ylemmässä tuomioistuimessa syntyneillä oikeudenkäyntikuluilla tarkoitetaan muutoksen hakemisesta ja asian käsittelystä siellä aiheutuneita kuluja. Nämä kulut on määrättävä korvattavaksi sen mukaisesti, mitä muutoksenhakumenettelyssä on tapahtunut ja onko asianosainen voittanut vai hävinnyt muutoksenhaun. Alemman oikeuden päätöksellä ei siten ole vaikutusta ylemmässä tuomioistuimessa syntyneiden kulujen korvaamiselle (Jokela emt. s. 212).

Lainvalmistelutöiden ja oikeuskirjallisuuden mukaan muutoksenhaun voittamisella tai häviämällä tarkoitetaan sitä, miten muutoksenhakukysymys on ratkaistu. Jos esimerkiksi muutoksenhaku koskee vain pientä osaa asiasta ja alemman tuomioistuimen päätöstä muutetaan muutosta hakeneen asianosaisen vaatimalla tavalla, häntä on pidettävä voittajana ylemmän tuomioistuimen osalta. Jos alemman tuomioistuimen ratkaisua ei muuteta, muutosta hakenut asianosainen häviää muutoksenhaun (HE nro 191/1993 vp. s. 21 ja Jokela emt. s. 212).

Jos molemmat asianosaiset ovat hakeneet muutosta, eikä alemman tuomioistuimen päätöstä muuteta, voidaan soveltaa OK 21 luvun 3 §:n 1 momentin säännöstä eli kulut tulevat kuitatuiksi (Lappalainen ym: Prosessioikeus, 2007, s. 693). Tarvittaessa voidaan ottaa huomioon, missä laajuudessa kärjäoikeuden tuomioon on haettu muutosta.

Oikeuskäytännössä on tuore ratkaisu KKO 2010:24, joka koskee muutoksenhakukulujen korvaamista rikosasian osavoittotilanteessa:

Kärjäoikeus oli tuominnut vastaajan törkeästä kavalluksesta ehdolliseen vankeusrangaistukseen ja velvoittanut tämän suorittamaan asianomistajalle vahingonkorvausta. Vastaajan vaadittua hovioikeudessa syytteen ja korvausvaatimuksen hylkäämistä hovioikeus oli katsonut, ettei kavallusta ollut pidettävä törkeänä, ja lieventänyt rangaistuksen sakoksi. Vahingonkorvauksen osalta hovioikeus ei ollut muuttanut kärjäoikeuden tuomiota. - Muutosvaatimusta hovioikeudessa vastustaneilla asianomistajilla oli oikeus saada täysi korvaus oikeudenkäyntikuluistaan hovioikeudessa, koska asia oli vahingonkorvausvaatimuksen osalta ratkaistu kokonaan heidän hyväkseen ja koska sillä, minkä he olivat rangaistusvaatimuksen osalta hävinneet, oli ollut vain vähäinen merkitys asiassa.

Oikeuskäytännössä on ratkaisussa KKO 2005:41 katsottu, tosin äänestyksen jälkeen, että oikeudenkäyntikuluja indispositiivisissa asioissa koskevaa OK 21 luvun 2 §:ää on sovellettava myös hovioikeudessa syntyneiden oikeudenkäyntikulujen korvaamiseen.

Oikeudenkäyntikulut korkeimmassa oikeudessa

Edellä selostettua OK 21 luvun 16 §:n 1 momentin säännöstä sovelletaan myös korkeimmassa oikeudessa tapahtuvassa muutoksenhaussa. Asianosainen, joka voittaa juttunsa (vasta) korkeimmassa oikeudessa, on oikeutettu saamaan häviöpuolelta korvauksen kuluistaan kaikissa oikeusasteissa.

Jos hovioikeus on normaaliin tapaan ollut asiassa toinen oikeusaste, muutoksenhaku kulukysymyksessä korkeimmassa oikeudessa vaatii valitusluvan myös siltä osin kuin kysymys on hovioikeuskuluista. Valituslupa vaaditaan siinäkin tapauksessa, että jutussa

haettaisiin muutosta vain hovioikeuskuluja tai vasta hovioikeudessa esitettyä kuluvaatimusta koskevaan ratkaisuun. Asiasta on seuraava ennakkopäätös, KKO 2001:55:

Hovioikeus velvoitti oikeudenkäyntiavustajan yhteisvastuullisesti päämiestensä kanssa korvaamaan vastapuolen hovioikeuskuluja. - Koska hovioikeuden ratkaisu avustajan oikeudenkäyntikulujen korvausvastuuta koskevalta osalta koski vaatimusta, joka tosin oli esitetty vasta hovioikeudessa, mutta joka liittyi valitusteitse hovioikeuteen saatettuun pääasiaan, hovioikeuden tuomioon myös tältä osin haettiin muutosta korkeimmalta oikeudelta valituslupaa pyytämällä. Ks. KKO 1999:106.

Kuluratkaisujen perusteluista

OK 21 luvun 14 §:n 2 momentin mukaan tuomioistuimen tulee oikeudenkäyntikuluratkaisussaan erikseen ilmoittaa korvattavat kulut ja palkkiot. Säännös on täydennetty nykyiseen muotoonsa oikeudenkäyntikuluja koskeneen vuoden 1999 osittaisuudistuksen yhteydessä.

Säännökseen liittyneen HE:n mukaan tuolloin voimassa ollutta 2 momenttia ehdotettiin täydennettäväksi siten, että pykälään lisätään velvollisuus eritellä korvattavat kulut ja palkkiot oikeudenkäyntikuluja koskevassa ratkaisussa. Jos oikeudenkäyntikuluvaatimusta vaaditaan alennettavaksi, tulee myös tämä vaatimus yksilöidä. Tuomiossa tulee olla selkeä vastaus siihen, miltä osin ja millä perusteella alentamisvaatimus on mahdollisesti hyväksytty (HE nro 107/1998 vp. s. 22).

Käytännössä hovioikeuden kuluratkaisuissa ei suinkaan aina erotella toisistaan kuluja ja palkkioita. Tältä osin ratkaisuissa on kehittämisen tarvetta.

Vastaavasti jos asianosaisen kuluvaatimusta ei määrältään hyväksytä sellaisenaan, hovioikeuden tulisi perusteluissaan mahdollisimman yksilöidysti käydä läpi, miltä osin oikeudenkäyntikululaskussa esitetyt toimenpiteet ja velottu tuntitaksa hyväksytään. Asianosaisten kannalta ajatellen ei ehkä ole kovinkaan informatiivista, jos hovioikeus ainoastaan ilmoittaa velvoittavansa häviöpuolen korvaamaan voittopuolen kulut ”koh-tuulliseksi katsotulla määrällä”.

Hovioikeuden kuluratkaisujen perusteluissa lienee laajemminkin ottaen kehitettävää. Asianosaisen kannalta on yleensä tarpeellista saada itse todeta, miksi hovioikeus on jakanut kuluvastuun juuri tapahtuneella tavalla. Yhä edelleen ainakin jonkin verran käytetty sanonta ”asian näin päättyessä” on helppo ja selvä hovioikeudelle itselleen, mutta se ei kovin helposti avautune ainakaan maallikkoasianosaiselle.

Joskus kuluratkaisut saattavat olla rahalliselta merkitykseltään yhtä suuret tai suurem-matkin kuin pääasiaratkaisut. Tämäkin tulisi ottaa huomioon kuluratkaisujen perusteluissa.

Eräissä suuremmissa asioissa asianosainen saattaa katsoa tarpeelliseksi käyttää hovioi-keuden pääkäsitelyssä kahta avustajaa/asiamiestä. Tällöin lienee aina tapauskohtaisesti otettava kantaa siihen, mikä vaikutus kahden avustajan käytöllä voi olla vastapuolen korvattavaksi määrättävien oikeudenkäyntikulujen määrään.

Viivästyskorko

OK 21 luvun 8 §:n 2 momentin mukaan oikeudenkäyntikulujen korvaukselle on vaadit-taessa määrättävä vuotuista viivästyskorkoa korkolain 4 §:n 3 momentissa tarkoitetun korkokannan mukaan siitä lähtien, kun kuukausi on kulunut korvauksen tuomitsemis-päivästä. - Korkolain muutosten jälkeen viittaus tarkoittaa korkolain 4 §:n 1 momenttia.

Säännös merkitsee hovioikeuden kannalta sitä, että jos hovioikeus vahvistaa käräjäoikeuden ratkaisun, korkoa tuomitulle määrälle kertyy käräjäoikeuden ratkaisussa määrätystä päivämäärästä lukien. Vastaavasti korko jo käräjäoikeudessa määrätuille oikeudenkäyntikuluille lasketaan siitä, kun kuukausi on kulunut käräjäoikeuden ratkaisupäivästä.

Sen sijaan jos velvoite asetetaan vasta hovioikeudessa, hovioikeus määrää koron alkamisajan, mikä oikeudenkäyntikulujen osalta on kuukausi hovioikeuden ratkaisupäivästä lukien (Jokela: Oikeudenkäynti III, 2004, s. 295 -296).

Oikeuskäytännöstä voidaan mainita ratkaisu KKO 1997:88, jossa käräjäoikeus oli hylännyt kanteen ja velvoittanut kantajan korvaamaan vastaajan oikeudenkäyntikulut viivästyskorkoineen siitä lähtien, kun kuukausi oli kulunut korvauksen tuomitsemispäivästä. Hovioikeus kumosi käräjäoikeuden tuomion ja vapautti kantajan oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuudesta. Kun korkein oikeus puolestaan kumosi hovioikeuden tuomion ja jätti jutun käräjäoikeuden tuomion lopputuloksen varaan, käräjäoikeudessa olleille oikeudenkäyntikuluille määrättiin maksettavaksi viivästyskorkoa käräjäoikeuden määräämästä ajankohdasta lukien.

Jutun palauttaminen

Oikeudenkäyntikuluista jutun palauttamistilanteessa on oma säännöksensä, OK 21 luvun 16 §:n 2 momentti:

”Jos asia palautetaan, kysymys kuluista ylemmässä tuomioistuimessa on tutkittava alemmassa oikeudessa palautetun asian yhteydessä.”

Lainvalmistelutöiden mukaan palauttamistilanteessa ei ole perusteltua, että ylempi tuomioistuin määräisi kuluista sen mukaan, mitä muutoksenhakumenettelyssä on tapahtunut. Jos esimerkiksi asianosainen, jonka muutoksenhakemuksen johdosta juttu on palautettu takaisin alempaan tuomioistuimeen, sittemmin häviää juttunsa, ei olisi kohtuullista, jos hän kuitenkin saisi korvauksen oikeudenkäyntikuluistaan ylemmässä tuomioistuimessa. Sen vuoksi palautetuissa jutuissa vasta alempi tuomioistuin tutkii kulukysymyksen myös ylemmän tuomioistuimen osalta, kun asia palauttamisen jälkeen otetaan uudelleen käsiteltäväksi (HE nro 191/1993 vp. s. 21).

Oikeuskirjallisuudessa on edellä sanotun mukaisesti todettu, että kulujen korvaamisesta ei voida lausua ennen kuin tiedetään pääasian lopputulos, jonka mukaan myös kulujen korvaaminen määräytyy (Jokela: Hovioikeusmenettely, 2010, s. 469).

Jos alemman tuomioistuimen ratkaisu kumotaan ja asia palautetaan vain osittain, oikeudenkäyntikuluista on kuitenkin lausuttava erikseen siltä osin kuin juttu tutkitaan ja lopullisesti ratkaistaan (Reinikainen: Jutun palauttamisesta, 1956, s. 341).

Oikeudenkäyntikuluista jutun palauttamistilanteessa on seuraava ennakkopäätös, KKO 1998:133:

A oli moitekanteessaan vaatinut aineellisoikeudellisella perusteella perinnönjaon palauttamista pesänjakajalle. Käräjäoikeus jätti A:n kanteen tutkimatta. Hovioikeus katsoi, että kanne olisi tullut tutkia, ja palautti asian pesänjakajalle uutta perinnönjakoa varten. Samalla hovioikeus velvoitti A:n vastapuolen korvaamaan A:n oikeudenkäyntikulut asiassa. - Kun pesänjakaja ei voi ratkaista oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuutta, kulukysymyksen ratkaisuun ei voitu soveltaa OK 21 luvun 16 §:n 2 momentin säännöstä.

Hovioikeuden oli siten tullut lausua kulujen korvauksesta. - Hovioikeus oli palauttanut asian ottamatta kantaa aineelliseen oikeuskysymykseen. A:n vastapuoli ei ollut OK 21 luvun 1 §:ssä ja 16 §:n 1 momentissa tarkoitettu tavoin hävinnyt asiaa eikä hän ollut velvollinen korvaamaan A:lla jutussa olleita oikeudenkäyntikuluja.

Jatkokäsittelylupa

Hovioikeuksissa on vuoden 2011 alusta tullut voimaan seurantajärjestelmän korvannut jatkokäsittelylupajärjestelmä. Uutta järjestelmää sovelletaan pääsäännön mukaan vain rahasaamista koskevissa riita-asioissa sekä rikosasioissa (ns. häviöarvo enintään 10.000 euroa ja tuomittu rangaistus enintään 4 kk vankeutta).

OK 25 a luvun 10 §:n mukaan jos muutosvaatimus koskee vain oikeudenkäyntikuluja, asiassa tarvitaan jatkokäsittelylupa. Pääasiassa annetulla ratkaisulla ei siten ole merkitystä jatkokäsittelyluvan tarpeellisuutta arvioitaessa. Oikeudenkäyntikuluilla tarkoitetaan tässä kaikkia niitä rahallisia menoja, joita asianomaiselle oikeudenkäynnistä aiheutuu. Kysymys voi olla esimerkiksi asianajopalkkiosta, todistelusta aiheutuvista kustannuksista ja asianosaisen omista kuluista (HE nro 105/2009 vp. s. 59).

OK 25 a luvun 9 §:ssä on erikseen lueteltu ne asiat, joissa jatkokäsittelylupajärjestelmää ei sovelleta eli jatkokäsittelylupaa ei tarvita. Pykälän 6 kohdan mukaan jatkokäsittelylupaa ei tarvita OK 8 luvun säännösten mukaisesti käsitellyissä asioissa eli ns. hakemusasioissa.

Mainittujen säännösten keskinäinen suhde on herättänyt kysymyksen siitä, tarvitaanko hakemusasiassa jatkokäsittelylupa, jos muutoksenhakemus koskee ainoastaan oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuutta.

Helsingin hovioikeus on 12.5.2011 antamallaan ennakkoratkaisulla katsonut, että myös sanotunlaisessa tilanteessa tarvitaan jatkokäsittelylupa (HelHO 2011:8). Kouvolan hovioikeus puolestaan on 24.7.2012 antamassaan ratkaisussa päättänyt päinvastaiseen johtopäätökseen (KouvHO 2012:10).

Ylimääräinen muutoksenhaku

Oikeudenkäyntikuluista ylimääräisessä muutoksenhaussa (kantelu, tuomionpurku, menetyt määrääjän palauttaminen) on oma säännöksensä, OK 21 luvun 16 §:n 3 momentti:

”Ylimääräistä muutoksenhakua koskevassa asiassa velvollisuus korvata oikeudenkäyntikulut on määrättävä 1 ja 2 momentin mukaisesti, jollei erityisestä syystä muuta johdu.”

Oikeuskirjallisuudessa on todettu säännöksen johtavan siihen, että ylimääräisen muutoksenhaun menestyessä hakijan vastapuoli on pääsääntöisesti velvoitettava korvaamaan hakijan oikeudenkäyntikulut. Käytännössä voi kuitenkin tulla esiin tilanteita, joissa aikaisemman ratkaisun purkaminen tai poistaminen johtuu asianosaisista riippumattomista syistä kuten esimerkiksi tuomioistuimen virheellisestä menettelystä. Tällöin ei ole perusteltua tuomita vastapuolta kuluvaluuuseen. Monissa ylimääräistä muutoksenhakua koskevissa asioissa, esimerkiksi menetetyt määrääjän palauttamista tarkoittavissa hakemuksissa, ei yleensä edes vaadita oikeudenkäyntikuluja korvattaviksi (Jokela: Hovioikeusmenettely, 2010, s. 470).

Muutosvaatimuksen esittäminen hovioikeudessa

Valituksessaan hovioikeudelle valittaja yleensä vaatii käräjäoikeuden tuomion kumoamista sekä oman kanteensa hyväksymistä tai vastapuolen kanteen hylkäämistä. Valitukseen normaalisti liittyy selkeä vaatimus vastapuolen velvoittamisesta korvaamaan valittajan oikeudenkäyntikulut niin käräjäoikeudessa kuin hovioikeudessakin.

Vastaavasti hovioikeuteen toimitetussa vastauksessa yleensä selkeästi vaaditaan käräjäoikeuden tuomion pysyttämistä ja valittajan velvoittamista korvaamaan vastauksen antajan vastauskulut.

Käräjäoikeudessa hävinnyt asianosainen saattaa joskus valituksessaan vaatia muutosta koko käräjäoikeuden tuomioon, jossa hänen kuluvaatimuksensa on pääasian ohella hylätty. Tällainen täsmentämätön muutoksenhakemus on ymmärrettävissä niin, että asianosaisen tarkoituksena on hakea muutosta myös kulukysymyksessä (Jokela: Oikeudenkäyntikulut ja maksuton oikeudenkäynti, 1995, s. 214.).

Kulukysymys on liitännäinen pääasiaan siten, että muutoksenhakutuomioistuimen kumotessa valituksenalaisen pääasiantkaisun kokonaisuudessaan ratkaisu kumoutuu myös kulujen osalta, vaikka asianosainen ei olisi sitä nimenomaisesti vaatinutkaan (Jokela: Oikeudenkäyntikulut ja maksuton oikeusapu, 1995, s. 214).

Erityisen epäselvissä tilanteissa voidaan turvautua OK 25 a luvun 3 §:n antamaan mahdollisuuteen ja kehoittaa asianosaista täydentämään valitustaan.

Joskus tulkinta-apua voitaneen saada myös tarkastamalla, miten asianosainen on ilmoittanut tai tarkoittanut ilmoittaa tyytymättömyyttä käräjäoikeuden tuomioon. Muutosta ei voi hakea laajemmin kuin on ilmoittanut tyytymättömyyttä, mutta tyytymättömyydenilmoituksia lienee tapana tulkita ilmoittajan kannalta myönteisesti (KKO 1992:120).

Menettely hovioikeudessa

OK 21 luvun 14 §:n 1 momentin mukaan oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskeva vaatimus on tehtävä ennen käsittelyn päättymistä. Vaatimuksessa on eriteltävä oikeudenkäyntikulujen määrä ja niiden perusteet.

Oikeuskirjallisuudessa on todettu mainitun yksilöintivelvollisuuden tarkoituksena olevan, että vastapuoli voi esittää käsityksensä vaadittujen oikeudenkäyntikulujen perusteena olevista vastapuolensa toimista ja niiden tarpeellisuudesta ja että tuomioistuimien voi tuomiossaan perusteellisesti ottaa kantaa yksilöityyn laskuun (Jokela: Hovioikeusmenettely, 2010, s. 425).

Hovioikeuden pääkäsittelyssä ratkaistavissa jutuissa asianosaiset esittävät loppupuheenvuorojen jälkeen hovioikeudelle oikeudenkäyntikululaskunsa. Vastapuolta pyydetään kommentoimaan laskua määrän osalta.

Kirjallisessa menettelyssä ratkaistavissa jutuissa asianosaiset normaalisti ovat esittäneet oikeudenkäyntikululaskunsa jo valituksen ja vastauksen mukana. Tarvittaessa hovioikeuden esittelijä tai valmistelusta vastaava jäsen pyytää puuttuvaa laskua.

Kirjallisesti ratkaistavissa jutuissa valittaja saa vastauksen mukana tiedokseen vastapuolen vastaukseen liitetyn oikeudenkäyntikululaskun. Normaalisti valittajalle ei kuitenkaan varata tilaisuutta lausua laskun johdosta. Vallitsevaa käytäntöä olisi ehkä aihetta muuttaa vastapuolen kuulemisen suuntaan. Tämän pidemmälle ei käytännön syistä ole syytä mennä eli vastapuolelta ei enää tule pyytää kommenttia valittajan lausuman johdosta.

Sovinto

Dispositiivisissa riita-asioissa ei nykyisin ole kovinkaan harvinaista, että asianosaiset vielä hovioikeuden pääkäsittelyn alkaessa ovat (yllättäen) valmiit päätyämään asiassa sovintoon. Varsin usein sovinto kattaa pääasian lisäksi myös asianosaisten kulut molemmissa oikeusasteissa. Niin tuomiostuimen kuin asianosaistenkin kannalta olisi kulujen ja kustannusten minimoiseksi ja prosessieconomisesti muutoinkin tietysti hyödyllistä, jos sovinto hovioikeuteen saatetuissa jutuissa saataisiin aikaiseksi jo jutun valmisteluvaiheessa.

Joskus sovinnon tekemisen viime kätiseksi esteeksi uhkaa kuitenkin muodostua erimielisyys oikeudenkäyntikulujen jakautumisesta. Tällöin hovioikeuden taholta on mahdollista esittää, että asianosaisten päätyessä pääasian osalta sovintoon kulukysymys voidaan jättää hovioikeuden ratkaistavaksi.

Oman lukunsa taas muodostaa oikeusturvavakuutuksen olemassaolon tosiasiallinen vaikutus asianosaisen sovintohalukkuuteen. Tauon pitäminen ja asianosaisen avustajan soitto vakuutusyhtiöön lienee laukaissut tilanteen useammin kuin muutaman kerran.

Korkeimman oikeuden ennakkopäätösten mukaan hovioikeuden tulee sovintotapauksissa ratkaista kulukysymys pääasiantarkaisun ajatellun lopputuloksen mukaisesti (KKO 1996:131, KKO 1997:77 ja KKO 2001:68).

Käytännössä hovioikeudessa saavutettu sovinto varsin usein johtanee oikeudenkäyntikulujen kuittautumiseen. Julkaistussa ratkaisussa HelHO 2007:18 tosin on päädytty työnantajan velvoittamiseen korvata työntekijän kulut hovioikeudessa. Asianosaiset olivat hovioikeuden vahvistamassa sovinnossa sopineet, että työnantaja suorittaa työntekijälle korvausta perusteettomasta irtisanomisesta vielä enemmän kuin käräjäoikeuden tuomiossa oli määrätty.

Valituksen peruuttaminen

Hovioikeuteen tehdyn valituksen peruuttaminen lienee oikeudenkäyntikulujen jakautumisen osalta rinnastettavissa kanteen peruuttamiseen. OK 21 luvun 7 §:n 2 momentin mukaan jos asian käsittely jätetään sillensä sen vuoksi, että asianosainen on peruuttanut kanteensa, hänen on korvattava vastapuolensa kulut, jollei ole erityistä syytä määrätä korvausvelvollisuudesta toisin.

Valituksen peruutuksen sattuessa hovioikeus yleensä tiedustelee vastapuolen mahdollisia vaatimuksia peruutuksen johdosta. Vastapuoli normaalisti pyytää korvausta vastauskuuluistaan. Tilanne voi olla toinen, jos valituksen peruutuksen taustalla on asianosaisten asiassa saavuttama sovinto.

VASTAAJAN JA ASIANOMISTAJAN
KULUVELVOLLISUUS RIKOSASIASSA

Säännökset

Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (ROL) 9 luku 1 §

ROL 9 luvun 1 §:ssä säädetään seuraavaa:

Jos vastaaja tuomitaan rangaistukseen tai muuhun rikosoikeudelliseen seuraamukseen, hän on velvollinen suorittamaan valtiolle valtion varoista maksettavista todistelukustannuksista annetun lain (666/1972) nojalla maksettaviksi määrätyt korvaukset sekä muut todistelusta ja oikeuslääkeopillisista tutkimuksista esitutkinnan tai oikeudenkäynnin aikana aiheutuneet erityiset kustannukset, jos nämä ovat olleet tarpeen asian selvittämiseksi.

Milloin vastaajan velvoittaminen suorittamaan 1 momentissa tarkoitettu korvaus olisi hänen rikoksensa laatuun tai henkilökohtaisiin ja taloudellisiin oloihinsa nähden taikka muusta syystä kohtuutonta, korvausta on alennettava tai jätettävä se kokonaan tuomitsematta.

Asetuksella voidaan säätää, ettei vastaajaa ole velvoitettava suorittamaan valtiolle sellaista 1 momentissa tarkoitettua korvausta, joka alittaa asetuksessa säädetyn määrän.

Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 9 luku 8 §

ROL 9 luvun 8 §:ssä säädetään seuraavaa:

Oikeudenkäyntikuluista asianomistajan yksin ajamassa rikosasiassa on soveltuvin osin voimassa, mitä riita-asioista säädetään.

Syyttäjän syyteeseen yhtyneen asianomistajan velvollisuudesta korvata vastaajan oikeudenkäyntikulut ja hänen oikeudestaan saada vastaajalta korvaus sellaisista kuluista on soveltuvin osin voimassa, mitä oikeudenkäymiskaaren 21 luvussa säädetään. Asianomistajan on kuitenkin vastattava ainoastaan puhevallan käyttämisestä aiheutuneista erityisistä kuluista. Syyttäjän syyteeseen yhtyneen asianomistajan edustajan, asiamiehen tai avustajan velvoittamisesta korvaamaan kulut yhteisvastuullisesti asianomistajan kanssa sovelletaan soveltuvin osin, mitä oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 6 §:ssä säädetään. (V: 17.5.2011 M, A: 13.5.2011, SK: 455/2011 HE:286/2010)

Jos asianomistaja perättömällä ilmiannolla tai muutoin tahallaan on aiheuttanut syyteen nostamisen, voidaan hänet velvoittaa korvaamaan valtiolle osittain tai kokonaan 1 §:n 1 momentissa tarkoitettut kustannukset.

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvussa säädettiin alun perin oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta sekä riita- että rikosasioissa, joskin säännökset soveltuivat huonosti rikosasioihin.¹ Uudessa rikosprosessilaissa säännökset oikeudenkäyntikuluista ovat ROL 9 luvussa, joka tuli voimaan 1.10.1997. Säännökset ovat voimassa prosessimuodosta riippumatta. Näin ollen ne koskevat myös mm. kirjallista menettelyä, jolloin on tärkeä kiinnittää huomiota myös viran puolesta huomioon otettaviin seikkoihin.

Korvausvelvollisuus valtiolle

Pääsääntö, ROL 9:1.1

Pääsääntönä laissa on, että mikäli tuomioistuin katsoo vastaajan syylliseksi, vastaaja tulee myös velvoittaa korvaamaan asiassa syntyneet todistelukustannukset. ROL 9:1 §:n 1 momenttiin sisältyy kuitenkin ensimmäinen rajoitussäännös tästä pääsäännöstä. Korvausvelvollisuuden tuomitsemisen edellytyksenä nimittäin on, että todistelu tai tutkimus on ollut tarpeen asian selvittämiseksi. Vastaavanlainen säännös on valtion varoista maksettavista todistelukustannuksista annetun lain 16 §:n 1 momentissa, jossa säädetään oikeudesta palkkioon muun asianosaisen kuin syyttäjän kutsumalle todistajalle, jos todistaminen asian selvittämisen kannalta on ollut tarpeen.

Kustannusten tarpeellisuus on lain esitöiden mukaan harkittava niiden syntyhetkellä vallinneen tilanteen valossa. Esitöiden mukaan esimerkiksi tapauksessa, jossa rikoksesta epäilty ei ole esitutkinnassa tunnustanut syyllisyyttään, mutta on oikeudessa myöntänyt syytteen oikeaksi, on syyttäjän tuomioistuimeen kutsumille todistajille, joiden kuulemisesta on sittemmin luovuttu, valtion varoista suoritettuja korvauksia pidettävä asian selvittämiseksi tarpeellisina.² Tämä on varmasti oikea lähtökohta. Esitöissä otettu kanta vastaa myös aikaisemmassa oikeuskäytännössä omaksuttua kantaa. Tapauksessa KKO 1987:43 Korkein oikeus totesi seuraavaa:

Kun A on poliisitutkinnassa ilmoittanut, ettei hän muistanut mitään syytteessä selostetuista tapahtumista, on poliisitutkinnassa näihin tapahtumiin liittyvistä yksityiskohdista kertoneiden todistajien kutsuminen oikeuteen ollut A:n syyllisyyden selvittämiseksi välttämätöntä. Todistajille oikeuteen saapumisesta valtion varoista maksetut korvaukset ovat siten olleet tarpeen asian selvittämiseksi, vaikka todistajien kuulemisesta onkin voitu luopua A:n myönnettyä oikeudessa syytteen oikeaksi. A on siten valtion varoista maksettavista todistelukustannuksista annetun lain 16 §:n 1 momentin nojalla velvollinen korvaamaan ne valtiolle.

Laissa ei ole erillistä säännöstä siitä, milloin tai minkälaisissa tilanteissa asiassa syntyneiden kulujen katsotaan olleen tarpeen asian selvittämiseksi. Kun vastuu kuitenkin kohtaa asiassa tuomittavaa syytettyä, olisi perusteltua kiinnittää huomiota myös siihen, ovatko todistelu tai muut kustannukset olleet tarpeen vastaajan syyllisyyden selvittämiseksi.

Esimerkkinä voidaan mainita tilanne, jossa kaksi henkilöä on syytteessä yksituumaisesti tehdystä pahoinpitelystä. Vastaajat tuomitaan syytteen mukaan, mutta todistaja X:n kuu-

1. Antti Jokela: Oikeudenkäynti III (2004), s. 335.

2. HE 82/1995 vp., s. 117.

leminen on selvästi liittynyt ainoastaan vastaaja A:n tapahtuman alkuvaiheen tekemisten selvittämiseen, joilla puolestaan ei vastaaja B:n toiminnan kannalta ole ollut merkitystä. Tulisiko tällöin myös vastaaja B velvoittaa (yhteisvastuullisesti A:n kanssa) korvaamaan todistaja X:n kuulemisesta syntyneet kulut?

Mainittua esimerkkiä pohdittaessa on luonnollisesti otettava huomioon myös ROL 9:5 §, jossa säädetään siitä, että tuomioistuimen on, jos joku yhteisvastuullisista korvausvelvollisista sitä vaatii, määrättävä, kuinka kulut heidän välillään on jaettava vai onko jonkun heistä korvattava kaikki kulut.

Vastaava ongelma on todistajan kuulemisesta aiheutuviissa kustannuksista tapauksissa, joissa todistajalta sinänsä saadaan tapahtumainkulkuun liittyvää tietoa (asian selvittämiseksi kenties tarpeen), mutta jonka kuulemisella ei syyllisyyden selvittämisen kannalta ole ollut merkitystä. Korvausvelvollisuudesta valtiolle tämänkaltaisten todistajien kyseessä ollen olisi ainakin hyvä käydä perusteltu keskustelu tuomioistuimessa. Esimerkkinä kuluista, jota ei vastaajan ainakaan yleensä pitäisi velvoittaa suorittamaan, voidaan käyttää huumausainetestiä rattijuopumukseen alkoholin johdosta syyllistyneen henkilön kohdalla, kun ”varmuuden vuoksi” tehty huumausainetesti on ollut negatiivinen.

Korvausvelvollisuus valtiolle tuomitaan ainoastaan, jos syyttäjä on ROL 9:6 §:n nojalla vaatinut sitä. Esitöissä todetaan nimenomaan seuraavaa:

*Momentin perusteella korvausvelvollisuus tuomitaan ainoastaan, jos syyttäjä on 6 §:n nojalla vaatinut sitä. Ehdotuksen mukaan tuomioistuin ei lausuisi korvausvelvollisuudesta omasta aloitteestaan silloinkaan, kun on kysymys sen itsensä valtion varoista maksettavaksi määräämistä kustannuksista, kuten esimerkiksi valtion varoista maksettavaksi määräytyistä todistajanpalkkioista.*³

Kuten lain sanamuodosta voidaan havaita, sellaista vastaajaa, joka jätetään rangaistukseen tai muuhun rikosoikeudelliseen seuraamukseen tuomitsematta – jätettiinpä vastaaja tuomitsematta millä perusteella tahansa – ei saa velvoittaa korvaamaan valtion varoista maksettuja kustannuksia. Oikeus velvoittaa vastaaja korvaamaan kulut on ainoastaan silloin, kun henkilö tuomitaan rangaistukseen tai muuhun rikosoikeudelliseen seuraamukseen. Lain esitöissä asiaa perusteltiin sillä, että kun tuomitsematta jättämistä koskevissa tapauksissa on kysymys vähäisistä ja anteeksiannettavista rikoksista taikka tekijän syyntakeettomuudesta, ei tällöin ole perusteltua tuomita oikeudenkäyntikuluja valtiolle.⁴ Viran puolesta näihin kuluihin myös voidaan puuttua ja jättää ne valtion vahingoksi, vaikka vastaaja ei tällaista olisi ymmärtänyt tai muistanut vaatia.

Tuomitun korvausvelvollisuudesta puhuttaessa on myös muistettava, että yleistä oikeusapua saanut tuomittu on korvausvelvollinen valtiolle ainoastaan vastapuolensa eli syyttäjän tai asianomistajan nimeämille todistajille valtion varoista maksetuista kustannuksista.⁵ Oikeusapua saanut tuomittu ei sen sijaan ole korvausvelvollinen hänen itsensä nimeämille todistajille valtion varoista suoritetuista kustannuksista, lukuun ottamatta oikeusapulain 19 §:ssä säädettyä tilannetta, jossa oikeusavun saajan nimeämän todistajan kuuleminen

3. HE 82/1995 vp s. 117.

4. HE 82/1995 vp s. 117.

5. Oikeusapulaki 22 §; ks. myös Jokela: Oikeudenkäynti III (2004), s. 346 ja siinä mainittu Jokela: Oikeudenkäynti II.

on ollut selvästi aiheetonta. Tällöin oikeusavun saaja voidaan velvoittaa korvaamaan valtiolle sen varoista todistajalle maksettavaksi määrättyt korvaukset, mutta se ei lain mukaan siis ole pakollista. Vastaavasti tuomittua ei voida velvoittaa korvaamaan valtion varoista maksettuja todistelukustannuksia silloinkaan, kun oikeusapua saanut tuomittu on nimennyt todistajakseen syyttäjän jo aikaisemmin nimeämän henkilön.⁶

Kohtuullistamissäännös, ROL 9:1.2

ROL:n esitöistä ei löydy juurikaan tukea tulkinnalle siitä, missä tilanteissa kulujen tuomitseminen vastaajan maksettavaksi voisi muodostua laissa tarkoitettulla tavalla kohtuuttomaksi. Esitöissä todetaan tältä osin seuraavaa:

Ehdotettuun 2 momenttiin on siirretty sellaisenaan valtion varoista maksettavista todistelukustannuksista annetun lain 16 §:n 2 momentissa nykyisin oleva kohtuullistamissäännös. Säännös on edelleen tarpeellinen, koska kustannukset voivat joskus olla hyvinkin suuria.

Säännöksen mukaan vastaajan maksettaviksi määrättyjen korvausten tulee olla kohtuullisessa suhteessa hänen rikoksensa laatuun tai henkilökohtaisiin ja taloudellisiin oloihinsa nähden. Myös muut asiaan liittyvät seikat on otettava huomioon harkittaessa korvausten kohtuullisuutta. Korvaus voidaan mainituilla perusteilla jättää myös kokonaan tuomitsematta.

Lainsäätäjä on siten tietoisesti jättänyt lainsoveltajalle harkintavaltaa. Asiassa tulee kuitenkin muistaa, että pääsääntönä sinänsä on 1 momentissa säädetty kulujen korvausvastuu.

Oikeuskäytäntö

Korkein oikeus on antanut jonkin verran ennakkoratkaisuja vastaajan kuluvastuusta ROL 9:1:n mukaan. Etenkin alioikeuskäytännössä on kuitenkin edelleen varsin laajalti se käytäntö, että mikäli vastaaja tuomitaan, ei häntä ainakaan välttämättä velvoiteta korvaamaan todistelukuluja etenkään tilanteessa, jossa vastaaja saa oikeusapua tai on muuten todistettavasti vähävarainen. Hovioikeustasolla vallitseva käytäntö ilmenee Itä-Suomen hovioikeuden ratkaisuksista 23.1.2007 (R 06/899 nro 33, Finlexissä I-SHO 2007:1) ja 25.1.2007 (R06/1340 nro 88, Finlexissä I-SHO 2007:2), joista edellisessä todetaan seuraavaa:

K:n ja M:n rikosten laadun vuoksi todistelukustannusten korvausvelvollisuus valtiolle ei ole kohtuutonta. K ja M ovat käräjäoikeudessa ilmoittaneet nettotuloikseen, K 366 euroa ja M 500 euroa. Kummallakaan heistä ei ole huollettavia. Asiakirjoista ilmenee, että K on opiskelija ja M on kassamyymä. Kumpikaan heistä ei ole työssä eikä heillä kummallakaan ole merkittävää varallisuutta. Heidän päiväsakkojensa rahamääräksi on vahvistettu 6 euroa. Näissä olosuhteissa todistelukustannusten osittainenkin korvausvelvollisuus valtiolle olisi K:n ja M:n

6. Jokela: Oikeudenkäynti III (2004), s. 346 ja siinä mainittu, siviiliprosessin kannalta mutatis mutandis-ratkaisu KKO 2002:10.

henkilökohtaisiin ja taloudellisiin oloihin nähden kohtuutonta. Tämän vuoksi heitä kumpaakaan ei velvoiteta korvaamaan osaksikaan noita kustannuksia valtiolle.

Korkein oikeus pyrki kuitenkin kahdella ennakkopäätöksellään selvästi muuttamaan korvausvastuun linjaa ankarammaksi. Kyseiset ratkaisut ovat KKO 2008:3 ja KKO 2008:4. Edellisessä ratkaisussa Korkein oikeus toteaa seuraavaa:

4. Esko A on tuomittu tahallisesta rikoksesta sakkorangaistukseen. Hän on vähävarainen ja saa toimeentulonsa työttömyyskorvauksesta suuruudeltaan 404,20 euroa kuukaudessa. Todistelukustannusten määrä on 200,27 euroa.

5. Tuomitulle asetettu velvollisuus korvata valtiolle aiheuttamansa rikoksen selvittelykustannukset on lain selkeä pääsääntö, josta on perusteltua poiketa vain silloin, kun säännön noudattaminen johtaisi kohtuuttomuuteen. Kohtuuttomuus on kysymyksessä silloin, kun korvausvelvollisuuden ja huomioonotettavien olosuhteiden välillä vallitsee huomattava epäsuhta. Tällainen voi tilanne olla esimerkiksi silloin, kun todistelukustannukset ovat olleet poikkeuksellisen suuret, vaikka rikos on verraten vähäinen ja rangaistus lievä.

6. Käsillä olevassa tapauksessa on ilmeistä, että korvauksen suorittaminen tuottaa vähävaraiselle Esko A:lle vaikeuksia. Kohtuuttomana korvauksen suorittamisvelvollisuutta ei voida kuitenkaan tässä tapauksessa pitää.

Jälkimmäisessä ratkaisussa kuluvastuu päihdetutkimuskuluista on ratkaistu samalla tavalla.

Ratkaisut ovat syntyneet äänestyksen jälkeen. Edellisessä ratkaisussa vähemmistöön jäänyt oikeusneuvos Rautio – jonka lausumaan oikeusneuvos Häyhä yhtyi – lausui seuraavaa:

Tässä tapauksessa todistelukustannusten määrä on noin puolet tuomitun Esko A:n vain noin 400 euron nettokuukausituloista. Vaikka määrä ei sellaisenaan olekaan kovin suuri eikä se ole myöskään asian laatuun nähden tavanomaista suurempi, Esko A:n velvoittaminen korvaamaan se valtiolle merkitsisi jopa hänelle tuomittua rangaistusta ankarampaa taloudellista seurausta ja olisi siten tässä tapauksessa hänen rikoksensa laatuun ja taloudellisiin oloihinsa nähden kohtuutonta.

Ainakin alioikeuskäytännössä on tältä osin edelleen varsin suuria vaihteluita. Jotkut kärjätuomarit jättävät vähävaraisten vastaajien kohdalla jopa pääsääntöisesti todistelukustannukset valtion vahingoksi, ratkaisujaan sen enempiä perustelematta. Toiset puolestaan eivät välttämättä katso Korkeimman oikeuden ratkaisujen jälkeen voivansa jättää todistelukustannuksia valtion vahingoksi, mutta soveltavat toisaalta kohtuullisuusharkintaa koskien takaisinkorvausvelvollisuutta valtion varoilla prosessaavien asianomistajien oikeudenkäyntikuluja, ja jättävät ne valtion vahingoksi. Palaan tähän kysymykseen jäljempänä, kun käsittelen ROL 9:8 §:ää.

Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 9 luku 8 §

Säännöksen selvänä pääsääntönä on, että syyttäjän syytteesen yhtyneellä asianomistajalla on riitajutun voittaneen asianosaisen tavoin oikeus täysimääräiseen korvaukseen kohtuul-

lisistä kuluistaan vastaajalta silloin, kun syyte hyväksytään. Toisaalta taas tapauksissa, joissa syyte ja/tai asianomistajan mahdollisesti esittämät yksityisoikeudelliset vaatimukset hylätään, asianomistajan tulee korvata syytetylle vain ne lisäkustannukset, jotka ovat aiheutuneet hänen omista toimenpiteistään oikeudenkäynnissä.⁷

Syytteeseen yhtyvän asianomistajan ei siten missään tapauksessa tarvitse käräjäoikeusvaiheessa vastata syyttäjän toimenpiteiden aiheuttamista kustannuksista. Ylemmissä oikeusasteissa sama pääsääntö on voimassa niin kauan, kun myös syyttäjä on asianomistajan kanssa mukana prosessissa.

Sen sijaan tilanteissa, joissa asianomistajan esittämien vahingonkorvausvaatimusten käsittelyyn kuuluu huomattavan suuri osa prosessista tai asianomistaja esittää oman syytteen, joka aiheuttaa selvästi lisävalmisteluja, voi kuluvastuu aktualisoitua. Lain esitöissä asiaa perusteltiin seuraavalla tavalla:

*Momentin mukaan asianomistajan tulee korvata vastaajalle ne lisäkustannukset, jotka ovat aiheutuneet asianomistajan omista toimenpiteistä oikeudenkäynnissä. Tällaisia lisäkustannuksia voi syytetylle aiheutua esimerkiksi vastaamisesta asianomistajan esittämään vahingonkorvausvaatimukseen tai mahdollisiin lisäsyytteisiin taikka vastatodisteiden tai muun selvityksen esittämisestä asianomistajan esittämien todisteiden tai muun selvityksen johdosta.*⁸

Käytännössä pääosassa rikosprosesseista mainittuja lisäkuluja ei syntyne. Vaikka asianomistajalta olisi pyydetty kirjallisia vaatimuksia – joiden perehtymiseen luonnollisesti menee vastaajalta tai hänen asiamieheltään jonkin aikaa – ei vaatimuksiin perehtymisestä aiheutuneiden kulujen yleensä katsota olevan sellaisia erityisiä kustannuksia, jotka asianomistajan tulisi velvoittaa vastaajalle korvaamaan. Tilanne voi toki olla toinen, jos asianomistajan vaatimusten käsittelystä muodostuu prosessin pääkohde.

Säännöksen soveltamisessa ei ole ilmennyt juurikaan ongelmia. Oikeuskäytäntö on ollut varsin asianomistajamyönteinen, eikä sen muuttamiseksi ole aihetta. Vastaajalle ei voida pääsääntöisesti katsoa syntyvän vaaraa oikeudenmenetyksistä sillä perusteella, että asianomistajaa ei velvoitettaisi korvaamaan (osaa) hänen oikeudenkäyntikuluistaan. Tämä johtuu lähtökohtaisesta valtion korvausvelvollisuudesta, jota käsitellään tarkemmin sitä koskevassa jaksossa.

Aivan poikkeuksetta ei asianomistaja kuitenkaan ole kuluvastuulta oikeuskäytännössä välttynyt, vaikka hänen puhevaltansa käyttäminen ei mitenkään tavanomaisesta poikkeaisikaan. Turun hovioikeus on tuomiossaan 28.9.2010 nro 2225 asiassa R 09/1937 todennut seuraavaa:

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 9 luvun 8 §:n 2 momentin mukaan W on velvollinen korvaamaan ne erityiset kulut, jotka L:lle ovat aiheutuneet W:n puhevallan käyttämisestä asiassa. Ottaen huomioon sen, että W:n vahingonkorvausvaatimukset perustuvat syyttäjän syytteeseen, katsoo hovioikeus, että puolet L:n oikeudenkäyntikuluista on aiheutunut W:n vahingonkorvausvaatimuksista.

7. Ks. Jokela: Oikeudenkäynti III, s. 337.

8. HE 82/1995, s. 121.

Tuomiosta haettiin valituslupaa korkeimmalta oikeudelta, joka sitä valitettavasti ei myöntänyt. Jutussa oli kyse varsin tavanomaisesta pahoinpitely- / vammantuottamusasiasta, jossa sinänsä oli aiheutunut asianomistajalle kohtuullisen vakavia vammoja, mutta joiden osalta vahingonkorvausvaatimusten käsittelyyn ei hovioikeudessa mennyt miltään osin tavanomaista kauemmin. Ratkaisu antaa aiheen pohtia myös yleisemmin sitä, kuinka moni asianomistaja olisi halukas rikosprosessinkaan yhteydessä esittää tavanomaisia vahingonkorvausvaatimuksia, jos riskinä olisi ainakin jonkin suuruinen kuluvastuu vastaajan kuluista siinä tapauksessa, että syyte hylätään.

Ehdottomana pääsääntönä tulee siten edelleen pitää sitä, että asianomistajan kuluvastuu rikosprosessin yhteydessä on poikkeuksellinen. Joka tapauksessa, mikäli kuluvastuukysymystä harkitaan, tulee tuomioistuimen luonnollisesti selvittää se, minkä vuoksi vastaaja katsoo asianomistajan aiheuttaneen hänelle erityisiä kuluja ja lisäksi tiedustella asianomistajan kantaa asiaan.

Kuluvastuu valtion maksamista asianomistajan oikeudenkäyntikuluista

Niissä tapauksissa, joissa asianomistajalle on myönnetty oikeusapua tai määrätty oikeudenkäyntiavustaja, vastaajan kuluvastuu määräytyy ROL 9:8.1 §:n viittaussäännöksen nojalla oikeusapulain 22 §:n 1 momentin mukaan. Lähtökohtana laissa on tällöin, että jutun hävinneenä osapuolena vastaaja tulisi velvoittaa korvaamaan valtiolle takaisin sen varoista maksettu korvaus asianomistajan avustajalle, ottaen toki huomioon oikeudenkäymiskaaren 21 luvun mukaiset periaatteet. Tältä osin viitataan siihen, mitä oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 ja 9 §:ää koskevassa liitteessä on kirjoitettu.

Kuten edellä on todettu, vaihtelee oikeuskäytäntö kuitenkin melko runsaasti siltä osin, miten vähävaraisia velvoitetaan korvaamaan asianomistajien oikeudenkäyntikuluja takaisin valtiolle. Käytännöstä voidaan esittää argumentteja puolesta ja vastaan, mutta esimerkkinä voidaan käyttää seuraavaa tilannetta:

Vastaajana olevaa äiti A:ta epäillään tyttärensä X:n pahoinpitelystä. A on X:n yksinhuoltaja, jolloin poliisi huolehtii esitutkintavaiheesta siitä, että X:lle määrätään edunvalvojan sijainen. Edunvalvojan sijaiseksi määrätään usein näihin juttuihin perehtynyt asianajaja.

Kun kyse on alaikäisestä lapsesta, määrätään edunvalvojan sijaiseksi määrätty asianajaja myös lähtökohtaisesti lapsen ROL:n mukaisesti oikeudenkäyntiavustajaksi. Esimerkkitalanteessa on kyse lievistä pahoinpitelystä, tukistamisesta.

Edunvalvojan sijaisena toimiva asianajaja A ilmoittaa omana käsityksensä esitutkintaa varten antamassaan loppulausunnossa, että hänen käsityksensä mukaan kyse on ollut yksittäistapauksesta ja että perhe on ollut tapauksen jälkeen intensiivisten lastensuojelun tukitoimenpiteiden kohdalla eikä vastaavaa enää ole tapahtunut. Tytär X on tässä vaiheessa 14-vuotias, eikä haluaisi, että asiaa käsiteltäisiin oikeudessa, koska asia on jo kauan aikaa sitten sovittu. Syyttäjä päättää kuitenkin nostaa syytteen.

Mikäli esimerkkitapauksessa korvauksia tuomittaisiin, ne voivat olla joitakin kymmeniä euroja tai joka tapauksessa enintään muutama sata euroa. Mikäli edunvalvojan sijainen kuitenkin on toiminut hyvän asianajajatavan mukaisesti ja selvittänyt perheen tilannetta, saattaa hänen käräjäoikeudelle jättämänsä lasku olla vaikkapa 600 e + arvonlisävero. Päiväsakkoja tapauksessa määrättäisiin 10–20.

Korkeimman oikeuden ennakkopäätösten mukaisesti asiassa syntyneet todisteluskannukset – koska ne ovat vähäiset – määrätään korvattavaksi takaisin valtiolle. Onko

tällöin kohtuullista, että toimeentulotuella elävä vastaaja veloitetaan korvaamaan takaisin valtiolle sen varoista maksetut asianomistajan oikeudenkäyntikulut, kun lähtökohtaisesti kaikki asianosaiset ovat olleet yhtä mieltä siitä, että rikokseen sinänsä on syyllistytty, mutta se on ollut lievä ja että asia on tullut hoidetuksi rikosprosessin ulkopuolisilla toimenpiteillä jo kauan ennen kuin asia päättyi käräjäoikeuteen?

Kenties esimerkin kaltaiset tapaukset ovat eräs syy siihen, minkä vuoksi tuomioistuimet edelleen määräävät asianomistajien oikeudenkäyntikuluja jäämään valtion vahingoksi. Taloudellinen rasite voi olla kohtuuttoman suuri, jos takaisinkorvausvelvollisuutta sovelletaan liian kaavamaisesti ottamatta huomioon valtion kykyä yhtiäältä ja vastaajan kykyä toisaalta vastata joidenkin satojen eurojen oikeudenkäyntikuluista.

LAKI OIKEUDENKÄYNNISTÄ RIKOSASIOISSA 9:1 a § JA VALTION KORVAUSVELVOLLISUUS OIKEUDENKÄYNTIKULUISTA

Säännös

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (ROL) 9 luvun 1 a §:ssä säädetään seuraavaa:

Jos syyttäjän syyte tai muu vaatimus hylätään, jätetään tutkimatta tai jää sillensä, valtio on vastaajan vaatimuksesta velvollinen korvaamaan vastaajan kohtuulliset oikeudenkäyntikulut. Korvausvelvollisuutta ei ole, jos vastaaja asianomistajan muutoksenhaun johdosta tuomitaan teosta, jota syyttäjän syyte koski. Korvaus maksetaan vasta, kun vastaajan syyllisyyttä koskeva kysymys on ratkaistu lainvoimaisesti. (V: 1.10.2006 M, A: 31.3.2006, SK: 243/2006 HE:2004/271)

Jos samassa asiassa on esitetty useita syytteitä tai muita vaatimuksia, joista osa hyväksytään ja osa ratkaistaan 1 momentin mukaisesti, oikeudenkäyntikulujen korvausta ei tuomita, ellei ole erityistä syytä sen suorittamiseen osaksi. Oikeudenkäyntikulujen korvausta ei kuitenkaan tuomita vastaajalle, joka valheellisella tunnustuksella tai muuten tahallisesti on antanut aiheen syytteen nostamiseen.

Oikeusministeriö voi antaa tarkempia määräyksiä valtion korvausvelvollisuuden toteuttamisesta ja maksamismenettelystä. (V: 1.10.2006 L, A: 31.3.2006, SK: 243/2006 HE:2004/271)

Säännöksen tausta

Valtion kuluvastuu syytteen hylkäämistä koskevista tapauksissa otettiin lakiin vuoden 1990-luvun lopun oikeusapu-uudistuksen yhteydessä ja se tuli voimaan 1.1.1999 lukien. Lainvalmistelussa vielä hallituksen esityksessä esitettiin kuluvastuun olevan aina harkinnanvaraista. Esityksessä todetaan tältä osin seuraavaa:

Vastaajalla olisi oikeus korvaukseen, kun olosuhteet kokonaisuudessaan arvioidaan sellaisiksi, että on kohtuullista, että julkisin varoin osallistutaan edellä mainittuihin kustannuksiin. Korvauksen tuomitseminen olisi aina harkinnanvaraista. Silloin, kun syytekynnys on selvästi ylittynyt, eli on ollut todennäköisiä syytä epäillä vastaajaa rikoksesta ja syyttäjällä on siten ollut virkavelvollisuus nostaa syyte, oikeudenkäyntikulujen korvausta ei tulisi tuomita, jos syyte on hylätty todistelusyistä, esimerkiksi vastaajan vasta oikeudenkäynnissä ilmoittaman todisteen johdosta. Sama tilanne olisi, jos syyte eri oikeusasteissa on vuoroin menestynyt ja vuoroin hylätty.¹

1. HE 132/1997, s. 56.

Lakivaliokunta oli kuitenkin asiasta toista mieltä. Valiokunta totesikin mietinnössään seuraavaa:

1 a §. Pykäläehdotuksen mukaan oikeudenkäyntikulujen korvaaminen olisi aina harkinnanvaraista. Säännös on ristiriidassa sen yleisen periaatteen kanssa, että jutun voittaneella asianosaisella on oikeus saada oikeudenkäyntikulujensa korvaus vastapuolelta. Säännösehdotus näyttää johtavan myös syyttömyysolettama-periaatteen loukkaukseen. Tämä periaate edellyttää mm. sitä, ettei syytteen hylkäävään vapauttavaan tuomioon saa panna näkyviin mitään sellaista, joka heijastelee tuomioistuimen kannanottoa syytetyn syyllisyydestä. Sen vuoksi valiokunta ehdottaa pykälän 1 momentin sanonnan muuttamista.

Pykälän 2 momentin mukaan oikeudenkäyntikulujen korvausta ei tuomita vastaajalle, joka esitutkintaa vaikeuttamalla tai muulla siihen rinnastettavalla tavalla on antanut aiheen syytteen nostamiseen.

*Rikoksesta epäilyllä ei ole esitutkinnassa minkäänlaista toimimis- tai myötävaikuttamisvelvollisuutta, vaan hänellä on oikeus vaieta ja kieltäytyä auttamasta tutkijoiden työtä. Sen vuoksi valiokunta ehdottaa, että 2 momentin sanontaa tarkennetaan niin, että siinä puhutaan valheellisesta tunnuksesta tai muuten tahallisuudesta toiminnasta, joka on antanut aiheen syytteen nostamiseen.*²

Eduskunta hyväksyikin hallituksen esityksen muutettuna siten, että valtion korvausvastuu ei ole harkinnanvaraista syytteen hylkäämistä koskevissa tilanteissa. Mikäli syyte hylätään, on vastaajalla aina oikeus saada korvaus kohtuullisista oikeudenkäyntikuluistaan, vaikka juttu olisi ollut yksinkertaisena pidettävä sakkoasia. Korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrä tulee kuitenkin olla kohtuullinen, jolloin jutun laatu voidaan toki ottaa huomioon.³

Pääsääntö

ROL 9:1 a §:n nojalla korvattavissa oikeudenkäyntikuluissa sovelletaan oikeudenkäymiskaaren 21 luvun mukaisia korvausperiaatteita. Asiaa havainnollistaa Korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 2006:94, jossa Korkein oikeus totesi seuraavaa:

8. Oikeudenkäyntikuluista silloin, kun asianomistaja ajaa yksin rikosasiaa, samoin kuin virallisen syyttäjän syytteeseen yhtyneen asianomistajan velvollisuudesta korvata vastaajan oikeudenkäyntikulut, on rikosoikeudenkäyntilain 9 luvun 8 §:n 1 ja 2 momentin mukaan soveltuvin osin voimassa, mitä riita-asioista säädetään oikeudenkäymiskaaren 21 luvussa. Perustetta ei ole osoitettavissa sille, että valtio tulisi vastapuolen tarpeellisista toimenpiteistä johtuvia kohtuullisia oikeudenkäyntikuluja harkittaessa asettaa parempaan asemaan kuin asianomistaja.

2. LaVM 17/1997.

3. Ks. tältä osin Antti Jokela: Rikosprosessi (2008), s. 598.

Yleisesti valtion kuluvastuusta ks. myös tämän julkaisun sitä koskeva osio.

9. Edeltä ilmenevillä perusteilla Korkein oikeus päätyy siihen, että rikosoikeudenkäyntilain 9 luvun 1 a §:n 1 momentin mukaan korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrää harkittaessa lähtökohtana on oikeudenkäymiskaaren 21 luvun mukainen täyden korvauksen periaate.

Toisaalla tässä raportissa on käsitelty sitä, mikä merkitys viittauksella oikeudenkäymiskaaren 21 lukuun on syyttäjän kannanoton osalta. Totean lyhyesti, että käsitykseni mukaan syyttäjä tulee myös oikeudenkäyntikulujen osalta rinnastaa asianosaiseen, jolloin hän ROL 9:1 a §:ssä tarkoitetuissa tapauksissa voi myöntää valtiota sitovasti kulujen määrän (ja toki myös perusteen) oikeaksi.

Tältä osin on jälleen kerran korostettava sitä, että tuomioistuimen tehtävänä on selvittää, että kannanotto kuluasiassa on riittävän selvä ja vaatia syyttäjältä selvää kannanottoa oikeudenkäyntikulujen määrän kohtuullisuuteen. Pelkkää ”murahdusta” siitä, että laskuun ei ole huomautettavaa tai käytännössä varsin usein esiintyvään kannanottoon ”jätetään oikeuden harkintaan”, ei voitane tulkita kulujen määrän myöntämisenä, vaikka tuon lausuman antaisi syyttäjä.⁴

Syytteen tai muun vaatimuksen – joista jälkimmäisenä on oikeuskirjallisuudessa pidetty lähinnä konfiskaatiovaatimuksia⁵ – hylkäämistapauksissa täyden korvauksen saaminen valtiolta on siten vahva pääperiaate. Tällöin tulee noudattaa oikeudenkäymiskaaren 21 luvun mukaan määräytyviä korvausperiaatteita, joilta osin viitataan sitä koskevaan kirjoitukseen.

Erityistilanteita

Valtion korvausvelvollisuus oikeudenkäyntikuluista voi nousta esiin myös muissa kuin perinteisissä tapauksissa, joihin säännöksen varmasti alun perin tarkoitettiin lähinnä soveltuvan. Pykälän sanamuodon mukaanhan valtion korvausvastuu tulisi kysymykseen (ainoastaan) silloin, kun syyttäjän syyte tai muu vaatimus hylätään.

Eteen saattaa kuitenkin tulla tilanteita, joissa syyttäjä ei ole lainkaan mukana tai jossa hänen vaatimustaan ei hylätä tai syytettä ei ole olemassakaan, mutta joissa kuitenkin aktualisoituu valtion korvausvastuu. Eräs mielenkiintoisimmista kysymyksistä tältä osin ovat pakkokeinoprosessit, joiden osalta viitataan niitä koskevassa liitteessä kirjoitettuun. Tässä voidaan kuitenkin lyhyesti todeta, että valtion kuluvastuun ei ole oikeuskäytännössä katsottu rajoittuvan pelkästään syytteen hylkäämistä koskeviin tilanteisiin, vaan se voi aktualisoitua myös muissa tilanteissa. Korkein oikeus on joissakin ratkaisuisaan velvoittanut valtion korvaamaan oikeudenkäyntikulut, koska ”olisi kohtuutonta”, että yksittäinen asianosainen joutuisi kärsimään kulut vahinkonaan.

Tämä yleinen kohtuullisuusperiaate – joka perustuu Korkeimman oikeuden kannan mukaan myös oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin asettamiin vaatimuksiin – on mainittu varsin selvästi takavarikkoa koskevassa ratkaisussa KKO 2002:85. Tuon ratkaisun oikeudenkäyntikuluja koskeva osuus kuuluu seuraavasti:

4. Ks. KKO 2005:91, jossa KKO totesi seuraavaa: ”Käräjäoikeuden pääkäsitteilypöytäkirjan mukaan A:lla ”ei ollut huomautettavaa vastaajien oikeudenkäyntikuluista”. A on lausunut kuluista tällä tavalla vaatiessaan muutoin kanteensa hyväksymistä. Lausuma on epäselvä, koska se ei nimenomaisesti sisällä edes oikeudenkäyntikulujen määrän oikeaksi myöntämistä sen varalta, että A häviäisi jutun. Käräjäoikeuden olisi pitänyt kyselyoikeutta käyttämällä selvittää, mitä A lausumallaan tarkoittaa.

5. Antti Jokela: Oikeudenkäynti III (2004), ss. 359–360 ja Dan Frände teoksessa Prosessioikeus (2007), s. 684.

Lisäksi asiassa on kysymys siitä, onko valtio velvollinen korvaamaan muutoksenhaun Korkeimmassa oikeudessa voittaneiden B:n, C:n ja D:n oikeudenkäyntikulut. Pakkokeinolaissa tai muuallakaan ei ole nimenomaista säännöstä oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta pakkokeinolain 4 luvun 13 §:n mukaisessa takavarikon voimassa pitämisestä koskevassa asiassa. Tällainen asia tulee vireille sen vaatimuksesta, jota asia koskee. Usein vaatimus liittyy vireillä olevaan rikosasiaan. Mikäli kysymys olisi tällöin rikosasian vastaajan vaatimuksesta, hänellä olisi, jos syyttäjän vaatimukset hylättäisiin, oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 9 luvun 1a §:n perusteella oikeus saada valtion varoista korvaus kohtuullisista oikeudenkäyntikuluistaan myös takavarikon voimassa pitämisestä koskevan vaatimuksen käsittelyn osalta.

B, C ja D eivät ole olleet osallisia siinä rikosasiassa, jota varten takavarikko on toimitettu. Takavarikon voimassapitämiseen heitä koskevan aineiston osalta ei ole ollut perusteita, ja B:llä, C:llä sekä D:llä on ollut oikeudellinen tarve saattaa takavarikon laillisuus tuomioistuimen tutkittavaksi. Mitään asiallista perustetta ei ole sille, että B:llä, C:llä ja D:llä toisin kuin rikosasian vastaajalla ei olisi tässä tapauksessa oikeutta saada oikeudenkäyntikuluistaan korvausta valtion varoista. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimuksetkin huomioon ottaen olisi kohtuutonta, jos he joutuisivat pitämään asiassa oikeudenkäyntikulunsa vahinkonaan. Tämän vuoksi Korkein oikeus katsoo, että B:llä, C:llä ja D:llä on oikeus saada valtion varoista kohtuullinen korvaus oikeudenkäyntikuluistaan asiassa.

Oikeuskäytännössä on hyväksytty valtion kuluvastuu myös tilanteessa, jossa vangitsemiskantelun johdosta vangitseminen on kumottu hovioikeudessa ja syyttäjän valitus jätetty osin tutkimatta ja osittain kanteluna hylätty Korkeimmassa oikeudessa. ⁶ Hovioikeus perusteli ratkaisussaan korvausvastuuta sillä, että syyttäjän vangitsemisvaatimus oli hylätty. Korkein oikeus puolestaan vain viittasi ROL 9:1 a.1 §:ään velvoittaessaan valtion korvaamaan oikeudenkäyntikulut Korkeimmassa oikeudessa.

Ylimääräinen muutoksenhaku

Ylimääräisen muutoksenhaun menestyessä valtion kuluvastuun on katsottu aktualisoituvan, kun kyse on rikosoikeudellisesta seuraamuksesta. Ratkaisussa KKO 2002:62 oli kyse tämänlaisesta asiasta. Korkein oikeus totesi ratkaisussaan seuraavaa:

Jos syyttäjän syyte tai muu vaatimus hylätään tai jätetään tutkimatta taikka jää sillensä, valtio on oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 9 luvun 1 a §:n 1 momentin mukaan vastaajan vaatimuksesta velvollinen korvaamaan vastaajan kohtuulliset oikeudenkäyntikulut. Kun A:lle annettu rangaistusmääräys on hänen hakemuksestaan purettu, on syyttäjän häneen kohdistama rangaistusvaatimus katsottava tulleen hylätyksi. Näin ollen valtio on velvollinen korvaamaan A:lle hänelle purkuhakemuksesta aiheutuneet kohtuulliset oikeudenkäyntikulut.

6. Helsingin hovioikeuden päätös 21.6.2007 nro 2112 asiassa R 07/1125 (pääasian osalta julkaistu Finlexissä HelHO 2008:21), ja tuota päätöstä koskeva Korkeimman oikeuden päätös 21.11.2008 nro 2551 asiassa R R2007/816.

Tämän ratkaisun osalta mielenkiintoista on se, että syyttäjä oli yhtynyt A:n tekemään purkuhakemukseen. Näin ollen tilanne ei ollut se laissa säädetty, että syyttäjän vaatimus olisi tuossa ylimääräisessä muutoksenhakuprosessissa hylätty. Tämän ei kuitenkaan katsottu vaikuttavan valtion kuluvastuuseen, vaan se syntyi sen johdosta, että syyttäjän alkuperäisen ”syytteen” tai ”vaatimuksen” eli rangaistusvaatimuksen katsottiin tulleen Korkeimman oikeuden ratkaisun myötä hylätyksi.

Sen sijaan uhkasakkoa koskevassa purkuhakemuksessa asiaa arvioitiin toisin. Ratkaisussa KKO 2003:14 Korkein oikeus totesi oikeudenkäyntikulujen osalta seuraavaa:

A on vaatinut, että valtio velvoitetaan korvaamaan hänen oikeudenkäyntikulunsa tässä purkuasiassa, koska hänet oli perusteettomasti tuomittu rangaistukseen, ja purun hakeminen on ollut sen vuoksi välttämätöntä. Valtio on oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 9 luvun 1 a §:n 1 momentin mukaan vastaajan vaatimuksesta velvollinen korvaamaan vastaajan kohtuulliset oikeudenkäyntikulut, jos syyttäjän syyte tai muu vaatimus hylätään tai jätetään tutkimatta taikka jää sillensä.

Esillä olevassa asiassa purettavaksi vaaditun päätöksen perusteena on ollut kärjääoikeuden A:lle asettama velvollisuus olla henkilökohtaisesti saapuvilla pääkäsittelyssä ja tämän velvollisuuden laiminlyönti. Poissaolon johdosta tuomittava uhkasakko on pakkokeinoluonteinen seuraamus, jonka tuomioistuin tuomitsee viran puolesta. Käsiteltävänä olevassa purkuasiassa puolestaan on kysymys lähinnä oikaisuluonteisesta toimenpiteestä, joka perustuu poissaolon syyistä esitettyyn uuteen selvitykseen. Tällöin ei voida soveltaa niitä laista johdettavia periaatteita, joita rikosoikeudenkäynnissä noudatetaan valtion oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden osalta.

Tämän vuoksi Korkein oikeus katsoo, ettei tässä purkuasiassa ole perusteita velvoittaa valtiota korvaamaan A:n oikeudenkäyntikuluja.

Teoksessa Korkeimman oikeuden ratkaisut kommentein 2003:I (2003) Heidi Lindfors on katsonut, että ratkaisu määrittää ROL 9:1 a §:n soveltamisalan laajuutta. Lindforsin mukaan ”KKO tekee merkittävän eron oikeudenkäyntikulujen korvausvastuun kannalta siinä, vapautuuko vastaaja rangaistusvaatimuksesta vai pakkokeinoseuraamuksesta. Valtion on korvattava vastaajan kohtuulliset kulut vain ensiksi mainitussa tilanteessa”.

Ottaen huomioon myös tapauksen jälkeinen oikeuskäytäntö voidaan todeta, että Lindforsin näkökanta ei näyttäisi vastaavan ainakaan enää nykyisin voimassa olevaa oikeuskäytäntöä. Jokseenkin suurena puutteena voidaan pitää esimerkiksi sitä, että Lindfors ei ole viitannut edes jo edellä käsiteltyyn KKO 2002:85-tapaukseen, jossa ROL 9:1 a §:n soveltamisala on katsottu varsin laajaksi.

Sinänsä uhkasakon osalta on todettava että se on olemukseltaan rangaistuksenluonteinen, mutta toisaalta sen voinee asianmukaisesti toimimalla lähes säännönmukaisesti välttää. Näin ollen tapausta KKO 2003:14 tuleekin mieluummin lukea niiden ratkaisujen valossa, jotka käsittelevät laillista estettä. Jos asianosaisella tai todistajalla tosiasiallisesti on ollut täysin mahdotonta etukäteen ilmoittaa laillisesta esteestä tuomioistuimelle, voitaisiin jopa purkuhakemuksesta syntyneiden kulujen korvausvastuuta pitää asianmukaisena. Kun kuitenkin useimmiten kyse on ainoastaan uhkasakkoon tuomitun henkilön huolimattomuudesta, on helpompi hyväksyä se, ettei valtio korvausvastuuseen joudu.

Kuluvastuu muutoksenhaussa

Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2003:93 todennut seuraavaa jutussa, jossa pahoinpitelystä tuomitun henkilön kohdalla syyttäjä oli valittanut hovioikeuteen vaatien rangaistuksen koventamista sakoista vankeuteen, ja että aikaisempi ehdollinen vankeusrangaistus määrättäisiin pantavaksi täytäntöön:

Tässä tapauksessa syyttäjä, joka on yksin hakenut muutosta hovioikeudessa ja jonka valitus on hylätty, on hävinnyt muutoksenhaun hovioikeudessa. Kuitenkin jo käräjäoikeus oli lukenut A:n syyksi syytteessä kuvatun menettelyn syytteen mukaisesti pahoinpitelynä. Se seikka, että syyttäjän yksinomaan rangaistuksen koventamista koskevan vaatimuksen sisältänyt muutoksenhakemus ei ole menestynyt, ei merkitse sitä, että syyttäjän syyte olisi hovioikeudessakaan hylätty tai että A olisi osaksikaan vapautettu syytteestä. Rangaistuksen määrääminen, joka kuuluu tuomioistuimen viran puolesta suoritettaviin tehtäviin, liittyy välittömästi syytteeseen ja siihen perustuvaan syyksilukemiseen. Tähän nähden rangaistusseuraamuksia koskeva vaatimus ei ole sellainen syytteestä erillinen muu vaatimus, jota tarkoitetaan oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 9 luvun 1 a §:ssä. A:n kohdalla kysymys ei siten ole sellaisesta tilanteesta, jossa valtio tuon lainkohdan mukaan voisi joutua kuluvastuuseen. Koska valtio on pääsääntöisesti velvollinen korvaamaan vastaajan oikeudenkäyntikulut vain kyseisen säännöksen tarkoittamissa tapauksissa, valtion kulukorvausvelvollisuus ei voi tässä tapauksessa perustua myöskään oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 16 §:n 1 momentin säännökseen pelkästään oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 9 luvun 9 §:n viittaussäännöksen perusteella, jonka mukaan kyseinen riita-asioita koskeva säännös onkin voimassa rikosasioissa vain soveltuvin osin.

Näillä perusteilla Korkein oikeus katsoo, ettei valtio ole velvollinen korvaamaan A:n oikeudenkäyntikuluja hovioikeudessa.

Kyseessä oli sinänsä äänestysratkaisu, mutta vähemmistöönkin jääneet oikeusneuvokset päätyivät asiassa samaan lopputulokseen. Toisenlaistakin ratkaisuvaihtoehtoa voitaisiin ainakin joissakin tapauksissa puoltaa. Etenkin tilanteessa, jossa henkilö on tuomittu sakkorangaistukseen syytteestä 1, mutta syytteet hylätty vakavammista syytteistä 2 ja 3, voidaan hovioikeuden pysyttäessä käräjäoikeuden tuomion valtion korvausvastuuta voimakkaasti puoltaa. Tällöin on pidettävä mielessä, että valtio voi joutua kuluvastuuseen ROL 9:1 a.2 §:ssä tarkoitetuissa ns. osavoittotilanteissa, joissa syytteistä selvästi vakavin on hylätty. Tällöin voidaan kyseisen säännöksen mukaan katsoa olevan erityisiä syitä velvoittaa valtio ainakin osaksi korvaamaan vastaajan oikeudenkäyntikulut.

Toisaalta on muistettava, että asianomistajan yksin ajamassa syytteessä sovelletaan muutoksenhaussa oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 16 §:ää. Kun vielä muistetaan, että valtio on velvollinen korvaamaan oikeudenkäyntikulut vasta tuomion tultua lainvoimaiseksi – eli saa hyväkseen myös pelkästään asianomistajan valituksen perusteella syyksilukevan tuomion kuluvastuunsa osalta – ei tilannetta voida pitää yhdenvertaisuuden kannalta kovin ongelmattomana.⁷

7. Teoksessa Korkeimman oikeuden ratkaisut kommentein 2003:II (2004), s. 285 Heidi Lindfors on myös kiinnittänyt nimenomaan yhdenvertaisuusproblematiikkaan huomiota.

Muita valtion kuluvastuun tilanteita

Korkein oikeus on velvoittanut valtion korvaamaan valittajan kulut myös ulosottovalituksen osalta tilanteessa, jossa ulosottolainsäädäntö oli kuluvastuun osalta puutteellinen. Syy siihen, miksi ratkaisua käsitellään tässä kirjoituksessa on se, että Korkein oikeus on soveltanut ROL 9:1 a §:ssä säädettyä periaatetta valtion kuluvastuusta myös tilanteissa, jotka eivät aivan mutkattomasti pykälän soveltamisalaan kuulu.

Ratkaisussa KKO 2004:97 oli kyse siitä, että kansallinen lainsäädäntö oli Euroopan yhteisöjen oikeuden vastainen. Korkein oikeus perusti valtion kuluvastuun hallintolainkäyttölain 74 §:stä ilmenevään periaatteeseen, vaikka on selvää, että tapaus sinänsä ei kuulunut hallintolainkäytön soveltamisalaan. KKO totesi asiassa seuraavaa:

20. Valtio ei ole asiassa A:n vastapuoli eikä sitä ulosottolain 10 luvun 18 §:n nojalla voida velvoittaa korvaamaan A:n oikeudenkäyntikuluja Korkeimmassa oikeudessa. Muuallakaan ulosottolaissa ei ole säännöstä, jonka perusteella valtio olisi vastuussa A:n oikeudenkäyntikuluista. Ulosottolain 1.3.2004 voimaan tulleen 3 luvun 109 §:n mukaan oikeusministeriö tai sen määräämä voi tosin harkintansa mukaan ilman oikeudenkäyntiä maksaa vahingonkorvausta asianosaiselle, jos valtion korvausvastuuta voidaan pitää selvänä tai korvauksen maksamista kohtuullisena. Lain esitöiden (HE 216/2001 vp s. 193) mukaan säännöksessä ei kuitenkaan tarkoitettaisi varsinaisten oikeudenkäyntikulujen korvaamista.

21. Myöskään oikeudenkäymiskaareen ei sisälly säännöstä, joka sääntelisi valtion kuluvastuuta. Sen sijaan päätöksen tehneen viranomaisen kuluvastuusta hallintolainkäytön osalta on säännös hallintolainkäyttölain 74 §:ssä. Sen mukaan päätöksen tehnyt hallintoviranomainen on velvollinen korvaamaan asianosaisen oikeudenkäyntikulut kokonaan tai osaksi, jos erityisesti asiassa annettava ratkaisu huomioon ottaen on kohtuutonta, että tämä joutuu pitämään oikeudenkäyntikulunsa vahinkonaan. Lainkohdan mukaan harkittaessa julkisen asianosaisen korvausvelvollisuutta on otettava erityisesti huomioon, onko oikeudenkäynti aiheutunut viranomaisen virheestä.

22. Valtion kuluvastuu ulosottovalituksen osalta on siten sääntelemättä. Ulosottovalituksessa päätöksen tehneen viranomaisen ja valittajan suhde sekä tilanne muutoinkin on usein saman tapainen kuin haettaessa muutosta hallintoviranomaisen päätökseen hallintolainkäytössä. Tähän nähden Korkein oikeus katsoo, että valtion kuluvastuuta on nyt käsillä olevassa tilanteessa perusteltua ulosottovalituksen osalta arvioida samoin perustein eli sanotusta hallintolainkäyttölain säännöksestä ilmenevien periaatteiden perusteella.

On huomattava, että uudessa ulosottokaaressa on huomioitu Korkeimman oikeuden ratkaisun esiin nostama pulma. Ulosottokaaren 11 luvun 12 §:ssä säädetään valtion kuluvastuusta mm. silloin, kun asiassa on tapahtunut selvä virhe, joka olisi tullut korjata itseoikaisuna. Edelleen ulosottokaaren 3 luvun 111 §:ssä säädetään mahdollisuudesta saada vahingonkorvausta valtion varoista ilman oikeudenkäyntiä, jos valtion korvausvastuuta voidaan pitää selvänä tai korvauksen maksamista kohtuullisena.

Viitatus tapauksen ja siinä selostetun pohdinnan tarkoituksena on kuitenkin osoittaa, että joissakin tilanteissa valtion kuluvastuu voi aktualisoitua, vaikka asiassa ei suoranaisesti olisi kysymys rikosprosessista. Tällöin ROL 9:1 a §:ään nojautuvia periaatteita – kuin myös hallintolainkäyttölain 74 §:stä ilmeneviä periaatteita – voidaan joutua luovalla tavalla soveltamaan. Tietyissä tapauksissa asianosaisella on myös mahdollisuus tehdä hakemus suoraan oikeusministeriöön, joka voi harkintansa mukaan maksaa korvauksia oikeudenkäyntikuluista tilanteissa, joissa oikeudenkäyntikuluja on syntynyt selvästi viranomaisen virheellisen menettelyn johdosta. Säädöspohjana on kuitenkin lähtökohtaisesti vahingonkorvauslain 3 luvun 2 §, jolloin korvauksen saaminen ilman oikeudenkäyntiä ei suinkaan ole selvää.

Eräs tämäntyyppinen vastuukysymys voi aktualisoitua esimerkiksi oikeudenkäymiskaaren 15 luvun 10 a §:ssä tarkoitettua esiintymiskieltoa koskevassa asiassa, tai oikeudenkäymiskaaren 14 luvun 7 §:ssä tarkoitettua järjestyssakkoa koskevassa asiassa. Nämä pykälät voivat luonnollisesti tulla sovellettaviksi myös rikosprosessissa. Mikäli avustaja katsoo, että hänet on määrätty esiintymiskieltoon tai että jollekin on määrätty järjestyssakko perusteetta, voi hän hakea tuohon käräjäoikeuden ratkaisuun muutosta. Tällöin varsinaista vastapuolta ei ole, eikä kyse sinänsä ole rikosprosessista.

Vaasan hovioikeus on julkaistussa ratkaisussa VaaHO 2009:1 arvioinut asiaa seuraavalla tavalla:

Oikeudenkäymiskaaren 14 luvussa tai muuallakaan laissa ei ole nimenomaisesti säädetty muutoksenhausta aiheutuvien kulujen korvaamisesta järjestyssakkoa koskevassa asiassa. Kun tuomioistuimen omasta aloitteestaan määräämä järjestyssakko valituksen johdosta poistetaan, ei kysymys ole oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 9 luvun 1 a §:n mukaisesta valtion korvausvelvollisuuden perustavasta syyttäjän syytteen tai muun vaatimuksen hylkäämisestä. Kulujen korvaamista ei voida perustaa suoraan myöskään oikeudenkäymiskaaren 21 luvun säännöksiin, koska järjestyssakon määräämisessä A:lla ei varsinaisesti ole vastapuolta.

Vaikka järjestyssakko ei olekaan luonteeltaan rikosoikeudellinen rangaistus vaan kurinpitoseuraamus, muistuttaa se asianosaisen näkökulmasta rikosoikeudellista seuraamusta. Järjestyssakko merkitsee samoin kuin rikosoikeudellinen sakkorangaistus moitittavan menettelyn perusteella määrättävää maksuvelvollisuutta. A:lla on ollut oikeudellinen tarve saattaa asia muutoksenhakutuomioistuimen käsiteltäväksi. Hovioikeuden ratkaisun lopputulos huomioon ottaen olisi kohtuutonta, että A joutuisi pitämään oikeudenkäyntikulunsa vahinkonaan.

Mainituilla perusteilla hovioikeus katsoo, että A:lla on oikeus saada valtion varoista korvaus oikeudenkäyntikuluistaan. Hovioikeus arvioi kohtuulliseksi korvaukseksi A:n oikeudenkäyntikuluista hovioikeudessa 300 euroa.

Helsingin hovioikeus on julkaisemattomassa ratkaisussaan 18.3.2011 nro 855 asiassa R 11/238 päätnyt valtion kuluvastuun osalta esiintymiskieltoa koskevassa valituksessa toisenlaiseen ratkaisuun. Vaikka valitus menestyi, ei valtiota velvoitettu korvaamaan valittajan oikeudenkäyntikuluja. Hovioikeus perusteli ratkaisuaan tältä osin hyvin lyhyesti

toteamalla, että ”[K]oska valtio ei ole [valittaja A:n] vastapuoli, vaatimus oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta on lakiin perustumattomana hylättävä.” Valituksessa oli viitattu nimenomaan hallintolainkäyttölain 74 §:stä ilmenevään periaatteeseen. Koska tuossa tapauksessa valittajan pääasia jo menestyi, ei kulujen osalta valituslupaa Korkeimmalta oikeudelta myöskään haettu, vaikka kuluvastuuta olisi perustellustikin voitu arvioida toisin.

Myös todistajan haettua muutosta hänelle valtion varoista maksettuaan todistajanpalkkion määrään, on valtio katsottu vastuulliseksi todistajan muutoksenhakukuluista, vaikka säännös laista puuttuukin (KKO 2006:77).

Hieman erikoisempi kuluratkaisu on tapaus KKO 2007:61, jossa syyttäjä oli nostanut syytteen väärässä forumissa eli yleisessä tuomioistuimessa, vaikka se olisi pitänyt nostaa merioikeudessa. Vaikka asiassa olisi perustellusti voitu soveltaa ylimääräisten kulujen osalta valtion kuluvastuuta, on Korkein oikeus tuossa ratkaisussaan pitäytynyt tiukasti ROL 9:1 a §:n sanamuodossa, ja katsonut, että valtio ei ollut velvollinen korvaamaan vastaajan oikeudenkäyntikuluja, kun hänet kuitenkin sittemmin merioikeudessa oli tuomittu sakkorangaistukseen.

Vaikka ratkaisusta ei ilmenekään vastaajan oikeudenkäyntikulujen määrää, lienee perusteltua olettaa, että joka tapauksessa varsin suuri osa vastaajan oikeudenkäyntikuluista on syntynyt siitä, että hän on – forumväitteestään huolimatta – joutunut prosessaamaan väärässä forumissa Korkeinta oikeutta myöten, ennen kuin asia siirrettiin merioikeuden tutkittavaksi. Ratkaisun vähemmistön perustelut vaikuttavatkin kuluvastuun osalta melko lailla vakuuttavammilta. Myös ratkaisua kommentoinut Santtu Turunen on ollut varsin selvästi tällä kannalla.⁸ Tuntuu varsin erikoiselta, miksi väärässä forumissa ajettu syyte, joka jätetään tutkimatta, ei johtaisi lähtökohtaisesti valtion kuluvastuuseen.

Yhteenveto

Valtion korvausvastuu oikeudenkäyntikuluista voi aktualisoitua paitsi ROL 9:1 a §:ssä säädettyissä tilanteissa myös muissa tilanteissa, joihin kyseinen pykälä ei ainakaan sanamuotonsa perusteella suoraan sovi. Valtion vahingonkorvausvastuun edellytyksenä on puolestaan pidetty perinteisesti vahingonkorvauslain 3 luvun 2 § 2 momentin ns. standardisäännöksen johdosta tavallista korkeampaa tuottamusta, jopa tahallisuutta vaativana. Toisaalta oikeustilanne on tältä osin kehittynyt ihmisoikeusmyönteisemmäksi, ja valtio (tai muu julkisyhteisö) on tietyissä tilanteissa katsottu korvausvelvolliseksi ilman suoraa lain tukeakin, esimerkiksi suoraan Euroopan ihmisoikeussopimuksen nojalla.

Oikeudenkäyntikulujen korvausvastuun osalta on kaksi vaihtoehtoa: Mikäli jostain syystä valtion viaksi jäävän oikeudenkäynnin ei voida katsoa laukaisevan ROL 9:1 a §:ssä säädettyä korvausvelvollisuutta, on vaatimus jätettävä lakiin perustumattomana tutkimatta, jolloin tällainen ratkaisu toki avaa mahdollisuuden vahingonkorvausprosessin käynnistämiseen valtiota vastaan. Toinen vaihtoehto on tulkita säännöstä ja valtion korvausvastuuta perus- ja ihmisoikeusmyönteisesti ja velvoittaa valtio suoraan korvaamaan kohtuulliset oikeudenkäyntikulut. Jälkimmäinen ratkaisu tuntuu selvästi perustelluimmalta, ei vähiten prosessiekonomian kannalta.

8. Santtu Turunen teoksessa Korkeimman oikeuden ratkaisut kommentein 2007:1 (2007), ss. 402–405.

SYYTTÄJÄN KANNANOTOT JA MUUTOKSENHAKUOIKEUS VALTION VAROISTA SUORITETUISTA OIKEUDENKÄYNTIKULUISTA

Syyttäjän kannanotto, oikeusapuasiat

Sovellettavat säännökset

Oikeusapulain 17 §:n 1 momentissa säädetään muun ohella seuraavaa:

Syyttäjän on rikosasioissa lausuttava esitetystä palkkio- ja kuluvaatimuksesta, jos siihen vaatimuksen määrään nähden tai muuten on aihetta.

Oikeusapulain 17 §:n 1 momentissa säädetään myös seuraavaa:

Yksityiselle avustajalle vahvistetaan kohtuullinen palkkio tarpeellisista toimenpiteistä niihin käytetyn ajan perusteella ja välttämättömästä matkustamisesta johtuvasta ajanhukasta sekä korvaus kuluista. Palkkio ja kulukorvaus suoritetaan valtion varoista 20 §:n mukaisella omavastuuosuudella vähennettynä. Palkkion määräämistä varten avustajan on esitettävä yksityiskohtainen selvitys asiassa suorittamistaan toimenpiteistä ja kuluistaan, jollei sellaisen selvityksen esittäminen ole tarpeetonta.

Oikeusapulain 18 §:n 1 momentissa säädetään seuraavaa:

Tuomioistuimessa käsiteltävässä asiassa pääasian käsittelevä tuomioistuin määrää yksityiselle avustajalle, todistajalle ja, jollei oikeusavun saajalla jo muuten ole lain mukaan oikeutta maksuttomaan tulkkaukseen, tulkille valtion varoista maksettavan palkkion ja korvauksen sekä oikeusapua saaneelle maksettavat korvaukset.

Oikeusapulain 17 §:n 1 momentissa on myös sähköisen asioinnin myötä 19.5.2010 voimaan tullut säännös siitä, että jos valtion varoista pyydetävästä palkkiosta esitettävää selvitystä on tarkoitus käsitellä suullisessa käsittelyssä tuomioistuimessa, avustajan on toimitettava selvitys siihenastisista toimenpiteistä ja kuluista hyvissä ajoin ja viimeistään istuntopäivää edeltävänä arkipäivänä tuomioistuimelle ja tarvittaessa myös vastapuolelle. Syyttäjää pidettäneen tältä osin vastapuolena. Käytännön toteutus sähköisen asioinnin osalta on edelleen kesken, eikä pykälää käytännössä sovelleta.

Todettakoon, että oikeusministeriö on 4.10.2011 antanut päätöksen (OM 6/33/2011), jonka mukaan sähköisen järjestelmän kehittämistä jatketaan, mutta järjestelmä tulee

toimimaan ainoastaan maksatusalustana. Tämän kirjoituksen kannalta sähköinen asiointijärjestelmä ei ole olennainen, minkä vuoksi sitä ei tämän enempää käsitellä.

Syyttäjän kannanoton merkityksestä

Käytännössä jokaisen rikosasian pääkäsittelyn lopuksi avustajat lausuttavat laskunsa syyttäjällä. Kokemusperäisesti voidaan todeta, että syyttäjien tavat lausua laskuista vaihtelevat jonkin verran. Joillakin syyttäjillä on se näkemys, että heidän tehtävänsä ei ole toimia valtion kirstunvartijana, vaan tuomioistuimella on se, jolla joka tapauksessa on velvollisuus määrätä kohtuullinen palkkion suuruus. Lain mukaan syyttäjällä on kuitenkin nimenomaan velvollisuus lausua palkkiovaatimuksesta (on --- lausuttava).

Mikä merkitys syyttäjän lausumalle palkkion määrästä voidaan antaa? Mikä merkitys sille tulisi antaa? Lain esityöt antavat tähän jonkin verran, tosin varsin niukasti, ohjausta. Oikeusapulain esitöissä todetaan seuraavaa:

Syyttäjällä on, kuten muillakin vastapuolilla, yleisten prosessiperiaatteiden mukaan oikeus lausua palkkiovaatimuksista ja niiden perusteista. Koska kysymys on vakiintuneesta yleisperiaatteesta, sitä ei ole katsottu tarpeelliseksi sisällyttää säännöksen. Pykälän 1 momenttiin otettaisiin kuitenkin säännös, jonka mukaan syyttäjällä olisi velvollisuus lausua sekä asianomistajan että vastaajan avustajan esittämistä palkkio- ja kuluvaatimuksista, jos siihen vaatimuksen määrään nähden tai muuten on aihetta. Esimerkiksi jos korvausvaatimuksen perusteena annettu selvitys asiassa suoritetuista toimenpiteistä antaa perustellun syyn epäillä toimenpiteiden tarpeellisuutta, olisi syyttäjällä velvollisuus kiinnittää tuomioistuimen huomiota kyseiseen seikkaan. Syyttäjällä olisi mainittu velvollisuus vain rikosasioissa, koska niissä hänellä olisi käytännössä edellytykset esimerkiksi suoritettujen toimenpiteiden tarpeellisuuden arvioimiseksi.¹

Syyttäjä on – etenkin vaativimmissa rikosasioissa – mukana jutussa jo sen esitutkintavaiheessa. Siinä vaiheessa kun asia on siirretty syyteharkintaan, käyttää syyttäjä puhevaltaa pakkokeinojen osalta. Näin ollen syyttäjälle voidaan perustellusti katsoa syntyneen asiassa kokonaisvaltaisempi kuva jutun laadusta ja laajuudesta kuin tuomioistuimelle. Juttu, joka pääkäsittelyyn päätyy varsin selvänä ja useilta osin kenties riidattomana, on saattanut esitutkinta- ja syyteharkintavaiheessa vaatia paljonkin työtä avustajalta. Etenkin pakkokeinoasioiden hoitaminen kuuluu puolustajan tai avustajan tehtäviin, ja syyttäjä on usein niissä itse mukana.

Esimerkkinä voidaan käyttää erästä Helsingin käräjäoikeudessa ollutta tapausta, jossa henkilöä epäiltiin tuolloin voimassa olleen alkoholilain vastaisesta ammattimaisen alkoholipitoisen aineen välittämisestä. Kyseessä oli toisesta EU-jäsenvaltiosta tuodusta alkoholista, ja oikeuskysymyksenä oli mm. se, millä tavoin alle 80- %:sta alkoholin tuontia toisesta EU-maasta voidaan rajoittaa. Jutussa käytiin useampi takavarikkokierros, mm. sen takia, että syyttäjä oli kertaalleen unohtanut hakea takavarikon määrääjän pidentämistä.

1. HE 82/2001, s. 110

Koska juttu oli syyttäjälle hyvinkin tuttu, hänellä ei ollut mitään huomautettavaa avustajan esittämästä palkkiolaskusta, joka määrältään oli hieman tavanomaista suurempi. Kun syyttäjällä ei ollut mitään huomautettavaa laskusta, ei avustajalla luonnollisesti ollut tarvetta ryhtyä perustelevaan laskun suuruutta. Käräjäoikeus katsoi kuitenkin – ratkaisuaan tältä osin mitenkään tarkemmin perustelematta – että avustajan olisi tullut tuntee ”relevantti lainsäädäntö” (mm. tuolloin samanaikaisesti voimassa olleiden alkoholilakien ristiriitaisuudet ja EU-oikeuden merkitys), ja päätöksellään maksoi valtion varoista melko tarkkaan 20 tuntia vähemmän kuin mitä avustaja oli vaatinut.

Avustaja valitti palkkiostaan hovioikeuteen, joka pyysi asianmukaisesti vastausta syyttäjältä. Syyttäjällä ei edelleenkaan ollut huomautettavaa valituksen johdosta. Hovioikeus pysytti käräjäoikeuden ratkaisun omaa ratkaisuaan sen enempiä perustelematta. Avustaja haki valituslupaa Korkeimmalta oikeudelta, joka hylkäsi valituslupahakemuksen.

Syyttäjällä on sekä velvollisuus lausua palkkiovaatimuksesta että oikeus hakea niin asianomistajan kuin epäillyn palkkioihin muutosta. Jälkimmäistä perusteltiin lain esitöissä seuraavalla tavalla:

Rajaus [muutoksenhakuoikeuteen rikosasioissa] olisi perusteltu siksi, että syyttäjällä näissä asioissa on konkreettinen mahdollisuus arvioida palkkiovaatimusten asianmukaisuutta ja siten tarvetta julkisen edun nimissä hakea muutosta tuomioistuimen asiassa tekemään ratkaisuun. Syyttäjän muutoksenhakuoikeus kattaisi sekä asianomistajan että vastaajan avustajan korvausvaatimuksista annetut ratkaisut.²

Syyttäjälle laissa säädetty lähtökohtainen velvollisuus lausua palkkiolaskusta sekä oikeus hakea valtion varoista maksettuaan palkkioon muutosta puoltavat näkemyksemme mukaan vahvasti sitä, että syyttäjän lausumalle tulisi antaa selvästi suurempi merkitys kuin mitä kenties tähän asti on mielletty. Puheenjohtajan tulee vaatia syyttäjältä selkeä kannanotto valtion varoista maksettavien palkkioiden osalta, jotta myös kuluasioissa kaksiasianosaissuhteen merkitys kunnolla tulee esille.

Oikeuskirjallisuudessa asiaan on toisaalta aikaisemmin suhtauduttu hieman varovaisemmin. Toisaalta on huomattava, että asiaa ovat kirjallisuudessa käsitelleet käytännössä vain syyttäjät tai entiset syyttäjät. Tolvanen on todennut tältä osin seuraavaa:

Loppukeskustelussa asianosaiset ottavat kantaa myös oikeudenkäyntikuluihin. Havaintojeni mukaan kulukysymyksiin uhrataan joskus liikaakin aikaa ja vaivaa. Syyttäjän loppulausunnon pääteemana ei saisi olla vastaajan avustajan palkkiolaskun ruotiminen. Syyttäjän velvollisuutena kyllä on ottaa kantaa maksuttoman oikeudenkäynnin korvauksiin ja valtioon kohdistettuihin oikeudenkäyntikulu-

2. HE 82/2001, s. 113.

vaatimukseen, mutta kannanoton tulisi olla lyhyt ja vain käsiteltävänä olevan jutun kulukysymyksiin pitäytyvä.³

Edelleen Toivola on todennut asiasta seuraavaa:

Normaaliprosessissa syyttäjälle ei jää aikaa antaa asianajajan laskusta perusteltua kannanottoa. Laskut esitetään oikeudelle pääkäsittelyn lopuksi, jolloin syyttäjä voi vain pikaisesti tutustua esimerkiksi asianajajan käyttämän ajan määrään ja sen yksityiskohtaiseen ilmoittamiseen. Rikosprosessin aikana tekemistään havainnoista ja juttuun liittyvistä palkkion määräämiseen vaikuttavista seikoista syyttäjä voi paremmin esittää kantansa.⁴

Kangasniemi puolestaan on hieman tuoreemmassa artikkelissaan arvioinut asiaa seuraavalla tavalla:

Avustajan palkkiosta ja kulukorvauksesta säännellään oikeusapulain 17 §:ssä. Julkisen puolustajan ja asianomistajan oikeudenkäyntiavustajan osalta ROL 2:10:ssa on viittaus oikeusapulain 17 §:ään. Kyseisessä oikeusapulain kohdassa säädetään, että syyttäjän on lausuttava avustajan esittämästä palkkio- ja kuluvaatimuksesta, jos siihen vaatimuksen määrään nähden tai muuten on aihetta. Syyttäjän kannanottovelvollisuus koskee sekä vastaajan että asianomistajan avustajan korvauksia. Käytännössä avustajat toimittanevat säännönmukaisesti laskusta kopion myös syyttäjän nähtäväksi siinä vaiheessa, kun oikeudenkäyntikuluvaatimus käsittelyn loppuvaiheessa oikeudelle esitetään. Syyttäjä lausuu kuluvaatimuksista yleensä loppulausuntonsa yhteydessä. Jotta syyttäjä voi lain edellyttämällä tavalla kiinnittää huomiota sellaisiin vaatimuksen kohtiin, jotka antavat kommentointiin aihetta, tulee hänen olla selvillä palkkioiden maksu- ja laskuperusteista. Syyttäjän yksilöidyn kannanoton kautta kulukysymyksen käsittely tulee nostetuksi prosessaamisen kohteeksi.⁵

Syyttäjän lausuman merkitystä sen sijaan on kirjallisuudessa käsitelty varsin vähän, jos ollenkaan. Esitöissä todetaan avustajalle määrättävästä palkkiosta ja kulukorvauksesta seuraavaa:

Tuomioistuimen tehtävänä olisi arvioida, mikä asian hoitamisen kannalta on ollut tarpeellista ajankäyttöä myös toimenpiteiden osalta ja mikä on asiakkoitaisesti pidettävä kohtuullisena palkkiona. Näin ollen tuomioistuimen tulisi laskutuksen poiketessa tavanomaisesta selvittää lisätoimenpiteiden syyt ja käytetyn ajan tarpeellisuus asian hoitamisen kannalta.⁶

3. Matti Tolvanen: Loppulausunnot rikosprosessissa, DL 3/2001, s. 415.

4. Jarmo Toivola: Asianajajan ja syyttäjän toiminnasta rikosprosessissa, DL 4/2000, s. 603.

5. Tea Kangasniemi: Rikosprosessin kustannukset syyttäjän näkökulmasta, DL 4/2006, s. 658–659.

6. HE 82/2001, s. 108.

Tuomioistuimella on toki lopullinen valta oikeusapulain 17 ja 18 §:n nojalla harkita, mikä on valtion varoista maksettavan kohtuullinen palkkion ja kulukorvauksen määrä. Kun rikosprosessissa kuitenkin nykyisin painotetaan varsin voimakkaasti akkusatorisuutta ja kontradiktorisuuden periaatetta, tuntuu erikoiselta, mikäli syyttäjän lausumalle avustajan ja puolustajan laskusta – joka on laissa säädetty syyttäjän velvollisuudeksi – ei annettaisi varsin merkittäväkin painoarvoa. Joka tapauksessa on selvää, että tuomioistuimen tulee tilanteissa, joissa se mahdollisesti on poikkeamassa palkkion osalta vaaditusta – eikä syyttäjällä laskuun ole huomautettavaa tai lausuttavaa – kiinnittää avustajan huomiota siihen, että lasku kenties tuntuu tuomioistuimen mielestä suurelta. Tällöin avustajalla on mahdollisuus perustella laskunsa suuruutta, ja tuomioistuin voi sitten tehdä perustellun palkkioratkaisun.

Tuomioistuimen ei tulisi yllättää avustajaa hyväksymällä pienempi lasku kuin minkä avustaja on jättänyt, mikäli syyttäjä on laskun hyväksynyt. Tämänkaltainen toiminta saattaa johtaa myös aivan tarpeettomiin muutoksenhakuihin, jotka voidaan ja tulee välttää keskusteluttamalla palkkioasia kunnolla jo käräjäoikeudessa; toki vastaava prosessinjohtoon kuuluva kysely- ja tiedusteluvollisuus on voimassa myös ylemmissä oikeusasteissa.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 9:1 a §:n mukaiset asiat

Sovellettava säännös

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (ROL) 9 luvun 1 a §:n 1 momentissa säädetään seuraavaa:

Jos syyttäjän syyte tai muu vaatimus hylätään, jätetään tutkimatta tai jää sillensä, valtio on vastaajan vaatimuksesta velvollinen korvaamaan vastaajan kohtuulliset oikeudenkäyntikulut. Korvausvelvollisuutta ei ole, jos vastaaja asianomistajan muutoksenhaun johdosta tuomitaan teosta, jota syyttäjän syyte koski. Korvaus maksetaan vasta, kun vastaajan syllisyyttä koskeva kysymys on ratkaistu lainvoimaisesti.

Valtion kuluvastuu syytteen hylkäämistä koskevissa tapauksissa otettiin lakiin vuoden 1999 oikeusapu-uudistuksen yhteydessä. Tuolloin vielä hallituksen esityksessä esitettiin kuluvastuun olevan aina harkinnanvaraista. Esityksessä todetaan tältä osin seuraavaa:

Vastaajalla olisi oikeus korvaukseen, kun olosuhteet kokonaisuudessaan arvioidaan sellaisiksi, että on kohtuullista, että julkisin varoin osallistutaan edellä mainittuihin kustannuksiin. Korvauksen tuomitseminen olisi aina harkinnanvaraista. Silloin, kun syytekynnys on selvästi ylittynyt, eli on ollut todennäköisiä syitä epäillä vastaajaa rikoksesta ja syyttäjällä on siten ollut virkavelvollisuus nostaa syyte, oikeudenkäyntikulujen korvausta ei tulisi tuomita, jos syyte on hylätty todistelusyistä, esimerkiksi vastaajan vasta oikeudenkäynnissä ilmoittaman todisteen johdosta. Sama tilanne olisi, jos syyte eri oikeusasteissa on vuoroin menestynyt ja vuoroin hylätty.⁷

7. HE 132/1997, s. 56.

Lakivaliokunta oli kuitenkin asiasta toista mieltä. Valiokunta totesikin mietinnössään seuraavaa:

1 a §. Pykäläehdotuksen mukaan oikeudenkäyntikulujen korvaaminen olisi aina harkinnanvaraista. Säännös on ristiriidassa sen yleisen periaatteen kanssa, että jutun voittaneella asianosaisella on oikeus saada oikeudenkäyntikulujensa korvaus vastapuolelta. Säännösehdotus näyttää johtavan myös syyttömyysolettama-periaatteen loukkaukseen. Tämä periaate edellyttää mm. sitä, ettei syytteen hylkäävään vapauttavaan tuomioon saa panna näkyviin mitään sellaista, joka heijastelee tuomioistuimen kannanottoa syytetyn syyllisyydestä. Sen vuoksi valiokunta ehdottaa pykälän 1 momentin sanonnan muuttamista.

Pykälän 2 momentin mukaan oikeudenkäyntikulujen korvausta ei tuomita vastaajalle, joka esitutkintaa vaikeuttamalla tai muulla siihen rinnastettavalla tavalla on antanut aiheen syytteen nostamiseen.

*Rikoksesta epäillyllä ei ole esitutkinnassa minkäänlaista toimimis- tai myötävaikuttamisvelvollisuutta, vaan hänellä on oikeus vaieta ja kieltäytyä auttamasta tutkijoiden työtä. Sen vuoksi valiokunta ehdottaa, että 2 momentin sanontaa tarkennetaan niin, että siinä puhutaan valheellisesta tunnuksesta tai muuten tahallisuudesta toiminnasta, joka on antanut aiheen syytteen nostamiseen.*⁸

Eduskunta hyväksyikin hallituksen esityksen muutettuna siten, että valtion korvausvastuu ei ole harkinnanvaraista syytteen hylkäämistä koskevissa tilanteissa. Mikäli syyte hylätään, on vastaajalla aina oikeus saada korvaus kohtuullisista oikeudenkäyntikuluistaan, vaikka juttu olisi ollut yksinkertaisena pidettävä sakkoasia. Korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrä tulee kuitenkin olla kohtuullinen, jolloin jutun laatu voidaan toki ottaa huomioon.⁹

Syyttäjän kannanoton merkityksestä

Onko syyttäjän lausuman merkitys valtion varoista suoritettavan oikeudenkäyntikulukorvauksen osalta erilainen yhtäältä silloin, kun palkkio maksetaan puolustajan tai avustajan määräyksen nojalla ja toisaalta silloin, kun valtio velvoitetaan korvaamaan oikeudenkäyntikulut ROL 9:1 a §:n nojalla? Vastaus on nähdäkseni myönteinen; perustelen näkemystä seuraavalla tavalla.

Oikeusapulain säännösten nojalla¹⁰ maksettavan palkkion kohtuullisuuden arviointi viime kädessä kuuluu aina tuomioistuimelle suoraan lain nojalla. Sen sijaan ROL 9:1 a §:n nojalla korvattavissa oikeudenkäyntikuluissa sovelletaan oikeudenkäymiskaaren 21 luvun mukaisia korvausperiaatteita. Asiaa havainnollistaa Korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 2006:94, jossa Korkein oikeus totesi seuraavaa:

8. LaVM 17/1997.

9. Ks. tältä osin Antti Jokela: Rikosprosessi (2008), s. 598.

Yleisesti valtion kuluvastuusta ks. myös tämän julkaisun sitä koskeva osio.

10. Joihin kuuluu siis myös puolustajalle maksettava palkkio, kuin ROL:n nojalla määrätylle avustajalle maksettava palkkio oikeusapulain nojalla määrätylle avustajalle maksettavan palkkion lisäksi.

8. Oikeudenkäyntikuluista silloin, kun asianomistaja ajaa yksin rikosasiaa, samoin kuin virallisen syyttäjän syytteeseen yhtyneen asianomistajan velvollisuudesta korvata vastaajan oikeudenkäyntikulut, on rikosoikeudenkäyntilain 9 luvun 8 §:n 1 ja 2 momentin mukaan soveltuvin osin voimassa, mitä riita-asioista säädetään oikeudenkäymiskaaren 21 luvussa. Perustetta ei ole osoitettavissa sille, että valtio tulisi vastapuolen tarpeellisista toimenpiteistä johtuvia kohtuullisia oikeudenkäyntikuluja harkittaessa asettaa parempaan asemaan kuin asianomistaja.

9. Edeltä ilmenevillä perusteilla Korkein oikeus päätyy siihen, että rikosoikeudenkäyntilain 9 luvun 1 a §:n 1 momentin mukaan korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrää harkittaessa lähtökohtana on oikeudenkäymiskaaren 21 luvun mukainen täyden korvauksen periaate.

Lisäksi asianomistajan yhtyessä syyttäjän syytteeseen hänellä on oikeus saada korvaus oikeudenkäyntikuluistaan oikeudenkäymiskaaren mukaisten periaatteen mukaisesti. Vastaaja voi tällöin myöntää kuluvaatimuksen oikeaksi, eikä tuomioistuimilla tällöin voi puuttua kulujen määrään, vaikka oikeudenkäymiskaaren 21 luvussa sinänsä puhutaankin oikeudesta ”kohtuullisiin” oikeudenkäyntikuluihin jutun hävinneeltä vastapuolelta.

Kuten edellä jo on todettu, on rikosprosessi nykyisin voimakkaasti asianosaisvetoista, eli tuomioistuimen rooli on kaikkea muuta kuin inkvisitorinen. Asianosaisina ja toistensa vastapuolina ovat syyttäjät (joka edustaa valtiota) ja vastaaja. Vertailun vuoksi voidaan todeta, että asianomistajan yksin ajamassa syytteessä kuluvastuu ratkeaa niin ikään ROL 9:8.1 §:n nojalla oikeudenkäymiskaaren periaatteiden mukaisesti, jolloin jälleen asianosaisella on mahdollisuus myöntää vastapuolen kulut määrällisesti oikeiksi. On vaikea nähdä perustetta sille, miksi rikosasioiden ehdoton ammattilainen, virkavastuulla toimiva syyttäjät, saisi vielä omaksi selkänokjaksi tuomioistuimen, joka syyttäjän kenties myöntäessä kohtuuttoman suuren oikeudenkäyntilaskun määrän oikeaksi vielä ikään kuin viimeisenä varaventiilinä arvioisi vastaajan oikeudenkäyntikulujen kohtuullisuutta varsinkaan, kun tällaiselle menettelylle ei näytä löytyvän ainakaan suoraa tukea laista. Jälleen kerran on syytä korostaa sitä, että puheenjohtajan on vaadittava syyttäjältä selkeä kannanotto laskun suuruuteen, jotta asiasta voidaan tarvittaessa käydä keskustelu tuomioistuimessa.

Ex analogia voidaan tältä osin pohtia myös syyttömästi vangitulle tai tuomitulle valtion varoista vapauden menetyksen johdosta maksettavasta korvauksesta annettua lakia (ns. koppikorvauslaki). Ennen kuin kyseistä lakia 1.1.2010 alkaen muutettiin siten, että korvausta ei voi enää vaatia syytteen hylkäämistä koskevan pääasiantarkaisun yhteydessä suoraan tuomioistuimessa, valvoi syyttäjät valtion etua näissä asioissa pääasian yhteydessä. Edelleen nykyisessä ns. koppikorvauslaissa syyttäjää on valtiokonttorille tehdyn hakemuksen johdosta ”tarvittaessa” kuultava.

Ennen lainmuutosta mainitun lain 6 §:ssä säädettiin seuraavaa:

Puhevaltaa valtion puolesta korvausasiassa käyttää virallinen syyttäjät, jollei erityistä asiasta ole määrätty.

Prosessilajina jopa pääasian yhteydessä käsitellyssä korvausvaatimuksessa oli kyse dispositiivisesta asiasta; syyttäjät saattoi siis myöntää sekä ns. koppikorvauksen määrän että

siltä osin myös oikeudenkäyntikulujen määrän oikeaksi. ¹¹ Mikä tekisi ROL 9:1 a §:stä niin erityislaatuinen, että tuomioistuimen tulee vielä erikseen valvoa syyttäjän lausuman ”oikeellisuutta” tältä osin?

On tosin myönnettävä, että Jokela toteaa asiasta hieman toisin seuraavaa:

Sen sijaan tuomioistuimen tulee viran puolestakin huolehtia, että maksettavaksi määrätään vain tarpeellisista toimenpiteistä johtuvat kohtuulliset oikeudenkäyntikulut (arg. ROL 9:1a.1). Toisaalta syyttäjän yleisen edun valvojana tulee riitauttaa kohtuuttomana pitämänsä ja perusteettomat palkkiovaatimukset. ¹²

Ottaen huomioon edellä mainittu Korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 2006:94 ja siinä erityisesti todettu kohta siitä, että ROL 9:1 a §:ssä tarkoitetuissa tapauksissa sovelletaan soveltuvien osin oikeudenkäymiskaaren 21 luvun säännöksiä, ei Jokelan kanta kuitenkaan vakuuta. Kun oikeudenkäymiskaaren 21 luvun nojalla määrättävä oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuus on dispositiivinen asia, on hyvin vaikea löytää perusteluita sille, miksi näin ei olisi myös ROL 9:1 a §:n mukaista korvausvelvollisuutta arvioitaessa. On sinänsä eri asia, jos syyttäjä ei kunnolla ota kantaa kulujen määrään, mutta tämä kuuluu toisaalta syyttäjän virkavelvollisuuksiin ja joka tapauksessa tuomioistuimen tulee prosessinjohtollisin keinoin huolehtia siitä, että syyttäjän kanta tulee riittävällä täsmällisyydellä todetuksi.

Aivan toinen kysymys on se, kuinka perusteltuna voidaan pitää tilannetta, jossa syyttäjän kannanotto ROL 9:1 a §:ssä tarkoitetuissa tapauksissa on tuomioistuinta sitova, kun taas oikeusavun palkkioperusteasetusta noudatettaessa sillä on ainoastaan (mielestämme vahvasti) ohjaava merkitys. Vastaavanlainen oikeuspoliittinen ongelmanasettelu on nostettu esiin KKO 2006:94 -ratkaisun kommentaarissa, jossa todetaan seuraavaa:

Ratkaisu tuo esiin merkittävän ongelman: onko hyväksyttävää, että oikeusavun nojalla maksettava korvaus on selvästi alhaisempi kuin muissa tapauksissa kohtuullisena pidetty korvaus? Voitaneen arvioida, että perimisriski ja -kulut eivät edusta niin suurta osaa palkkioista kuin oikeusaputaksojen ja kohtuullisena pidetyn korvauksen ero tässä asiassa oli, eli siis noin kolmannesta. Jos kohtuullisena pidetyn tuntimäärän ja tuntipalkkion ero oikeusministeriön taksojen mukaisiin määriin on niinkin suuri kuin esimerkiksi tässä tapauksessa, voitaneen perustellusti olla huolissaan siitä, voidaanko oikeusavun taksoilla hankkia oikeusavun tarpeessa oleville normaalin ja kohtuullisen tasoisia oikeudellisia palveluja. ¹³

On kuitenkin realiteetti, että yksityisen avustajan normaali tuntiveloitusperuste ylittää huomattavasti palkkioperusteasetuksessa määrätyn veloitusperusteen. Lainsäädännöllisesti asiaan ei ole puututtu, eikä asialla tulisi nähdäkseni olla merkitystä kun pohditaan nimenomaan syyttäjän kannanoton merkitystä oikeudenkäyntikuluja koskevan kysymyksen osalta.

11. Tätä näkökulmaa oikeudenkäyntikulujen osalta perustelen sillä, että juttu saatettiin saattaa aina vireille myös tuomioistuimessa erillisenä riita-asiana, jossa valtion puhevaltaa käytti syyttäjä tai siihen määrätty asiamies. Näin ollen myös pääasiasratkaisun yhteydessä käsiteltävänä olleessa vaatimuksessa noudatettiin soveltuvien osin riita-asioiden oikeudenkäyntisäännöksiä.

12. Jokela: Rikosprosessi (2008), s. 599–600.

13. Santtu Turunen teoksessa Korkeimman oikeuden ratkaisut kommentein 2006 II (2007), s. 276–277.

Syyttäjän muutoksenhakuoikeus

Säännökset

Oikeusapulain 18 §:n 7 momentissa säädetään seuraavaa:

Syyttäjä voi niissä asioissa, joissa hän on toiminut syyttäjänä, hakea muutosta avustajan palkkion ja korvauksen määrää koskeviin ratkaisuihin.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 9 luvun 10 §:ssä säädetään seuraavaa:

Syyttäjällä on oikeus valtion puolesta hakea muutosta tämän luvun 1–4 §:n ja 8 §:n 3 momentin nojalla tehtyihin ratkaisuihin silloinkin, kun hän ei ole toiminut syyttäjänä.

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 19 §:ssä säädetään seuraavaa:

Syyttäjällä on oikeus valtion puolesta hakea muutosta 13 §:n nojalla tehtyyn ratkaisuun silloinkin, kun hän ei ole toiminut syyttäjänä.

Muutoksenhakuoikeus käytännössä

Edellä on jo sivuttu syyttäjän muutoksenhakuoikeuden merkitystä sen vuoksi, että sen on katsottu johtavan kannanoton merkityksen korostumiseen. Sen sijaan käytännön tasolla syyttäjät varsin säästeliäästi käyttävät muutoksenhakuoikeuttaan.

Selvästi paras mahdollisuus syyttäjällä on hakea muutosta niissä jutuissa, joissa hän itse on toiminut syyttäjänä. Tällöin hänellä on tieto jutun laadusta ja laajuudesta, ja osallistunut myös pääkäsittelyyn, joissa valtion varoista maksettuja palkkioita on arvioitu. Toisaalta valtion varoista maksetut todistelukustannukset ovat tällä hetkellä niin pieniä, että muutoksenhakuoikeuden käytännön merkitys on äärimmäisen pieni. Selvästi suurin merkitys syyttäjän muutoksenhakuoikeudella onkin nimenomaan avustajille ja puolustajille maksettujen palkkioiden osalta.

Koska valtion varoista oikeusapulain tai ROL:n nojalla palkkioita maksettaessa tuomioistuin viime kädessä harkitsee palkkion kohtuullisuuden, voisi kuvitella, että tämä jo sinällään on hillitsemässä syyttäjän halua hakea muutoksia palkkioratkaisuihin. Toisaalta, mikäli syyttäjän lausumalle myös käytännössä annettaisiin suurempi merkitys – mitä siis on voimakkaasti suositeltu – voisi myös ajatella, että syyttäjien halu ja intressi muutoksenhakuun voisi aktualisoitua nykyistä tehokkaammin.

Syyttäjän muutoksenhakuoikeutta palkkioratkaisuihin ja todistelukustannuksiin on oikeuskirjallisuudessa käsitelty varsin vähän. Asiaa ei ole kenties nähty kovin merkittävänä. Kyse on kuitenkin lopulta syyttäjän virkavelvollisuuksista julkisen edun valvojana, joten syyttäjän tulee luonnollisesti käyttää muutoksenhakuoikeuttaan silloin, kun siihen on perusteet.

Yhteenveto

Syyttäjän kannanottoon avustajalle maksettavien palkkioiden osalta on kiinnitetty liian vähän huomiota. Syyttäjä tuntee hoitamansa jutun ja on myös – ainakin yleensä – tietoinen siitä, mitä asian esituskintavaiheessa on tapahtunut ja minkälaisia valmistautumistoimenpiteitä siinä on vaadittu. Mikäli syyttäjällä ei ole huomautettavaa valtion varoista maksettavan palkkion suuruudesta, tulisi tällä olla varsin vahvasti ohjaava merkitys tuomioistuimelle laskun kohtuullisuutta arvioitaessa. Joka tapauksessa, mikäli tuomioistuin on poikkeamassa laskusta avustajan vahingoksi, tulisi tämä asia prosessinjohtollisin keinoin keskusteluttaa käsittelyn lopussa.

Jos taas valtio velvoitetaan ROL 9:1 a §:n nojalla korvaamaan vastaajan oikeudenkäyntikulut, tulisi syyttäjän kannanoton katsoa vastaavaan asianosaisen oikeudenkäymiskaaren 21 luvun tilanteissa tekemää kannanottoa. Mikäli syyttäjä vastaajan avustajan laskun tällaisessa tilanteessa hyväksyy, se tulisi katsoa kulujen myöntämiseksi, eikä tuomioistuimen tällöin enää erikseen tulisi itsenäisesti arvioida palkkion kohtuullisuutta.

Syyttäjällä on muutoksenhakuoikeus valtion varoista maksettuja palkkioita ja kulkorvauksia koskeviin päätöksiin. Tätä käytetään varsin harvoin ja käytännössä lähinnä silloin, kun kysymys on avustajalle tai puolustajalle maksetuista palkkioista. Jos syyttäjä on asianmukaisesti kantaa avustajan tai puolustajan laskuun otettuaan ollut sitä mieltä, että lasku on perusteettoman suuri, tulee syyttäjän julkisen edun valvojana myös käyttää muutoksenhakuoikeuttaan. Muutoksenhaku kuluasioissa tulee kuitenkin lähtökohtaisesti rajata sellaisiin tapauksiin, joissa palkkio on ollut poikkeuksellisen tai suhteettoman suuri, jotta muutoksenhaussa voidaan keskittyä näissäkään asioissa sellaisiin tapauksiin, joilla oikeasti on julkisen edun kannalta suurempaa merkitystä. On toki muistettava, että joskus kuluratkaisuissa voi olla kysymys periaatteellisesti merkittävistä asioista, jolloin – vaikka intressi olisi pieni – voi syyttäjän muutoksenhauulle olla tärkeäkin peruste.

VIRAN PUOLESTA HUOMIOON OTETTAVAT SEIKAT OIKEUDEN- KÄYNTIKULURATKAISUISSA

Lähtökohdat

Oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskeva vaatimus on tehtävä ennen asian käsittelyn päättymistä. Sitä koskeva kysymys on pääsääntöisesti dispositiivinen oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:n tarkoittamissa asioissa. Silloin kun asianosaiselle on myönnetty oikeusapua, asianosaisten välinen kuluvastuu on kuitenkin ratkaistava viran puolesta, lukuun ottamatta oikeusavun omavastuuna vastapuolelta vaadittua oikeudenkäyntikulujen osaa. Perusteena on jo se, että julkisin varoin kustannettava oikeusapu kuuluu selkeästi julkisoikeuteen, joka sivuuttaa dispositiivisesti pääosin sovellettavan oikeudenkäymiskaaren 21 luvun säännökset..

Oikeusapupalkkioiden käsittelyssä on lisäksi muitakin viran puolesta huomioitavia kohtia. Palkkiota vaaditaan pääsääntöisesti esittämällä tuomioistuimelle lasku eli yksityiskohtainen selvitys toimenpiteistä ja kuluista. Palkkiosta ja korvauksesta pitäisi 1.12.2009 voimaan tulleen oikeusapulain 18 § 2 momentin mukaan tehdä pääasiasta annettavasta ratkaisusta erillinen päätös. Muutos oli tehty silmällä pitäen oikeusavun sähköisen järjestelmän käyttöön ottamista. Sähköinen järjestelmä tulee vuonna 2012 käytettäväksi kuitenkin vain maksatusalustana. Erillisiä päätöksiä oikeusapupalkkioista ei ole tarkoituksenmukaista tehdä muutoin kuin erityisestä syystä.

Puolustajanpalkkiot määrätään samalla tavoin kuin oikeusapupalkkiot. Puolustajanpalkkioiden ja oikeusapupalkkioiden määrittämisessä on muistettava kuulla kaikkia niitä, jotka voivat joutua korvaamaan palkkion valtiolle.

Erityinen tilanne on käsillä, kun avustaja tai puolustaja pyytää välilaskun maksamista tehtävän jatkuessa pitkähkön ajan. Vaikeudeksi muodostuu se, että asian valmistelusta vahvistettava kohtuullista työmäärää vastaava palkkio voidaan joskus arvioida vasta pääasiaa ratkaistaessa. Oikeusapulain 18 § 3 momentin sanamuoto viittaa ensisijaisesti siihen, että välilaskua maksettaessa tulisi tehdä niin sanotusti laskutusjaksoa koskeva lopullinen ratkaisu muutoksenhakuosoituksineen. Vaikka lainkohdassa on suoranaisesti mainittu vain kuluennakon maksaminen etukäteen, tarkoituksenmukainen toimintatapa voisi välilaskun palkkio-osuudenkin kohdalla olla se, että arvioidaan palkkiovaatimuksesta varmuudella vahvistettava osuus ja avustajalle maksetaan tuo osuus mahdollisella omavastuulla vähennettynä. Kysymys ei olisi varsinaisen ennakon maksamisesta vaan alustavan palkkion maksamisesta jo tehdystä työstä.

Kaiken tämän huomioiminen asettaa vaatimuksia tuomioistuimen puheenjohtajalle sekä istunnoissa että kirjallisissa menettelyssä. Tuomioistuimen puheenjohtajan tulee aktiivisella kyselyoikeudella selvittää ratkaistavat kysymykset. Tämän velvollisuus on samanlainen niin kärjä- kuin hovioikeuksissakin.

Keskinäisen kuluvastuun indispositiivisista tilanteista

Jos asianosainen on saanut oikeusapua oikeusapulain 22 §:n 1 momentin mukaan korvausvelvollisuus valtiolle on tuomittava vastaavasti kuin oikeusapua saaneen vastapuoli olisi velvollinen korvaamaan oikeusavun saajan oikeudenkäyntikulut. Pykälässä tarkoitettu korvausvelvollisuus valtiolle on korvausvastuun edellytysten täytyessä tuomittava viran puolesta (HE 82/2001, S. 110). Viran puolesta voidaan siis ratkaista oikeusavun saajan vastapuolen avustajan yhteisvastuullinen velvollisuus korvata yhdessä päämiehensä kanssa valtiolle sen varoista maksettuja palkkiota ja kuluja. Oikeusavun saajan tulee taas omalla vastuullaan huolehtia omavastuun määrän vaatimisesta vastapuoleltaan oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 14 §:n pääsäännön mukaisesti.

Kun rikosasian asianomistajalle on määrätty oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 1 a §:n mukainen avustaja, tilanne rinnastuu kyselyoikeuden käyttämisen osalta muuhun oikeusapuun.

1.12.2009 voimaan tulleen oikeusapulain 20 § 2 momentin mukaan tuomioistuimen on velvoitettava päämies maksamaan avustajalleen oikeusavun omavastuu. Muutos ei sisällynyt hallituksen esitykseen, vaan se on tehty vasta lakivaliokunnassa. Lakivaliokunnan mietinnön LaVM 12/2008 mukaan muutoksella on täsmennetty oikeusapulain 20 §:n sanamuotoa vastaamaan paremmin lain alkuperäistä tarkoitusta. Tuomioistuimen on sanamuodon mukaan viran puolesta määrättävä päämies maksamaan omavastuunsa avustajalleen. Oikeusapulakia säädettäessä (HE 82/2001) ei ollut tarkoitus muuttaa omavastuutilannetta muutoin kuin että omavastuuta ei enää velvoiteta korvattavaksi valtion varoista. Nyt tehdyllä sanamuodon muutoksella on tarkoitus osaltaan selventää oikeusapulain tarkoitusta eli sitä, että asianosaisen itsensäkin on osallistuttava oikeudenkäyntimenojensa maksamiseen. Voitaisiin pitää sopimattomana, että avustaja ja päämies ennen palkkion vahvistamista sopisivat, että valtion varoista maksettava palkkion osuus on riittävä korvaus avustajalle ja että avustaja ei halua päämiehen maksavan omavastuuta lainkaan. Tällaisessa tilanteessa tulisi sellainen rikosasian vastaaja, jolle on määrätty puolustaja, toisenlaiseen asemaan kuin sellainen vastaaja, jolle on määrätty oikeusapulain mukainen yksityinen avustaja. Puolustajan palkkion omavastuun korvaamisessa valtiolle ei ole epäselvyyttä.

Kun oikeusavun sähköinen järjestelmä otetaan laajemmin käyttöön, viimeksi mainitut tilanteet saattavat poistua. Sähköisessä järjestelmässä toteutuu viimeisimmän oikeusapu-uudistuksen tavoite siitä, että niin avustaja kuin tuomioistuinkin siirtynevät puhumaan vain valmistelun, matka-ajan ja istunnon vaatimista korvattavista tunneista järjestelmän huolehtiessa palkkion kertolaskusta kulloinkin voimassa olevan tuntikorvauksen mukaisesti. Tuomioistuin saa sähköisen järjestelmän kautta oikeusapupäätöksessä määrätyn omavastuuprosentin suoraan maksatusalustaan, jolloin omavastuu tulee huomioiduksi oikeusapulain 18 §:n mukaisessa palkkion vahvistamisessa ja omavastuun maksamisessa. Omavastuun kohtuullisuus on oikeusapulain 20 § 1 momentin mukaan mahdollista arvioida pääasialla ratkaistaessa, jos oikeusavun saaja vaatii omavastuun alentamista tai poistamista kokonaan.

Kun pääkäsittelyn tunnit otetaan huomioon sähköisen järjestelmän käyttöön ottamisen jälkeen viran puolesta, poistunee tuomioistuimilta tarve lausua pääkäsittelyn lounastunneista. Helsingin hovioikeus on lausunut lukuisissa ratkaisuisaan, että oikeusapulakia ja oikeusavun palkkioperusteista annetun valtioneuvoston asetusta koskevan vakiintuneen

oikeuskäytännön mukaisesti on vähennettävä avustajien ja puolustajien laskuista niissä vaaditut palkkiot lounastuntien ajalta.

Tuomarin kyselytoimista dispositiivisissa tilanteissa

Muutoin kuluvastuu on pitkälti dispositiivinen. Asianosaiset voivat sopia oikeudenkäyntikuluja koskevan asian. Lailla 368/1999 on kumottu aikaisemmin voimassa ollut oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 15 §, jonka mukaan tuomioistuimen tuli viran puolesta ratkaista oikeudenkäyntikuluja koskevia kysymyksiä, ellei vaatimisesta tai myöntämisestä muuta johdu. Voimassa olevan lain 368/1999 esitöiden (HE 107/1998) erityisperustelujen mukaan 15 §:n kumoamisen jälkeen viran puolesta kuluja harkitaan vain oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n ja 8 c §:n mukaisessa tilanteessa.

Viran puolesta toimimisen velvollisuus vaikuttaakin käsittelylliseltä. (esim. KKO 1997:26 ja KKO 2005:91, "Käräjäoikeuden olisi pitänyt kyselyoikeutta käyttämällä selvittää, mitä A lausumallaan tarkoittaa"). Jos jutun hävinnyt osapuoli myöntää voittopuolen oikeudenkäyntikuluvaatimuksen, kulut on tuomittava vaaditun suuruisina. Mahdollisen myöntämisen selkeyteen on kiinnitettävä huomiota. Pelkkää vaikenemista oikeudenkäyntikulujen määrästä ei voida pitää niiden myöntämisenä.

Ennakkopäätöksen 2005:15 perusteluissa on todettu, että oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 a § on oikeudenkäyntikulujen kuittaamista koskeva erityissäännös ja ettei sen sanamuodosta käy ilmi, että asianosaisen tulisi nimenomaisesti vaatia oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden alentamista tai kulujen kuittaamista asian oikeudellisen epäselvyyden perusteella. Ennakkopäätöksen mukaan jos kuluvaatimusta vastustetaan, kulujen korvausvelvollisuutta voidaan, mikäli siihen on perusteet, myös alentaa tai määrätä, ettei korvausvelvollisuutta ole. Ratkaisevana tässä suhteessa pidetään yleensä vaatimuksen vastustamista sinänsä, ei sen sijaan vastustamiselle esitettyjä perusteita.

Jo hallituksen esityksessä HE 103/1992 on oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 14 §:n erityisperusteluissa lausuttu, että tuomioistuimen on huolehdittava myös oikeudenkäyntikuluja koskevien vaatimusten osalta siitä, että asianosaiset esittävät vaatimustensa perusteet ja lausuvat siitä, mitä vastapuoli on esittänyt. Tuomioistuimen tulee tarvittaessa selvittää vaatimuksia ja vastauksia kysymyksin. Muun muassa ratkaisut KKO 2005:15 ja 2005:91 korostavat tämän kyselyvelvollisuuden käyttöä.

Kaikki edellä mainittu painottaa kyselyoikeuden käyttämisen tärkeyttä. Avainkohdaksi muodostuu siis, mitä myöntämisellä, kiistämisellä tai usein käytetyillä sanoilla ei huomautettavaa kulloinkin käsiteltävässä asiassa tarkoitetaan. Hyvän asianajajatajan mukaan asianajajan on oikeudenkäynnissä perehdyttävä vastapuolen kuluvaatimukseen ja esitettävä niitä koskevat aiheelliset huomautukset. Tämä tapaohje sitoo tulevaisuudessa myös ns. lupalakimiehiä. Vastapuolen vaatimuksen tuntimäärästä ja tuntihinnasta lausuminen sanoilla ei huomautettavaa tarkoitettaneen useimmiten vain sitä, että vaatimus olisi näiden asioiden, tuntien määrän ja hinnan, osalta oikea silloin kun sovellettavaksi ei tule mikään muu kulusäännös kuin oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §. Hallituksen esityksen HE 191/1993 perusteluissa näin olikin linjattu. Esimerkiksi osavoittoa koskeva oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 3 § tulee rajoituksitta sovellettavaksi, ellei kuluvaatimusta ole myönnetty niin selvästi, että myöntäminen tarkoittaa kuluvaatimuksen myöntämistä myös osavoittotilanteessa. Joka tapauksessa sanat ei huomautettavaa vaativat puheenjohtajalta heti lisätoimia.

Ennakkopäätösten KKO 1999:6 ja 2008:9 mukaan oikeudenkäyntikuluja käsiteltäessä on myös otettava huomioon se, onko asianosaisella arvonlisäverolain 102 §:n nojalla oikeus vähentää maksamansa arvonlisävero omasta (arvonlisä)verostaan. OK 2:8 a ja b §:n soveltamisen edellytyksistä tulee samalla tavoin keskustella asianosaisten kanssa.

Kulukysymykset tulevat monesti esille silloin kun niin tuomioistuimella kuin asianosaisillakaan ei tunnu olevan enää voimavaroja paneutua niihin. Tuolloin keskustelun voisi aloittaa muistamalla oikeuskirjallisuudessa esitetty vakiokysymys.

Onko asianosaisella huomautettavaa vastapuolen vaatiman tuntimäärän, tuntihinnan, kulujen tai arvonlisäveron osalta? Mitä lausutte sen varalta, että tulisi viran puolesta harkittavaksi kysymys oikeudenkäyntikulukorvauksen alentamisesta tai kohtuullistamisesta?

Tämän kysymyksen esittäminen ei riitä. Kysymyssarjaan voidaan tarvittaessa lisätä kysymyksiä silmälläpitäen muun ohessa oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 a ja 8 b §:n soveltamista

Mitä lausuttavaa Teillä on asian oikeudellisesta selvyydestä/epäselvyydestä, oikeudenkäyntiin johtaneista seikoista, asianosaisten asemasta ja asian merkityksestä samoin kuin asian laadun merkityksestä oikeudenkäyntikuluihin? Eroaako vaadittujen oikeudenkäyntikulujen määrä tämänlaisissa asioissa tyyppillisesti esitettävistä oikeudenkäyntikuluvaatimuksista?

Puheenjohtajan on siis tarvittaessa täydennettävä kysymyksiään tilanteen mukaisiksi. Asia voi edetä myös siten, että puheenjohtaja lukee 8 a ja 8 b §:n sisällön istunnossa. On myös selvää, että oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 2 §:n mukaisessa asiassa on asianosailta kysyttävä kulujen tuomitsemisen edellytyksenä olevia erityisiä syitä. Laajassa asiassa kuluvaatimusten ratkaisua helpottaa, jos asianosaisille varataan tilaisuus lausua näistä kysymyksistä sähköpostilla, vaikkapa viikon kuluessa pääkäsitteilyn päättymisestä.

Tuomarin toiminta pääkäsitteilyn päättyessä on oikeastaan samanlaista, olipa kysymys tuntiperusteisesti vaadittavasta asiamieskuluvaatimuksesta tai oikeusapupalkkiosta. Kysely on toimitettava pitkälti samalla tavoin myös silloin, kun riita-asiassa vaaditaan asiamieskuluja toimenpidekohtaisen palkkiolaskutuksen perusteella.

Kuulemistilanteista

Kaikkia niitä tahoja, joita kuluvastuu uhkaa, pitää kuulla. Näihin tahoihin sisältyy tietenkin oikeusavun saajan vastapuoli, jolle pitää varata tilaisuus lausua palkkiovaatimuksesta, vaikkei sitä ole ratkaistu. Oikeusavun omavastuuosuuden määrä selviää myöskin vasta vahvistettaessa avustajanpalkkio pääasiantarkaisun yhteydessä. Asianosaisen itsensä vastapuoleltaan vaatiman korvauksen eli omavastuun määrä ei välttämättä ole tuolloin selvillä. Vastapuolelta korvausta omavastuuosuuden osalta tulisikin vaatia sen suuruisena kuin se pääasian yhteydessä tullaan vahvistamaan.

Jos oikeusavun saajan vastapuolen asiamiehen velvollisuus korvata valtiolle toisen osapuolen kuluja oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 6 §:n nojalla tulee aktueelliksi, on

kyseiselle asiamiehelle tai avustajalle varattava tilaisuus tulla kuulluksi mahdollisesta korvausvelvollisuudestaan. Mainittu kysymys ratkaistaan viran puolesta tässä tilanteessa. Korvausvastuun jakaminen korvausvelvollisten keskinäisessä suhteessa ei kuitenkaan tulle ratkaistavaksi viran puolesta. Pääluvun mukaisesta vastuusta poikkeamista haluavan päämiehen taikka yhtä hyvin avustajan on esitettävä siitä vaatimus.

Viimeisimmän oikeusapu-uudistuksen yhteydessä muutettiin myös oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 11 §:n säännöstä. Voimassa olevan lain mukaan on pääsääntö, että puolustajanpalkkion korvausvelvollisuutta ratkaistaessa tulisi tuomioistuimessa olla käsillä oikeusapusetuksen 26 §:n tarkoittama oikeusaputoimiston selvitys. Ainoastaan poikkeuksellisesti ratkaisu tehtäisiin muiden tietojen perusteella. Tämä selvitys esitetään useimmiten vasta pääkäsittelyn päättyessä. Jos asian ratkaisemista varten olevaa tietoa ei ole käytettävissä palkkion määrää käsiteltäessä, tulee ainakin silloin päämiestä kuulla avustajan palkkiolaskusta. Erityisen tärkeää kuuleminen on silloin kun maksetaan ns. välilasku ja lasku toimenpiteistä, jotka on tehty helposti tarkistettavissa olevien istuntojen aikojen ulkopuolella. Oikeusapusetuksen mukaisen selvityksen esittäminen helpottaa myös välilaskun käsittelemistä.

Kuulemisen periaatteet on käyty lävitse oikeusapulakia koskevassa hallituksen esityksessä HE 80/2001. Kuitenkin on huomattava edellä selostettu oikeusapulain 20 §:n sanamuodon muutos lailla 927/2008 muotoon päämies on velvoitettava maksamaan omavastuu. Kuulemista ei voine tämän muutoksen jälkeen jättää tekemättä omavastuutilanteessa. Alkuperäisen 20 §:n esitöiden linjaus ei kuitenkaan ole muuttunut. Esitöiden mukaan oikeusavun saajaa ei voisi tuomita maksuvelvolliseksi ilman, että hänellä on ollut mahdollisuus ottaa kantaa avustajansa laskuun. Sen vuoksi tuomioistuimen on varattava oikeusapua saaneelle tilaisuus lausua avustajansa laskun oikeellisuudesta. Jos oikeusavun saaja on paikalla oikeudenkäynnissä, tulisi tuomioistuimen pyytää häntä ottamaan kantaa laskun oikeellisuuteen. Jos hän ei ole paikalla, tulisi avustajan esittää tuomioistuimelle päämiehensä kirjallinen kannanotto avustajansa laskun oikeellisuuteen. Asiaa koskevassa lakivaliokunnan mietinnössä LaVM 22/2001 on myös painotettu kuulemisen ehdotonta edellytystä ennen kuin päämiehen ja avustajan välinen suoritusvelvollisuus määrätään.

Välilaskun maksamisesta ja avustajan tai puolustajan vaihtamisesta

Oikeusapupalkkion ja puolustajanpalkkion välilaskun maksamista on jo edellä sivuttu. Kun tuomioistuin vapauttaa avustajan tai puolustajan ja määrää tehtävään uuden henkilön on tilanne palkkion vahvistamisen kannalta samanlainen. Välilaskua taikka vapautetun puolustajan palkkiota ei luonnollisesti voida maksaa, ennen kuin on selvää päämiehen mahdollinen omavastuu asiassa. Päämiehen, syyttäjän ja tarvittaessa muunkin vastapuolen kuuleminen pitää tehdä ennen palkkion tai mahdollisesti palkkion osan välilaskulla maksamista. Tuomioistuimen toimintaa helpottaa, jos avustaja tai puolustaja oikeusapulain 20 § 2 momentin mukaisesti valmistee asian niin, että pyynnössä on mukana päämiehen ilmoitus laskun hyväksymisestä. Tieto oikeusavun omavastuusta on välittynyt tuomioistuimelle oikeusaputoimiston oikeusapupäätöksessä. Puolustajan palkkion osalta tämä tieto saadaan pääsäännön mukaan oikeusapusetuksen 26 §:n mukaisesta oikeusaputoimiston selvityksestä.

Välilasku on lain ensisijaisen vaihtoehdon mukaan lopullinen palkkioratkaisu avustajan ja puolustajan siihenastisista toimista. Ratkaisuun annetaan silloin muutoksenhakuosoitus. Jos kuitenkin esimerkiksi valmistelun työmäärä on arvioitavissa vasta pääasian ratkaisemisen yhteydessä ei liene estettä maksaa tuomioistuimen päätöksellä edellä mainittua "varma osaa" palkkiosta maininnoin, että palkkion lopullinen määrä vahvistetaan pääasian yhteydessä. Ennakonkin maksamista koskevaan ratkaisuun lienee annettava muutoksenhakuosoitus, koska valituskiellosta tässä tilanteessa ei ole säännöstä.

Yksipuolinen tuomio

Erityinen huomioitava asia on, että tuomioistuimen tulee antaa viran puolesta tiedoksi yksipuolinen tuomio sellaiselle asianosaiselle, joka veloitetaan korvaamaan valtiolle oikeusapua saaneen vastapuolensa avustamisesta aiheutuneet kulut.

Yksipuolinen tuomio voidaan oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 13 §:n mukaan antaa asiassa, jossa sovinto on sallittu. Siltä osin kuin kantaja on luopunut kanteesta tai se on selvästi perusteeton, kanne hylätään tuomiolla. Jos kuluvaatimukseenkaan ei ole otettu kantaa, myös oikeudenkäyntikulujen osalta ratkaisu on yksipuolinen tuomio, jos kuluvaatimus ei ole selvästi perusteeton. Jos kuluvaatimus joltakin osin hylätään, ratkaisu on tältä osin tuomio, jossa kuluvaatimuksen kohtuuttomuus on perusteltava.

Säännökset

Olenneisimmat säännökset, jotka tulevat sovellettavaksi sovellettaessa suoraan avustajalle valtion varoista maksettavia palkkioita, ovat seuraavat.

Oikeusapulain 17 §:ssä säädetään seuraavaa:

Yksityiselle avustajalle vahvistetaan kohtuullinen palkkio tarpeellisista toimenpiteistä niihin käytetyn ajan perusteella ja välttämättömästä matkustamisesta johtuvasta ajanhukasta sekä korvaus kuluista. Palkkio ja kulukorvaus suoritetaan valtion varoista 20 §:n mukaisella omavastuuosuudella vähennettynä. Palkkion määräämistä varten avustajan on esitettävä yksityiskohtainen selvitys asiassa suorittamistaan toimenpiteistä ja kuluistaan, jollei sellaisen selvityksen esittäminen ole tarpeetonta.

[---]

Siltä osin kuin oikeusapua annetaan tämän lain nojalla avustaja ei saa omavastuuosuuden lisäksi periä muuta palkkiota tai korvausta oikeusavun saajalta. Muu sopimus on mitätön.

Oikeusapulain 18 §:ssä säädetään seuraavaa:

Tuomioistuimessa käsiteltävässä asiassa pääasian käsittelevä tuomioistuin määrää yksityiselle avustajalle, todistajalle ja, jollei oikeusavun saajalla jo muuten ole lain mukaan oikeutta maksuttomaan tulkkaukseen, tulkille valtion varoista maksettavan palkkion ja korvauksen sekä oikeusapua saaneelle maksettavat korvaukset.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (ROL) 2 luvun 10 §:ssä säädetään seuraavaa:

Tämän luvun mukaan määrätyle puolustajalle ja asianomistajan oikeudenkäyntiavustajalle maksetaan valtion varoista palkkio ja korvaus noudattaen soveltuvin osin, mitä oikeusapulain 17 ja 18 §:ssä säädetään avustajan palkkioista ja korvauksista.

Valtioneuvoston asetusta oikeusapulain palkkioperusteista (290/2008, jäljempänä palkkioperusteasetus) käsitellään alla kunkin olennaisen pykälän osalta erikseen. Jo tässä on syytä mainita, että asetuksen 15 §:n nojalla jos oikeusapu on myönnetty oikeusturvavakuutuksen omavastuusuuteen, valtion varoista suoritettavan avustajan palkkion ja kulukorvausten määrä arvioidaan yleisten oikeudenkäyntikulusäännösten perusteella, eikä asiassa sovelleta asetuksessa mainittua tuntipalkkion ja kulukorvausten suuruutta.

Tuomioistuimen vahvistama korvaus kohtuullisesta ajankäytöstä

Palkkioperusteasetuksen 2-4 §:ssä määrätään tältä osin seuraavaa:

2 § Tehtävään käytetty aika yleisenä palkkioperusteena

Palkkio avustajalle maksetaan tehtävään käytetyn ajan perusteella, jollei jäljempänä toisin säädetä. Istutuskäsittelystä ja esitutkinnassa avustamisesta palkkio maksetaan kuitenkin aina vähintään yhdeltä tunnilta.

Palkkion kokonaissummaa määrättäessä korvattava aika pyöristetään lähimpään puoleen tuntiin.

3 § Palkkion oikeuttavat toimenpiteet

Palkkio maksetaan asiaan valmistautumisesta sekä asian käsittelystä esitutkintaviranomaisessa ja suullisesta käsittelystä tuomioistuimessa. Palkkiota maksetaan myös matkustamisesta oikeudenkäyntiin tai esitutkintaviranomaisen luo sekä muusta avustamisen kannalta välttämättömästä matkustamisesta johtuvasta ajanhukasta.

4 § Valmistautuminen

Valmistautumisesta palkkio maksetaan sen ajankäytön perusteella, jota voidaan pitää asian laatuun ja laajuuteen sekä suoritettuihin toimenpiteisiin nähden hyväksyttävänä.

Laadultaan ja laajuudeltaan tavanomaisessa rikosasiassa palkkiota valmistautumisesta ei kuitenkaan ilman erityisiä syitä makseta viittä tuntia pidemmältä ajalta.

Oikeusapulain esitöissä todetaan kohtuullisten toimenpiteiden osalta seuraavaa:

Tuomioistuimen tehtävänä olisi arvioida mikä asian hoitamisen kannalta on ollut tarpeellista ajankäyttöä myös toimenpiteiden osalta ja mikä on asiakohtaisesti pidettävä kohtuullisena palkkiona. Näin ollen tuomioistuimen tulisi laskutuksen poiketessa tavanomaisesta selvittää lisätoimenpiteiden syyt ja käytetyn ajan tarpeellisuus asian hoitamisen kannalta. Jos erityisiä perusteita runsaalle ajankäytölle ei voida esittää, laskua tulisi 5 §:n 1 momentin nojalla kohtuullistaa. Avustajan oikeus palkkioon koskisi vain oikeusavun kattamia toimenpiteitä. Siltä osin kuin toimenpiteet ylittävät ehdotetun lain 5 §:n 2 momentin mukaisen enimmäistuntimäärän, palkkiota ei yksityiselle avustajalle vahvistettaisi.

Avustajalla olisi oikeus palkkioon paitsi työstään myös ajanhukasta, jota voi aiheutua muun muassa asianajomatkasta tai avustajasta riippumattomasta asian käsittelyn odottelusta istuntopaikalla.

Esitöistä ei näin ollen löydy kovinkaan paljon apua sen arvioimiseksi, mitä yksittäisessä asiassa on pidettävä kohtuullisena ajankäyttönä jutun hoitamiseen. Rikosprosessissa syyttäjällä tulisi periaatteessa olla parhaimmat edellytykset valtion puolesta arvioida sitä, minkälaisia toimenpiteitä asian hoitaminen on voinut kohtuudella arvioituna vaatia. Tältä osin viitataan tämän teoksen siihen kirjoitukseen, jossa käsitellään syyttäjän lausuman merkitystä oikeudenkäyntikulujen osalta. Selvää rikosprosessissakin on, että syyttäjän ollessa eri mieltä avustajan esittämän palkkiolaskun kohtuullisuudesta, on asia kunnolla keskustelutettava asianosaisten kesken, jotta turhilta palkkiovalituksilta vältytään.

Hieman hankalampi voi tilanne olla siviiliasioissa, jotka laadultaan ja laajuudeltaan voivat huomattavastikin vaihdella. Eräänä asiaryhmänä, jossa usein prosessataan ainakin osin valtion varoilla, ovat lapsia koskevat asiat, ennen kaikkea huolto- ja tapaamisoikeussekä elatusriidat. Helsingin hovioikeuspiirin laatuhankeessa vuodelta 2007 (päivitetty 2009) on todettu, että lasta koskevassa asiassa päämiehen avustaminen on usein työlästä ja aikaa vievää, mikä vaikuttaa oikeudenkäyntikulujen määrään.¹ Tähän on helppo yhtyä. On kuitenkin muistettava, ettei lapsiasioissakaan avustajan piikki voi olla täysin auki, vaan tuomioistuimen tehtävänä on valvoa myös – ja ehkä etenkin – näissä asioissa sitä, ettei prosessia tarpeettomasti pitketä tai paisuteta.

Edellä mainituista syistä tässä ei voida esittää kovin täsmällisiä suosituksia siitä, mitä toimenpiteitä ja kuinka suurta ajankäyttöä voidaan yleisesti ottaen (esim. juttukohtaisesti) pitää kohtuullisena. Palkkioperusteasetuksen minimipalkkiota ei kuitenkaan tule pitää ohjenuorana sille, missä ajassa esimerkiksi normaalista rikosjutusta avustajan tulisi selvitä. Tältä osin on myös huomattava se, että ennen palkkioperusteasetusta voimassa olleessa valtioneuvoston asetuksessa oikeusavun palkkioperusteista (389/2002) oli asiakohtainen minimipalkkio esimerkiksi rikosasioissa ns. kolme+kolme tuntia eli kolme tuntia valmistautumisesta ja kolme tuntia pääkäsitteystä, jolloin palkkion määräksi muodostui yksinkertaisimmissa rikosasioissa lähes poikkeuksetta 599 euroa (+ALV). Mikäli avustajan toimenpiteet ovat olleet perusteltuja, tulee palkkio maksaa vaaditun mukaisena.

Pyörityssäännön soveltaminen

Palkkioperusteasetuksen 2 §: 2 momentissa määrätään, että ”palkkion kokonaissummaa määrättäessä korvattava aika pyöristetään lähimpään puoleen tuntiin.” Soveltamiskäytäntö on varsin vaihtelevaa. Monissa käräjäoikeuksissa sääntöä ei käytännössä sovelleta, mutta esimerkiksi Helsingin hovioikeudessa sääntöä lähtökohtaisesti sovelletaan. Pyörityssäännön ratio on jäänyt epäselväksi, eikä esimerkiksi oikeusministeriön asettama oikeuspuolainsäädännön muutostarpeita arvioinut työryhmä mietinnössään avaa pyörityssäännön syytä millään tavalla.²

Kun palkkion perusteena kerran on asiaan käytetty aika, on täysin selvää, että lasku tulee jättää niin täsmällisesti eriteltynä kuin mahdollista. Tällöin ollaan usein tilanteessa, jossa asiaan käytetty aika päättyy johonkin muuhun kuin puoleen tuntiin.

Tässä ei luonnollisesti voida antaa suositusta siitä, että asetusta ei tulisi soveltaa sen sanamuotonsa mukaisesti, mutta sen soveltaminen käytännössä on, kuten todettu, varsin

1. Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2007: Lapsen huolto, tapaamisoikeus ja elatus; löytyy osoitteesta <http://www.oikeus.fi/42213.htm>.

2. OMTR 2007:4 Oikeusapulainsäädännön muutostarpeet.

vaihtelevaa. Valtiontalouden kannalta kohdan soveltamisella ei juurikaan pitäisi olla merkitystä, koska laskuja tulisi momentin sanamuodon mukaan pyöristää niin alas- kuin ylöspäin.

Vähimmäispalkkio

Palkkioperusteasetuksessa määrätään vähimmäispalkkion osalta seuraavaa

7 § Asiakohtainen vähimmäispalkkio

Käräjäoikeudessa suullisesti käsiteltävässä rikosasiassa palkkio avustamisesta on vähintään 400 euroa ja, jos istutuskäsittely on kestänyt pidempään kuin kolme tuntia, vähintään 600 euroa.

Käräjäoikeudessa suullisesti käsiteltävässä riita- ja hakemusasiassa palkkio avustamisesta on vähintään 500 euroa ja, jos istutuskäsittely on kestänyt pidempään kuin kolme tuntia, vähintään 700 euroa.

Jos muutoksenhakutuomioistuimessa pidetään suullinen käsittely, palkkio avustamisesta on vähintään 400 euroa ja, jos pääkäsittely on kestänyt pidempään kuin kolme tuntia, vähintään 600 euroa. Vähimmäispalkkio ei sisällä korvausta matka-ajasta. Vähimmäispalkkio voidaan vahvistaa ilman laskuerittelyä. Vähimmäispalkkiota koskevia säännöksiä ei sovelleta pakkokeinoasioihin.³

Vähimmäispalkkio kattaa sekä valmistautumisen että istutuskäsittelyn, eikä se sisällä. Oikeusapulainsäädännön muutostarpeita käsitellyt työryhmä totesi, että on tärkeätä, että avustajan palkkio ei jää sellaisissa tapauksissa täysin nimelliseksi, joissa valmistautumisaika on kestänyt hyvin lyhyen aikaa eikä istutuskäsittely kestäisi pitkään. Vaikka istunnon käsittelyaika jäisikin lyhyeksi, avustajantehtävä vaatii tällöinkin valmistautumisen ja tuomioistuimeen saapumisen.

Vähimmäispalkkion soveltamisesta ei yleensä voida pitää ongelmallisena. Itä-Suomen hovioikeuden julkaistussa ratkaisussa I-SHO 2009:10 (KKO: ei valituslupaa) on kuitenkin jouduttu käsittelemään myös vähimmäispalkkion ulottuvuutta. Ratkaisussa todettiin seuraavaa:

Asetus on kirjoitettu siten, että ne toimenpiteet, jotka eivät sisälly 7 §:n mukaiseen asiakohtaiseen vähimmäispalkkioon, on erikseen mainittu. Niinpä asetuksen 7 §:n 4 momentissa säädetäänkin, että vähimmäispalkkio ei sisällä korvausta matka-ajasta. Sen sijaan asetuksessa ei ole säännöstä, jonka mukaan palkkio esitutkinnassa avustamisesta ei sisältyisi vähimmäispalkkioon. Näin ollen hovioikeus katsoo, että vähimmäispalkkioon voi sisältyä myös avustaminen esitutkinnassa.

Kysymyksessä olevassa rikosasiassa käräjäoikeus on määrännyt A:lle palkkioksi B:n avustamisesta esitutkinnassa 100 euroa, valmistautumisesta pääkäsittelyyn 200 euroa ja pääkäsittelystä 100 euroa. Palkkio on siten määrätty ajankäytön perusteella, vaikka sen yhteismäärä vastaakin asiakohtaisen vähimmäispalkkion määrää 400 euroa. Kun A katsoo, että avustamista esitutkinnassa

3. OMTR 2007:4 Oikeusapulainsäädännön muutostarpeet, s. 16.

ei voida sisällyttää vähimmäispalkkioon, hän vaatii esitutkinnassa avustamisen osalta erillistä palkkiota yhden tunnin työstä ja muiden toimenpiteiden osalta vähimmäispalkkiota. Kun hovioikeus edellä todetuin tavoin katsoo, että avustaminen esitutkinnassa voi sisältyä vähimmäispalkkioon, ja kun A:lle tässä asiassa eri toimenpiteistä maksettu palkkio on asian laatu ja laajuus huomioon ottaen riittävä, palkkion korottamiselle ei ole perustetta.

Kyseisessä tapauksessa avustaja oli vaatinut vähimmäispalkkion lisäksi 100 euron palkkiota avustamisesta esitutkinnassa. Koska avustamista esitutkinnassa voidaan varsin perustellusti pitää asian valmisteluluontoisena toimenpiteenä, näyttäisi ratkaisu olevan perusteltu.

Matka-aika

Palkkioperusteasetuksessa säädetään matka-ajan osalta seuraavaa:

5 § Matka-aika

Matka-ajasta ei suoriteta palkkiota, jos yhdensuuntaisen matkan pituus on alle 20 kilometriä.

Palkkiota matka-ajalta ei yhdessä asiassa makseta ilman erityistä syytä enempää kuin kahdeksalta tunnilta.

Pääsääntönä on se, että oikeusavun saajalla on oltava perusteltu syy käyttää ns. ulkopaikkakuntalaista avustajaa. Pelkkä aikaisempi asiakassuhde ei yksinään riitä muodostamaan tällaista perusteltua syytä.

Avustajan oikeudesta palkkioon matka-ajalta on jostakin syystä annettu varsin paljonkin ennakkopäätöksiä. Tiivistetysti palkkioperusteasetuksen mukaan avustaja on oikeutettu palkkioon matka-ajalta, jos yksisuuntaisen matkan pituus on yli 20 kilometriä. Matka-ajalta maksettava enimmäismäärä on 8 tuntia, ellei ole perusteltua maksaa sitä pidemmältä ajalta.

Lähtökohtana voidaan pitää sitä, että juttua tuomioistuimessa hoitaa kohtuullisen lähellä tuomioistuinpaikkakuntaa asuva avustaja. Avustajan vastuuta on myös syytä korostaa; juttua ei tule ottaa vastaan, jos kyse on esimerkiksi tavanomaisena pidetystä rikosasiasta joka käsitellään toisella puolella Suomea, vaikka päämies sattuisi asumaan avustajan asuinpaikkakunnalla tai sen läheisyydessä. Toinen vaihtoehto on ottaa juttu vastaan, mutta sopia jo sitä vastaanotettaessa, että pääkäsittelyn hoitaa paikkakunnalta valittu sijainen. Tällaisen sijaisen käyttöön tulisi suhtautua myönteisesti; kyse on lähes poikkeuksetta tilanteesta, jossa avustajalla on lainmukainen perusteltu syy panna toinen sijaansa tuomioistuimessa.

Joissakin asioissa on Korkeimman oikeuden mukaan perusteltua käyttää muuta kuin tuomioistuinpaikkakunnalta olevaa avustajaa, vaikka juttu laadultaan muutoin olisikin veraten yksinkertainen. Näin oli esimerkiksi tapauksessa KKO 2007:30, jossa Korkein oikeus määräsi ulkopaikkakuntalaiselle avustajalle maksettavaksi palkkion myös matka-ajalta, kun lähestymiskieltoa koskevan asian hoitaminen toisella paikkakunnalla oli perusteltua samaan aikaan saman avustajan hoitaman lapsen huoltoa ym. koskevan asian kannalta.

Myös tapauksessa KKO 2004:61 oli kyse tilanteesta, jossa ulkopaikkakuntalaisen avustajan käyttämistä pidettiin perusteltuna. Korkein oikeus totesi asiassa muun ohella seuraavaa:

5. Käräjäoikeuksien tuomiopiirien laajentamisen ja istuntopaikkojen vähentämisen takia erityisesti harvaanasutuilla alueilla tuomioistuimessa vakinaisesti asianajoa harjoittavan asianajajan toimisto saattaa sijaita kaukanakin tuomioistuimen istuntopaikasta. Jotta ihmiset olisivat oikeudenhoidossa tosiasiallisestikin yhdenvertaisia, on tärkeää, että asianajopalveluja on saatavilla mahdollisimman laajasti maan eri osissa ja myös paikkakunnilla, jotka tuomiopiirien laajuuden vuoksi sijaitsevat kaukana istuntopaikoista. Tähän nähden palkkioasetuksen 4 §:n 4 momenttia ei sen sanamuodosta huolimatta ole syytä tulkita siten, että kenelläkään tuomioistuimessa yleisesti asianajoa harjoittavalla hänen toimintonsa sijaintipaikasta riippumatta ei olisi oikeutta matka-ajalta maksettavaan palkkioon.

Aivan tuore ratkaisu on KKO 2011:82, jossa Korkein oikeus pyrki linjaamaan niitä seikkoja, jonka perusteella tuomioistuinpiirin ulkopuolisella avustajalla on olemassa oikeus palkkioon myös matka-ajalta. KKO totesi seuraavaa:

8. N on ilmoituksensa mukaan aikaisemmin avustanut G:tä tapon yritystä koskevassa asiassa ja lisäksi tämän asian kanssa yhtä aikaa vireillä olleessa vahingonkorvausasiassa. Tässä asiassa on kysymys vastaajan asemassa olevan G:n avustamisesta tavanomaisessa petoksia ynnä muuta koskevassa rikosasiassa, jolla ei ole ilmoitettu olevan erityistä yhteyttä siihen rikosasiaan tai vahingonkorvausasiaan, jossa N on samaan aikaan tai aikaisemmin avustanut G:tä. Korkein oikeus katsoo, että vaikka N on aikaisemminkin avustanut G:tä, heidän välillään ei ole aikaisempien tai samanaikaisesti vireillä olleiden asioiden laatuun tai niiden keskinäiseen suhteeseen nähden sellaista asiakassuhdetta, joka sellaisenaan yksin muodostaisi riittävän perusteen poiketa matka-ajan ja -kustannusten korvaamista koskevasta pääsäännöstä (ks. KKO 2007:30).

9. N on vedonnut myös siihen, että käräjäoikeus on pitänyt muun kuin Vantaan käräjäoikeudessa yleisesti asianajotehtäviä hoitavan avustajan käyttämistä perusteltuna, koska se on määrännyt N:n vaatimat palkkion matkan aiheuttamasta ajanhukasta ja matkakulut maksettaviksi valtion varoista. Korkein oikeus toteaa, että lainvoimainenaan käräjäoikeuden palkkioratkaisu ei velvoita hovioikeutta päätyämään avustajan matkakustannusten korvaamista hovioikeudessa koskevassa palkkioharkinnassaan samaan lopputulokseen kuin käräjäoikeus. Kunkin asiaa käsittelevän tuomioistuimen tehtävänä on määrätä oikeusapulain nojalla avustajalle valtion varoista maksettavat palkkiot ja kulujen korvaukset. Näin ollen kukin tuomioistuin harkitsee myös korvausten maksamisen edellytykset itsenäisesti.

10. Hovioikeudenkin on omassa palkkioharkinnassaan otettava huomioon, mikä avustajan valinnassa on ollut tarkoituksenmukaista ensisijaisesti niiden tietojen perusteella, jotka valintaa tehtäessä ovat olleet olennaisia. Tässä tapauksessa valintavaiheessa on ollut perusteita muunkin kuin sellaisen avustajan valitsemiseen, joka yleisesti hoitaa asianajotehtäviä Vantaan käräjäoikeudessa.

Avustajan vaihtaminen muutoksenhakuvaiheessa on yleensä asian hoidon kannalta epätarkoituksenmukaista.

11. Vaikka N:n hoitamien G:n muiden asioiden laadusta ei ole esitetty selvitystä, joka sellaisenaan yksin olisi riittävä peruste pitää N:n valintaa avustajaksi tarkoituksenmukaisena, aikaisempien toimeksiantojen kautta syntynyt luottamussuhde kuitenkin tukee N:n valintaa avustajaksi. Merkitystä voidaan antaa myös alemman tuomioistuimen ratkaisulle matkakustannusten korvaamisesta. Asiassa ilmenneitä eri seikkoja harkittuaan Korkein oikeus katsoo, että N:llä on myös hovioikeudessa oikeus saada palkkio myös matka-ajalta ja korvaus matkustamisesta aiheutuneista lisäkuluista.

Myös avustajan oikeus palkkioon matka-ajalta on siten arvioitava tapauskohtaisesti. Eräs käytännönläheisenä pidettävä vaihtoehto on se, että avustaja hyvissä ajoin ennen pääkäsittelyyn lähtemistä tiedustelee juttua käsittelevältä tuomarilta, miten asiassa suhtaudutaan matka-ajalta maksettavaan palkkioon. Vaikka avustaja perustellustikin saattaisi olla eri mieltä tuomarin kanssa oikeudestaan palkkioon, ei mikään estä käyttämästä tämänkaltaista toimintatapaa, jolloin myös avustaja voi joko omalla riskillään lähteä hoitamaan juttua toiselle paikkakunnalle tai sitten minimoida riskinsä ja käyttää paikallista asiamiestä.

Odotusaika, ajanhukka

Palkkioperusteasetuksen 3 §:ssä määrätään tältä osin seuraavaa:

Palkkiota maksetaan myös matkustamisesta oikeudenkäyntiin tai esitutkintaviranomaisen luo sekä muusta avustamisen kannalta välttämättömästä matkustamisesta johtuvasta ajanhukasta.

Yleensä avustajalle syntyvä ajanhukka ja odotusaika on varsin mutkattomasti arvioitavissa. Jos istunnon alkamisajaksi on ilmoitettu klo 9, on tuolloin oltava paikalla, vaikka juttua päästäisiinkin käsittelemään vasta iltapäivällä. Tällöin on selvää, että kyseinen odotusaika korvataan avustajalle ajanhukkana. Toisaalta asetuksen sanamuodon mukaan ainoastaan matkustamisesta koituvaa ajanhukkaa olisi palkkioon oikeuttava. Tämä tiukasti sanamuodon mukainen tulkinta ei vastaisi oikeustodellisuutta, koska oikeudesta palkkioon säädetään ainoastaan ”valmistautumisesta sekä asian käsittelystä esitutkintaviranomaisessa ja suullisesta käsittelystä tuomioistuimessa”. Tiukan sanamuodon mukainen tulkinta tarkoittaisi siis sitä, että avustajalla ei olisi oikeutta palkkioon odottaessaan istutokäsittelyn alkua, koska sitä ei ainakaan yleensä voida pitää valmistautumisena, eikä toisaalta suullinen käsittely vielä ole alkanutkaan.

Vaikeampi kysymys on sellaisissa tilanteissa, joissa on sovittu useamman päivän tai jopa viikkojen tai kuukausien mittainen pääkäsittely, joka sitten syystä tai toisesta joudutaan perumaan. Tulisiko avustajalle tällaisissa tilanteissa maksaa palkkio siitä, että avustaja luonnollisesti on joutunut allokoimaan omaa ajankäyttöään kenties pitkällekin tulevaisuuteen, ja uusia toimeksiantoja saattaa olla nopealla varoitusajalla mahdoton saada?

Kysymyksestä ei vielä ole olemassa Korkeimman oikeuden kannanottoa. Sen sijaan Rovaniemen hovioikeus on ratkaisussaan RHO 2011:3 ottanut kysymykseen kantaa. Ratkaisussa oli kyse seuraavasta tilanteesta:

A avusti B:tä käräjäoikeudessa muun muassa törkeää veropetosta koskevassa asiassa. Käräjäoikeus peruutti maaliskuussa 2010 pidettäväksi ilmoitetun kuuden päivän mittaisen pääkäsittelyn ja järjesti pääkäsittelyn myöhemmin. A vaati käräjäoikeudessa palkkiota kahta päivää vastaavalta 14 tunnilta myös peruutetun pääkäsittelyn ajalta, koska hänellä ei heti ollut ollut mahdollisuutta saada korvaavaa työtä.

*Käräjäoikeus hylkäsi A:n vaatimuksen, koska oikeusapulaissa tai palkkiope-
rusteasetuksessa ei ole säädetty siitä, että avustajalle olisi suoritettava korvauksia
sistä syystä, että pääkäsittely peruuntuu.*

Hovioikeus totesi asiasta seuraavaa:

*A ei ollut väittänytään vaatimuksensa perustuvan asian valmisteluun tai mat-
kustamisesta aiheutuneeseen ajanhukkaan. Riidatonta on, että pääkäsittely on
peruttu, joten suullista käsittelyä ei ole käräjäoikeudessa ollut niinä päivinä,
joilta A on vaatinut palkkiota. Niin ollen A:n vaatimus ei perustunut edellä
mainitun asetuksen 3 §:ssä lueteltuihin toimenpiteisiin, jotka asetuksen mukaan
oikeuttavat palkkioon. A:n vaatimus on sen vuoksi hylättävä.*

Hovioikeuden ratkaisu jäi lainvoimaiseksi, mitä voidaan pitää valitettavana. Ruotsin korkein oikeus (HD) on nimittäin 6.4.2010 antamassaan ratkaisussa Ö 4918-08⁴ asettunut toiselle kannalle. Ratkaisussa oli kyse jutusta, jolle oli varattu 11 käsittelypäivää ja joka peruutettiin kuusi päivää ennen käsittelyn alkua. HD totesi asiasta seuraavaa:

*5. Att en offentlig försvarare och ett målsägandebitråde kallas till förhandling
innebär inte att deras tid tas i anspråk för uppdraget, om tiden sedan lösgörs
genom att förhandlingen förkortas eller ställs in. Detta gäller även om den
ursprungligen reserverade förhandlingstiden har begränsat deras möjligheter att
ta på sig eller utföra andra uppgifter. Det uppstår således inte någon tidsspillan
för dem, utöver vad som kan följa av restid till och från domstolen e.d. (NJA
1976 s. 455 I samt Fitger; Rättegångsbalken, med supplement t.o.m. nov. 2009,
s. 21:48, och Renfors m.fl., Rättshjälpslagen och annan lagstiftning om rättsligt
bistånd – En kommentar, 2 uppl. 2006, s. 152 och 310).*

*6. D.L. och T.L. kan således inte tillerkännas de fordrade beloppen som
ersättning för tidsspillan.*

*11. Vad som utifrån ett kontraktsrättsligt perspektiv motiverar en ersättning till
den offentlige försvararen och målsägandebiträdet är, i enlighet med vad som har*

4. Päättös löytyy osoitteesta <http://www.hogstadomstolen.se/Domstolar/hogstadomstolen/Avgoranden/2010/2010-04-06%20%204918-08%20beslut.pdf>.

sagts i det föregående (under 9), att de inte kan förutsättas planera sin verksamhet så att det funnits beredskap för att på kort varsel och i full utsträckning omedelbart övergå till andra uppdrag, när deras medverkan vid en längre förhandling avkortas eller ställs in. Ersättningen – ett slags avbeställningsersättning – bör därför ta sikte på den tid som inledningsvis kan behövas för att ställa om till andra uppgifter. Det måste avgöras vad som i det särskilda fallet framstår som påkallat, men omställningstiden bör inte annat än som rent undantag kunna antas överstiga en vecka räknat från beslutet att avkorta eller ställa in förhandlingen. I den mån det lösgjorda utrymmet under den tiden bedöms inte kunna användas till annat, bör det sålunda kunna ge rätt till ersättning inom ramen för uppdraget som offentlig försvarare eller målsägandebiträde.

12. Av utredningen i detta fall framgår att hovrättens huvudförhandling var planerad att pågå i elva dagar med deltagande av D.L. och T.L. under hela denna tid. Förhandlingen ställdes in med sex dagars varsel. De bör därför kunna tillerkännas ersättning för omställningstid under en vecka.

Puolustaja D.L.:lle määrättiin maksettavaksi palkkiota yhteensä noin 32.000 kruunua sisältäen arvonlisäveron, ja asianomistajan oikeudenkäyntiavustajalle noin 22.000 kruunua tuomiosta tarkemmin ilmenevillä perusteilla.

Ruotsissa oikeus palkkioon ajanhukasta on säädetty HD:n tuomiosta ilmenevällä tavalla seuraavasti:

3. En offentlig försvarare och ett målsägandebiträde har rätt till skälig ersättning av allmänna medel för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget har krävt (21 kap. 10 § rättegångsbalken samt 5 § lagen, 1988:609, om målsägandebiträde och 27 § rättshjälpslagen, 1996:1619).

4. Vad som närmare avses med uttrycket tidsspillan framgår inte av de angivna bestämmelserna, och ytterst får det från fall till fall avgöras vad som utgör ersättningsgill tidsspillan vid utförande av ett uppdrag.

Palkkioperusteasetuksen sanamuoto sinänsä poikkeaa vähäisessä määrin Ruotsin vastavista säännöksistä. Kuten edellä todettu, Suomessa palkkioperusteasetusta voidaan tulkita tiukasti sanamuodon mukaisesti, jolloin ajanhukka olisi palkkioon oikeuttavaa ainoastaan matka-ajalta. Tämä ei kuitenkaan vastaa todellisuutta.

Aasiasta olisi siten hyvä saada Korkeimman oikeuden kannanotto. Tietyissä tilanteissa – kuten juuri mainituissa Rovaniemen hovioikeuden ja Ruotsin korkeimman oikeuden kaltaisissa – voi johtaa avustajan kannalta kohtuuttomuuteen, mikä peruuntuneesta usean päivän pääkäsitteystä ei voi saada minkäänlaista korvausta ajanhukasta.

Palkkion korottaminen

Palkkioperusteasetuksen 8 §:ssä määrätään seuraavaa:

8 § Palkkion korottaminen

Avustajan palkkiota korotetaan enintään 20 prosenttia, jos:

- 1) tehtävä joudutaan avustajasta riippumattomista syistä suorittamaan vieraalla kielellä, poikkeuksellisissa olosuhteissa tai erityisen kiireellisenä;
- 2) tehtävä on poikkeuksellisen vaikea ja sen hoitaminen edellyttää erityistä asiantunte-
musta, kokemusta ja ammattitaitoa; tai
- 3) avustajalla on tavallista tuntuvasti suurempi vastuu sen vuoksi, että kysymyksessä on huomattava taloudellinen etuus tai asialla muutoin on erityinen merkitys päämiehelle. Lau-
antaina, sunnuntaina tai pyhäpäivänä pidettävästä pakkokeinokäsittelystä sekä esitutkintaan kuuluvasta muusta tarpeellisesta avustajantehtävästä palkkiota korotetaan 50 prosenttia.

Avustajalle maksettavan palkkion korottamisesta en ole löytänyt yhtään julkaistua ratkaisua sen paremmin hovioikeuksista kuin Korkeimmasta oikeudesta. Se, milloin avustajalle maksettavaa palkkiota voidaan korottaa, ilmenee tosin varsin selvästi palkkioperusteasetuksen 8 §:stä. Yleisenä käsityksenä työryhmällä oli, että palkkiota vaaditaan korotettuna varsin vähän ja että sen soveltamisala näyttäisi pykälän sanamuodon perusteella jäävän hyvin kapeaksi. Yksinkertaisena ja yleisimmin käytettynä pidettiin asian hoitamisen eli käytännössä neuvotteluiden hoitamisen vieraalla kielellä. Tällöin korotuksen käyttäminen onkin varsin perusteltua.

Sen sijaan pykälän muut palkkion korottamisperusteet – asian erityinen merkitys päämiehelle tai avustajan tuntuvasti suurempi vastuu – jättävätkin jo soveltajalleen varsin runsaasti harkinnanvaraa. Jopa kiireellisyys voidaan nähdä suhteellisena korottamispe-
rusteena; selvää on, että avustajasta johtuvat syyt jutun hoitamislle kiireellisenä eivät voi olla peruste palkkion korottamiselle.

Seuraavassa esitetään esimerkkejä tilanteista, joissa palkkion maksamista korotettuna voitaisiin pitää perusteltuna:

Jutun kiireellisyys: Tilanne, jossa tuomari havaitsee pääkäsittelyä edeltävänä päivänä, että laajahkoon tai vakavaan juttuun haastetulla vastaajalla (tai asianomistajalla) ei ole avustajaa. Asiaan hankitaan avustaja, joka kenties illalla joutuu käymään asiakirjamateriaalin läpi ja vielä seuraavana aamuna neuvottelemaan päämiehensä kanssa.

Erytinen vastuuasema: Vastaaja on syytetty vakavasta rikoksesta, josta häntä uhkaa joko erittäin pitkä määräaikainen tai elinkautinen vankeusrangaistus. Oikeuskäytännössä Vaasan hovioikeus perusteli erästä ratkaisuaan seuraavalla tavalla: ”Avustaja A:lla on ollut tavallista tuntuvasti suurempi vastuu sen vuoksi, että X on kiistänyt lähes täysin syyllisyytensä asiassa, jossa kärjäoikeus on tuominnut hänelle 12 vuoden 8 kuukauden rangaistuksen ja määrännyt, että hänen on suoritettava se kokonaan vankilassa. A:n palkkiota on sen vuoksi perusteltua korottaa 20 prosentilla. Korkein oikeus hyväksyi samassa asiassa valitusluvan hylkäämistä koskevassa päätöksessään myös Korkeimmassa oikeudessa avustamisesta palkkion 20 prosentilla korotettuna ”asian luonteen vuoksi”.⁵

5. Vaasan hovioikeuden tuomio 15.10.2010 nro 1185 asiassa R 10/289 ja Korkeimman oikeuden päätös 26.8.2011 nro 1778 asiassa R2010/1060.

Tehtävän poikkeuksellinen vaikeus: Päämies on mielenterveyspotilas, jonka asian hoitaminen vaatii avustajalta poikkeuksellisen paljon. Lisäksi asian poikkeuksellinen juridinen vaikeus, yhdistettynä mahdollisesti asian vaatimaan erityisosaamiseen, voi olla korotusperuste. Esimerkkinä voi toimia vaikkapa tietynlainen uusi rikollisuus, kuten vaikkapa tekijänoikeusrikokset, joissa on usein tarve hallita erittäin laaja-alaisesti myös kansainvälistä oikeuskäytäntöä sekä Eurooppa-oikeutta.

Työryhmässä oli myös keskustelun kohteena se, että hyvin – jopa poikkeuksellisen hyvin – asiaa hoitavaa avustajaa ei oikein säännösten kirjoitustavan vuoksi pysty ”palkitsemaan” jutun hyvästä hoitamisesta. Esimerkiksi juttu, jossa kanssavastajien avustajat ovat käyttäneet asian hoitamiseen kaksinkertaisen määrän aikaa – tuomioistuimen mukaan kyseessä kohtuullinen ajankäyttö – ei näyttäisi olevan mahdollisuutta maksaa jutun hyvin hoitaneelle avustajalle palkkiota korotettuna, vaikka hän on selvinnyt tehtävästään selvästi tehokkaammin. Näkemykseni kuitenkin on, että palkkioperusteasetuksen 8 § 2 kohtaa voisi tulkita myös luovasti ja maksaa ”erityistä ammattitaitoa” osoittaneelle avustajalle palkkio korotettuna. Toisaalta hyvin hoidettu juttu yleensä poikii myös uusia toimeksiantoja, jolloin ”kiertotietä” hyvä työ tulee tällä tavalla palkituksi.

Palkkion alentaminen

Palkkioperusteasetuksen 9 §:ssä määrätään seuraavaa:

9 § Palkkion alentaminen

Avustajan palkkiota alennetaan, jos:

- 1) avustaja ei ole suorittanut oikeustieteen kandidaatin tutkintoa tai sitä vastaavaa tutkintoa;
- 2) avustaja ei harjoita asianajotoimintaa ammattimaisesti tai hänellä ei muutoin ole asianajotoiminnasta aiheutuvia yleiskuluja;
- 3) avustajan hoidettavana on useita samanlaisia, toisiinsa liittyviä asioita, joissa oikeudenkäyntiaineisto on suureksi osaksi yhteinen;
- 4) avustaja ei ole tehtävässään noudattanut hyvää asianajotapaa tai osoittanut riittävää ammattitaitoa tai huolellisuutta ja hän on sillä tai muulla tavoin tarpeettomasti pitkittänyt oikeudenkäyntiä taikka asian hoitamisessa on muutoin havaittavissa avustajasta johtuvia laiminlyöntejä tai puutteita. Palkkion alentaminen voidaan tehdä myös vähimmäispalkkiosta.

Palkkioperusteasetuksen 9 § soveltaminen on jäänyt käytännössä erittäin vähäiseksi ainakin työryhmän kokemusten mukaan. Alentamisperusteista 1 ja 2 kohdat tuskin koskaan tulevat käytännössä sovellettaviksi ja 3 kohtakin harvoin siitä syystä, että kyse on tällaisissa tilanteissa usein siitä, että avustajalla on useampi päämies, jolloin sovellettavaksi tulee asetuksen 10 §. Sen sijaan 4 kohdan soveltaminen voi tulla kyseeseen, mutta sen soveltamiskynnyksen koetaan olevan erittäin korkea.

Kyse 4 kohdan soveltamisessa on siis käytännössä tilanteesta, jossa avustaja ei – huolimatta oikeustieteellisestä loppututkinnosta – käytännössä ole tuonut päämiehelleen mitään lisää siihen tilanteeseen verrattuna, että päämies olisi edustanut itse itseään. Tilanne saattaa jopa olla sellainen, että avustaja on pikemminkin haitannut sekä päämiehensä asiaa että prosessin kulkua.

Jokaisen oikeus valita oma avustajansa asettaa toki kynnyksen puuttua avustajan toimintaan edes palkkion alentamisen muodossa perustellusti korkeaksi. Toisaalta tämä on eräs ainoista tehokkaista keinoista yhtäältä puuttua avustajien ammattitaitoon ja toisaalta kannustaa heitä ylläpitämään ja kehittämään ammattitaitoaan. Etenkin tilanteissa, joissa sama avustaja kerta toisensa jälkeen oikeudessa esiintyessään osoittaa, ettei hän hallitse kunnolla edes oikeudenkäynnin perusteita⁶, asia tulisi ottaa puheeksi ja tuomarin todettava, että eteen saattaa tulla tilanne, jossa hänen palkkiotaan alennetaan.

6. Esimerkiksi esittämällä toistuvasti selvästi lakiin perustumattomia prosessiväitteitä tai selvästi lain sanamuodon vastaisia väitteitä kykenemättä perustelemaan, miksi tuomioistuimen – vaikkapa EU-oikeuden tai EIT:n ratkaisukäytännön perusteella – tulisi poiketa lain sanamuodosta tai soveltaa sitä aivan poikkeuksellisella tavalla.

PAKKOKEINOIHIN LIITTYVÄT OIKEUDENKÄYNTIKULUT

Tuomioistuimissa käsiteltävät pakkokeinot ovat siviili- tai rikosprosessuaalisia riippuen siitä minkä prosessilajin yhteydessä pakkokeinoja käsitellään. (Helminen-Lehtola-Virolainen: Esitutkinta ja pakkokeinot, Hki 2005, s. 459)

Oikeudenkäymiskaaren 7 luku koskee saamisten, paremmalla oikeudella olevan omaisuuden ja esineen tai jonkin muun oikeuden turvaamista. Asianosaisten ja henkilötodistajien läsnäoloon tuomioistuimessa sekä muuhun todisteluun liittyvät pakkokeinot, joita ovat uhkasakko, esittämisvelvollisuus ja tuomioistuimeen tuominen (nouto), löytyvät oikeudenkäymiskaaren 12 ja 17 luvuista sekä oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 8 luvusta.

Konkurssiin liittyvistä velallisen velvollisuuksista ja oikeudesta oikeudenkäyntikuluihin sekä velalliseen kohdistuvista pakkokeinoista löytyy säännökset konkurssilain 4 luvusta. Aihetta ei ole mahdollista tarkemmin käsitellä tässä yhteydessä.

Pakkokeinolaista löytyy vangitsemista, matkustuskieltoa, rikosasioihin liittyvää hukkaamiskieltoa ja vakuustakavarikkoa, takavarikkoa, kotietsintää, telekuuntelua, televalvontaa ja teknistä tarkkailua koskevat säännökset.

Ulkomaalaisen säilöön ottamisesta on säännökset ulkomaalaislaissa.

Oikeudenkäymiskaaren 7 lukuun liittyvät pakkokeinot

Turvaamista koskeva asia tulee käräjäoikeudessa vireille kirjallisella hakemuksella tai jos pyyntö liittyy vireillä olevaan oikeudenkäyntiin, hakemus voidaan tehdä suullisesti istunnossa, jossa pääasiaa käsitellään (OK 7:5 §). Kun ennen pääasian vireilletuloa hakemus on käsitelty ja siihen on suostuttu, hakijan on kuukauden kuluessa päätöksen antamisesta pantava pääasiaa koskeva kanne vireille tuomioistuimessa tai saatettava pääasia käsiteltäväksi muussa sellaisessa menettelyssä, joka voi johtaa täytäntöönpanokelpoiseen ratkaisuun. Kiinteistöpanin ja välitystuomion osalta määräajan alkamisesta on omat säännökset (OK 7:6 §). Turvaamistoimen täytäntöönpanosta säädetään ulosottokaaren 8 luvussa.

Kun turvaamistoimipäätös on tehty, siirtyy asian käsittely ulosottoviranomaiselle, joka panee turvaamistoimen täytäntöön. Turvaamistoimen täytäntöönpano edellyttää, että hakija asettaa ulosottomiehelle vakuuden vahingosta, joka voi syntyä vastaajalle turvaamistoi-
mesta, ellei oikeus ole hakijaa vapauttanut vakuuden asettamisesta.

Turvaamistoimen täytäntöönpanosta aiheutuvista kuluista vastaa ensisijaisesti turvaamistoimen hakija. Pääasian käsittelyn yhteydessä ratkaistaan asianosaisen vaatimuksesta kenen korvattavaksi lopullisesti jäävät turvaamistoimen hakemisesta ja täytäntöönpanosta aiheutuneet kustannukset (OK 7:10 §).

Se, joka on tarpeettomasti hankkinut turvaamistoimen, on velvollinen korvaamaan vastapuolen turvaamistoi-
mesta ja sen täytäntöönpanosta aiheutuneiden vahinkojen lisäksi

asiassa aiheutuneet kulut (OK 7:11 §). Kuluilla tarkoitettaneen asiaan liittyviä kaikkia sellaisia oikeudenkäyntikuluja, joita pääasian käsittelyn yhteydessä ei ole ratkaistu.

Kun pääasiaa ei ole saatettu vireille tai kun kysymys on tarpeettomasti hankitusta turvaamistoimesta, 10 ja 11 §:ssä tarkoitettu kulukorvausvaatimus on pantava vireille vuoden kuluessa siinä käräjäoikeudessa, jolla on toimivalta tutkia 6 §:ssä tarkoitettu kanne taikka jos kanne ei ole käräjäoikeudessa käsiteltävä, käräjäoikeudessa sillä paikkakunnalla, missä vastapuolen on vastattava sellaisessa riita-asiassa tai missä turvaamistoimi on täytäntöön pantu (OK 7:12 §).

Asianosaisiin, todistajiin ja todisteluun kohdistuvat pakkokeinot

Asianosaisen läsnäolon ja todisteiden esittämisen turvaamiseksi asianosainen ja todistaja voidaan velvoittaa saapumaan istuntoon henkilökohtaisesti tai asianosainen velvoittaa esittämään todisteen tai tuomaan sen oikeuteen. Kun asianosainen tai todistaja velvoitetaan saapumaan henkilökohtaisesti tuomioistuimeen, on asetettava uhkasakko poissaolon varalta. Jos asianosainen tai todistaja ilman hyväksyttävää syytä jää pois istunnosta, on määrättävä asetettu uhkasakko ja heidät voidaan myös määrätä tuotavaksi samaan tai myöhemmin pidettävää istuntoon. Jos tuominen onnistuu samaan oikeudenkäyntitilaisuuteen tai kuuleminen raukeaa, uhkasakkoa ei määrätä.

Kustannukset tuomioistuimeen tuomisesta maksetaan valtion varoista. Päättyessään asian tuomioistuimen on velvoitettava tuotu korvaamaan valtiolle mainitut kustannukset. Jos korvausvelvollisuus katsotaan kohtuuttomaksi, korvausta voidaan alentaa tai määrätä, että kustannukset jäävät valtion vahingoksi. Kustannusten ja korvausten määräämisestä, suorittamisesta ja tilittämisestä sekä muutoksenhausta niitä koskevaan päätökseen on voimassa, mitä todistajille valtion varoista maksettavista korvauksista on säädetty. (L ja valtion varoista maksettavista todistelukustannuksista)

Todistajalla ja rikosasiassa asianomistajalla tai tämän edustajalla, joka on kutsuttu henkilökohtaisesti tuomioistuimeen, on oikeus saada kohtuullinen korvaus tarpeellisista matka- ja toimeentulokustannuksista sekä taloudellisesta menetyksestä. Valtion varoista todistajalle maksettavasta korvauksesta on säädetty edellä mainitussa laissa ja asetuksessa. Yksityisen asianosaisen on maksettava nimeämälleen todistajalle tuleva korvaus. Milloin tuomioistuin on riita-asiassa omasta aloitteestaan kutsunut todistajan, asianosaisten on yhteisvastuullisesti suoritettava hänelle korvaus. Yksityisen asianosaisen nimeämällä todistajalla on oikeus saada ennakolta korvaus matka- ja toimeentulokustannuksistaan. Ennakko on sen suoritettava, jonka on maksettava todistajalle korvaus. Kutsumisen yhteydessä on annettava tieto oikeudesta ennakkoon. Ennakon riittävyyden harkitsee tuomioistuin. Jos ennakon maksamiseen velvollinen asianosainen pyydettyessä ei suorita todistajalle ennakkoa, ei tämä ole velvollinen saapumaan tuomioistuimeen. Asianosaisella ei myöskään sen jälkeen ole oikeutta vaatia todistajaa kuulusteltavaksi, jos siitä aiheutuisi asiassa viivytystä.

Asianosainen tai henkilö, jolla on asiakirja hallussaan, voidaan viime kädessä sakon uhalla velvoittaa esittämään se oikeudelle. Kun joku muu kuin asianosainen on velvoitettu tuomaan oikeuteen asiakirjan, hänellä on oikeus saada kuluistaan kohtuullinen korvaus. Jos yksityinen asianosainen vaatii asiakirjaa esitettäväksi tai siihen nojautuu, hänen on maksattava korvaus. Muussa tapauksessa se on suoritettava valtion varoista. Valtion varoista suoritettujen korvauksen maksamisesta takaisin valtiolle on soveltuvin osin voimassa,

mitä oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 13 §:ssä ja oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 9 luvun 1 §:ssä säädetään.

Mitä asiakirjan esittämisestä on säädetty sovelletaan vastaavasti katselmukseen kun kysymys on esineestä, joka voidaan hankaluudetta tuoda oikeuteen.

Rikosprosessuaaliset pakkokeinot

Rikosprosessuaalisten pakkokeinojen käyttämisen edellytyksenä on aina tapahtuneeksi epäilty rikos ja niiden käyttäminen tulee televalvontaa lukuun ottamatta kysymykseen siinä vaiheessa kun epäillyn rikoksen esitutkinta on alkanut. (Ks em. teos Esitutkinta ja pakkokeinot s. 456) Pakkokeinoista säädetään pakkokeinolaissa. Pakkokeinoista ei löydy oikeudenkäyntikulukorvausta koskevia säännöksiä. Pakkokeinoasioissa sovelletaan soveltuvin osin oikeudenkäymiskaaren ja oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain kulukorvausta koskevia säännöksiä.

Vangitseminen ja vangittuna pitäminen

Pakkokeinolain 1 luvun 8 §:n mukaan rikoksesta todennäköisin syin epäilty saadaan vangita, jos epäilty teko täyttää saman luvun 3 §:ssä säädettyt pidättämisen edellytykset. Jos henkilön on syytä epäillä syyllistyneen rikokseen, hänet saadaan vangita, jos sitä odotettavissa olevan lisäselvityksen vuoksi on pidettävä erittäin tärkeänä. Tällöin vangitsemisasia on otettava uudelleen käsiteltäväksi viimeistään viikon kuluessa vangitsemispäätöksestä.

Vangitsemisasiain käsittelyn yhteydessä lähes poikkeuksetta vangittavaksi vaaditulle määrätään puolustaja. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 1 §:n mukaan epäillyn pyynnöstä hänelle on määrättävä puolustaja silloin, jos hän on pidätettynä tai vangittuna. Puolustaja on myös määrättävä, jos epäilty epäillään tai hänelle vaaditaan rangaistusta rikoksesta, josta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin neljä kuukautta vankeutta, tai tällaisen rikoksen yrityksestä tai osallisuudesta siihen. Jos puolustajamääräämisen edellytykset lakkaavat, puolustajan määräys raukeaa, jollei tuomioistuimien vastaajan oikeusturvan vuoksi erityisistä syistä toisin päätä (ROL 2:4 §).

Vangitsemispäätöksestä ei saa erikseen valittaa, mutta siitä saa kannella. Puolustajan määräys ulottuu myös vangitsemiseen ja vangittuna pitämiseen liittyviin kanteluihin. Vangitsemiset liittyvät usein vakaviin rikoksiin, joten puolustajamääräys jatkuu yleensä koko prosessin ajan.

Puolustajalle maksetaan valtion varoista palkkio ja korvaus kuluista noudattaen soveltuvin osin, mitä oikeusapulain 17 ja 18 §:ssä säädetään avustajan palkkiosta ja korvauksista. Vastaaja vapautuu velvollisuudesta suorittaa oikeusapulain 4 §:n 1 momentin 3 kohdassa tarkoitettuja maksuja. Todistelusta aiheutuneissa kustannuksissa noudatetaan, mitä oikeusapulain 4 §:n 2 momentissa säädetään (ROL 2:10 §).

Jos tuomioistuimien toteaa epäillyn syyllistyneen rikokseen, jonka esitutkintaa ja oikeudenkäyntiä varten hänelle oli määrätty puolustaja, hänet on velvoitettava korvaamaan valtiolle sen varoista maksetut korvaukset (ROL 2:10 §). Jos epäilty täyttää oikeusapulaissa tarkoitettua oikeusavun saamisen taloudelliset edellytykset, hän vapautuu korvausvelvollisuudesta kokonaan tai osaksi. Korvaus ei saa olla suurempi kuin oikeusapulain mukainen korvaus olisi. Puolustajan on esitettävä selvitys mainituista edellytyksistä, ellei selvitys ole käsiteltävässä asiassa tarpeeton (ROL 2:11 §).

Jos vangittavaksi vaadittu ei pyydä puolustajan määräystä eikä hänellä ole avustajaa, tuomioistuim voi määrätä hänelle viran puolesta puolustajan, kun todetaan, ettei hän kykene puolustamaan itseään tai hän on teon tehdessään ollut alle 18-vuotias taikka siihen on muu painava syy. Myös silloin puolustaja määrätään viran puolesta, jos epäillyn valitsema puolustaja ei täytä puolustajalle asetettuja vaatimuksia taikka kykene asianmukaisesti puolustamaan epäiltyä. Jos epäilyllä on edellytykset täyttävä avustaja, mutta puolustajan määräystä ei pyydetä, avustajan kulut ja palkkion maksaa epäilty. Jos epäilylle ei ole määrätty puolustajaa ja syytettä ei nosteta taikka syyte hylätään, oikeudenkäyntikulut voivat tulla valtion varoista maksettaviksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 9:1a §:n nojalla.

Ongelmalliseksi tilanne muodostuu silloin kun vangitulle epäilylle ei ole määrätty puolustajaa ja esitutkinta keskeytetään tai syytettä ei nosteta. Jäävätkö epäilyllä olleet kulut vangitsemisoikeudenkäynneistä hänen vahingokseen? Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 9:1a § koskee syyttäjän vaatimuksesta tehtyjen vaatimusten hylkäämistä. Jos oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 9:1a §:ää tulkitaan sananmukaisesti, sen nojalla kulukorvausta ei voitaisi tuomita, kun vangitsemisvaatimuksen on tehnyt pidättämiseen oikeutettu virkamies. Epäillyn kannalta sillä seikalla ei ole merkitystä kuka vaatimuksen, joka on johtanut hänen vangitsemiseensa, on tehnyt, joten kohtuuttomalta tuntuisi ellei hän saisi kulukorvausta valtion varoista vaan joutuisi kärsimään kulut vahinkonaan.

Virheellistä menettelyä on pidettävä sen suorittaneen virkamiehen virheenä, joten valtio työnantajana lienee siitä viime kädessä vastuussa vahingonkorvauslain nojalla. Pidätetyllä on aina oikeus saada itselleen puolustaja, jonka kulut maksetaan valtion varoista. Voiko valtio työnantajana välttää korvausvelvollisuutensa, jos puolustajan määräyksen hakeminen avustajalle on laiminlyöty? Pitäisikö oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 9:1a §:n tulkintaa laajentaa niin, että myös pidättämiseen oikeutetun virkamiehen vaatimusten hylkääminen oikeuttaisi epäillyn saamaan kulukorvauksen valtiolta?

Epäilylle on maksettava oikeudenkäyntikulukorvaus ja puolustajalle palkkio sen jälkeen kun on tehty syyttämättäjäättämispäätös tai esitutkinta on lopetettu. Jos sama rikosasia epäillyn osalta saatetaan uudelleen vireille ja hänet siinä tuomitaan, aikaisemmin hänelle maksettavaksi tuomittuihin kulukorvauksiin tai puolustajan palkkioon ei tuomioissa voitane enää puuttua?

Matkustuskielto

Rikoksesta todennäköisin syin epäilty saadaan määrätä pidättämisen tai vangitsemisen sijasta matkustuskieltoon, jos rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta ja epäillyn henkilökohtaisten olosuhteiden tai muiden seikkojen perusteella on syytä epäillä, että hän lähtee pakoon taikka muuten karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa tai jatkaa rikollista toimintaa (Pakkokeinolaki 2:1 §).

Esitutkinnan aikana matkustuskiellosta päättää pidättämiseen oikeutettu virkamies tai syyttäjät. Kun asia esitutkinnan päätyttyä on siirretty syyttäjälle, matkustuskieltoa koskevasta asiasta päättää syyttäjät. Tuomioistuim päättää matkustuskieltoa koskevasta asiasta syytteen nostamisen jälkeen. Ennen syytteen nostamista tuomioistuim voi käsitellessään vangitsemisvaatimusta tai vangittuna pitämistä koskevaa asiaa määrätä epäillyn vangitsemisen sijasta matkustuskieltoon (Pakkokeinolaki 2:3 §). Matkustuskieltoon määrättyllä on myös jo ennen syytteen nostamista oikeus saattaa kysymys pidättämiseen oikeutetun

virkamiehen määrämän matkustuskiellon voimassa pitämisestä tuomioistuimen tutkittavaksi (Pakkokeinolaki 2:6 §).

Matkustuskieltoa koskevat asiat tulevat oikeuden käsiteltäviksi useimmiten vangitsemisasian yhteydessä eikä niitä koskeviin vaatimuksiin yleensä liity kuluvaatimuksia. Matkustuskieltoa koskevasta päätöksestä ei saa hakea muutosta valittamalla, mutta siitä voidaan kannella. Kun syytetä ei nosteta tai syyte hylätään, saattaa syntyä tilanne, että epäillyllä on oikeus saada matkustuskieltoa koskevista käsittelyistä kulukorvaus valtion varoista oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 9:1a §:n nojalla. Jos matkustuskieltoa koskevat vaatimukset ovat perustuneet vain pidättämiseen oikeutetun virkamiehen tekemiin vaatimuksiin, korvauskysymykseen liittyy samat ongelmat kuin pidättämisen ja vangitsemisen osalta.

Hukkaamiskielto ja vakuustakavarikko

Jos on olemassa vaara, että se jota on syytä epäillä rikoksesta tai se, joka voidaan rikoksen johdosta tuomita korvaamaan vahinko tai menettämään valtiolle rahamäärä, pyrkii välttämään sakon, korvauksen tai menetettäväksi tuomittavan rahamäärän maksamista kätkemällä tai hävittämällä omaisuuttaan, pakenemalla tai muulla näihin rinnastettavalla tavalla, saadaan hänen omaisuuttaan panna hukkaamiskieltoon enintään määrä, joka oletettavasti vastaa tuomittavaa sakkoa, korvausta ja menettämisseuraamusta. Jos hukkaamiskieltoa ei voida pitää riittävänä saamisen turvaamiseksi, voidaan vastaava määrä irtainta omaisuutta panna maksamisen vakuudeksi takavarikkoon. Myös oikeushenkilön omaisuutta voidaan panna hukkaamiskieltoon ja vakuustakavarikkoon (Pakkokeinolaki 3:1 §).

Hukkaamiskiellosta ja vakuustakavarikosta päättää tuomioistuin. Ennen syytteen vireille tuloa vaatimuksen voi tehdä syyttäjä. Vireille tulon jälkeen vaatimuksen syyttäjän lisäksi voi tehdä myös itselleen tulevan korvauksen maksamisen turvaamiseksi asianomistaja (Pakkokeinolaki 3:2 §).

Tuomioistuimen on kumottava hukkaamiskielto tai vakuustakavarikko, kun sakon, korvauksen tai menetettäväksi tuomittavan rahamäärän maksamisen vakuudeksi asetetaan riittävä pantti tai takaus taikka muuten ei ole enää syytä pitää sitä voimassa. Tuomioistuimen on kumottava hukkaamiskielto tai vakuustakavarikko myös, jollei syytetä nosteta neljän kuukauden kuluessa hukkaamiskieltoa tai vakuustakavarikkoa koskevan määräyksen antamisesta. Tuomioistuin saa tutkinnanjohtajan tai syyttäjän edellä tarkoitettuna määräaikana tekemästä pyynnöstä pidentää tätä aikaa enintään neljällä kuukaudella kerrallaan (Pakkokeinolaki 3:4 §).

Jos tuomioistuin erottaa korvausta koskevan vaatimuksen erilliseksi asiaksi, sen on siitä päättäessään lausuttava, onko hukkaamiskielto tai vakuustakavarikko pidettävä voimassa (Pakkokeinolaki 3:5 §). Tuomitessaan sakon, korvauksen tai menettämisseuraamuksen, jonka maksamisen vakuudeksi on määrätty hukkaamiskielto tai vakuustakavarikko, tuomioistuimen on päätettävä, onko hukkaamiskielto tai vakuustakavarikko pidettävä voimassa kunnes sakko, korvaus tai menetetyksi tuomittu rahamäärä on maksettu, sen perimiseksi on laillisessa järjestyksessä toimitettu ulosmittaus taikka asiasta toisin määrätään (Pakkokeinolaki 3:6 §).

Hukkaamiskieltoa ja vakuustakavarikkoa koskeviin käsittelyihin kohdistuvat oikeudenkäyntikulut tulevat yleensä ratkaistavaksi pääasian yhteydessä. Kun vaatimuksen esittäjä on ollut syyttäjä ja syyte hylätään, saattaa sovellettavaksi tulla oikeudenkäynnistä rikosa-

sioissa annetun lain 9:1a §:n säännös. Jos esittäjänä on ollut asianomistaja, määräytynee kuluvastuu oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 9:8 §:n mukaisesti.

Takavarikko

Esine tai asiakirja voidaan takavarikoida, jos on syytä olettaa, että se voi olla todisteena rikosasiassa tai on rikoksella joltakulta viety taikka että tuomioistuimien julistaa sen menetettyksi. Takavarikko saattaa koskea myös tietoa, joka on tietokoneessa tai muussa vastaavassa tietojärjestelmässä taikka sen tallennusalustalla (data). Mitä asiakirjasta säädetään, sovelletaan myös datan muodossa olevaan asiakirjaan (Pakkokeinolaki 4:1 §).

Takavarikoimisesta päättää pidättämiseen oikeutettu virkamies. Tuomioistuimien saa päättää siitä syytettyä käsitellessään (Pakkokeinolain 4:5 §).

Takavarikko on kumottava niin pian kuin se ei ole enää tarpeen. Takavarikko on kumottava myös, jollei syytettyä sen aiheuttaneesta rikoksesta nosteta neljässä kuukaudessa esineen takavarikoimisesta. Tuomioistuimien saa pidättämiseen oikeutetun virkamiehen edellä tarkoitettuna määräaikaan tekemästä pyynnöstä pidentää tätä aikaa korkeintaan neljäksi kuukaudeksi kerrallaan (Pakkokeinolain 4:11 §). Sen vaatimuksesta, jota asia koskee, tuomioistuimen on hakemuksesta päätettävä, onko takavarikko pidettävä voimassa (Pakkokeinolaki 4:13 §).

Takavarikon kumoamisesta päättää pidättämiseen oikeutettu virkamies. Milloin tuomioistuimien on päättänyt takavarikoimisesta tai määrännyt edellä mainitussa 13 §:ssä tarkoitettua vaatimuksesta antamallaan päätöksellä takavarikon pidettäväksi voimassa taikka oikeudenkäynnissä on esitetty takavarikoituun esineeseen kohdistuva vaatimus, asiasta päättää kuitenkin tuomioistuimien. Tuomioistuimen on syyteasian ratkaistessaan päätettävä, onko takavarikko pidettävä edelleen voimassa, kunnes asiasta toisin määrätään (Pakkokeinolaki 4:14 , 15 ja 16 §).

Takavarikon käsittelyyn liittyvät mahdolliset oikeudenkäyntikulut ratkaistaan pääasian yhteydessä. Kun takavarikko mainitun 13 §:n nojalla saatetaan tuomioistuimen ratkaistavaksi, oikeudenkäyntikuluihin voidaan joutua ottamaan kantaa jo ennen pääasiaa. Takavarikosta on päättänyt pidättämiseen oikeutettu viranomainen, ei syyttäjä, joten kirjaimellisesti oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 9:1a §:ää tulkiten epäilyllekään ei kulukorvausta voitaisi tuomita valtion varoista, kuten edellä on selvitetty. Takavarikon kumoamista koskevan vaatimuksen voi tehdä myös muu henkilö kuin epäilty, jos hän katsoo takavarikon loukkaavan hänen oikeuksiaan.

Korkeimman oikeuden ratkaisussa 2002:85 on ollut kysymys poliisin A:lta takavarikoiman tietokoneen kovalevyiltä kopioitujen tiedostojen takavarikoimisesta. Kovalevyillä on ollut B:n , C:n ja D:n A:lle antamia salassa pidettäviä tietoja. Takavarikko on B:n, C:n ja D:n vaatimuksesta kumottu. Oikeudenkäyntikulujen osalta Korkein oikeus on todennut:

Lisäksi asiassa on kysymys siitä, onko valtio velvollinen korvaamaan muutoksenhaun Korkeimmassa oikeudessa voittaneiden B:n, C:n ja D:n oikeudenkäyntikulut. Pakkokeinolaissa tai muuallakaan ei ole nimenomaista säännöstä oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta pakkokeinolain 4 luvun 13 §:n mukaisessa takavarikon voimassa pitämisestä koskevassa asiassa. Tällainen asia tulee vireille sen vaatimuksesta, jota asia koskee. Usein vaatimus liittyy vireillä olevaan

rikosasiaan. Mikäli kysymys olisi tällöin rikosasian vastaajan vaatimuksesta, hänellä olisi, jos syyttäjän vaatimukset hylättäisiin, oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 9 luvun 1a §:n perusteella oikeus saada valtion varoista korvaus kohtuullisista oikeudenkäyntikuluistaan myös takavarikon voimassa pitämistä koskevan vaatimuksen käsittelyn osalta. B, C ja D eivät ole olleet osallisia siinä rikosasiassa, jota varten takavarikko on toimitettu. Takavarikon voimassapitämiseen heitä koskevan aineiston osalta ei ole ollut perusteita, ja B:llä, C:llä sekä D:llä on ollut oikeudellinen tarve saattaa takavarikon laillisuus tuomioistuimen tutkittavaksi. Mitään asiallista perustetta ei ole sille, että B:llä, C:llä ja D:llä toisin kuin rikosasian vastaajalla ei olisi tässä tapauksessa oikeutta saada oikeudenkäyntikuluistaan korvausta valtion varoista. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimuksetkin huomioon ottaen olisi kohtuutonta, jos he joutuisivat pitämään asiassa oikeudenkäyntikulunsa vahinkonaan. Tämän vuoksi Korkein oikeus katsoo, että B:llä, C:llä ja D:llä on oikeus saada valtion varoista kohtuullinen korvaus oikeudenkäyntikuluistaan asiassa.

Korkeimman oikeuden ratkaisussa 2009:4 on ollut kysymys poliisin toimesta A:lta takavarikoidun tietokoneen tiedostosisällöstä otetun kopion palautusvaatimuksesta. Vaatimuksen ovat tehneet A:n lisäksi B ja C. Takavarikko on hovioikeuden päätöksellä kumottu ja hovioikeus on velvoittanut valtion suorittamaan A:lle, B:lle ja C:lle korvausta oikeudenkäyntikuluista käräjäoikeudessa ja hovioikeudessa korkoineen. Korkein oikeus ei ole muuttanut hovioikeuden päätöstä.

Kummastakaan edellä mainituista ratkaisuista ei ilmene, mihin säännökseen kuluratkaisu perustuu.

Kotietsintä

Pakkokeinolain 5 luvussa on säännökset kotietsinnästä. Kotietsinnästä esineen tai henkilön löytämiseksi tekee päätöksen pidättämiseen oikeutettu virkamies.

Pakkokeinolain 5 lukuun on lisätty 7a §, joka on tullut voimaan 1.8.2011. Sen mukaan kotietsinnän toiminnan edellytysten olemassa olo ja menettely kotietsinnässä voidaan saattaa tuomioistuimen tutkittavaksi:

Sen vaatimuksesta, jonka luona kotietsintä on toimitettu, tuomioistuimen on todettava, ovatko kotietsinnän toimittamisen edellytykset olleet olemassa taikka onko kotietsinnässä menetelty 4 tai 5 §:n edellyttämällä tavalla. Vaatimus on tehtävä 30 päivän kuluessa kotietsinnän toimittamisesta tai siitä myöhemmästä ajankohdasta, jolloin vaatimuksen esittäjä on saanut tiedon etsinnän toimittamisesta.

Kotietsintää koskevan vaatimuksen käsittelemisestä on soveltuvin osin voimassa, mitä vangitsemisvaatimuksen käsittelemisestä 1 luvun 9 ja 12 §:ssä säädetään. Vaatimuksen esittäjälle ja pidättämiseen oikeutetulle virkamiehelle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi.

Tässä pykälässä tarkoitettua asiaa koskevasta tuomioistuimen päätöksestä saa valittaa.

Kotietsintää koskevan asian oikeuskäsittelyyn liittyvistä asianosaiskuluista ei ole säännöstä. Vaatimuksen esittäjälle on edellytysten täytyessä mahdollisuus määrätä puolustaja tai hänellä on mahdollisuus saada oikeusapua ja avustaja. Jos tällaista mahdollisuutta ei ole, tai oikeusapua ja puolustajaa taikka avustajaa ei ole pyydetty, kulukysymyksen osalta ollaan samassa ongelmatilanteessa kuin edellä todetun pidättämisen ja vangitsemisen osalta. Kotietsintää koskevan päätöksen tekee pidättämiseen oikeutettu virkamies, joten kirjaimellisesti tulkiten oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 9:1 a §:n kulusäännöksen perusteella vaatimuksen tekijälle ei valtion varoista voitaisi tuomita oikeudenkäyntikuluja, vaikka hänen vaatimuksensa hyväksyttäisiinkin.

Kulujen jäämistä vaatijan vahingoksi ei ole pidettävä oikeudenmukaisena, joten kulujen osalta pitänee menetellä siten kuin oikeuskäytännössä on takavarikon osalta menetelty.

Telekuuntelu, televalvonta ja tekninen tarkkailu

Pakkokeinolaissa on säännökset telekuuntelusta, televalvonnasta ja teknisestä kuuntelusta ja teknisestä katselusta (Pakkokeinolaki 5a luku 2 - 4b §).

Telekuuntelulla tarkoitetaan viestintäverkon kautta teleliittymään, sähköpostiosoitteeseen tai muuhun sellaiseen teleosoitteeseen taikka telepäätelaitteeseen tulevan taikka siitä lähtevän viestin kuuntelua tai tallentamista salaa viestin sisällön selvittämiseksi.

Televalvonnalla tarkoitetaan salassapidettävien tunnistamistietojen hankkimista televiesteistä, jotka on lähetetty viestintäverkkoon kytketystä teleliittymästä, teleosoitteesta tai telepäätelaitteesta taikka vastaanotettu tällaiseen teleliittymään, teleosoitteeseen tai telepäätelaitteeseen, sekä matkaviestimen sijaintitiedon hankkimista ja tällaisen teleliittymän tai telepäätelaitteen tilapäistä sulkemista.

Teknisellä kuuntelulla tarkoitetaan sellaisen keskustelun tai viestin kuuntelua tai tallentamista salaa teknisellä laitteella, joka ei ole ulkopuolisten tietoon tarkoitettu ja johon keskusteluun kuuntelija ei osallistu.

Teknisellä katselulla tarkoitetaan tietyn henkilön tai paikan, jossa epäillyn voidaan olettaa oleskelevan, jatkuvaa tai toistuvaa kuvaamista tai tarkkailua salaa kiikarilla, kameralla, videokameralla tai muulla sellaisella laitteella tai menetelmällä.

Teknisellä seurannalla tarkoitetaan kulkuneuvon tai tavarankuljetuksen seurantaan siihen kiinnitetyllä radiolähettimellä tai muulla sellaisella laitteella tai menetelmällä.

Lähes kaikista mainittuihin pakkokeinoiniin tarvittavista luvista päättää tuomioistuimien pidättämiseen oikeutetun virkamiehen kirjallisesta vaatimuksesta. Lupa-asiaa koskevasta päätöksestä ei saa hakea muutosta valittamalla, mutta siitä saa kannella.

Kun tuomioistuin ottaa käsiteltäväksi pakkokeinolain 5a luvun 4 §:n 3 momentissa tarkoitettua teknistä kuuntelua koskevan lupa-asian, sen on määrättävä kuuntelun kohteena olevan rikoksesta epäillyn ja muiden kuuntelun kohteeksi mahdollisesti joutuvien etuja valvomaan julkisen asiamiehen.

Julkiselle asiamiehelle maksetaan valtion varoista palkkio ja korvaus noudattaen soveltuvin osin, mitä oikeusapulain 17 ja 18 §:ssä säädetään avustajan palkkioista ja korvauksista.

Se, johon pakkokeino on kohdistettu, saa siitä tietää vasta jälkikäteen. Pakkokeinolain 5a luvun 11 §:n mukaan kun asia on saatettu syyttäjän harkittavaksi tai esitutkinta muuten on päätetty lopettaa, epäilylle on ilmoitettava häneen kohdistuneista pakkokeinoista.

Kuten edellä on todettu luvan myöntämistä koskevasta päätöksestä ei saa hakea muutosta valittamalla, mutta siitä voidaan kannella, jonka tekemiselle ei ole asetettu määräaikaa. Lupapäätökset tehdään pidättämiseen oikeuttavan viranomaisen toimesta, joten kulukysymykseen kanteluiden osalta liittyvät samat ongelmat kuin pidättämisen ja vangitsemisen osalta.

Säilöön ottaminen ulkomaalaislain nojalla

Ulkomaalaislain 123 §:n mukaan ulkomaalaisen säilöön ottamisesta päättää poliisissa poliisilaitoksen, keskusrikospoliisin, suojelupoliisin tai liikkuvan poliisin päällystöön kuuluva virkamies ja rajavartiolaitoksessa pidättämiseen oikeutettu virkamies tai vähintään luutnantin arvoinen rajavartiomies. Säilöön otetulle tai hänen lailliselle edustajalleen on ilmoitettava säilöön ottamisen peruste. Säilöön ottamisesta on ilmoitettava käräjäoikeudelle, jonka tulee ottaa asia käsiteltäväksi viimeistään neljän vuorokauden kuluessa kiinniottamisesta.

Ulkomaalaislain 9 §:n mukaan käsitellessään tässä laissa tarkoitettua asiaa tuomioistuin voi myöntää ulkomaalaiselle oikeusapua edellyttämättä selvitystä oikeusavun hakijan taloudellisesta asemasta. Avustajan palkkio suoritetaan valtion varoista siten kuin oikeusapulaissa säädetään.

Säilöön ottamiseen liittyvissä oikeudenkäynneissä kuluongelmaa ei käytännössä synny, koska oikeusavun myöntämiselle ei ole asetettu rajoituksia.

1. Yleistä

Oikeudenkäymiskaassa ei ole erillistä säännöstä oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta niissä tapauksissa, joissa asia päättyy asianosaisten sovintoon. Sen sijaan laissa riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa on sovittelua koskevat omat kulusäännökset, joista lyhyesti jäljempänä.

Sovintoon päätyneissä asioissa lähtökohtana on pidetty sitä, että asianosaisten sovinto käsittäisi myös oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskevan asian. Asianosaiset voivat sopia kuluvastuusta haluamallaan tavalla. Jos sovinto ei sisällä sovintoa kulukysymyksestä ja asianosaiset eivät esitä kuluvaatimuksia, lähtökohtana on pidettävä, että asianosaiset saavat pitää oikeudenkäyntikulunsa vahinkonaan.

Sovinto pääasiassa ei ole este jättää kuluja tuomioistuimen ratkaistavaksi, mikä on nimenomaisesti todettu ratkaisussa KKO 1996:13. Näkemys on vahvistettu myös ratkaisuissa KKO 1997:77 ja KKO 2001:68. Oikeuskäytännössä asianosaiset vaativat varsin usein ratkaisua oikeudenkäyntikuluista, vaikka he ovat päässeet sovintoon pääasiasta, koska oikeusturvavakuutusten ehdot edellyttävät kuluvaatimuksen esittämistä.

2. Kulukysymyksen ratkaisuperusteet sovintoasiassa

Ratkaisusta KKO 1996:131 ilmenee kulukysymyksen ratkaisuperusteet sovintotapauksissa. Lähtökohtana on kulukysymyksen ratkaiseminen tuomioistuimen ajatellun pääasiaratkaisun perusteella, jos tuomioistuimelle on esitetty oikeudenkäyntiaineistoa siinä määrin, että sille on voinut syntyä käsitys itse riitakysymyksen ratkaisemisesta. Mikäli luotettavaa käsitystä itse pääasiasta ei ole, on alkuperäisten vaatimusten ja sovinnon välinen vertailu täydentävä tai korvaava ratkaisuperuste. Sovinto ei monesta eri syystä välttämättä vastaa todennäköistä tuomioistuinratkaisua asiassa. Tämän vuoksi kulukysymystä koskeva ratkaisu on viime kädessä perustettava melko vapaaseen oikeudenkäymiskaaren 21 luvun säännöksiä noudattelevaan kohtuusharkintaan. Viimesijainen harkintaperuste on syytä muistaa erityisesti niissä tilanteissa, joissa asia saadaan sovittua käräjäoikeuden valmistelutunnossa. Kuluvastuun jakautumisessa on oikeuskäytännössä sovellettu usein oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 3 §:n säännöstä, jonka soveltamiskäytännöstä voi saada apua sovintotilanteisen kulukysymyksen ratkaisemisissa.

KKO 1996:131

Kun itse riitakysymys on ratkaistu sovinnolla, asiassa ei ole olemassa tuomioistuimen ratkaisua eikä siten asian voittanutta ja hävinnyttä osapuolta oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:ssä tarkoitettussa mielessä. Näin ollen tästä lainkohdasta ilmenevä pääsääntö, jonka mukaan hävinneen asianosaisen on

korvattava vastapuolensa oikeudenkäyntikulut, ei ole suoraan sovellettavissa tällaisessa tapauksessa. Kun sovinto voi syntyä hyvin erilaisissa vaiheissa - joko oikeudenkäynnin aikana tai sen ulkopuolella - ja varsin vaihtelevista syistä, ei myöskään yleispätevää ohjetta säännöksen analogisesta soveltamisesta voida antaa.

Toisinaan tuomioistuimelle on kuitenkin esitetty oikeudenkäyntiaineistoa siinä määrin, että sille on voinut syntyä suhteellisen luotettavalla pohjalla oleva käsitys siitä, miten itse riitakysymys olisi sen mielestä tullut ratkaista. Luonnollisena lähtökohtana on tällöin, että kulukysymys ratkaistaan tuomioistuimen ajatellun pääasiaratkaisun perusteella. Jos pohja tällaiselle päätöksenteolle sen sijaan osaksi tai kokonaan puuttuu, tarjoaa alkuperäisten vaatimusten ja sovinnon välinen vertailu täydentävän tai korvaavan ratkaisuperusteen. On kuitenkin otettava huomioon, ettei sovinto monesta eri syystä välttämättä vastaa todennäköistä tuomioistuinratkaisua asiassa. Tähän nähden kulukysymystä koskeva ratkaisu asianosaisten sovittua pääasian on viime kädessä voitava perustaa melko vapaaseen, soveltuvin osin oikeudenkäymiskaaren 21 luvun säännöksiä noudattelevaan kohtuusharkintaan.

Tuomioistuimella on näin ollen mahdollisuus tapauksesta riippuen määrätä toisen asianosaisten oikeudenkäyntikulut kokonaan tai osittain korvattavaksi taikka kuitata asianosaisten oikeudenkäyntikuluvaatimukset. Korkein oikeus on tuominnut täyden korvauksen tilanteessa, jossa asia oli sovittu lähes kanteen mukaisesti (KKO 1996:131). Osakorvaus on tuomittu tilanteessa, jossa keskeinen kysymys oli sovittu kanteen mukaisesti (KKO 1997:77). Kulut on kuitattu tilanteessa jossa syytetty ja asianomistaja olivat tehneet sovinnon, jossa asianomistaja luopui rangaistusvaatimuksestaan (KKO 2001:68).

Ratkaisun KKO 2008:52 mukaan oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuutta ratkaistaessa tehdyllä sovintotarjouksella on merkitystä oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuutta arvioitaessa. Käräjäoikeuden ja hovioikeuden tuomiossa vastaajat veloitettiin suorittamaan kantajille vähemmän kuin he olivat sitoutuneet maksamaan käräjäoikeudessa esittämässään sovintotarjouksessa. Ratkaisussa korkein oikeus velvoitti kantajat korvaamaan vastaajien oikeudenkäyntikulut käräjäoikeudessa täysimääräisesti. Tässä korkeimman oikeuden ratkaisussa kysymys oli oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuudesta osavoittotilanteessa eikä sovinnon vahvistamista koskevasta tilanteesta. Sitä voinee kuitenkin käyttää tulkinta-apuna tilanteissa, joissa sovitaan hyvin pienistä korvauksista, kun vaatimukset ovat olleet huomattavan suuret tai ylimitoitettut.

Ratkaisussa KKO 2002:96 korkein oikeus on verrannut vahvistettua sovintoa alkuperäiseen vaatimukseen. Tapauksessa osapuolet sopivat asian hovioikeudessa ennen todistelun vastaanottamista. Vahvistetussa sovinnossa vastaajat sitoutuivat suorittamaan kantajille enemmän kuin käräjäoikeus oli tuominnut. Korkein oikeus katsoi, että kantajat voittivat käräjäoikeudessa esittämänsä vaatimukset osittain. Kantajat voittivat myös muutoksenhaun, kun vahvistetussa sovinnossa vastaajat sitoutuivat maksamaan enemmän kuin käräjäoikeus oli tuominnut. Korkein oikeus hyväksyi ratkaisussa hovioikeuden ratkaisun, jossa käräjäoikeus ja hovioikeuskulut kuitattiin. Tapauksessa oli kuitenkin korkeimmassa oikeudessa varsinaisesti kysymys OK 21 luvun 4 §:n 1 momentin mukaisesta tarpeettoman oikeudenkäynnin jatkamisesta eikä oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuudesta sovinnon vahvistamisen yhteydessä.

3. Hovioikeuskäytäntöä

Helsingin hovioikeus on ratkaisukäytännössään noudattanut varsin johdonmukaisesti korkeimman oikeuden ratkaisuperusteita, mikä ilmenee seuraavista ratkaisuista.

Kantajien vaatimukset oli käräjäoikeudessa hyväksytty kokonaan ja he olivat siten tuolloin voittaneet asian. Osapuolten hovioikeudessa saavuttama sovinto alentaa huomattavasti vastaajan maksuvelvollisuutta, joka kuitenkin edelleen on määrältään suurempi, kuin mitä vastaaja oli esittänyt sovinnoksi ennen käräjäoikeuden pääkäsittelyä. Saavutetusta sovinnosta huolimatta vastaajan on edelleen katsottava hävinneen pääasian siten, että hän on osittain velvollinen korvaamaan kantajien oikeudenkäyntikulut käräjäoikeudessa. Asiassa ei ole perusteita tarkastella kantajille ja valtiolle tuomittuja korvauksia keskenään eri tavalla. Sovinnon sisältö huomioiden hovioikeus harkitsee vastaajan kohtuulliseksi korvattavaksi määräksi puolet niistä määristä, jotka käräjäoikeus oli hänet velvoittanut suorittamaan. (Helsingin hovioikeus 11/110)

Sovinto on tehty hovioikeudessa ennen asianosaisten vaatimusten käsittelemistä ja todistelun vastaanottamista. Käräjäoikeudessa A Oy:n kannevaatimus asiassa on ollut pääomaltaan 5.984,62 euroa, josta määrästä 1.812,22 eurolle on vaadittu viivästyskorkoa 21.9.2007 lukien ja 4.172,40 eurolle 11.12.2007 lukien sekä perintäkuluja 500,20 euroa. B Oy:n vastakanteessaan esittämä vahingonkorvausvaatimus on ollut määrältään 28.132 euroa. Käräjäoikeus on hyväksynyt A Oy:n kanteen perusteeltaan ja velvoittanut B Oy:n suorittamaan A Oy:lle 4.484,62 euroa viivästyskorkeineen 312,22 eurolle 21.9.2007 lukien ja 4.172,40 eurolle 11.12.2007 lukien, korvaukseksi perintäkuluista 500,20 euroa sekä oikeudenkäyntikuluista 8.000 euroa. B Oy:n vastakanne on hylätty.

Hovioikeudessa tehdyn sovinnon mukaan B Oy maksaa A Oy:lle kertakaikkisena korvauksena 1.500 euroa. A Oy on siten hävinnyt vaatimuksensa määrällisesti enimmältä osaltaan, mutta toisaalta voittanut asian osaksi perusteeltaan. B Oy on hävinnyt oman vaatimuksensa sekä perusteeltaan että määrältään. Näin ollen hovioikeus katsoo kohtuulliseksi oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 3 §:n nojalla, että asianosaiset vastaavat itse oikeudenkäyntikuluistaan sekä käräjäoikeudessa että hovioikeudessa. (Helsingin hovioikeus S 09/3264)

A on käräjäoikeudessa hävinnyt taloudellisesti merkittävimmän työsopimuslain 12 luvun 2 §:ään perustuvan vaatimuksensa. Merkittävä osa oikeudenkäyntikuluista käräjäoikeudessa on kuitenkin aiheutunut B Oy:n vetoaman kilpailukielloa koskevan työsopimuksen ehdon johdosta, johon perustuvan vaatimuksen A on puolestaan voittanut. Hovioikeudessa saavutetun sovintoratkaisun myötä A saa käräjäoikeuden tuomitsemaa suuremman suorituksen B Oy:ltä. A on siten katsottava voittaneen asian hovioikeudessa.

Asiassa, jossa osa vaatimuksista on käräjäoikeudessa ratkaistu A:n hyväksi ja osa B Oy:n hyväksi, ja osapuolet ovat hovioikeudessa saavuttaneet sovintoratkaisun pääasiassa, ei ole ilmennyt syytä velvoittaa toista osapuolta korvaamaan oikeudenkäyntikuluja osaksikaan vastapuolelleen. Asian lopputulokseen nähden asianosaiset saavat pitää oikeudenkäyntikulunsa käräjäoikeudessa ja hovioikeudessa vahinkonaan. (Helsingin hovioikeus S 07/3108 ja S 07/3109)

Sovinto on tehty hovioikeuden pääkäsittelyssä ennen henkilötodistelun vastaanottamista. Oikeudenkäyntikuluratkaisun lähtökohdaksi ei siten voida ottaa arviota siitä, miten itse rii-

takysymys olisi hovioikeuden mielestä tullut ratkaista. Tällaisessa tilanteessa kulukysymys on ratkaistava vertailemalla asianosaisten alkuperäisiä kannevaatimuksia, kärjäoikeuden tuomiota ja saavutetun sovinnon lopputulosta sekä viime kädessä noudattamalla vapaata, soveltuvien osien oikeudenkäymiskaaren 21 luvun säännöksiin perustuvaa kohtuusharkintaa.

Hovioikeus toteaa, että S on voittanut asian kanteensa perusteen osalta sekä vaatimansa korvauksen määrän osalta osittain kärjäoikeudessa. Vaikka S on sovinnossa määrällisesti luopunut osasta vaatimuksiaan, sovinto on pääosin hänen etunsa mukainen. Näiden seikkojen perusteella hovioikeus katsoo, että S on oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 3 §:stä ilmenevän oikeusohjeen nojalla oikeutettu saamaan T Oy:ltä korvauksen suurimmasta osasta hänelle hovioikeudessa aiheutuneista oikeudenkäyntikuluista. (Helsingin hovioikeus S 07/2956)

Tässä asiassa on kärjäoikeudessa pidetty pääasian osalta 29.11.2006 valmisteluistunto ja tämän jälkeen 16.2.2007 pidetyssä jatkatussa valmisteluistunnossa asianosaiset ovat sopineet asian pääasian osalta. Koska suullista todistelua ei ole ehditty ottaa vastaan, oikeudenkäyntikulujen osalta ratkaisu on perustettava vaatimusten ja sovinnon väliseen vertailuun sekä kohtuusharkintaan.

E Oy:n alkuperäinen vaatimus on ollut R Oy:n velvoittaminen maksamaan sille myyntisaatavia yhteensä 2.608,36 euroa. Sovintosopimuksen mukaan R Oy maksaa E Oy:lle myyntisaatavia yhteensä 2.220,40 euroa. E Oy on saanut lähes kaiken vaatimansa. R Oy on suostunut sovintoon vasta, kun asiaa on jo ehditty pitkälle valmistella ja todistelu nimetä, mikä viittaa siihen, että, sovinnon solmimisen syynä ei mitään ilmeisimmin ole olleet vain kustannussyyt. R Oy on siten velvollinen korvaamaan E Oy:n tarpeellisista toimenpiteistä aiheutuneet kohtuulliset oikeudenkäyntikulut oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:n mukaan. Tällöin on kiinnitettävä huomiota kulujen kokonaismäärän kohtuullisuuteen suhteessa jutun laatuun ja arvoon sekä sen merkitykseen asianosaisille. (Helsingin hovioikeus S 07/1099)

4. Havainnot alioikeuskäytännöstä

Alioikeudessa asiat päättyvät sovintoon tavallisimmin valmistelun aikana. Tuolloin riita-asiat ovat usein kuitenkin vielä niin jäsentymättömiä, että ne saattavat päättyä sovintoon hyvin erilaisista syistä. Näissä tilanteissa korkeimman oikeuden määrittelemät ensisijainen ja toissijainen ratkaisuperuste eivät aina johda kohtuulliseen lopputulokseen ja ratkaisuperusteeksi valikoituu tapauskohtainen kohtuusharkinta.

Alioikeuskäytännössä on tuomittu täysimääräinen korvaus kuluista esimerkiksi tilanteissa, jossa kantaja oli oikeuksiinsa pääsemiseksi pakotettu oikeudenkäyntiin ja voittanut vaatimuksensa perusteeltaan, mutta hävinnyt vaatimuksen määrältään niin, että tuomittu määrä oli ollut noin kolmannes vaaditusta määrästä. (Länsi-Uudenmaan kärjäoikeus L 10/5008)

Kulut on taas kuitattu ratkaisussa, jossa kantaja luopui kanteestaan sen vuoksi, että vastapuoli on maksukyvytön. (Tuusulan kärjäoikeus L 10/4823)

Vaikka korkeimman oikeuden ennakkopäätökset ovatkin lähtökohtana sovintokulujen korvaamisratkaisussa, tulee erityisesti alioikeusvaiheessa huomioida viimekätinen oikeudenkäymiskaaren 21 luvun mukainen kohtuusharkinta.

5. Sovittelu

Laissa riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa on sovittelun kustannuksista oma säännös lain 27 §:ssä.

Osapuoli vastaa tuomioistuinsovittelusta hänelle aiheutuneista kustannuksista itse.

Osapuoli ei voi soviteltavana ollutta asiaa koskevassa oikeudenkäynnissä vaatia vastapuolelta korvausta hänelle tuomioistuinsovittelusta tai tuomioistuimen ulkopuolisesta sovittelusta aiheutuneista kuluista.

Hallituksen esityksen 284/2010 vp mukaan 2 momentin säännökseen on lisätty tuomioistuimen ulkopuolinen sovittelu, mistä aiheutuneita kuluja ei saa vaatia korvattaviksi asiaa koskevassa myöhemmässä oikeudenkäynnissä.

Säännöksestä seuraisi, että tilanteessa, jossa osapuolet eivät tuomioistuimen ulkopuolisessa sovittelussa ole päässeet sovintoon, osapuoli ei saisi soviteltavana ollutta riita-asiaa koskevassa myöhemmässä oikeudenkäynnissä vaatia sovittelusta hänelle aiheutuneita kuluja korvattaviksi. Tuomioistuimen ulkopuolinen sovittelu ei näin ollen olisi rinnastettavissa sellaiseen sovintoneuvotteluun, josta aiheutuneet kulut ovat oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 §:n mukaan oikeudenkäynnin valmistelukuluina korvattavia oikeudenkäyntikuluja.

Säännöksen tarkoituksena on selventää oikeustilaa. Pääsääntö tuomioistuimen ulkopuolisessa sovittelussa on hallituksen esityksen perusteluiden mukaan, että riidan osapuolet vastaavat omista kuluistaan. Säännös ei kuitenkaan estä sovittelun osapuolia tekemästä kuluvastuuta koskevaa erillistä sopimusta.

6. Ongelmakohtia

Hallituksen esityksessä (191/1993 vp) ei käsitellä oikeudenkäyntikulujen korvaamista sovintotilanteissa lainkaan. Esityksen tavoitteissa todetaan yleisemmin, että oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuudella on toisaalta käyttäytymistä ohjaava ja toisaalta korjaava vaikutus. Käyttäytymistä ohjaavalla vaikutuksella pyritään siihen, että henkilöt täyttävät velvoitteensa vapaaehtoisesti ollessaan siihen velvollisia ja siihen, ettei nosteta perusteettomia kanteita. Korjaavalla vaikutuksella pyritään siihen, että asianosainen saa korvauksen oikeudenkäyntikuluistaan, jos hän on joutunut nostamaan kanteen oikeuksiinsa päästäkseen, ja toisaalta siihen, että asianosainen saa korvauksen kuluistaan, jos kanne on perusteettomasti nostettu häntä vastaan. Tämän vuoksi oikeudenkäymiskaaren 21 luvun pääsääntönä on, että hävinnyt asianosainen veloitetaan täysimääräisesti korvaamaan vastapuolensa oikeudenkäyntikulut. Edellä todetuin tavoin pääsääntö on lähtökohtana myös sovintotilanteissa.

Hallituksen esityksessä on lisäksi erikseen kiinnitetty huomiota siihen, että oikeus oikeusapuun tai oikeusturvavakuutuksen olemassa olo saattavat vähentää oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden käyttäytymistä ohjaavaa vaikutusta. Näissä tilanteissa etuun oikeutetulle saattaa riittää, että kumpikin asianosainen saa vastata kuluistaan, mikä on

omiaan laskemaan prosessaamiskynnystä. Toisaalta kulujen kuittaaminen sovintotilanteissa saattaisi olla kannustin sovintojen tekemiselle.

Oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 26 §:n nojalla tuomioistuimen on pyrittävä saamaan asianosaiset sopimaan asia. Oikeusapulain 22 §:ssä tuomioistuimelle asetettu velvollisuus lausua viran puolesta oikeusapua saaneen asianosaisen vastapuolen velvollisuudesta korvata valtion varoista maksettu avustajan palkkio takaisin valtiolle ja oikeusturvavakuutusten vakuutusehdot eivät täysin tue tätä oikeudenkäymiskaaressa asetettua pyrkimystä ja voivat jopa estää sovinnon syntymisen, vaikka se voisi muuten olla saavutettavissa. Tilannetta ei voi pitää kovin tyydyttävänä. Nykyään käytännössä kaikki vakuutusyhtiöt vaativat vakuutusehtojensa mukaisesti, että asianosaisten on vaadittava vastapuoleltaan korvausta oikeudenkäyntikuluistaan. Esimerkiksi:

Pohjolan mittaturvaehtojen 6.3 kohta:

Vakuutetun on oikeudenkäynnissä ja sovintoneuvotteluissa vaadittava vastapuolelta täysimääräisesti korvausta asianajo- ja oikeudenkäyntikuluistaan. Mikäli vakuutetun vastapuolelleen esittämä oikeudenkäyntikuluvaatimus on tuomioistuimen päätöksellä hylätty osittain tai kokonaan, päätöksestä on vakuutusyhtiön vaatimuksesta valitettava.

Vakuutuslautakunta on ratkaisussaan VKL 84/01 katsonut, että oikeusturvavakuutuksen myöntämistä ei saanut peruuttaa, kun asianosaiset olivat päässeet sovintoon ennen haastehakemuksen jättämistä. Lautakunnan ratkaisua on pidettävä perusteltuna ja oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 26 §:n asetetun tavoitteen mukaisena, koska oikeudenkäyntikuluilla ei pitäisi kannustaa oikeudenkäynteihin, mikä ilmenee jo hallituksen esityksen perusteluista. Jos oikeusturvaetus menetettäisiin siinä tapauksessa, että sovinto saavutettaisiin ennen oikeudenkäyntiä, saattaisi oikeusturvaedun menettämisen vaara johtaa tarpeettomien ja vähäisten asioiden tuomiseen tuomioistuinten käsiteltäväksi.

Kuluvastuun jakautuminen sovintotilanteissa on korkeimman oikeuden ratkaisukäytännön mukaisesti jokseenkin selvää. Sovittelussa on kuitenkin pääsääntönä, että asianosaiset vastaavat itse omista oikeudenkäyntikuluistaan. Erilaista kuluvastuuta ei voida pitää perusteltuna ainakaan niissä tilanteissa, joissa sovinto saavutetaan oikeudenkäynnin alkuvaiheessa. Voisikin olla perusteltua, että oikeudenkäymiskaaressa olisi oma säännös kuluvastuusta sovintotilanteissa. Samalla voisi pohtia, olisiko sovintotilanteiden kuluvastuuta muullakin tavoin muutettava. Voitaissiinko kulujen kuittamisella vähentää turhia oikeudenkäyntejä vai lisäisikö kulujen kuittaaminen turhia oikeudenkäyntejä? Vaikka kulujen kuittaaminen olisi pääsääntö, siitä pitäisi voida poiketa esimerkiksi erityisten syiden perusteella.

KIRJALLISUUS

Lappalainen – Frände – Havansi – Koulu –
Niemi-Kiesiläine – Nylund – Rautio – Sihto –
Virolainen: Prosessioikeus

HE 191/1993 vp

HE 284/2010 vp

Jokela: Oikeudenkäyntikulut ja
maksuton oikeudenkäynti

ARVONLISÄVERON HUOMIOON OTTAMINEN OIKEUDENKÄYNTIKULUISSA

Oikeudenkäyntikuluista ei suoriteta arvonlisäveroa

Tuomioistuimen maksettavaksi määräämistä oikeudenkäyntikuluista ei tarvitse maksaa arvonlisäveroa. Oikeudenkäyntikulut katsotaan vastapuolelta saaduksi vahingonkorvaukseksi, jota ei pidetä sellaisena vastikkeena, josta arvonlisävero tulisi maksaa. [Ks. Anttila-Räty: Arvonlisäverokäsikirja, Hki 1996 ss. 46 - 47: ”Verottomia vahingonkorvauksia ovat myös oikeudenkäyntikuluista vastapuolelta saadut korvaukset.” Korkein hallinto-oikeus on todennut, ettei arvonlisäveroa ollut suoritettava oikeudenkäynnin vastapuolen korvattavaksi velvoitetuista oikeudenkäyntikuluista (KHO 1995/876 atk-b)].

Päämies ei ole arvonlisäverovelvollinen

Asianosaisen edustajan tai avustajan on maksettava arvonlisäveroa päämieheltään laskuttamistaan kuluista ja palkkiosta. Selvitykseksi vaadittavista oikeudenkäyntikuluista esitetään oikeudelle usein lasku tai vedoslasku, jolla avustaja tai asiamies perii palkkionsa ja kulunsa päämieheltään. Laskusta ilmenee kuluihin ja palkkioihin sisältyvä arvonlisävero. Koska oikeudenkäyntikuluista ei makseta arvonlisäveroa, tuomioistuimen ei tule lausua arvonlisäverosta velvoittaessaan oikeudenkäyntikulut maksamaan. Jos esimerkiksi laskun loppusumma on 1230 euroa, johon sisältyy arvonlisäveroa 230 euroa, tuomioistuin velvoittaa oikeudenkäyntikuluina maksettavaksi 1230 euroa, jos lasku sellaisenaan hyväksytään.

Jos arvonlisäveron osuus mainittaisiin maksuvelvoitteessa, oikeudenkäyntikulut mak-sava arvonlisäverovelvollinen asianosainen saattaisi epähuomiossa vähentää sen omassa verotuksessaan.

Päämies on arvonlisäverovelvollinen

Arvonlisäverovelvollinen asianosainen saa omassa verotuksessaan vähentää arvonlisäve-ron, jonka hän maksaa avustajalleen tai asiamiehelleen (Arvonlisäverolaki 102 §). Todel-lisiksi asianosaisen oikeudenkäyntikuluiksi muodostuu siten oikeudenkäyntikululaskusta ilmenevä määrä vähennettynä arvonlisäveron määrällä. Esimerkiksi kun asiamiehen laskun loppusumma on 1230 euroa, siihen sisältyy arvonlisäveroa 230 euroa, jonka päämies saa vähentää omassa verotuksessaan. Asianosaisen todellisiksi oikeudenkäyntikuluiksi muodostuu siten 1000 euroa. Jos oikeus hyväksyy laskusta ilmenevän vaatimuksen mää-rällisesti, vastapuoli tulee velvoittaa korvaamaan kohtuullisina oikeudenkäyntikuluina 1000 euroa.

Näyttövelvollisuus arvonlisäverovelvollisuudesta

Maksunsaaja on arvonlisäverovelvollinen silloin kun hänet on merkitty arvonlisäverovelvollisten rekisteriin. Verottajalta on selvitettävissä arvonlisäverovelvollisuus, joten kummallakin asianosaisella on mahdollisuus verovelvollisuus selvittää. Hävinnyt asianosainen on velvollinen maksamaan vastapuolen tarpeellisista toimenpiteistä aiheutuneet kohtuulliset oikeudenkäyntikulut. Oikeudenkäyntikuluvaatimuksissa on eriteltävä kulujen määrä ja niiden perusteet. Kun vaatimuksen esittäjä on arvonlisäverovelvollinen, kohtuullisina oikeudenkäyntikuluna on pidettävä arvonlisäverotonta määrää. Jos vastapuoli epäilee, että arvonlisävero saadaan vähentää saajan verotuksessa, vaatimuksen esittäjän tulee näyttää, ettei hän ole arvonlisäverovelvollinen tai ettei vaadittu oikeudenkäyntikulukorvaus liity arvonlisäverolliseen liiketoimintaan.

Liiketoiminnan harjoittaja voi ilmoittautua arvonlisäverovelvolliseksi, vaikka lain mukaan liiketoiminnasta saadusta tulosta ei tarvitse maksaa arvonlisäveroa. Arvonlisäverovelvollisista tarkemmin jäljempänä. Liiketoiminta saattaa olla myös sen luonteista, ettei sen harjoittajaa voida merkitä arvonlisäverovelvolliseksi tai liiketoiminnasta osa on arvonlisäverollista ja osa arvonlisäverosta vapaata liiketoimintaa. Vuokratuloista ei tarvitse maksaa arvonlisäveroa, mutta jos kiinteistöyhtiö on hakeutunut arvonlisäverovelvolliseksi, sen on maksettava arvonlisäveroa myös saamistaan vuokratuloista.

Vaatimuksen esittäjällä voidaan katsoa olevan parhaat mahdollisuudet näyttää arvonlisäverovelvollisuutensa, joten tälläkin perusteella voitaneen pitää luontevana, että näyttövelvollisuus siitä lankeaa vaatimuksen esittäjälle.

Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2008:9 hovioikeus oli velvoittaessaan muutoksenhakemuksensa hävinneen A:n korvaamaan vastapuolena olleen vakuutusyhtiön oikeudenkäyntikulut hylännyt vakuutusyhtiön vaatimuksen kulujen arvonlisäveron osalta, koska vakuutusyhtiö ei ollut näyttänyt, ettei se voinut vähentää veroa omassa verotuksessaan. Korkein oikeus on todennut, että koska A ei ollut riitauttanut kuluvaatimusta sanotuilta osin eikä hovioikeus ollut asiaa käsiteltäessä kiinnittänyt asianosaisten huomiota tähän kysymykseen, hovioikeus ei olisi saanut mainitsemallaan perusteella hylätä vaatimusta. Vakuutusyhtiön ilmoitusta, että asianajokulu liittyi sen arvonlisäverottomaan toimintaan, ei ollut syytä epäillä. Myös asianajolaskuun sisältynyt arvonlisävero tuomittiin korvattavaksi oikeudenkäyntikuluna.

Ratkaisun perusteluissa todetaan, että vakuutusyhtiöllä voi olla sekä arvonlisäveron alaista että siitä vapaata liiketoimintaa. Korkein oikeus on pitänyt riittävänä näyttönä arvonlisäverottomuudesta vakuutusyhtiön ilmoitusta.

Kulujen ja palkkion maksaminen suoraan asiamiehelle tai avustajalle

Kun kulut ja palkkiot veloitetaan maksamaan lain nojalla suoraan asiamiehelle tai avustajalle, tulee ratkaisusta ilmetä oikeudenkäyntikuluvaatimukseen sisältyvä arvonlisävero. Ratkaisusta tulee ilmetä palkkioiden ja kulujen määrä sekä niistä maksettava arvonlisävero.

Valtion varoista suoritettavat palkkiot ja kulukorvaukset määräytyvät oikeusavun palkkioperusteista annetun valtioneuvoston asetuksen mukaisesti. Asetuksella on määrätty (12 §), mitä tietoja korvauksen saajan on laskussa ilmoitettava. Laskussa on muun ohessa ilmoitettava arvonlisäveron määrä ja erittely arvonlisäverottomista eristä.

Arvonlisäverovelvollisista

Arvonlisäverolain 3 §:n mukaan myyjä ei ole verovelvollinen, jos tilikauden liikevaihto on enintään 8 500 euroa, ellei häntä ole oman ilmoituksen perusteella merkitty verovelvolliseksi. Kaikki oikeudenkäyntiavustajat ja –edustajat eivät siten ole arvonlisäverovelvollisia, mikä oikeudenkäyntikuluja määrättäessä tulee ottaa huomioon.

Arvonlisäverolain 9 §:n mukaan jos ulkomaalaisella ei ole Suomessa kiinteää toimipaikkaa eikä hän ole 12 §:n 2 momentin nojalla hakeutunut verovelvolliseksi, verovelvollinen ulkomaalaisen Suomessa myymistä tavaroista ja palveluista on ostaja. Veroa ei kuitenkaan ole suoritettava, jos ostajana on valtio. Verovelvollinen on kuitenkin aina myyjä, jos ostajana on ulkomaalainen, jolla ei ole täällä kiinteää toimipaikkaa, ja jota ei ole merkitty arvonlisäverovelvollisten rekisteriin tai ostajana on yksityishenkilö. Se, mitä ulkomaalaisella, kotipaikalla ja kiinteällä toimipaikalla tarkoitetaan, ilmenee arvonlisäverolain 10 ja 11 §:stä.

Arvonlisäverolain 14 §:n mukaan konkurssipesä on erikseen verovelvollinen elinkeinonharjoittajan konkurssiin asettamisen jälkeen itsenäisesti harjoittamastaan liiketoiminnasta.

Yleishyödylliset yhteisöt ja uskonnolliset yhdyskunnat eivät yleensä maksa arvonlisäveroa.

Suoritettavan arvonlisäveron määrä

Palkkioista ja kulukorvauksista suoritettava vero on 23 prosenttia veron perusteesta (Arvonlisäverolaki 84 §). Jos avustajan tai edustajan kulu- ja palkkiovaatimus on 1000 euroa, siitä maksettava arvonlisäveron määrä on 230 euroa. Oikeudenkäyntikuluvaatimus saatetaan esittää kokonaissummana arvonlisäveroineen. Se, paljonko kokonaissummaan sisältyy arvonlisäveroa, lasketaan seuraavan kaavan mukaan:

$$0,23 \times \text{kokonaissumma} / 1,23 = \text{alv} \quad (0,23 \times 1230 \text{ €} = 282,90 / 1,23 = 230 \text{ €})$$

Henkilökuljetuksista, esimerkiksi taksimatkoista ja majoituskuluista, kuten hotelliyöpymisistä maksettaviin korvauksiin sisältyy arvonlisäveroa 9 prosenttia (arvonlisäverolaki 85a §). Avustaja tai asiamies saa näistä samoin kuin muistakin arvonlisäveroa sisältävistä kuluista tehdä omassa verotuksessaan vähennyksen. Esimerkiksi majoituskuluihin 109 euroon sisältyy arvonlisäveroa 9 euroa, jonka avustaja saa vähentää omassa verotuksessaan. Majoituskuluista voidaan siten oikeudenkäyntikuluina velvoittaa maksamaan 100 euroa. Kaava, miten kokonaissummasta arvonlisävero lasketaan, on seuraava:

$$0,09 \times \text{kokonaissumma} / 1,09 = \text{alv} \quad (0,09 \times 109 \text{ €} = 9,81 / 1,09 = 9 \text{ €})$$

Vähennysoikeus perustuu myyjältä saatuun laskuun, joka täyttää arvonlisäverolain laskulle asettamat vaatimukset (Arvonlisäverolaki 102 a §).

Mistä arvonlisäveroa tulee maksaa

Asiamies tai avustaja maksaa arvonlisäveroa asiakkaalta tai valtiolta laskuttamastaan palkkiosta. Myös laskutetuista kilometri- ja muista korvauksista on maksattava arvonlisävero. Kuten edellä on todettu asiamies vähentää maksamistaan kuluista arvonlisäveron omassa verotuksessaan. Näin ollen kuluina laskutetaan määrä, johon ei sisälly arvonlisäveroa. Esimerkiksi 109 euron majoituskuluista asiamies laskuttaa päämieheltään tai valtiolta 100 euroa + 23 euroa (alv) eli yhteensä 123 euroa.

Avustajan päämiehensä puolesta tämän nimissä suorittamat viranomais- ym. maksut eivät ole verollista palvelujen myyntihintaa. Niin sanotut läpikulkuerät eivät ole vastiketta palvelusta eikä niistä makseta arvonlisäveroa. Jos sen sijaan on kyse avustajan omista nimissään maksamista viranomaismaksuista tai muista kustannuksista ja hän laskuttaa ne päämieheltään, oikeuskäytännössä on katsottu, että ne ovat veronalaista myyntihintaa. (Ks. Anttila-Räty: Arvonlisäverokäsikirja, Hki 1996 ss. 243 ja 244)

Oikeusavun omavastuuosuus

Oikeusapua saaneen omavastuuosuus lasketaan avustajan palkkiosta ja kulukorvauksesta arvonlisäveroineen (Oikeusapulaki 20§).

OIKEUDEN KÄYNTI- KULUT

Muita käräjäoikeuspainotteisia laatuhankeita

- Huumausainetyöryhmän raportti:
Rangaistuskäytännön yhtenäisyys koskien huumausaine-,
lääke- ja dopingrikoksia 2006
- Uusi sovittelumenettely riita-asioissa 2006
- Yhteenvedo riita-asiain valmistelussa 2006
- Sammandraget vid förberedelsen i tvistemål 2006
- Oikeudenkäynnin julkisuus 2007
- Lapsen huolto, tapaamisoikeus ja elatus 2007 (päivitetty 2009)
- Rangaistuslajin valinta ja ehdollisen vankeuden täytäntöönpano
Menettämisseuraamukset 2008
- Todistelu prosessin johdon kannalta 2008
- Oikeudenkäyntikulut 2011

Laatuhakkeet löytyvät pdf muodossa

Helsingin hovioikeuden kotisivuilta:

Hovioikeuden julkaisut /

Käräjäoikeuspainotteisten laatuhankeitten raportit